

MINISTERUL EDUCAȚIEI
ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA

ANNA STOLETNEĂYA
LIDIYA YUSÜMBELI
MARIYA ÇERNİOGLO

Gagauz

dili hem literatura

6
KLAS

ȘTIINȚA

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA

ANNA STOLETNEĂYA LIDIYA YUSÜMBELI
MARIYA ÇERNİOGLO

Gagauz

dili hem literatura

Știința, 2024

Acest manual este proprietate publică, editat din bugetul de stat, sursa: Ministerul Educației și Cercetării, și transmis cu titlu gratuit.
Manualul școlar a fost elaborat în conformitate cu prevederile Curriculumului la disciplină, aprobat prin ordinul ministrului educației și cercetării nr. 906, din 17 iulie 2019.
Manualul a fost aprobat prin ordinul ministrului educației și cercetării nr. 1867, din 20.12.2024 ca urmare a evaluării calității metodic-științifice.

(Denumirea instituției de învățământ)

EVIDENȚA UTILIZĂRII MANUALULUI:

Anul de folosire	Numele și prenumele elevului	Anul de studii	Aspectul manualului	
			La primire	La returnare

Dirigintele clasei verifică dacă numele, prenumele elevului sunt scrise corect.
Elevii nu vor face niciun fel de însemnări în manual.
Aspectul manualului (la primire și la returnare) se va aprecia de diriginte cu unul dintre calificativele: nou, bun, satisfăcător, nesatisfăcător.

ÎNȚREPRINDEREA
EDITORIAL-POLIGRAFICĂ
ȘTIINȚA
str. Academiei, nr. 3; MD-2028, Chișinău, Republica Moldova
tel.: (+373 22) 73-96-16 (anticamera)
(+373 22) 73-99-83 (vânzări); fax: (+373 22) 73-96-27
e-mail: prini_stiinta@yahoo.com
www.editurastiinta.md

Responsabil de ediție: Natalia Ciobanu
Redactor: Svetlana Todorova
Redactor tehnic: Nina Duduciuc
Machetare computerizată: Ion Dogaru
Copertă: Andrei Ichim
Ilustrații: Irina Oleinic

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Întreprinderii Editoriale-Poligrafice Știința.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Stoletneăya, Anna.
Gagauz dili hem literatura: 6 klas / Anna Stoletneăya, Lidiya Yusümbeli, Mariya Çernioglo ;
Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova. – [Chișinău] : Știința, 2024 (Bavat-Print). – 215, [1] p. : il., tab.
Editat din bugetul de stat.
ISBN 978-9975-85-487-0.

İÇİNDEKİLÄR

TEKRAR

§ 1. Fonetika	8
§ 2. Laf kuruluşu	10
Gavril Gaydarcı <i>Ana dilimä</i>	12
§ 3. Söz payları	13
§ 4. Adlık	15
Konstantin Vasilioglu <i>Küçük Bucak</i>	15

TEMA 1. VATAN HEM ANA DİLİ

Söz teoriiyası

§ 1. Söz çeşitleri	18
§ 2. Monolog hem dialog	21
Nikolay Tanasoglu <i>Güzün</i>	25
Nikolay Tanasoglu <i>Bucak kırları</i>	28

Funkşional yazısı

§ 1. Elektronik mesajı	29
Petri Çebotar <i>Seslemiş bobasını</i>	29
Petri Çebotar <i>Bän taradım</i>	33

Dil teoriiyası

Morfologiya

§ 1. Nışannık	35
Nikolay Tanasoglu <i>Paalı Çadırım</i>	36
§ 2. Nışannın morfologiya nışannarı hem sintaksis funkşiyası	38
Nikolay Baboglu <i>Toprak</i>	38
Mina Kösä <i>Üreemin topraä</i>	40
§ 3. Nışannın yarastırma uurları	42
Konstantin Vasilioglu <i>Bucak</i>	42
§ 4. Nışannıkların kurulması	46
Mina Kösä <i>Seläm sana, topraam!</i>	46
§ 5. Nışannıkların dooru yazılması	48
Stepan Bulgar <i>Canavar yortuları</i>	49
§ 6. Nışannın morfologiya analizi	51
Mina Kösä <i>Ana dilim!</i>	51
Todur Zanet <i>Ana dilim!</i>	53

Folklor

§ 1. Masal	54
Halk yaratması (masal) <i>Delicä</i>	55
Halk yaratması (masal) <i>Garga</i>	60

§ 2. Şiirli masal	61
Nikolay Tanasoglu <i>Kuşlar bey seçerlär</i>	62
Kontrol edin kendinizi!	65

TEMA 2. ADAM, TABİAT (NATURA) HEM DÜNNÄ

Söz teoriiyası

§ 1. Tekstin planı	66
Nikolay Tanasoglu <i>Bostanda</i>	68
§ 2. Yazdırmalı tekstlerin kullanılması	72
Dionis Tanasoglu <i>Bozka</i>	74

Morfologiya

Sayılık

§ 1. Sayılık nicä söz payı	78
Todur Zanet <i>Eski çöşmä</i>	81
§ 2. Sayılıkların kuruluşça bölünmesi	83
Todur Marinoglu <i>Kardaşlar</i>	84
Stepan Bulgar <i>Usta</i>	86
§ 3. Sıra hem sayı sayılıklar	88
Todur Marinoglu <i>Payetmektä</i>	88
Nikolay Baboglu <i>Dädum</i>	91
Petri Çebotar <i>Şaşmalı tavşam</i>	94

Kiyat – kultura obyektı

§ 1. Kiyat – kultura obyektı	98
Todur Marinoglu <i>Karayka</i>	99
§ 2. Kiyadın strukturası	102
Mariya Mercanka <i>Bucaktaki klimat</i>	103

Nonliterar tekstleri

§ 1. Biblioteka fişanın doldurması	106
Dimitri Kara Çoban <i>Eni Yıla karşı</i>	109
Todur Zanet <i>Bucak kışı</i>	110
§ 2. Kutlamak yazması	111
Todur Zanet <i>Ayaz</i>	111
Konstantin Vasilioglu <i>Eni yıllan</i>	113
Dimitri Kara Çoban <i>Evelki adet</i>	114
Kontrol edin kendinizi!	117

TEMA 3. HALK ADETLERİ

Morfologiya

§ 1. Aderlik	118
Dimitri Kara Çoban <i>Fanatik</i>	120
§ 2. Üz aderlikleri	123
§ 3. Hatırlık aderlikleri	127
§ 4. Gösterici aderliklər	130
§ 5. Soruş hem ilişki aderlikleri	134
§ 6. Bellilikçi aderliklər	138
Vasi Filioglu <i>Unudulma adet</i>	139
§ 7. Bellisiz hem inkâr aderlikleri	141
Nikolay Baboglu <i>Karımcalık</i>	143
§ 8. Saabilik aderlii	145
Nikolay Baboglu <i>Vani</i>	147
§ 9. Aderliklerin dooru yazılması	148
Nikolay Baboglu <i>Sıırcık</i>	149
§ 10. Aderliklerin morfologiya analizi	151
Stepan Kuroglu <i>Ana sıcaa</i>	152

Söz teoriyası

§ 1. Baalantılı sözün ilerlemesi	152
Mariya Kuyumcu <i>Romantikali oynunna</i> ...	155
§ 2. Uydurulma yazısı	159
Aleksandra Kristova <i>Paskellä</i> <i>küçüklüümdä</i>	159
Todur Marinoglu <i>İzin</i>	160
Kontrol edin kendinizi!	163

TEMA 4. ARİFLİK HEM KISMET

Yardımcı söz payları

§ 1. Ardlarlar	164
Nikolay Baboglu <i>Gözäl gül sana!</i>	165
§ 2. Ardlarların özellikleri	166
§ 3. Ardlarların dooru yazılması	167
§ 4. Baalayıcılar	169
Stepan Kuroglu <i>Çöşmenin dä boyunda</i> ...	169
§ 5. Baalayıcıların klasifikasiyası	170
Vasi Filioglu <i>Başlêêrim</i>	171
Nikolay Baboglu <i>Manuş</i>	172
§ 6. Baalayıcıların dooru yazılması	173
Todur Marinoglu <i>Düş</i>	175
§ 7. İzmetçi adlar	176
§ 8. Laflar var, yok	177

Literatura janraları

Vasi Filioglu <i>Adamın kısmeti</i>	179
Nikolay Baboglu <i>Altıncık Bucak</i>	180
§ 1. Şiir	181
Konstantin Vasilioglu <i>Ana-boba</i>	183
Konstantin Vasilioglu <i>Sabaa</i>	185
§ 2. Fabula	188
Petri Çebotar <i>Eşek hem koç</i>	188
Petri Çebotar <i>Çoban hem koyun</i>	189

Artistik kolaylıkları

§ 1. Alegoriya	190
Todur Marinoglu <i>Karezlik</i>	191
§ 2. Antiteza	194
Todur Zanet <i>Bucaam</i>	194
Todur Marinoglu <i>Tabeet</i>	195

Refleksiv yazısı

§ 1. Sadä argumentlemäk	196
Dimitri Kara Çoban <i>Dua</i>	197
Nikolay Baboglu <i>Suratsız</i>	199
Todur Marinoglu <i>İlkyaz zararı</i>	201
Nikolay Baboglu <i>Dut imektä</i>	203
Kontrol edin kendinizi!	207

KENDİBAŞINA OKUMAK

Nikolay Baboglu <i>Hay, Moldova,</i> <i>Vatanım!</i>	208
Gavril Gaydarci <i>Ay, Bucaam,</i> <i>Bucaam!</i>	209
Vasi Filioglu <i>İnsanın ustalılı</i>	210
Mariya Mercanka <i>Kadem kaynaa (fragmentlər)</i>	211

DANIŞMAK MATERİALLARI

Fonetika analizi	212
Lafın morfema analizi	212
Lafın morfologiya analizi	213

Sentäbrinin **1!**

Saygılı üürenicilär!

Bu yıl siz devam edeceniz üürenmää gagauz dilini hem gagauz literaturasını.

Sizin önünüzde bir eni kiyat: „Gagauz dili hem literatura okumakları” 6-ncı klas için.

O düzülü intergrir formasında. Demäk ki literatura tekstleri gagauz dilinin gramatika özelliini çözmää yardım edeceklär.

İslää baktıynan kiyadın kabına, baştankı yapraana, sora da içindekiliinä, göreceniz türlü tablişalar, shemalar, resimnär, kurallar, tekstlär, angılarını siz yılın uzunnunda yavaş-yavaş, üüredicinin yardımınan, derindän annamaa sora da çözmää becereniz.

Gramatikayı üürenärkän, göreceniz, ani kiyatta yok bir dä zeedä laf ya da kural, angıları sizä şkolada hem yaşamakta läüzim olmasın. Läüzim olacek çalışmaa da üürenmää ana dilini ölä, ki, lafedärkän ya da yazarkan, belli olsun, ani siz beenersiniz hem seversiniz ana dilinizi.

Kiyadı aktararkan, siz, elbetki, denediniz sayfaların kenarlarında annaşılmış nışannarını. Neyä läüzim hem ne gösterer onnar – bunnarı da annayaceniz hergünkü uroklarda, açan yapaceniz türlü sınış işlerini. Şkolada kullanılär dilin en önemni praktik funkşiyaları: *lafetmäk, seslemäk, okumak hem yazmak*.

Bu funkşiyaları gün-gündän becerikli kullanarak, biz ilerlederiz dilimizi, kaldırêrız onu üüsek uura, yapêrız onu literatura dili.

Var nicä hem mutlak läüzim üürenmää hem bilmää devlet dilini dä hem başka yabancı dilleri dä. Çok dil bilärsäk, biz taa kaaviyiz, taa zenginiz. Ama ana dilini läüzim üürenmää hem korumaa, çünkü o – ana dilidir!

Bu kiyatta bulaceniz yaratmaları, angıları göstererlär, açıklêêrlar gagauzların kulturasını evelki vakıtlardan büünkü günädän. Burada taa geniş hem sistemni, derindän veriler yazılı avtor yaratmaları.

Taa geniş hem taa derin üüreniler literatura teoriyasından da bilgilär. Burada yazıcıların dilindän hem halk yaratmaların dilindän örnek alıp, üüreneceniz gagauz dilindä diil sade pak lafetmää hem yazmaa, ama ilerletmää dä onu.

Saygılı üürenicilär! Üürenin hem koruyun dilimizi, dil bu dünnedä – en büyük annaşmak kolaylıı. Dilin yardımınan senselä milletlär taa yakın olêrlar biri-birinä.

Bilin, ki gagauz dilindä var büyük laf zebillii, onu sözünüzde mutlak kullanın. Gagauz dilindä var kolaylık bol-bol hem uygun literatura urunda lafetmää, açık hem duygulu fikirlerinizi ana dilindä açıklamaa, gagauz dilindä orfografiya kurallarını koruyarak, yannışlıksız yazmaa.

Kutlêêrız sizi 6-ncı üürenmäk yılın çeketmesinnän, inanêrız, ani gagauz dili hem literatura urokları sizä pek önemni olacek, çünkü yok nasıl üürenmemää düzgün, gözäl gagauz dilimizi!

Avtorlar

Annaşılmış nışannar

sözlük

soruşlar

okumak için tekst,
şiir

**aaz-aazdan
göz-kulak**

orfografiya

çiftlerdä iş

grupada iş

evdä iş

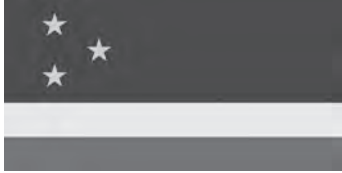
1. fonetika analizi

2. laf kuruluşu analizi

3. morfologiya analizi

4. sintaksis analizi

ANA TARAFIM!

TARAFIM

I

Tarafım, sän tarafım,
Ne gözälsin, korafım:
Çok cömertsin sän, topraam,
Gagauz Yerim, Bucaam!

II

İlk adım sendä yaptık,
Hem ana da biz dedik,
Kauşu sevdik dinmáz,
„Oğlanı” çaldık bitmáz.

Refren:

Gagauziya – hoşluum,
Çok sevin, koru dostluu,
Bayraanı üüsek kaldır,
Sän benim paalı halkım!

III

Gagauziya, mutlu erim,
Vatanımsın sän benim,
Pek işçidir insanın,
Elleri keser altın.

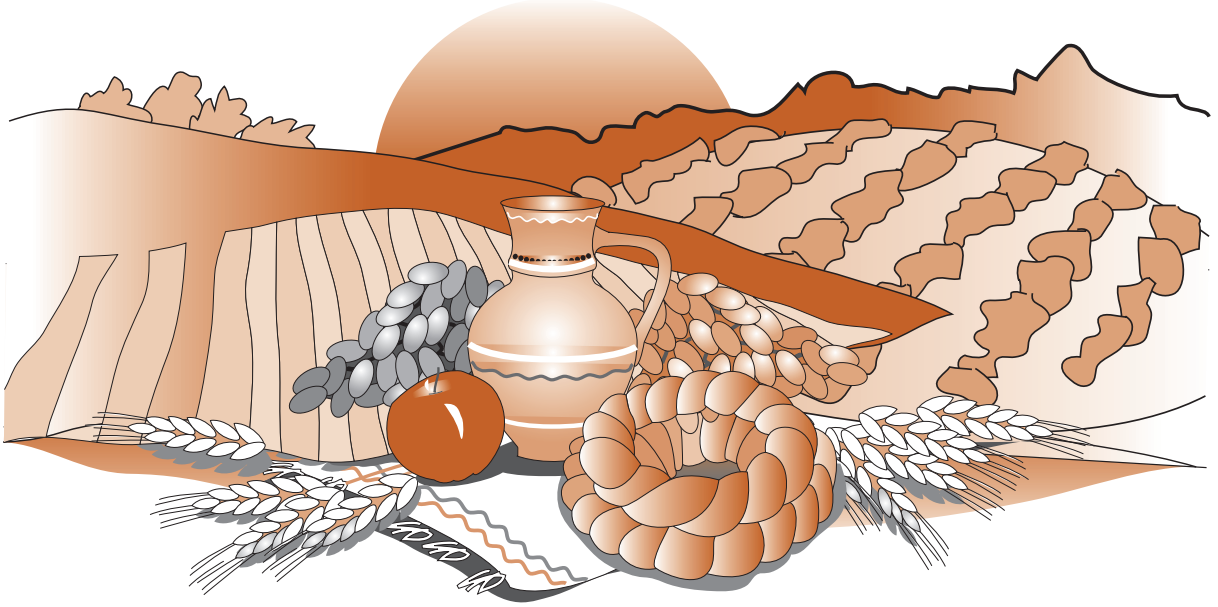
IV

Ne zorluk seni kırdı,
Ne zaman dolaştırdı.
Allahım, koru topraam:
Gagauz Yeri, Bucaa!

Refren:

Gagauziya – hoşluum,
Çok sevin, koru dostluu,
Bayraanı üüsek kaldır,
Sän benim paalı halkım!

TEKRAR

§ 1. Fonetika

Fonetika – dilbilginin bir payıdır. Fonetika ürener söz seslerini, onların özelliini hem dönmesini.

1

Bakın tabliṭaya. Annadın söz seslerin klasifikaṭıyası için.

Vokal seslär:

20

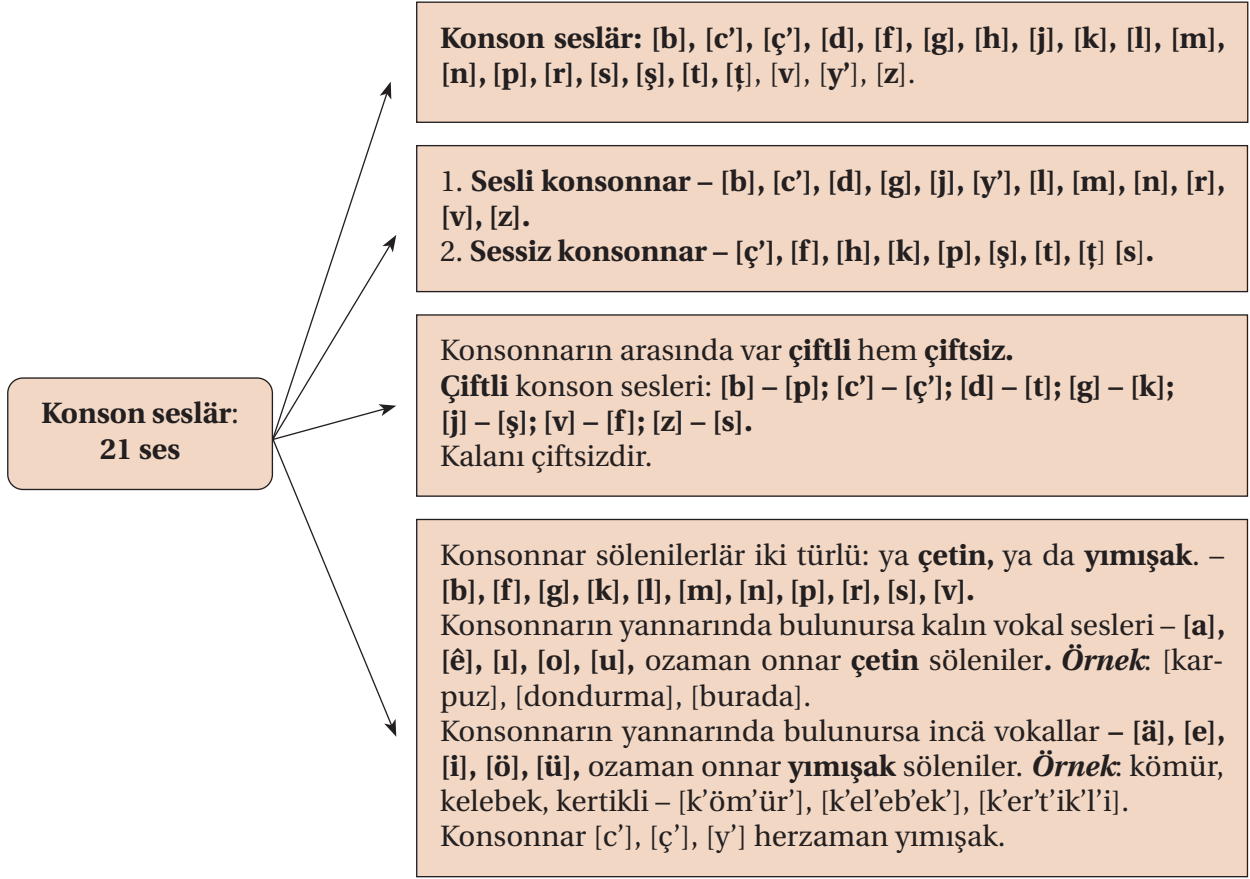
10 – dar

10 – uzun ses

Vokal seslär: [a], [ä], [ê], [e], [ı], [i], [o], [ö], [u], [ü] – dar;
[aa], [ää], [êê], [ee], [ıı], [ii], [oo], [öö], [uu], [üü] – uzun.

1. **İncä** – [ä], [e], [i], [ö], [ü]. Onnar yımışadêr yanında bulunan konsonnarı iki taraftan da: **söz** [s'öz'], **bel** [b'el'].

2. **Kalın** – [a], [ê], [ı], [o], [u]. Onnarın yanında duran konsonnar çetin söyleniler: alma [alma], aralık [aralık], sızıntı [sızıntı], yapêr [yapêr].

2 Verili lafları tefterinizä yazın, konsonnarın altını çizin. Angı konsonnar maanalarını dııştırelär?

Aba-aga, kök-gök, düü-tüü, giriş-kiriş, saç-kaç, adım-adın, tut-dut.

- Kendinizdän **üç** örnek yazın.
- Bir örneklän cümlä kurun da tefterinizä yazın.

3 Okuyun teksti. Bulun uzun vokallı lafları, çizin onnarın altlarını.

Allaa, yapmışkan topra, pay etmiş onu kuruya hem suya. Suları o toplamış büyük denizlerä hem göllerä ilkin. Sora, onnar kurumasınar deyni, o yapmış çok taa derä da koymuş onnarı, aksınar denizlerä hem göllerä. Gölleri Allaa koymuş pek gözäl erlerä: eşilliklerä, çiçeklär, aaçlar aralarına.

**pay etmiş
sabaalen**

Göktä Gün ozaman bir gözäl genç oğlanmış. Sabaalen o duuarmış bayır ardlarından da şafkınnan koolarmış kara karannı. O hep bakarmış gözäl göllerin duruk üzünä da kendisini görämiş. O ayırmıştı bir en gözäl gölü bir pek gercik hem saklı erdä, üüsek bayırlar arasında, üüsek tä aaçlar arasında, näänı o her avşam inärmış yakın-yakın bir açık aralaa da kauşarmış orada. Oradaymış onun yataa.

Mif „Gök hem Güneş”

- Bulduu laflarlan, **beş** cümlä kurun da tefterinizä yazın.

4

Okuyun söleyişleri. Bulun o lafları, angılarında vokal garmoniyası yok, çizin onnarın altlarını.

1. Hepsindän paalıdır dooruluk.
2. Ayıp diildir bilmemää, ayıptır üürenmemää.
3. İi ool – bobaya hatır, kötü ool – bobaya kahrır.
4. Ünücüyü kimsey inanmaz.
5. Duuma erindän paalı yoktur.

- Kendiniz **bir** uygun söz Vatan için bulun da tefterinizä yazın.

5

Aşaadaki lafları diiştirin, konsonnarı dooru yazın.

Çorap –
Hesap –
Saat –
Kiyat –
Kireç –

Tokadı –
Kolacı –
Kanat –
Pilici –
Kilidi –

Örnek: çorap – çorabı – çoraptan; tokadı – tokat – tokatçık.

- Dört laflan cümlä kurun da tefterinizä yazın.

6

Aşaadaki lafları okuyun da tefterinizä yazın: ilkin sesli konsonnan başlayan lafları, sora – sessiz konsonnan lafları.

Bak, pak, gök, kök, zor, sor, dokuz, topuz, Vani, Pani, çöp, cep.

- Kendiniz kurun **beş** laf, sesli konsonnan başlanan, **beş** tä – sessiz konsonnan bitän, da aazdan onnarı söläyin.

§ 2. Laf kuruluşu

Gagauz dilindä laflar kurulêrlar **laf kuran** afikslerin yardımınan: kiyatlı – kiyatçı ya da **laf-ları katlamak** hesabınan: kızkardaş (kız-kardaş), kat-kat (kat+kat).

7

Aşaadaki laflarlan düzün eni laf. Yazın onnarı tefterinizä.

Bayır, baa, iş, şkola, toprak, çiçek, su, düzen, daa, düün.

- Afiksleri belli edin.

Aklınıza getirin!

Lafkuruluşu analizi:

1. Bölmää lafi morfemalara (çizgicik aşırı): **okul-cu-da**.
2. Açıklamaa lafin leksika maanasını: **okulcu** – uşak ya da delikannı, angısı üürener şkolada.
3. Bulmaa bu lafa senselâ lafları: **okul, okul-cu**.
4. Bulmaa senselâ lafların kökünü: **okul**.
5. Bulmaa lafin laf kuran afiksini: **-cu**.
6. Bulmaa laf diiştirän afiksi: **-da**.
7. Laf katlıysa, onun köklerini göstermää: **kız-kardaş, karşı-gel-än**.

8 Ekläyin noktaların erinä afiksleri, yazın cümleleri tefterinizä.

Güz... Bucakta pek gözäl, sararêr kır..., daa..., çayır..., başçalarda hem sokakta fidan... . Tarla... da eşerer güzlük... . Başçalar... keserlär laanalar..., çıkarêrlar mork-vaları, truplar... . Bostan... toplêêrlar karpuzları, baalardan – üzümneri. İnsannar alatlêêrlar bereket... toplamaa suuklar...dan.

Şkola... yardım ederlär büyüklerä.

9 Okuyun teksti. Tekstin öz fikirini söläyin.

Laf

Laf – o büyük bir instrument. Lafın biri var nicä insanı toplansın da, çil gibi daatsın da. Başka¹ bir laf var nicä onnarı ayırsın da, dostlaştırsın² da. Laf var nicä izmet etsin iilää dä, ama var nicä izmet etsin duşmanna da. Tatlı laf var nicä aar hastay³ döşektän kaldırsın. Ama acı laf saa adamı da olur mezarlaa götürsün.

Onuştan herbir lafı läázım düşünüptä kullanmaa.

Kullanın o lafı, ani insanı bireri toplêêr, ona zarar vermeer.

Lev Nikolaeviç Tolstoya görä

10 Verili lafların morfemalarını belli edin. Ne gösterer afikslär, açıklayın.

Lafın, sopacık, koyêrlar, erä, bobam.

- Laflarlan **birär** cümlä kurun da tefterinizä yazın.

11 Tekstin tipini hem öz fikirini belli edin.

Gavruş aldı testi, yolda da hep bir düşünürdü¹ anasının saalı için. Etişti pınara, hızlı çıkardı bir kazan su, doldurdu kabını da alatladı evinä. Gelärkän, insannarın selemnerini almazdı. Düşünärdi: neçin sanki kâr pınar suyu istedi anası.

Te o etişti. Anası almazdı gözlerini kapudan, beklârdi bitki saalunnan oolunu.
– Getirdim, anacım, – yalpak danıştı Gavruş.
– Çok saa ol, oolum. Bilâsin, öbür dünneedä en paalı su. Yalvarêrım, bir pınar yapasın. Ko bu dünneedä hayırın kalsın, öbüründä dä suyun olsun. Hem taa bir. Bân boba-na adadıydım düzmää² bir pınar, ama zorluklardan olmadı kolaylım, bunu sana izin ederim. Hem beklâmä, açan susuz yanacan, da ozaman başlayasın kazmaa pınarı...
Gavruş emin etti, anı yaşamasında mutlak düzecek sımarlama pınarı.

Todur Marinogluya görä

1. Ne için yolda Gavruş düşünürdü?
2. Nasıl su istedi anası Gavruştan?
3. Gavruş sesledi mi anasını? Gitti mi su getirmää?
4. Sudan gelirkän, Gavruş neçin pek kahrılıydı?
5. Ne sımarlamıştı Gavruşun bobası anasına?
6. Ama Gavruşun anası ne sımarlamış ooluna?
7. Nasıl düşünersiniz, Gavruş tamamlayabilecek mi anasının sımarladını?

Okuyun şiiri.

aaz-aazdan
göz-kulak

ANA DİLİMÄ

Dört gözlän bakardı oolum aazıma,
Türkümü seslârdi, eveldän kalma.
Bân dä hep öläydım öz küçüklüümdä,
Türkü pek sevârdım seslemää küüdä...

Saa ol, halkım, saa ol! Çalışmışın sän,
Raz büünkü günnerdä var türkü boldan.
Üzlän yıl durmuşun kullukta şafksız,
Çok dastan kurmuşun hiç bir yazısız.

Dündü sansın bunnar – aklımda hepsi:
Küçük odacımız, maninin sesi.
Hep çalardı manim, gözündä yaşı,
Ne çok biz çekmişik, nicä şindisi?

Bobadan oola, aaz-aazdan geldi
Yıkılmaz kalä – halk sedefleri.
Şükür, halkım, şükür! Şükür ürektän,
Ki cömert kurmuşun ana söz, dastan!

Gavril Gaydarcı

Göz-kulak olardım, onu sesleyeräk,
Güüsüm kabarardı, kuvet toplayarak.
Ana türkü, maani, masal hem dastan!
Sanki, var mı biri, sizi bilmeyän?

dört göz bakmaa – kuşku bakmaa
göz-kulak olmaa – kuşku olmaa

1. Sizin bakışınıza görä, kimä bu şiiri avtor baaşlêêr?
2. Kimin adından Gavril Gaydarcı bu şiiri yazêr?
3. Kimdän avtor sevârmış seslemää türkü, masal?
4. Neçin manisi gözlerindä yaşlarlan türküleri çalarmış?
5. Kimä hem neçin peetçi bütün ürektän şükür eder?
6. Neçin avtor şükür eder halkına? Şairin laflarınan cevap verin.
7. Üürenin şiiri kiyaatsız okumaa.

- Bulun şiirdä **beş** uzun vokallı hem **üç** ikili konsonnan lafları.
- Kurun onnarlan **birär** cümlä da yazın tefterinizä.

12

Aşaadaki cümleleri tefterinizä yazın. Cümlelerdä katlı lafları bulup, altını çizin.

1. Küü Beşgöz bir yamaçta bulunêr.
2. Gözäl ayak kapları yapêrlar Çadırda.
3. Yarıyllık işimizi tamannadık.
4. Benim üç kızkardaşım var.
5. Başküüyü bir büük küüdür.
6. Vani batü artık delikannı oldu.

§ 3. Söz payları

13

Yukarkı resimä bakıp, kıسادan bir tekst „Ana tarafım” kurun. Küçük Vatanımızın gözellini hem paalılını açıklayın, teksttä bir söyleiş Vatan için kullanın.

14

Aşaadaki teksti okuyun, onun içindekiliini annadın.

Uçsuz baalarlar hem meyvalıklar – Moldovanın hem Bucaan en ii, en gözäl, en paa-lı donaklarıdır! Karaca görmüş, ne sevgiylän hem duyguylan Goguş siireder ana tarafını, da demiş:

– Bu gözellii, bu zenginnii, bu şaşılacak tarafı, angısı taa çok gül başçasına benzeer, läüzüm diil sade sevmää, ama, sıra gelärsä, korumaa da; ter-su içindä çalışmaa, ki ana taraf gün-gündän taa zengin, taa kaavi, taa gözäl olsun.

Goguş sesleyärmüş Karacayı hem mayıl olarmış, nesoy käämil, gözäl laflar söyleer o Bucak için. Goguşun neçinsä aklısına gelmiş dädusunun lafları, angısı deyärmüş: „Al-laa yarattı hepsini milletleri birtakım: gagauzları da, moldovannarı da, bulgarları da... Hepsindä birär can hem hepsicii yaşêêr bu dünnedä bir kerä. Da onuştan läüzüm yaşamaa annamaklı, becermää prost etmää, baaşlamaa biri-birinä kimi yannışlıkları”.

Konstantin Vasilioglu

- Çıkarın teksttän da ayırı yazın adlıkları verili bölümnerä görä.

1. İnsanı gösterän laflar.
2. Erleri gösterän laflar.
3. Başka predmetleri gösterän laflar.
4. Kır işlerini gösterän laflar.

Morfologiya – gramatikanın bir bölümü. Morfologiyada üüreniler gagauz dilinin söz payları.

Gagauz dilindä kullanılan laflar leksika maanalarına görä hem gramatika nıñannarına görä birkaç grupaya bölünörlär:

kendibaşına söz payları;

yardımcı söz payları;

duygucular hem ses uyduran laflar.

Söz payları

Kendibaşına söz payları

- Adlık (*kim? ne?*)
- Nıñannık (*nesoy? netürlü?*)
- Sayılık (*kaç? nekadar? kaçınıcı?*)
- Aderlik (*kim? ne? nesoy? angı? netürlü? nekadar?*)
- İşlik (*ne yapmaa?*)
- İşhallık (*nicä? nezaman? neredä? nekadar? neredän?*)

Yardımcı söz payları

- Ardlaflar (*için, kadar, görä, dooru, gibi h.b.*)
- Baalayıcılar (*hem, ama, da, ba, ya da, açan, makar, ki, zerä, ani, eer*)
- Paycıklar (*mı, mi, mu, mü, ko, diil, en, taa, hadi h.b.*)

Duygucular hem ses uyduran laflar

- Duygucular (*Of! Vay! Ogo-go-go! A-a-a!*)
- Ses uyduran laflar (*Trak-truk, lup-tup, pırıl-pırıl h.b.*)

15

Sözlüktä verili lafları tabliñaya erleştirin söz paylarına görä. Etişmeyän söz paylarını kendiniz düşünün da tabliñayı çalışın doldurmaa.

Adlık	Nıñannık	İşlik
Toz	tozsuz	tozamaa
?	şışeli	şışelemää
çizgi	çizili	?
taazelik	?	taazelemää

Sözlük: yakmaa, döşek, ufalamaa, kızgın, köstek, dip, gün, çamur, soluksuz, giyim, yakacak, döşeli, ufak, kuvetsiz, diplemää, giyimni, güneşletmää.

16

Aşaadaki cümleleri okuyun, kendibaşına söz payları hem yardımcı söz payları için annadın. Zorlanırsaydınız, yukarda tabliṭayı kullanın.

1. Dünkü boranı biz tez unuttuk. 2. Saşa kızkardaşınnan evdä buluṣtu. 3. Tauḳçu geeri hiç dönmedi. 4. Eni ay açık göktä ansızdan peydalandı. 5. Gün yukarda şıladı, ama hiç yakmazdı. 6. Ah, duygum, näända senin sızıntın? 7. Pıy-pıy-pıy! Benim piliç-çiklerim!

17

Aşaadaki lafları tefterinizä yazın, noktaların erinä uygun afiks koyun.

Çekerdek..., alma..., baş..., köprü..., çocuk..., kiyat..., yaz..., oku..., oyna....

§ 4. Adlık

Predmetleri adlayan söz payına **adlık** deniler.

Adlın nışannarı

Adlık cuvap eder soruṣlara **kim? ne?**: kız (kim?), dost (kim?); ev (ne?), bulut (ne?).

Adlık diişiler hallara hem sayılara görä.

Adlıkların **diişilmäz** nışannarı (cannı – cansız, adetçä – kendili) hem **diişilän** nışannarı (sayı, hal, saabilik forması).

Cümledä adlık hertürlü cümlä payı olabiler (taa çok kerä subyeckt ya da tamannık).

Aklınıza getirin!

Gagauz dilindä 6 hal var.

Okuyun şiiri.

KÜÇÜK BUCAK

Küçük Bucak!
Sän hartada hiç yoksun.
Küçük Bucak!
Benim girgin halkım!

Seni artık
Her taraflar bilerlär,
Görerlär, ani
Sän dizlerdän kalktın.

Paalı Bucaam!
Kendin, elbet, küçüksün,
Ama pek büyük
Senin canın, Bucak!

Küçük Bucak!
Sän dostları seversin.
Duşmannara –
Pekçä gelir sıcak.

baaşlêêrim
pekçä

Küçük Bucak!
Sana bän büün çalêrım...
Sana, halkım, –
En ii türkülerimi!

Sizi: Komrat,
Beşgöz hem Çadır-Lunga!
Sizi: Kongaz,
Tomay hem Beşalma!

Sizä, kızlar,
Bän üreemi baaşlêêrım!
Sizä, dostlar, –
Kendi şiirlerimi!

Seni, Bucak,
Eşil çayırlarınınan,
Nicä kardaş,
Alêrım kucaama!

Konstantin Vasilioglu

1. Demekli hem duygulu okuyun şiiri, ezberläyin onu hem cuvap edin soruşlara.
2. Nicä annêêrsınız lafları „görerlär, ani sän dizlerdän kalktın”?
3. Neçin avtor küçük Bucaana türkü çalêr? Nelär söleer avtor kendi türküsündä?
4. Ne söleer avtor Bucaan canı için? Nicä siz annêêrsınız bu lafları?
5. Okuyun şiirin sonundaki sıralarını da söläyin avtorun Bucaa kendi sevdası için. Siz dä seversiniz mi kendi tarafınızı, vatanınızı? Açıklayın kendi fikrinizi.

- Angı söz paylarını avtor kullanêr şiirindä? Söläyin.
- Ayırın **birinci** hem **ikinci** dörtlüklerden adlıkları. Açıklayın, ne onnar göstererlär.

18

Aşaadaki laflarlan **birär** cümlä kurun da tefterinizä yazın.

Ev, horoz, kuyu, gün, adam, yaz, çık, dur.

- Adlıkların afikslerini gösterin.

19

Aşaadaki teksti tefterinizä yazın, bulun adlıkları da onnarın altını bir çizgiylän çizin.

Papşoy anızında edi çocukcak oynardılar „sopa cinkmesi”. Kim hepsindän yakına cingärdi kendi sopasını, o kalardı „babu” da toplardı kalanın sopalarını. Hepsindän sık kalardı „babu” bir zabun çocukcak Dimançu. O buna hiç küsmäzdi, hep, gülümseyerek, getirärdi aalemin sopalarını. Te o genä oturdu öbür çocukcakların yanında da çeketti bir-biri ardına cinkmää sopaları. Hiç biri düşünmäzdi onun „babu” sopasının üstünä, angısı aykırı yatardı erdä bir altı adımda uşaklardan. Ama te Dimançunun elindän cingildi bitki sopa da düştü keezä.

Dimitri Kara Çobana görä

- Adlıkların üstündä halları gösterin.

20

Şiiri demekli okuyun, sora tefterinizä geçirin.

Güz altın döşeklän
Yolumu örter,

Yukarda geç yazlan
Lüzgär koolaşêr.

Fidannar dallarlan
Yapraksız kalmış.

Yaz, güzdän kaçarkan,
Kuşları çalmış.
Stepan Kuroglu

- *Bulun şiiirdä literatura kolaylıklarını. Açıklayın onnarın ne olduunu.*

21

Aşaada verili teksti okuyun.

Muzeydä

Yazın Vaniylän gittim Beşalmaya, muzeyä. Var işittiim o muzey için, ama düşünmedim, ani orada okadar meraklı işlär olsun.

İlkin gördük hem sesledik şindiki zaman için, büünkü istoriya hem yaşamak için, insannar için. Sora siirettik eksponatları, sesledik gidin annatmasını gagauzların istoriyası için, Bucaan peydalanması için.

Yaraştırarkan büünkü günneri geçmiş zamanannarlan, annadık, ne zormuş gagauzların evelki vakıtlarda yaşaması.

Uydurulma tekst

- *Bulun adlıkları, yazın onnarı tefterinizä, adlıkların yanında hallarını yazın.*

22

Okuyun verili lafları. Düzün adlıkların küçüldek formasını, yazın onnarı tefterinizä.

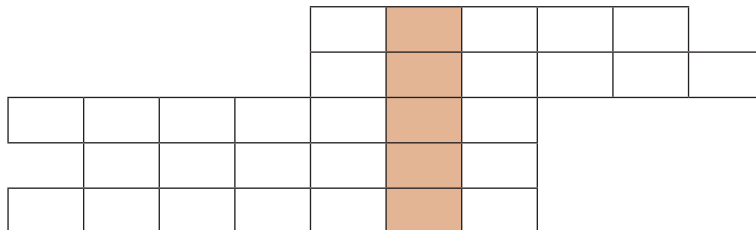
Kuzu, köprü, testä, ot, kız, piliç, tokat, sürü, kedi, keçi, dana, kartofi, parmak, kaşık, pelik, çanak, Vani, Saşa, Todur, Peti, Olä.

- *Küçüldek formasının afikslerini gösterin.*

23

Cuvap edin soruşlara. Doldurun kafesçikleri. Nişannı sıracıkta peydalansın temanın adı.

- *Angi adlıklar cuvap eder soruşa **kim**?*
- *Türlü predmetleri gösterän: pençerä, kedi, kopek, masa, ev – bunnar nesoy adlık?*
- *İnsanın adını, soyadını hem sokakça laabını gösterän adlıklar nesoy sayılêr?*
- *Angi adlıklar cuvap eder soruşa **ne**?*
- *Cümledä adlık ne türlü cümlä payı olabilir?*

TEMA 1

VATAN HEM ANA DİLİ

Söz teoriyası

Söz – dilin nişannarı, angıları kurulêr lââzımını inforaşıyayı vermää deyni.

Söz – dilin işlemi, çalışması, ötmesi.

§ 1. Soz çeşitleri

1

Resimnerä bakıp, söläyin, hayvannar, kuşlar, annamaa deyni biri-birini, ne kullanêrlar? İnsan ne kullanêr? Nedân düzülü bizim sözümüz?

2

Okuyun uygun sözleri. Açıklayın herbir uygun sözün maanasını, göstererek kendi bakışınızı. Söläyin, angı temayı onnar açıklêrlar.

1. Girginniklän hem kuvetlän duşmanı enseyecän. 2. Vatan¹, nicä tatlı bal, onu koruyan – helal! 3. Hayırsız komuşu duşmandan beter. 4. Girgin ölümdän korkmaz. 5. Kal çıbık gibi kuru, ama Vatanı koru. 6. Vatandan gözäl er dünnedä² yoktur. 7. Genger dâ köksüz olmaz.

enseyecän
yabancılık
genger

3

Okuyun şiiri. Okuyarkan, sözün kaç funkşıyası kullanıldı? Neçin? İnandırın. Kim bu şiirin avtoru?

Ah, tarafım, tarafım,
erin eşil korafı!
Topracık bizdä esmer,
emiş hem başak besleer¹.

Küülerimizdä maalelär –
Sulu-beniz laalelär.
Ev başçaylan sarmaşar.

- Geçirin şiiri yannışlıksız tefterinizä.
- Bulun epitet da çizir onnarın altını.

4

Hesaba alarak verili resimneri, annadın, angı söz çeşidini kullanêrlar insannar.

5

Okuyun teksti.

Yazı verer kolaylık okumaa kiyatları, arif fikirleri, başka insan-narın duygularını. Radio hem televiziyä diıştirmeyecek bizä ga-zetaları, kiyatları, çünkü yazılar taa çok vakıt korunêr. Eer lääzım olursa enidän dönmää geeri okunmuşa, olur istedii vakıta kiyat-ları açmaa da okumaa.

Aazdan diri (cannı) söz başkalanêr yazılı sözdän. Yazılı sözdä biz koruyêrız orfografi-ya hem punktuațiya kurallarını. Aazdan sözdä sä onnar belli edilmeer, ama o taa annaşılı, taa sıralı, taa emoıiyalı. Aazdan sözdä olur kullanılsın yarı cümlelär, kaçırılsın kimi laflar da onnarın erinä kullanılsın jestlär, mimika, bakış, intonațiya yardımınnan duygular.

Biz taa çok hem sık lafederiz, nekadar yazêrız. Ama yok ölä gün, ani biz nesä yaz-mayalım. Ama pek az insan bulunacek, angısı makarki bir gün geçirdi lafsız, susmakta. İnsan her zaman isteer sözleşmeyi.

**emoıiyalı
jestlär
makarki**

1. Kaç paya olur bölmää bu teksti?
2. Ne için sölenêr herbir payda?

- Nicä düşünersiniz, angı yazı taa ilerdän peydalandı – aazdan mı osa yazılı mı?
- Nicä sizä taa ilin kendi bakışınızı açıklamaa – aazdan mı osa yazılı mı? Neçin?
- Dedelerimiz bizä brakmışlar masalları, söyleyişleri, türküleri, angılarından biz üürendik onnarın evelki yaşaması için, çektii zorlukları için, zanaatları için. Nicä onnar etiştılär bizä?
- Şindi, açan peydalandı telefon, kompyuter, yazılı sözün paalılı hep ilerki gibi mi? Nicä düşünersiniz?

6

Hazırlayın kendi tarafınız için aazdan bir annatma, yazdırma elementlerini kullanarak. Açıklayın sözünüzün çeşidini hem herbir taraftan onun funkıiyalarını (annadarkan, yazarkan, okuyarkan hem sesleyärkän).

- Kullanın bir uygun söz ana tarafınız için.
- Annatmanızı adlayın.

Soz çeşitleri	
Aazdan söz	Yazılı söz
	
Kullanılêr sölemektä hem seslemektä .	Kullanılêr yazmakta hem okumakta .
Lafedän insannar biri-birini görer, işider.	Kim yazêr, görmeer hem işitmeer onu, kimä danışêr.

7

Okuyun uygun sözleri. Açıklayın herbir uygun sözün maanasını. Angı söz için onnarda laf gider – aazdan mı osa yazılı mı?

1. Sölenmiş laf kuş gibi: azından çıktı-uçtu, tutmayacan. 2. Söz gümüş sä, susmak altın. 3. Arif sözü seslemää dä meraklı. 4. Aazı – falmış. 5. Dooru laf yalandan taa gözäl. 6. Yalpak laf yılanı da deliktän çıkarêr. 7. Yalannan kismet kazanmayacan.

- Artistik kolaylıklarını çıkarın, onnarı belli edin.

8

Angı söz çeşitleri gösterili resimnerdä? Verili lafları uydurun resimnerä.

Yazmak, lafetmäk-seslemäk, düşünmäk, okumak, lafetmäk.

9

Dartışın.

İnandırın.

1. Aazdan söz taa önemni hem läázımnı, nekadar yazılı söz.
2. Yazılı söz – aşaa kalmêêr, denk geler (haliz konkurent) aazdan sözä.
3. Yazılı söz dä, aazdan söz dä birtakım önemni.

§ 2. Monolog hem dialog

Neylän ayırılêr monolog sözü dialog sözündän?

Dialog

10

Okuyun teksti. Söläyin, nesoy söz bu (azdan mı, yazılı mı)? Açıklayın funktşiyalarını.

- Todur, aulu sän mi kazdın?
- Bän, Koli çıçu.
- Kendin mi?
- Kendim. Beklämeyeceydim, baka iştäñ gelsin da kazsın ya!
- Kaç gündä sän onu bitirdin?
- Bir haftada.
- Hiç bilmäzdim, Todur, ani sän artık bölä büük işlär yapêrsın. Akıllı çocuksun! – demiş çıçusu.

- *Kaç kişinin arasında geçti bu söz? Başka türlü bu sözä nicä deniler?*

Dialog – iki ya birkaç kişinin arasında sözleşmäk. Dialoga katılan kişinin lafına *replika* deniler. Replikalar biri-birinin maanasını taa dolu yapêr, onuştan dialog sözlerdä çok kerä kullanılêr yarı, diil taman cümlelär. O cümlelerdä hepsi baş hem ikincili payları yoktur.

Dialoglu teksttä herkezin replikası yazılêr eni sıradan, onnarın herbirin başlantısında birär çizgi koyulêr.

11

Okuyun. Her taraftan açıklayın verilmiş sözü, gösterin onun çeşitlerini hem funktşiyalarını.

- Nina, sän unutmadın mı, büün ne günümüz?
- Cumertesi.
- Dooru. Ama cumertesindä ne läázım yapmaa?
- İçerlerini temizlemää.
- Dooru. Nina, nedän çekedecez?
- Sän topla palaları, sora sulayacan çiçekleri, islää mi?
- İslää. E sän ne yapacan?
- Bän mobilyadan tozları silecäm hem gübürleri atacam.

- *Kaç kişinin arasında geçti bu söz? Başka türlü bu sözä nicä deniler?*

Dialogun strukturası

Birkaç replika, bir temaya baalı.

Çeketmesi	- Zaman hayır olsun! - Sevinerim, ani buluştuk. - İstardım sana sorayım, işin bütün var mı?	Tema bütünü
Temel payı	- Sıkı işim yok. Nedän sordun? - Hadi yapalım kavak aacın altında bir sallangaç.	
Bitkisi	- Ya ne islää olacek sallanmaa! - Ozaman bekleerim seni bizdä.	

12

Okuyun. Verili sözü her taraftan açıklayın.

Bir avşam aylä ekmek idiktän sora dinnener. Bir dä Dimu³ danışêr bakasına:
- Baka, sän var mı bizdän uzak erlerä gittiin?
- Vardır, cocuum.
- Sölesänä, nerelerini gördün?
- Baltika denizin taraflarına, Kareliya taraflarına çok kerä vardır gittiim.
- E taa nereyi?
- Romıniya, Bulgariya, Türkiyä taraflarını da gezdim².
- E neresi taa gözäl, baka?
- Doorusunu sölediynän, herersi gözäl. Ama Moldovadan hem Bucaktan taa gözäl er bän görmedim⁴! Çünkü o bizim ana tarafımız, bizim duuma erimiz, nereyi herkerä, nicä magnitlän, çeker! Bunu tutasın aklında, oolum¹!

Konstantin Vasiliogluya görä

1. Bulun bu sözün öz fikirini.
2. Kayılsınız mı bobanın cuvabınnan? Neçin? İnandırın.
3. Dialogu strukturasına görä annadın.
4. Tema bütünü var mı? Nesoy?

- Verili laflara bulun sinonim: **baka, ana tarafımız, aklında.**
- Verili laflara bulun antonim: **avşam, uzak, gözäl.**

13

Herbir soruşa kendi kayıllınıza görä cuvap verin. Dialogu rollerä görä okuyun.

- Var mı nicä gireyim?
- ...
- Bana yazalı veräbilirsın mı?
- ...
- Kiyadı bulmaa bana yardım edecän mi?
- ...
- Vani, pençereyi var mı nicä açasın?
- ...

- Verdiiniz cuvapları tefterinizä yazın.

Dialogun tipleri

baalı neetlerä, pay alannara, söz situatıyasına.

14

Verili tipleri hesaba alın. Grupalara bölünüp, kurun birär dialog.

15

Okuyun teksti. Açıklayın söz çeşidini hem funktıyasını.

Goguş türlü-türlü düşünmüş, ama ölä dä annamamış, neçin butakım herkerä olêr. Bu işi annamaa deyni, o sorêr mamusuna:

- Mamucuk, neçin sän herkerä dädudan çekedersin, ma?
- Sän artık tezdä şkolaya gidecän, läüzüm kendin dä bu işleri annayasın. Ya sölä, kim burada hepsindän büyük¹?
- Dädu, – fırlayıp, cuvap etti Goguş.
- Dooru söledin. Ama onun ardına kim?
- Baka, – genä hızlıdan söyleyiverdi Goguş.
- E onun ardına?
- Sän, mamu. Sora da bän.
- Pek dooru, Goguş. Herbir iştä, çocucaam, küçüklär büyüklerä² hatır gütsünnär läüzüm, saysınnar onnarı...

Konstantin Vasilioglu

1. Neçin küçüklär büyüklerä hatır gütsünnär läüzüm?
2. Var mı hatır gütmenin baalantısı söyleyışlän „Ne ekecän – onu da biçecän”? Açıklayın bakışınızı. İnandırın dooruluunuzu.

- Söz situatıyasını açıklayın.

16

Okuyun dialogu. Söz situatıyasını açıklayın. İnandırın dooruluunuzu.

- Bıktım sana gelmää, Panti aga. Ver aaçlarımı geeri, da hiç istämeerim seni bilmää,
- dargın danıştı Çorlan Pavli ustaya, angısı çoktan läüzümdü yapsın onun kapularını hem pençerelerini.

**Allaa
zeedä**

– Sän, Pavli, bana boşuna kızma. Bän, bolniçada yatarkan, vardı mı nicä bişey ustalayım? Bir aydan zeedä gipsadaydım. Sora karı uşaklan bolniçaya düştü, genä iştan tutunamadım.

– Bän annêêrım seni, – yımışayıp, dedi Pavli, – ama sän dä beni anna. Artık güz geldi.

– Sana ne zamana kadar läüzım hazır ol-sunnar?

– Bu ayın bitkisinädän kapuları hazırlasan, çok ii olur. Pençereleri biraz sora da var nicä.

– Bu ayın bitkisinädän, Pavli-kardaşım, diil sade kapuları, ama pençerelerin dä birazını yapacam. Sade Allaa saalık versin. Öbür ayın onbeşinädän kapuların da, pençerelerin dä artık erindä duraceklar.

– Saa ol, Panti aga, uslandırdın beni. Bän bilmäzdim, ani sän bolniçada yattın. Afet beni!

**dargın – üfkeli
ustalamaa – düzmää**

1. Neçin adam dargın lafetmiş ustaylan?
2. Neçin bitkidä adam istemiş, ki usta afetsin onu?

- Sözüñ çeşidini söläyin, funktiyalarını açıklayın hem kendi bakışınızı bildirin.

17 Resimnerä görä kişilerin lafetmesini kurun. Annadın, onnarın sözü nasıl-dır? Bölä sözä nicä deniler?

1 gr.

2 gr.

3gr.

- Annatmalarınızda açıklayın dialog hem monolog sözüñ elementlerini. İnandırın kendi bakışınızı.

Monolog

18

Okuyun. Söz çeşidini belli edin.

Bän gagauzum. Bän bir küçük milletin ooluyum.

Nekadar yaşayacam, tarafımı, halkımı sevecäm hem ilerletmää çalışacam! Kuvedimä görä gündän-günä, yıldan-yıla çalışacam, gagauzlar taa ii, taa zengin, taa kısmetli yaşasınlar! Verdim mi lafımı – tutacam!

Bunu artık hepsicii bilir, ani gagauzun lafı – laf hem dedii dä – dedik!

Konstantin Vasilioglu

1. Kaç kişinin sözü bu?
2. Butürlü sözä nicä deniler?

Monolog – bir kişinin sözü.

Sözün bu formasında dolu, katlı cümlelär kullanılır. Tema açıklanır genişten, derinden hem mutlak var kompozitiya bütünnüü.

Monolog janraları: mektup, açık kart, annatma, yaratma, doklad, lektiya h.b.

Okuyun teksti.

GÜZÜN

O bunalık yaz günneri geçti, güz geldi. Güz tutêr üç ay: sentäbri, oktäbri hem noyabri. Sentäbri ayında may hep ölä sıcak olêr, nicä dä yazın, sade havalar biraz taa duruk, taa taazä.

**musaaflarä
küçüü-büüyü**

Bütün yaz dinlenmiş uşaklar, sentäbridä enidän şkolaya gitmää başlêrlar. Güz bizdä, Bucakta, çok türlü zenginliklärler gelir. Türlü emişlär, karpuzlar, kaunnar, üzümner bu vakıtta olêrlar. Başçalarda türlü zarzavatlar geç güz vakıdınadan durêrlar. En paalı iş bizdä **güzün** – üzümnerin hem papşoyların toplanması. Bu produktları bizim erlerimiz boldan dökerlär: herersi üzüm, şıra, herersi papşoy!

Eni bereketi kırlardan kaldırdı çiftçilär, traktorlaran güz topraklarını derin sürerlär, meyvalık hem baa koymaa deyni kuyu hazırlêrlar, nadaz erlerinä güz ekinlerini ekerlär.

Oktäbri ayı geçtiynän, hava biraz diişilmä başlêr. Sabaalen kalktıcaan, pençeredän görüner, nicä otların üstü hem evlerin örtüleri kraadan biyazlanêr. Kimi sabaa yalıklarda su donêr. Kırlar yavaş-yavaş heptän boşalêrlar.

Kimi yılda güz yaamurlu olêr. Güz yaamurları yazınkı yaamurlara benzemär. Şindi çiskin yaamurlar haftaylan tutêr, toprak pek yımışêr, hamur gibi kabarêr, hem ölä tez kurumêr, nicä yazın. Güz ekinleri, kardaşlanıp, tarlayı örterlär. İhtärların bir lafı var: „Tarlada çamur, teknedä hamur!”

Hava gittikçä **serinneer**, kraalar düşer may her sabaa. Aaçların yaprakları, sararıp, erä silkinerlär. Poyraz tarafından bir sert lüzgär, kalan yaprakları da kopardıp, kuytu-lara haydêêr, da aaçların dalları çır-çıplak kalêr. Lüzgär estikçä, çıplak dallar hasretli uuldêêrlar...

Gidän kuşlar, susarak bireri toplanêrlar da, annaşmaa oturup, yola hazırlanêrlar. Noyabri ayında gidän kuşlar may hepsicii, buralarını brakıp, sıcak memleketlerä uçêrlar.

Sade karakuşlar taa soraya kalêrlar, **üüsek** aaçların dallarına konup, ayazlar çekedincä, bitki türkülerini çalêrlar, sansın yazınkı yuvalarını brakmaa kıyamêêrlar. Noyabrinin bitkisinä yakın onnar da giderlär. Razgeler, ani bir lelek kafadarlarınnan barabar uçamamış, kim bilsin, ne sebep üzerinä: ya kanadı kusurluydu, ya da bir derdi vardı zavalının; uzun gagasını kanadın altına sokup, gözlerini kıpıştırayak, bir bacaan üstündä süzüler sürülmüş tarla içindä, angısının topaçları kaardan gücülä görünerlär.

Nikolay Tanasoglu

produkt – mal
karakuş – sıırcık
emiş – çekerdeksiz kuru ya da kurutulmuş üzüm
hasretli – burada: küsülü, zeetlenmiş
dert – burada: hastalık
nadaz – güzün sürülmüş tarla eri

1. Angı aylara güz vakıdı pay olêr?
2. Neylän Bucakta güz gelir?
3. Çiftçilär güzün angı işleri yapêrlar?
4. Güzün tabiatta angı diişilmeklär olêr?
5. Annatmada güz yaamurları için ne sölenêr?
6. Gidän kuşlar güzü netürlü karşılêêrlar? Nezaman onnar heptän giderlär?
7. Söz çeşidini açıklayın. Janrasını hem tipini belli edin.

- Nışannı laflar angı söz payıdır? Annat onnar için.

19

Bakın resimä da annadın Bucakta güz bereketi için. Nikolay Tanasoglunun annatmasından „Güzün” lafları hem deyimneri kullanın.

20

Okuyun. Söz çesidini belli edin.

Bän kismetliyim!

Bän kismetliyim, ani duumuşum bu ayoğlu erdä, angısının adı Bucak! Bän kismetliyim, ani bän bu geniş ürekli hem girgin halkın birisiyim! Bän kismetliyim, ani bän bu uslu hem kızgın, çalışkan hem serbest gagauzların ooluyum!

Gagauzlar dostlara, musaafirlerä aazından bitki bukaı verirlär... Gecä uyumazlar, yortu, raatlık bilmäzler, kendini adam saymazlar, taa kendi işini ya da adadıklarını tamannamayınca... Böläydür bizim cömert gagauzlar!

Ama, Allaa korusun, birisi özenärsä gagauzlara duşmanca gelmää ... – küçüü – büüyü kalkınacak duşmana karşı da, taa onu ensämeyincä, taa ondan kurtulmayınca, raatlık bulmayacak, uslanmayacak... Böläydür benim halkım!

Konstantin Vasilioglu

cömert – bol ürekli
özenmää – hızlanmaa, neetlenmää

1. Neçin avtor sayê kendisini kismetli?
2. Nelär sölenir gagauzlar için?
3. Siz dä kismetliysiniz mi? Açıklayın kendi fikrinizi, yazıp birär monolog.

- Verili fragmenttän çıkarın **beşär** laf.

Adlık..., ..., ..., ..., ...

Nişannık..., ..., ..., ..., ...

Aderlik..., ..., ..., ..., ...

İşlik..., ..., ..., ..., ...

- Çıkardınız adlıktan **bir** cümle kurun.

NASAAT!

Monologta lâazım becermää:

Cuvap etmää tekstin soruşlarına, onun içindekilii için hem personajların yaptıkları için. Teksti bölmää parçalara da herbir parçanın adını koymaa (plan kurmaa).

Katlı planı kullanarak, resimä görä yaratmalı annatma kurmaa yazdırma ya da fikirlemä elementlerinnän.

Kendi resiminä görä bir yaratma kurmaa, açıklayarak onun öz fikirini.

Kendibaşına teksttä cümlelerin maana hem gramatika baalantılarını bulmaa.

Annatma düzmää, yazdırma ya da fikirlemä elementlerini kullanarak.

Kafadarların yaratmalarını, sesleyip ya da okuyup, içindekilerini hem dillerini taa ii, taa uygun yapmaa.

Okuyun teksti.

BUCAK KIRLARI

(Annatmanın bir payı)

Bir üüsek erdän uzaa açan bakêrsın, gorizontu may görmeer-sin, sansın maavi duman içindä erimiş. Ukraina tarafından bir büyük yol gelir, Kiriët-Lunga küüyünün poyrazdaki kenarından geçer, Komrat kasabasına gider, oradan taa Prut deresinä varêr. Bu yol

evel vakıtlarda büyük gezär yolmuş. Bu yoldan alış-verişçilär çok gezärmişlär, mal gezdirmişlär. Ona pošta yolu denilirmiş.

Bu yolca Kiriët-Lungadan Komrada gidennär görerlär, ani Komrat kasabasına etişinceyâ kadar, beş-altı sırt üstündän lâazım geçsinnär. Bu sırtlar biri-birinnän paralel duran sırtlar, bütün Bucak kırlarını keserlär. Burada, ne-

kadar gözün tutêr, daalık hiç görünmeer, hep kır. Küü tarlaları sırttan sırta geçerlär, uzak yayılıp, maavi duman içindä kaybelerlär. Kimär erlerdä, kara kıvırcık deri gibi, sürülü tarlalar kararêrlar. Taa oteedä geniş birkaç sırtı kaplamış güzlük tarlaları, an-gılarında güzlüklär sırça gibi çıkmışlar.

Nikolay Tanasoglu

beş-altı
kıvırcık
Kiriët-Lunga

1. Nesoy tekst bu: annatma mı, yazdırma mı, fikirlemä mi? İnandırın.
2. Açıklayın bu annatma parçasının temasını hem öz fikirini.

- Tekstin içindekiliini kendi laflarınızlan annadın.
- Aazdan kendi küüyünüz için **bir** yazdırma kurun.

Funkțional yazısı

§ 1. Elektronik mesajı

PETRİ ÇEBOTAR

(1957)

Petri Çebotar – talantlı yazıcı, yazêr şiir dâ, annatma da. Ama bilerlär onu başka taraftan da. Petri Çebotar – bir büyük, anılmış dil hem literatūra ustası. Sever Petri Çebotar gagauz folklorunu hem Hoca Nastradinin cümbüşlerini.

Teksti demekli okuyun.

SESLEMİŞ BOBASINI

Küçüklüğündä, bobası ne dâ demesä hocaya, hoca hepsini yaparmış kendiyesinä. Onuştan bobası başlamış hepsini söylemää ona tersinä. Bir kerä, gelärkän dermendän, onnar aykırılarmışlar dereyi. Varmış orda bir köprücük, ama o ölä veranmış, ani eşek yokmuş nicä ondan geçsin. Bobası demiş:

– Akıllı oolum, bän geçecäm köprüdän, ama sän bak, te oradan, sua erdän, geçmeyäsin.

İşidip bu lafları, Nastradin maasuz haydamış eşää o sua erdän. Bu vakıt bobası görmüş, ani çuvallar unnan yannamışlar bir tarafa, da baarmış ooluna:

– Çuvallar hiç yannamêêrlar benim tarafıma, onnar düşmeyeceklär su içinä. Ya itir onnarı, düşsünnär.

Nastradin demiş:

– Bobam! Bän şansora büyüküm. Şindiyä kadar yapardım hepsini tersinä, senin inadına. Ama bu sefer isterim yapmaa haliz ölä, nicä sän deersin.

Da o sade diimiş çuvallara. Çuvallar, kayıp eşään üstündän, su içinä düşmüşlär.

Petri Çebotar

veran – yufka
aykırılmaa – öbür tarafa geçmää

1. Nicä hoca küçüklüğündä yaparmış bobasının dediklerini?
2. Nezaman Nastradin gelmiş karara bobasını artık seslemää?
3. Kimdä kabaat, ani çuvallar düşmüşlär su içinä? Açıklayın kendi düşünmeklerinizi.

1

Hazırlayın inştenirovka bu cümbüşä da klasta gösterin.

- Sözüñ angı çeşidini siz kullanacenz? Dialogun tipini açıklayın.

2

Yazın dostunuza bir mektup „Seslemiş bobasını” cümbüşü için.

- Angı söz çeşidini kullandınız? Onun tipini açıklayın.

3

Teksti okuyun. Kayılsınız mı siz bu laflarlan? Düşünmeklerinizi açıklayın.

„Kompyuter asirindä” biz may yollamêêrız mektup poçtadan. Taa sık yazêrız SMS ya da elektron yazısı. Mektuplar – insanın bir-birinnän sözleşmäk forması. Onnar birleştirir insanları, yardım eder taa ii annaşmaa. Yazarkan „kuru” SMS, biz duymêêrız adresatın ya da adresantın halını, onun sevinmeliini hem kahırlarını, sıcaklığını ya da darsımasını. Uşaklar, üürenin yazmaa mektup. Bulun kolayı annatmaa kendi mutlu kıpımnarınız için.

- Siz nicä yollêêrsınız haberleri, kutlamakları, teklifleri dostlarınıza, soylarınıza?

4

Okuyun mektubu hem SMS. Yaraştırın onnarın ii hem etersiz taraflarını.

Zaman hayır olsun, benim sevgili uşaklarım! Düşündüm, bir mektup sizä yazayım. Kefim küsülü, okadar istämedim sizi brakmaa. Nasıl etiştiniz evä?

Seläm! Nasıl etiştiniz?

- Neyi siz annadınız mektuptan? Onnarın adresatı hem adresantı kimdir?
- Angısından siz taa ii haber aldınız?
- Angısından siz taa hızlı haber aldınız?

SMSın ii tarafları	SMSın etersiz tarafları
İnformaşıya etişer en kısa vakıtta. Verer kolaylık saklı informaşıyayı yollamaa. Var nicä çok kişiyä haber yollamaa. Üüreder kısa hem annaşılı kendi fikirlerini açıklamaa.	Zor annamaa informaşıyanın içindekiliini. Gramatika hem orfografiya kuralları hesaba alınmêêr, yazmak becermekleri aşaalêêr.

- Ne var nicä yapasınız, yazmak becermekleriniz ii uurda olsun deyni? Düşünün.

5

Okuyun verili mektubu hem SMS. Ne birleştirir hem başkalaştırêr onnarı?

- Nesoy neetlän onnar yazılı? Angısında taa ii duyulêr adresantın duyguları, dalgalanması, kefi?

- Angî söz payları taa sık kullanılı?
- Cümlelerin kullanmasını yaraştırın.

Mektup	SMS
Kutlêêrim sizi Kasım yortusunnan! Ko her gününüz olsun aydın hem ii! Dünnedä olsun usluluk, raatluk, birlik! Olun mutlu, saalluk, dâ bân da ozaman kismetli olacam!	Kasım yortusunnan! Kismet, saalluk! Bakêrız GRTy. Siz gördünüz mü bitki kolverimi? Ne yapêrsınız? Enilik var mı? Özledim. Yazın.

6

Okuyun tabliṭayı. Neylân başkalaşêrlar mektup hem SMS? Annadin.

Mektubun hem SMSin farklı nışannarı

Mektup	SMS
1. Mektupta gösteriler diil sade oluşlar, ama adresantın yazılan vakıtta kefi dâ, dalganması da ii duyulêr. 2. Mektupta monolog sözü kullanılêr. 3. Mektupta yazılar serbest, emoṭiyalı, duygulu. 4. Sık kullanılêr aderliklêr, koyulma laflar hem cümlelêr. 5. Lafetmêk stili, aktiv kullanılan leksika, nışannıklar, küçüldek formasında adlıklar.	1. SMS informaṭiyasında sade haberlerin sıralı belli olêr, ama adresantın duyguları, halı, dalgalanması annaşılmêêr. 2. SMS haberlerindä taa sık dialog forması kullanılêr. 3. İşliklêr taa sık kullanılêr. 4. Cümlelêr yarı, birbaşpaylı, soruş hem izin. 5. Lafetmêk stili. Cümledä lafların sıralı serbest.

7

SMS yazmak kurallarını oku da sölä, neṭin onnarı lääzım bilmää hem kullanmaa.

SMS yazmak kuralları

1. SMS yazılarına cuvap verin. Burada belli olêr sizin hatırınız hem meraklıınız insana.
2. Yazarkan, vakıdı hesaba alın.
3. Yazı lääzım olsun kısa.
4. Yazılı soruşa sade yazılı cuvap verin.
5. Becerin cuvabı beklemää.
6. Yazın yannışlıksız.
7. Yazılmışa kontrol yapın.
8. Kontrol edin, dooru mu adresata yazdınız.
9. Yazmayın hepsini büyük bukvaylan, çok şaşma nışannarınnan.
10. Yazmayın, yolca gidêrkân.
11. Birisinnân lafedirkân, lafı kesip, cuvap SMSa vermeyin.

8

Yazın bir SMS biri-birinizä da kontrol edin, kullandınız mı kuralları.

9

Okuyun teksti.

SMS peydalandı 1992 yılda, açan injener Nil Pepuort kendi dostlarına Kolada için kutlamak yollamış. Sade 2000-inci yılda SMS tehnologiyası hesaba alındı. SMS haberlerin neeti – informaııaylan ya da bitki haberlärlän paylaşmaa, biri-birinnän sözleşmää taa çok dialog formasında. SMS – pek kısa haberlär, 2–3 kısa cümledän düzülü.

e-mail
mektup
SMS

Duyguları ya da kefi gösterer türlü maasuz nışannar: çok nokta, soruş hem şaşma nışannarı, smayl.

İlk elektron mektubu oktäbrinin 2-ndä 1971-inci yılda yollamış kompyuterci-injener Rey Tomlinson iki kompyuter arasında baalantıyı denemäk için. Sade 25 yıldan sora e-mail başladılar kullanmaa bütün dünnedä. Elektron poçtası büünkü gündä sık kulanılär.

- *Nezaman peydalanmış SMS?*
- *Nezaman insannar başladılar elektron mektuplarını yazmaa?*
- *Denäyin bir SMS dostunuza kurmaa. Zorlanırsaydınız, üüredicidän yardım istäyin.*

Elektron poçtasını kullanmak etiketi

1. İnformaııya läüzım olsun konfidential: elektron poçtanızın parolunu saklı kullanın.
 2. Koruyun poçtanızı „elektron gübüründän” – spamdan. Elektron filtralarını kullanın.
 3. Elektron adreslerini tertipli tutun.
 4. Yollamayın saklı informaııyayı elektron poçtasından, şaşırtmayın adresleri.
- *Neçin elektron poçtasının kullanmak kurallarını läüzım bilmää?*

Elektron yazısının strukturası

1. Selemneşmäk.
2. Giriş (mektup yazmasının sebepleri).
3. Temel payı.
4. Çıkışlar (dilemeklär).
5. İmza.
6. Data (elektron yazısında belli olër).

Teksti okuyun.

BÄN TARADIM

Annadêrlar, ani ne zamansaydı Nastradinä varmış bir dana. Bakarmışlar danayı bölä: bir gün onu doyurarmış adam, bir gündä – karısı.

dilenci
gördüünü

Tä bir kerä karısının sırasıymış doyurmaa danayı, ama o günü karıyı çaarmışlar komuşulara punudaya.

– Doyursana büün benim erimä danayı, – yalvarmış karısı hocaya.

– Hadi annaşalım bölä, – demiş Nastradin, – bütün gün ikimiz da susacez. Kim ilk lafedecek, o da doyuracak danayı.

– İslää, – demiş karı.

Gitmiş o punudaya, Nastradin dä kalmış evdä.

Taman o günü küüdä gezärmış dilencilär. Bir dilenci karı uuramış hocanın evinä. Urmuş kapuya – yok ses. Girmiş içeri. Görmüş Nastradin onu, ama hep susarmış. Dilenci başlamış taraşlamaa köşeleri, gördüünü – çuvala atarmış. Nastradin hep susarmış. Görüp bölä

işi, dilenci çıkarmış hocanın başından kalpaanı da. Nastradin buna da dayanmış. „Yok, – demiş o kendi-kendisinä, – taa ii susacam, ne kadar gidecäm da danaya alaf verecäm”. Dilenci sä toplamış, neredä ne bulmuş, da sauşmuş.

Şindi gelmiş karı evä, getirmiş kocasına bir çanak manca. Bakêr – bütün evi soymuşlar, hocanın başında kalpaa da yok.

– Ne oldu, ba? Neredä bizim şeylerimiz?

– A-h-a-a! – baarmış Nastradin. – Sän ilkin lafettin! Sän dä doyuracan danayı! Bän taradım!

Petri Çebotar

1. Ne yalvarmış bir kerä karısı Nastradinä?
2. Neçin Nastradin susmuş, dilenci onun evinä girdiynän?
3. Yaraştırın „Seslemiş bobasını” hem „Taradım” fıkraları. Nastradinä harakteristika verin.
4. Yaratmanın temasını hem öz fikirini açıklayın.
5. Annadın kendinizdän bir fıkra Nastradin için.

Bu meraklı!

Hoca Nastradin – folklor personajıdır, küçüräk fıkraların kahramanıdır.

- İlk fıkralar Hoca Nastradin için yazılı 1480 yılda, Saltukname kasabasında, Türkiyedä.
- Laf „hoca” gelir pers dilindän (swâğa – „saabi”, „çorbacı”), bu laf türk soylu dillerin çoyunda kullanılır.
- „Nastradin” adı gelir arab dilindän (Nasr ad-Din) tercüm edeli olur nicä „Enseyän Din”.
- Sayılêr, ki Hoca Nastradin Türkiyenin, Eskişehir kasabasında, yakın bulunan Hortu küüyündä yaşamış, 1208–1284 yıllarda, Akşehir kasabasında da geçinmiş. Ama bu bir gipoteza, çünkü bu günä kadar birisi bilmeer, aslıdan yaşamış mı ne zamansa bu adam.
- Çok erdä Hoca Nastradinin nişan taşı koyulu: Buhara kasabasında (Uzbekistan) Hoca Nastradin eşään üstündä gider; Moskova kasabasında (Rusiya) Hoca Nastradin eşään yanında gider, eşeklän lafeder; Ankara kasabasında (Türkiyedä) Hoca Nastradin eşään üstündä geeri dooru oturarak gider.

10 Hazırlayın inştenirovka „Bän taradım” cümbüşünä görä da klasta gösterin.

- Sözüñ angı çeşidini siz kullanacınız? Dialogun tipini açıklayın.

11 Yazın dostunuza bir elektron mektubu Petri Çebotarın fıkraları için.

- Angı söz çeşidini kullandınız? Onun tipini açıklayın.

12 Yazın bir elektron mektubu. Unutmayın mektubun temasını yazmaa (3–5 laf).

1. Bir mektup kafadarınıza „Evdeki iş” temasına görä yazın.
2. Bir mektup dostunuza yazın. Annadın ona, nasıl aylenez (şkolanız) Kasım yortusuna hazırlandı.

13 Yazın üüredicinizä elektron mektubu „Elektron poçtası” temasına görä.

Elektron mektubun yazmak sıralıını kullanın.

- ✓ Başlayın elektron mektubunuzu selemneşmektän.
- ✓ Yazmayın bütün teksti büyük bukvalarlan.
- ✓ Bölün teksti abzağlara.
- ✓ Yapın kontrol, yannışlık olmasın.
- ✓ İmzanızı yazın.
- Elektron mektubunuzu okuyun.
- Angı aderlii kullandınız, üürediciyä danışmak için.

Elektron poçtanın adresi
Tema
Zaman hayır olsun, Saygılarımla [Mektubun avtoru] [6-ncı klasta üürenici] [e-mail adres]

Dil teoriiyası

Morfologiya

§ 1. Nışannık

1 Okuyun teksti da adlayın onu.

Benim mamum ana dili üüredicisiydi. Bu en önemni şkola predmetiydi bizä dey-ni. Anam deyärdi:

– Lääzım üüsek uurda bilmää ana dilini. Kim bilmeer kendi ana dilini, o anna-yamayacak ana sözünün gözeiliini, tutmayacak aklında şiirleri, dalgalanmayacak bir türkü seslemesinde. Bir meraklı kıyat onun dikatını çekmeyecek. Ya ne gözäl şiirlär var bizdä!

Da mamu başlêêr okumaa:

– Ay, Bucaam, Bucaam,
Dannarın pembä!
Kismetliyim bän,
Ki duudum bırda...
Ay, Bucaam, Bucaam,
Türkülü Bucaam,
Çok sıcak tenin,
Çok zengin kucaan.

**önemni
käämil
kucaan**

– Anacım, nasıl gözäl sän söleersin! – deerim bän. – Sän okudun, da sansın bän cannı gibi bunnarı gördüm!

– Yok, onu Gavril Gaydarcı yazdı. **Bän sade savaştım dooru okumaa bu käämil yaratmayı.**

1. Nicä annêêrsınız nışannı cümleinin maanasını? Kayılısınız mı siz, ani lääzım becermää şiiri duygulu okumaa?
2. Rollerä görä okuyun teksti.

- *Bulun teksttä nışannıkları da yazın tefterinizä adlıklarlan barabar.*

Şiiri uygun seslän hem demekli okuyun.

şeremetlik
gözellik

PAALI ÇADIRIM

Dan eri gözäl aardı
Çadırın gün başında,
Evlär hepsi kalkındı
Umutlarlan canında.

Çadırın kırlarında
Bölük-bölük kız işleer,
Gözellää, şeremetlää,
Kuşçaazlar türkü çalêr.

Gün dä bayırdan çıktı,
Bir sırlı sini gibi,
Şafklarını erä attı,
Varaklı simnär gibi.

Başçada da uşaklar
Çadırlyca çalışêr,
Gagauz büüyêr onnar,
Zaametä da alışêr.

Bir taş yol kıra çıkêr,
Dolanma şirit gibi,
O yoldan işä akêr
İnsannar, tırtıl gibi.

O, insan, gözäl insan,
Sev paalı Çadırımı!
Näända sän dä bulunsan,
Sev insanca halkımı!

Nikolay Tanasoglu

1. Nicä Nikolay Tanasoglu gün duumasını yazdırêr?
2. İnsannar sabaalen nereyi akêrlar?
3. Neyä Çadır kırlarında kızlar türkü çalêrlar? Cuvabı şiirin sıracıklarında bulun.
4. Bitki dört sıracı taa bir kerä okuyun. Ürek dalgalarınızı açıklayın.

- Bulun şiirdä nişannıkları. Angı soruşlara onnar cuvap ederlär? Angı söz payınan baalanêrlar nişannıklar?

Nişannık – kendibaşına söz payı, angısı gösterer predmetlerin nişannarını. Nişannıklar cuvap ederlär soruşlara **nesoy? angı? netürlü?**

Nişannıklar taa çok kerä baalı adlıklarlan: **sevgili topraam, engin kırlar, cömert toprak, eşil çayır.**

2

Aşaadaki tablişada verili predmetlerin türlü nişannarı. Herbir direcii ilerledin, verili nişannıkları kullanarak.

İnsanı gösterän nişannar	Harak-teri	Dat	Renk	Forma, ölçü	Zaman	Başka nişannar
kıvrak	cömert	datlı	kırmızı	tombarlak,	sabaalenki	örülü

Sözlük: yakışıklı, tuzlu, dünkü, saburlu, tatlı, eşil, gülgülü, avşamkı, üçköşeli, **ge-niş**, çalışkan, **aar**, maavi, boyalı, sulu, dünkü, **haşlak**.

- *Predmetlerin nesoy nişannarını göstererlər nişannıklar?*
- *Nişanni laflara bulun antonim. Düzün cümlä, kullanarak onnarı bir cümledä.*

Nişannık gösterer predmetin türlü nişannarını: *formasını, ölçüsünü, dadını, rengini, zamanını, erini, insanın karakterini* hem başka nişannarı. Nişannık yapêr sözü taa açık, annayışı, demekli.

- 3** Okuyun tekstin ilk variantını, sora da okuyun ikinci variantı. Tekstin angı variantı taa uygun, taa dolu? Neçin? Angı laflar gözelletti tekstin ikinci variantını? Belli edin o lafların söz payı olduunu.

1. Güz enikunu sarêr kasabayı. Aaçlar boyêêr yapracıklarını türlü renklerä. Yavaşıcık sener otlar. Tezda dökülecek yaamurlar, dozdolay olacek tunuk, darsık.

2. Renkli güz enikunu sarêr kasabayı. Aaçlar boyêr yapracıklarını sarı, kırmızı, turuncu renklerä. Yavaşıcık sener taa eşil yazdakı otlar. Tezda dökülecek suuk yaamurlar, dozdolay olacek tunuk, darsık.

- *Yazın tefterinizä ikinci variantı. Bulun hepsi nişannıkları, belli edin onnarın funktıyasını cümledä.*

- 4** Uydurun verili laflara nişannık, ana tarafımızı yazdırmaa deyni. Kurun onnarlan cümlä.

Küülär: ..., ...,, ...,

Kasabalar: ..., ...,, ...,

Sokaklar: ..., ...,, ...,

Kırlar: ..., ...,, ...,

İnsannar: ..., ...,, ...,

- 5** Erleştirin teksttä kaçırılmış lafları, koyup onnara soruşları. Angı söz payınnan onnar baalandı? Angı söz payını uydurdunuz noktaların erinä?

Bän pek severim bizim ... kasabamızı. Sokaklar ... , yolların boylarında hem başçalarda ... aaçlar hem çok ... çiçeklär büüyêrlär. Bän severim ... parkta gezinmää, kuşçaazların ... türkülerini seslemää.

Yardımcı laflar: gözäl, geniş, eşil, renkli, şen, üüsek.

- 6** Bulun uygun lafları büünkü havayı yazdırmaa deyni. Kurun onnarlan cümlä da birisinä sintaksis analizi yapın.

Laflar:

Gün: açık, serin, yaamurlu, bulutlu, sıcak, suuk, lüzgerli.

Gök: açık-maavi, maavi, boz, açık, dürük, üüsek, tunuk, boz, karannık.

Soluk: pak, dumannı, nem, ilin, temiz, aar.

7

Okuyun direciklerdä nişannıkları hem adlıkları, bularak onnarın eşlerini. Yazın laf birleşmeleri tefterinizä. Üçär laf birleşmesinnän düzün cümlä, nişannıkların altını çizin.

Kalaba	insan	Sırlı	toprak
Çiçekli	kavak	Maavi	çocuk
Çalışkan	kasaba	Sevgili	sini
Üüsek	lüzgär	Şıralı	gök
Serin	başça	Karagöz	üzüm

8

Nesoy soruşlar veriliydi? Düşünün da yazın tefterinizä. İlerledin dialogu taa iki soruşlan. Okuyun rollerä görä.

- ... ? – Çadır gözäl bir kasaba.
- ... ? – Kasabanın yolları düz hem tertipli.
- ... ? – Parkta büüyey üüsek kavaklar hem kaavi meşelär.
- ... ? – Kasabalı isannar çalışkan hem iilikçi.

§ 2. Nişannın morfologiya nişannarı hem sintaksis funktıyası

v

Şiiri okuyun.

şeremetlik
gözellik

TOPRAK

Geniş o sırtında tutêr,
Bayırları hem daaları,
Alçaklarda da o çalkêêr,
Denizlerdä dalgaları.

Baaşlêêr hiç ödeksiz sıcak,
Hem aydınnu bizä verer,
O büyük, geniş hem tombarlak
Dünnäâ kadar ana toprak.

Kışta o dinnener uslu,
Buzlu kaarlar ona kundak.
O dinnener, hazırlanêr,
Ki ilkyaza versin başak.

O her sabaa isteer görsün
Şennik hem dooruluk.
Er üstündä isteer dönsün
Ömür, saalık hem usluluk.

Nikolay Baboglu

Başak versin deyni isteer,
Erken eldän toomnarı.
Sora geeri çiçek verer,
Hem dâ kaba somunnarı.

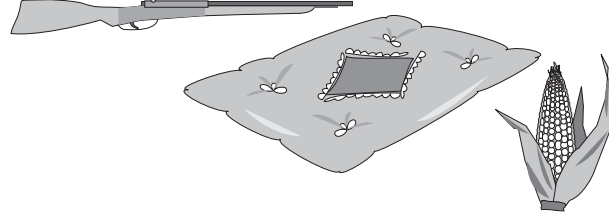
çalkamaa – elemää, kalburdan geçirmää
kundak – uşaklara deyni yorgancık

1. Bayırlar, daalar hem denizlär neyin sırtında durêrlar?
2. Gagauz dilindä „toprak” lafın kaç maanasını bilersiniz? Açıklayın onnarı.
3. Bulun şiirdä sıracıkları, neredä avtor söyleer topraan bir maanası için. Sora da bulun o dörtlütü, neredä şair söyleer topraan başka maanası için. Okuyun o dörtlütükleri ayırı-ayırı.

4. Şiirin sıralarınnan söläyin, ne verer insana toprak hem ne o isteer olsun er üzündä?
5. Bulun şiirdä artistik kolaylıklarını da açıklayın onnarın maanalarını.
6. Kundak lafın angı maanalarını bilersiniz? Açıklayın onnarı. Şiirdä angı maanada bu laf kullanılı?

- **Kundak** lafın herbir maanasınnan yazın **birär** cümlä, aşaadaki resimä bakarak.

9

Aşaadaki verili tabliçada nişannıkların diişilmesini aklınıza getirin. Nezaman hem nicä diişilerlär nişannıklar?

Hallar	Nişannık + adlık	Konsonnan bitän	Vokallan bitän	K konsonunna bitän
Temel	sevgili toprak	geniş	kaba	sıcak
Saabilik	sevgili topraan	genişin	kabanın	sıcaan
Doorudak	sevgili toprraa	genişä	kabaya	sıcaa
Gösterek	sevgili toprraa	genişi	kabayı	sıcaa
Erlik	sevgili toprakta	geniştä	kabada	sıcakta
Çıkış	sevgili topraktan	geniştän	kabadan	sıcaktan

10

Okuyun teksti. Nişannıkları bulun da söläyin. Angı cümledä nişannık diişilmäz formada kullanılı? Angı cümlelerdä nişannık diişilän formasında bulunêr? O cümleleri yazın, nişannıkların üstündä formasını belli edin.

Serin güz sabaası¹. Küüdä işidiler horozların keskin sesleri. Dürük bulutların arasından çıkêr güneş. Türlü boyada yapraklar düşerlär aaçlardan. Sarılar, kırmızılar² örterlär topraa renkli kilimnän. Eşilleri lüzgercik² savaşêr koparmaa aaçların kaavi dallarından. Bu käämil zamanda bän severim örüyüşä gitmää.

horozlar
aaçlar
örterlär

Nışannıklar, adlıklarla barabar kullanırkan, hallara hem sayıya görä diişilmeerlär. Nışannıklar hallara hem sayıya görä diişilerlär sade ozaman, açan kullanılêrlar yalnız da alêrlar üstünä adlıkların funktıyasını.

Cümledä nışannıklar taa sık olêrlar bellilik hem predikat.

Örnek: Üüsek maavi göktä cıvırlıgalar uçuşêrlar. Kuşçaazların sesleri şen.

11

Bulun nışannıkları, belli edin onnarın sintaksis funktıyasını. Bir birsoy paylı cümleyä yapın sintaksis analizi. Yazın tefterinizä o cümleleri, angılarında nışannık predikat olêr.

1. **Käämil** gecelär Bucakta! 2. İlin lüzgercik getirer gözäl kır çiçeklerin kokularını. 3. Bucakta baalar taa çok **üüsek**, yamaçlı erdä bulunêrlar. 4. Sıcak, güneşli, lüzgersiz bir hava.

- *Nışannı laflara sinonim bulun.*

MİNA KÖSÄ

(1933–1999)

Mina Köse yaşamasında her bir janradan tutundu, ama onu bilerlär taa çok nicä çiftçi şairi. Mina Köse neredä da bulunmasa, o küüyü, çiftçileri, Bucak tarafını unudamazdı. Onun şair göbää Bucak kırlarına baalıydı.

Onun şair kemeçesi Bucak kırların gözellii için çalardı, uçsuz-kenarsız baalar hem meyvalıklar için çalardı, gagauzların käämil çiftçilii hem çalışkanlı için çalardı. Avtorun tematika diapazonu geniş, ama o baalı küüyä, Bucak taraflarına, gagauzların yaşamasına.

Mina Köse bütün yaşamasını, var nicä demää, saalını gagauzların kulturasını ilerletmää deyni verdi. Nekadar kuvedi vardı, çalışardı, ki gagauzlar da sayılısınar, hatırlansınar hem başkasından aşaa kalmassınar. Gagauzlar da ona çalışmakları için bir üüsek titul verdilär: „Gagauziyanın Hatırlı Vatandaş”. Onuştan da, bezbelli, dedelerdän kalmış laf: „ililik ekecän – ililik biçecän”.

Demekli okuyun şiiri. Neredän gelmiş dedelerimiz Bucaa?

ÜREEMİN TOPRAA

Var üreemdä benim toprak,
Angısının adı Bucak.
Dedelerin dedeleri
Onu sevmiş, bırakıp eri,

Ani kalmış pek yırakta –
Şu Varna tarafında...
Var üreemdä benim toprak,
Paasız kalan bizim Bucak.

Toom burda dedäm daatmış,
Çizileri derin ekmiş, –
Ölä umut büüsün, olsun
Hem kismetli ömür çıksın,

Var üreemdä benim toprak,
Şu genç hem şen bizim Bucak.
Altın elli insan onda,
Açık umutlan canında...

Mina Kösä

Da nekadar büüyecek toomnar,
Hiç bitmesin senselelä.
Kim ilk adım yaptı burda,
Adımnarı var büün da taa...

1. Neçin avtor Bucaa deer „üreemin topraa“?
2. Bulun şiiirdä sıracıkları, angılarında dedelerimizin Bucakta erleşmesi için sölenir.
3. Kayılsınız mı siz, ani „Bucak genç hem şen“? Açıklayın.
4. Nicä annêêrsınız lafları „altın elli insan...“? Açıklayın kendi fikrinizi.
5. Kurun aazdan **bir** resim, angısının adını koyun „**Bizim Bucak**“.

- Bulun teksttä nişannıkları. Angı adlıklarlan onnar baalı?
- Kurun nişannıkların birinnän Bucak için **bir** cümlä.

12

Verili nişannıklara antonim bulun da onnarlan laf birleşmesi düzün. Bir nişannı ilkin laf birleşmesindä, sora da ayırı hallara görä diıştirin.

Zengin, cömert, dar, kuru, kara, eski, büyük, üüsek.

13

Verili teksttä nişannıkları bulun. Bir nişannıktan kurun **iki** cümlä: birindä bellilik olsun, öbüründä – predikat.

Güneş artık çıktı, da otlarda yalabıyêr çii. Onun damnacıkları benzeer ufak boncucaklara. İlin lüzgercik dalgaladêr gölceezin duruk suyunu. Uzaktan işidildi yaban kuşların sesleri. Ne käämil bu sabaa! Bizi bekleer uzun bir gün.

14

Verili cümlelerdä nişannıkları dooru formada yazın. Angı cümlelerdä nişannık diışilmedi? Angı cümlelerdä nişannık diışildi? Açıklayın söyleyişlerin maanalarını.

1. (Tok) aaçtan haberi yokmuş. 2. (Çalışkan) kuşun yuvası kolay verilirmiş. 3. (Zor) önündä kolay da varmış. 4. Kuruyulan bilä (yaş) ta yanarmış. 5. Saa ayaanı atınca, (sol) karımcılar iyer. 6. Büünkü işi (yaarınkı) günä brakma.

15

Siiredip dolay naturayı, cuvap edin soruşıllara. Kullanın sözlüü.

- Nesoy klimat hem hava Bucakta?
- Kim yaşêêr büün burada?
- Netürlü kırlar, başçalar hem baalar şindiki zamanda bizim taraflarda?

Sözlük: güneşli, yufka, sulu, kızgın, çiçekli, yaamursuz, gözal, eşil, kaba, sürülü, kuru, susuz, çalışkan, yaamurlu, açık, döşeli, üklü.

- Yazdırın kısıdan Bucaan büünkü durumunu, kullanıp verilmiş sözlüktän uygun nişannıkları. Belli edin, ne gösterer kullanılmış nişannıklar hem nesoy cümlä payı olêrlar.

§ 3. Nişannın yarastırma uurları

Okuyun annatmayı.

BUCAK

Ertesi günü uşaklar taa sabaalendän Goguşu bıktırdılar kendi soruşlarınan: „Ne genä düşündä gördün? Ne genä annadacan?”

Goguş aralıklarda, kestirip annatmasını, uroklar bitincä, düşünü dä bitirdiydi annatmaa Oglan için hem Länka-Dünnäa Gözeli için. Ama taa çoyu uşakların Goguşu pek inanmazdılar. Kimisi deyardı Goguşa:

– Yok nicä olsun, ani sän butakım düşlär göräsin. Bunnar, olmalı, masal, angılarını sän dädundan işittin da şindi onnarı düş erinä annadêrsın.

– Ha, bakalım avşama, ne düşlär görecän, – annatmayı bitirdiktän sora deerlär sesleyennär.

O günü şkoladan sora Goguşun pek çok işi bulunmuş da yatmış uyumaa geç, açan gözleri artık kendileri kapanarmış. Taa başını yastaa koyamêêr, nicä önündä peydalanêr Altın buynuzlu Karaca. Karaca ön bacaklarınan eri düüyärmiş, tırnakların altından kıvılcın fırlayarmış. Belliymiş, ani nereyisä alatlêêr. Goguşun selemini alıp, demiş:

– Sän, Goguş, zorda beni kurtardın beladan. Benim dä şindi borcum sana izmet etmää. Sölä, çorbacım, istediini sesleerim!

Goguş düşünmüş biraz da sora demiş Karaca-ya:

– Pek isteerim, ki Moldovada hem Bucakta halklar kardaş gibi yaşasınnar, nicä dä şindiyädän.

– Dooru söledin. Sade dostluk, usluluk, insannık, tatlı dil hem iştä çalışkannık var nicä gündän zenginnetsin, kaavileştirsın hem gözelletsin bizim Bucaa hem bütün Moldovayı.

– İkinci istediim, – demiş Goguş. – İsteerim göreyim kendi gözümünän halkımı hem ana tarafımı, neredä gagauzlar yaşêêr.

– Havezlän olur tamannayım bu istediini, çorbacım, – demiş Karaca, iildip Goguşun önündä altın buynuzlarını. – Pin sırtıma, sıkı tutun buynuzlarımdan, islää aç gözlerini hem kulaklarını.

Karaca yavaşıcık başlamış kalkınmaa yukarı. İlkin, kalkıp küüyün üstünä, Karaca, uurlayıp, yollanêr Komrada dooru. Komradın üstünä etişincä, kalkmıştırlar ölä üüsekläa, neredän, baktıynan aşaa, pek uzak erlär görünärmiş.

koyu-eşil
meraklı
yavaşıcık

– Bak uz önünä, poyraz tarafına, – demiş Karaca. – Gökün kenarına yakın görüner büyük hem gözäl bir kasaba. O – Kişinöv, Moldovanın merkez kasabası.

Sora Karaca dönmüş poyraz-günduusuna dooru, da Goguş Nistrunun iki kenarında görmüş taa iki büyük kasaba: Traşpoliylän Benderi.

Onnarı ayırmış sade Nistru, angısının suları alatlan Kara denizä dooru kaçarmış.

Ondan sora Karaca dönmüş batıya dooru da Goguş önündä görmüş taa bir, şirit gibi, geçän gözäl çayırkların içindän derä, angısı sansın yarışarmış öbürünnän hızlılan. Onun adı Prut. Nistruylan Prut, nicä iki kardaş, iki taraftan kucaklamışlar Moldovayı da kardaşça sıkılmışlar onu kendi güüdelerinä. Çok eski vakıtlar, Moldovanın üülen tarafında gagauzlar Balkandan kalkındıktan sora bulmuşlar kendi bitki vatanını. Bu erlerä Bucak deniler. Bucak – o bir çöllü, yollardan sapa, kelemä hem toloka erlärmiş, nereyi konmuştlar bizim dedelerimiz.

– Ama şimdi, – demiş Karaca, – bak üülen tarafına. Uzakta, Bucaan dibindä, görüner Valkaneş. Biraz günduusuna çevirdiynän kafanı, görecän Ukrainada bulunan Tumarva /Reni/ hem Bolgrad kasabalarını.

Bu laflardan sora Goguş çalışmış kaplasın gözünän Dizginedän Valkaneşädän, da soluu tutulmuş. Yukardan, o üüsekliktän, Goguşa pek gözäl bir panorama açılmış: görünärmiş üüsek bayırlar hem yamaçlar, angılarının tepelerindä eşil daalar, kalpak gibi, durarmışlar; görünärmiş yukardan Bucaan baalarları hem meyvalıkları. Goguşun gözünü sevindirärmiş geniş çayırklar. Prutlan Nistru, nicä iki maavi şirit, poyrazdan üülen tarafına şen sularını Kara denizä aydêrlar koşarak.

Göllär hem tıynaklar Bucaan üzündä, nicä maavi gözçeezlär durêr. Bucak bu gözlerinnän bakınêr uçsuz-kenarsız göktä, nicä aynada.

Bu araya sansın Komrat hem Çadır kilimciykaları en gözäl kendi kilimnerini yaymışlar.

Ölä gözälmiş Bucak, ani laflan da annatmaa zor, yazallan da yazdırmaa yok nicä. Yollar hem onnarın boylarında fidannar birêr çizgicik gibi. Nicä bir gözäl resimdä durarmışlar kırlar. Altın gibi, yalabıyêr erdä booday tarlaları, açık-eşil renktä – papşoylar, koyu-eşil renktä – başçalarda patlacannar hem biberlär, maavi-eşil renktä – laanalar, açık-sarı renktä – gündöndülär, al hem kırmızı renktä – güllär...

Uçsuz baalarlar hem meyvalıklar – Moldovanın hem Bucaan en ii, en gözäl, en paalı donaklarıdır!

Karaca görmüş, ne sevgiylän hem duyguylan Goguş siireder ana tarafını da demiş:

– Bu güzelli, bu zenginnii, bu şaşılacak tarafı, angısı taa çok gül başçasına benzer, läázım diil sade sevmää, ama korumaa da; ter-su içindä çalışmaa, ki ana taraf gün-gündän taa zengin, taa kaavi, taa gözäl olsun.

Konstantin Vasilioglu

panorama – büyük bir kartına
renk – beniz
anılmaa – bilinmää
istedik – büyük istemäk
saburluk – dayanmak, dayanıklılık
tıynak – rusça: prud, vodoyom

1. Neçin uşaklar bıktırdılar Goguşu kendi soruşlarınan?
2. Ne teklif etmiş Karaca bu sefer Goguşa?
3. Neleri istemiş Goguş Karacadan? Neçin Karaca demiş, ani Goguşun ilk istediini may diil onun kuvedindä?
4. Goguşun angı istediini tutunmuş tamannamaa Karaca?
5. Ne göstermiş Karaca, havada uçarkan? Moldovanın angı kasabalarını görmüş Goguş?
6. Gagauziyanın angı kasabalarını siiretmiş Goguş?
7. Angı dereleri görmüş Goguş? Bulun teksttä da okuyun derelerin yazdırmasını. Angı artistik kolaylıkları kullanılı yazdırmakta?
8. Nesoy panorama yukarda açılmış Goguşa? Bulun teksttä da okuyun, nedän çocuaan „soluu tutulmuş”. Angı renkleri gösterici nişannıklar kullanılı teksttä?
9. Moldovanın hem Bucaa en ii, en gözäl, en paalı donaklarıdır nelär?
10. Nesoy duygularlan siireder Goguş ana tarafını?
11. Dădusunun angı laflarını getirmiş aklına Goguş? Okuyun o lafları da söläyin, nicä siz onnarı annêêrsınız.

16

Bulun Kosti Vasilioglunun „Bucak” annatmasında nişannıkları, angıları yazdırêrlar:

- ✓ kasabaları ...
- ✓ çayırлары ...
- ✓ Bucaa ...
- ✓ kırların renklerini ...
- Kurun bu nişannıklarlan birsoy paylı cümlä. Cümleleri yazın, birsoy payların shemalarını yapın.

17

Okuyun verili cümleleri da bulun nişannıkları. Angı nişannıklar kullanılı yaraştırma maanasında? Açıklayın, angı nişannara görä yaraştırılêr predmetlär?

1. Goguşun gözünü sevindirärmış geniş çayırлар. 2. Yukardan görünärmış üüsek bayırлар hem yamaçлар. 3. Lăăzım çalışalım, ki ana tarafımız gün-gündän taa zengin, taa kaavi, taa gözäl olsun.

4. Bu araya sansın Komrat hem Çadır kilimciykaları en gözäl kendi kilimnerini yaymışлар. 5. Uçsuz baalarлар hem meyvalıklar – Moldovanın hem Bucaa en ii, en gözäl, en paalı donaklarıdır!

gün-gündän
yamaçлар

Gagauz dilindä nişannıkların var nicä olsun **yaraştırma** uurları, angıları göstererlär, ani predmettä nesoyssa nişan taa üüsek ya da taa alçak var: *yaraştırıcı hem üstünnük*. Temel uurda kullanılan nişannık *denklik* uurda bulunêr.

Örnek: Komrat – *büük kasaba*.

Kişinöv – *taa büük kasaba*.

Bän yaşêêrim Moldovanın **en** büük küüyündä. Kongaz – **hepsindän** büük küü.

18

Aşaadaki tabliṭayı okuyun. Nicä kurulêr nışannıkların yaraştırma uurları? Verili nışannıkların yaraştırma uurlarını kurun da yazın.

Taazä, tombarlak, eşil, boyalı, suuk, üüsek, derin, yaamurlu.

Denklik	Yaraştırıcı	Üstünnük
Kaavi Üüsek ...	taa kaavi taa üüsek ...	en kaavi, hepsindän kaavi en üüsek, hepsindän üüsek ...

- Kurabildiniz mi hepsi nışannıkların yaraştırma uurlarını? Neçin? Kendi düşünmeklerinizi açıklayın.

19

Verili nışannıkların arasından seçin onnarı, angıları yaraştırma uurlarını kurmêêr. Düzün onnarlan laf birleşmesi da yazın tefterinizä.

Açık-maavi, hızlı, örtülü, ilin, tuzlu, tatlı, sıralı, sevgili, temiz.

- İki nışannıın yaraştırma uurlarını kurun da düzün bir cümlä. Kullanın onda nışannıı herbir yaraştırma uurunda.

20

Başarın cümleleri maanasına görä uygun nışannıklarlan.

1. İlk yazın havalar sıcak, ama yazın 2. Kıpçak büyük küü, ama Kongaz... . 3. Beşgöz – küçük bir küü, ama Rus Kiseliya... . 4. Prut – uzun derä, ama Tuna – Moldovanın... deresi. 5. Salkım – çetin bir aac, ama meşä... . 6. Bu güzün baalar verdi zengin bereket, gelän yıla bekleriz.

- Yazın cümleleri tefterinizä.

21

Kullanarak nışannıkları türlü formada, yaraştırın iki ev hayvanını ya da iki ev kuşunu. Örnek erinä kullanın hazır planı. Lääızmsa, diiştirin hem doldurun onu.

Plan

1. Kuşların (ya hayvannarın) birtürlü nışannarı.
2. Hayvannarın (ya kuşların) bütündän görüşü.
 - a) Boyu, güüdesi, tüüyü, yapaası, bacakları.
 - b) Kafası (üzü, gözleri).
 - c) Karakter çizileri.
3. O bir can bizim ayledä.

Proekt işi. Okuyun Kosti Vasilioglunun „Bucak” annatmasını. Kullanarak annatmanın içindekiliini, biblioteka kiyatlarını, internet saytlarını, insanlardan toplu informatiyayı, çalışarak grupalarda, hazırlayın bir proekt işi verili temaların birinä görä. İşinizi var nicä yapasınız nicä gazeta, buklet, prezentațiya, video ya da slaydfilm.

1. Bir küüyün (kasabanın) anılmış insannarı (yazıcıları, türkücülere, resimcileri, çiftçileri, ustaları h.b.).
2. Bir küüyün (kasabanın) gözelim erleri.

§ 4. Nışannıkların kurulması

Demekli hem duygulu okuyun şiiri.

SELÂM SANA, TOPRAAM!

Severim bän Bucaa, topraa,
Ani kurêr bana sofra,
Uşaklımdan **geniş-geniş**,
Açan terli bitârdi iş.

**geniş-geniş
metetmää
käämil**

Hatır güderiz işlerä,
Ani olêrlar kırında,
Kanat verersin canıma,
Boncuk takêrsın şiirimä.

Selâm, topraam, **keskin sesli**,
Ne günnerin senin geldi,
Käämil türkü gibi oldun,
Umutları hep doyurdun!

Suvêêrım en – işä deyni,
Ki metetmää, topraam, seni,
Paalıysın, brey, üreciimä,
Nicä ana uşacına.

Severim bän seni, anam,
Ki çok dildä var büün uşaan,
Gözäl sıra da yaşamaa
Kurdun candan sän onnara!

Mina Kösä

1. Açıklayın ilk dörtsıralıın maanasını. Nicä annêêrsınız lafları „**Severim... topraa, ani kurêr bana sofra**”? Açıklayın kendi fikrinizi.
2. Kimin hem ne için burada laf gider? Açıklayın şiirin sıracıklarını:
„**Severim bän seni, anam,
Ki çok dildä var büün uşaan...**”

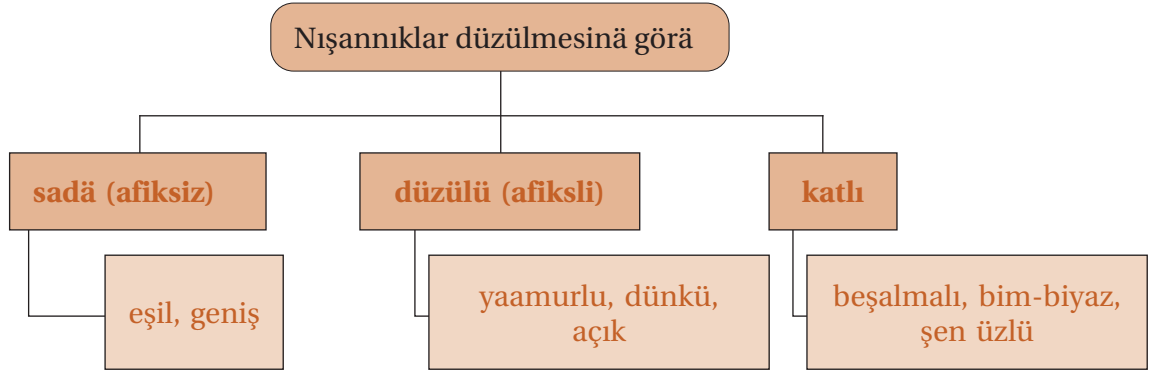
- Bulun şiirdä belli edili nışannıkları. Onnarın dooru yazmasını açıklayın.

Cümleleri tefterinizä yazın, noktaların erinä uygun nışannıkları koyun.

1. Üürenicinin (...) yazalı var.
2. Mamu bana (...) fistan diktirdi.
3. Dışarda (...) lüzgâr eser.
4. Şkolanın aulunda (...) çiçeklär var.
4. Bizim (...) evimiz var.

24

Tablîṭaya dikat bakın da soruṣlara cuvap edin.

- Nesoy var nıṣannıklar kurulmasına görä?
- Aklınıza getirin, angı laflara deniler sadä?
- Angı laflara deniler düzülü?
- Angı laflar katlı sayılêr?

25

Tablîṭaya dikat bakın da soruṣlara cuvap edin.

Nıṣannıkların afikslän kurulması

Adlıktan	• sulu, tiken <i>ni</i> , datsız
İşliktän	• dik <i>ili</i> , seç <i>mä</i> , dolu, kes <i>kin</i> , uygun, çürük
İşhallıktan	• dünkü, büünkü, şindiki, sabaalenki

- Angı söz paylarından düzüler nıṣannıklar?
- Angı afikslerin yardımınan düzüler nıṣannıklar?

26

Verilmiş laflardan düzün nıṣannık, kullanıp uygun afiksleri. Lafları yazın, afikslerini nıṣannayın. Kurun nıṣannıkların laf birleşmesi.

İleri, su, bereket, şeker, gül, bayır, gölgä, avşam, dalga, aç, seç, kay.

27

Okuyun şiiri, nıṣannıkları bulun, angı adlıkların nıṣannarını onnar gösterer, söläyin.

Gözäl Bucak! –
Maavi göklär,
Eşil göllär,

Çöşmä sular,
Batal oollar...

(Dionis Tanasoglu)

Düzülü (afiksli) nişannıklar gagauz dilindä var nicä kurulsunnar adlıklardan, işliklerdän, işhallıklardan afikslerin yardımınnan.

Katlı nişannıklar olur kurulsunnar katlamaklan:

1. iki sadä nişannıktan – *acık-mor, sulu-maavi, iışı-tatlı, acı-tatlı h.b.*;
2. sadä nişannıktan hem düzülü nişannıktan – *maavi gözlü, uzun saçlı h.b.*;
3. iki düzülü nişannıktan – *buruşuk konçlu (çizmä), yalabık tırnaklı h.b.*;
4. adlıktan hem düzülü nişannıktan – *kan içli (karpuz), deri yakalı (manto), altın elli (adam) h.b.*;
5. sayılıktan hem düzülü nişannıktan – *ikibaşlı (ev), ikidemirli (puluk) h.b.*

28

Okuyun laf birleşmelerini da bulun nişannıkları. Nicä yazılı nişannıklar? Açıklayın dooru yazılmasını.

Beşalmalı adam, karadenizli sular, öt eşil erik, demir dişli puluk, ediküleli seray, şen üzlü çocuk, kıp-kırmızı alma, sarı-eşil renk, açık-maavi gök.

§ 5. Nişannıkların dooru yazılması

Birerdä	Çizicik aşırı	Ayırı
1. Katlı nişannıklar, angıları kurulu -lı, -li, -lu, -lü afikslerin yardımınnan geografiya ya küülerin adlarından. Örnek: <i>beşgözlü, eniküülü.</i> 2. Katlı nişannıklar, angıları kurulu sayılın hem düzülü nişannın yardımınnan afikslärlän -lı, -li, -lu, -lü. Örnek: <i>beşkatlı, ediküleli.</i>	Katlı nişannıklar, angıları tekrarlanêr ya da angıların bir payı kaybetmiş kendi maanasını. Örnek: <i>uzun-uzun, kıp-kırmızı, mas-maavi, ufak-tefek.</i>	1. Katlı nişannıklar, angıların bir payı sadä nişannık, ikinci payı da düzülü <i>nişannık</i> -lı, -li, -lu, -lü afikslerin yardımınnan. Örnek: <i>maavi gözlü, kısa boylu.</i> 2. Katlı nişannıklar, angıların iki payı da düzülü nişannık. Örnek: <i>kıvrık saçlı.</i> 3. Katlı nişannık, angıların bir payı adlık, ikinci payı – düzülü nişannık. Örnek: <i>kaun içli, altın elli.</i>

29

Okuyun cümleleri.

1. Sokakta kirez aaçların (bim, biyaz) dallarında karakuşlar gözäl, hoşlu çaldılar. 2. (Açık, maavi) gök altında biyaz kenarların arasında (koyu, maavi) atlas şirit gibi yalabıyardı buz. 3. Manuş bir balaban (geniş, arka), (kırmızı, çirä), (kara, bıyık), (çatma, kaş) adamdı. 4. Balaban, batal (geniş, arka) sansın bütün içersini doldurdu. 5. (Yam, yaş) yaamurluunu hem kalpaanı çıkarıp, yorgun, bir skemnecää oturdu.

- Cümleleri yazın, parantezalarda verili nişannıkları dooru kurarak.
- Açıklayın nişannıkların dooru yazılmasını.

STEPAN BULGAR

(1953)

Stepan Bulgar gagauz yazıcıların ikinci pleyadasından biri. Yazêr düz yazı (proza). Taa baştan o kendi bilinçliini islää kantarladı da tutunmadı şiiir yazmaktan, nasıl çok kerä olêr literaturaya gelân gençlerdä, ama doorudan başladı proza yazmaa. Stepan Bulgarın yaratması derin kendili, var gözäl süretli dili.

Yazılarında duyulêr onun duuma tarafının, Kurçu küüyün akhtëntleri, da bu akhtëntlân literaturamıza gelir bir taazä lüzgär. Stepan Bulgar yazêr yaratmalarını gagauz dilimizin büünkü kurallarına görä.

Stepan Bulgara, nicä dä başka talantlı hem çalışkan bilim hem literatura zanaatçılarına, yaptıkları için verildi üüsek bir titül: „Gagauziyanın Hatırlı Vatandaşı”.

**Okuyun annatmayı. Ne siz bilersiniz Canavar yortuları için?
Nezaman onnar bakılêr?**

CANAVAR YORTULARI

Ev içi herkerä kokardı koyun derisinä. Zimba Ristu düşünärdi, ani içer kokmayaydı koyuna – o gidip aarayaceydı o eri, neredä kokêr koyun derisinä. Ama büün başka gündü.

Bu gün geldi büyük yortu – Canavar yortuları. Kim tutêr koyun – lääzım tutsun bu yortuyu da. Bir kerä Savçu sorduydu bobasına:

- E neçin insannar tutêrlar Canavar yortularını?
- He-e... onun da var yortusu.

Zimba Ristu da bilmäzdi başa kadar, kim çıkarmış bu yortuyu. Ama islää tutardı aklında, ne annadardılar canavarlar için eski çobannar. Onnar kötölemäzdlär o hayvanı. Ačan istärdilär metetmää bir çobanı, sölärdilär:

- O canavarlan dost!

Bir kerä, gençkenä, Zimba Ristu sürärdi merayı Aykırı kulaan yanında. Duman sar-mıştı eri, açan o döndüydü ikinci sıraya. Başladıydı aydınnanmaa. Neçinsä köpeklär taliga altından başladılar salmaa, da beygir ürktü geeri.

Zimba braktı puluu da gitti bakmaa, neçin salêr köpeklär. An-sızdan çizidän kalktı bir büyük balaban, boz canavar. Lüzgercik daattı biraz dumanı, da Zimba islää gördü canavarın gözlerini. O baktı-baktı adama eşil gözlerinnän da sora, aar-aar basarak sürülmüş çiftä, gitti aşaa kulak içinä. Zimba korkudan döndü erindän da o saat etiştirdi

näbêrsın
aar-aar

denemää, ani kulakta var taa iki yabanı. Köpeklär salardılar taliga altından. Neredän dä geldi onnarın yanına bir pali. Üfkedän köpeklär paralardılar o yabancı paliyi.

Evä geldiynän, Zimba annattı, ne geldi başına. Doksan yaşında büyük mamusu dedi ona:

– Canavarlar sana dokunmadılar onuştan, ani bän her yıl tutêrim onnarın yortularını.

Sora, yıllar geçtiynän, hep çobannık edärkän, Zimba Ristu buluşardı canavarları. Ama yabancılar dokunmazdılar onun koyunnarına. Zimba taa çok koruyardı canavarlardan eşekleri. O bilärdi ihtärlardan, ani canavar, dadarsa eşek etindän, sora edi yıl sıradan gelecek o erä. Canavar yortularında yapaa işlenmäz. Annadardılar, ani bir Val-kaneşli çobanı tutmuştu iki canavar o iş için, ani onun karısı yapaa işlemişti Canavar yortularında. Zavalı soyunêr çıplak, brakêr rubalarını, kaçêr da kurtulêr.

Canavarlar tutarmışlar kabaatlıları küü içindä dä. Bir kırbaalı çoban annatmıştı Zimbaya, nasıl üç yabancı gelmişlär ona evä da savaşmışlar girmää içeri. Sade ozaman gitmişlär, açan onun akli vermiş sıbitsın kapu aralından eni kuşaa. O kuşaa dokumuştı karısı Canavar yortularında.

...Getirip bunnarı aklısına, Zimba çıkardı sakladı erdän bir kurudulmuş canavar kellesi da baaladı onun aazını tasmaylan. Sora topladı içerdän bıçakları, herbir keskin işleri da koydu onnarı asır altına.

– Nâbêrsın sän ba, baka? – sordu Savçu, angısı hemen gelmişti şkoladan.

– Canavar yortuları geldi. Keskin işleri läüzım saklamaa.

– Hep taa tutacan mı bu yortuları? Neredä sän şindi gördün canavar?

– Sän sanma, – dedi Zimba, – o gelecek ozaman, nezaman onu beklämeyecän.

Canavarları yok nasıl çekişmää. Kimin var koyunnarı – o yok nasıl bozuşsun onun-

Stepan Bulgar

1. Kim läüzım tutsun Canavar yortularını?
2. Ne annadardılar koyunnar için eski çobannar?
3. Neçin köpeklär başladılar salmaa?
4. Kimi gördü kulakta Zimba Ristu?
5. Neçin yabancılar dürtmedilär Zimbayı?
6. Nicä bakılêr Canavar yortuları?
7. Tekstin tipini belli edin.
8. Annatmaya plan kurun da yazın.

mera – tarla
ürkmää – korkmaa

- Bulun teksttä nişannıkları, angıları yazdırêrlar canavarı.
- Diiştirin hallara görä: **boz yabancı, boz.**

30

Verili laflardan düzün nişannık da düzün onnarlan cümlä.

Duman, lüzgär, yortu, sarmaa, keskin (ses), kuşak, dokumaa, sivri (diş), uzun (kulak), koyu (boz).

Plan

1. Canavar – nesoy hayvan?
2. Yabanının derisi nesoy?
3. Yabanının pañaları nesoy?
4. Yabanının kuyruunu yazdırın.
5. Yabanının gözlerini yazdırın,
6. Yabanının kulakları nesoy?
7. Nicä yabanı kokuları duyêr ?

Nişannıklar: kaavi, korkusuz, sık, gözâl, büük, kuvetli, uzun, kuşku, dikat, sivri.

§ 6. Nişannın morfologiya analizi

Demekli hem duygulu okuyun şiiri.

ANA DİLİM!

Ana dilim, ana dilim,
Sensiz bän soluksuz gibi,
Gecä-gündüz sän aklımda,
Gagauzun şu kanında.

Senin, dilim, kökün derin –
O büük senseledän gelir,
Oguz sızıntısı kaavi,
O çok halkı kardaş etti.

Ana dilim, ana dilim, –
Sän başsın, eminim benim,
Haliz kızgın da üreciim,
Güneş gibi hem kismetim.

Ne çok sän geçirdin, dilim,
Ama kaldın, kaldın diri,
Da büünnän büün halkım seni
Bakêr gözlerini gibi...

...Nicä fidan büümäz köksüz,
Ölä insan olmaz dilsiz.
Bän „Şükür” deerim dilimä,
Ondan hoşluktur kefimä.

Mina Kösä

1. Demekli okuyun şiiri hem ezberläyin onu. Cuvap edin soruşlara.
2. Neçin ana dilsiz avtor „soluksuz gibi”. Açıklayın fikrinizi. Avtorlan kayılsınız mı? Neçin?
3. Açıklayın şiirin sıracıklarını:
„Ne çok sän geçirdin, dilim,
Ama kaldın, kaldın diri ...”
4. Neçin halk koruyêr dilini, nicä kendi gözlerini? Açıklayın fikrinizi.
5. Var mı dooruluk, deyärkän, ani dilimiz bizi yapêr gagauz? Açıklayın fikrinizi.

- *Bulun šiirdä nışannıkları, onnarın kurulmasını annadın.*
- *Bir nışannıın yaraştırma uurlarını kurun.*

Söz payı.

I. Temel forması.

II. **Morfologiya nışannarı:** yaraştırma uuru (denklik / yaraştırıcı / üstünnük), hal (varsaydı), sayı (varsaydı), saabilik forması (varsaydı).

III. Sintaksis funktiyası.

32 Okuyun teksti. Bulun nışannıkları da yapın birinä morfologiya analizini.

Bucak, Bucak, duuma erlär! Ana toprak tavlı, karagöz, yalpak, sıcak!⁴ Her erin oolları, bezbollah, severlär duuma erlerini, duuma tarafını. O onnara geler hepsindän gözäl, hepsindän paalı...

Analiz örnää

En arif³, girgin, çalışkan insannar bizim küüdä yaşêêrlar.

Aazdan analiz

En arif – nışannık, gösterer predmetin nışanını hem cuvap eder soruşa **nesoy?**

İlkin, temel forması – **arif**, cuvap eder soruşa **nesoy?**

İkinci, var morfologiya nışannarı: üstünnük uuru.

Üçüncü, cümledä onun sintaksis funktiyası – bellilik. İnsannar (nesoy?) – **en arif**.

Yazılı analiz

En arif – nışannık (nesoy?).

I. Temel forması – arif (nesoy?).

II. Morfologiya nışannarı: üstünnük uuru.

III. Sintaksis funktiyası: insannar (nesoy?) **en arif**.

TODUR ZANET

(1958)

İyün ayın 14-ündä 1958-inci yılda Kongaz küüyündä duudu bir çocuk, angısının adını koydular Todi.

Todur Zanet ilk šiirini „Mali” yazdı 1977-nci yılda. Bundan sora, „Ana sözün” baş redaktoru olarak, Todur Zanetin yaşamasında oldu başka da çok şafklı günnär, yortular, angıları kaldılar onun fikirindä çok yıllara: Moldova Jurnalist Birliin azası oldu, Moldova Yazarlar Birliinä kabledildi...

Todur Zanet yazêr šiir hem büyüklerä, hem küçüklerä.

Çıktılar tipardan onun kiyatları: „Zamanêêrsın, evim!”, „Karımcılık”, „Böcecik”, „Akar- di batıya güneş”, „Gıcırdeêr kafamın çarıkları”, „Akar yıldız”. Avtorun šiirlerini diil sade okusunnar, ama türkü da çalêrlar, „Şen oynêêr gagauzlar”, „Koy adımı”, „Yaşa, halkım!”.

Şiiri demekli okuyun.

ANA DİLİM!

Köklerim – Ana dilim,
Yaşamak bana verdin.
Kahırda cana yardım,
Ana dilimdä emin.

Halkımı erdä tutêrsın,
Yaratmaa ihlam verersin.
Sän sevdamsın, sän acım,
Dededän kalma dilim.

Gül gibi öz lafların:
Hem kıvrak, hem gözelim.
Yakışêrlar cümleyä,
Yaraşêrlar dünneeyä.

Canabin – temiz çöşmä,
Sän direksin ömürä.
Sän sancım – Ana dilim.
Toprak üzündä – erin.

Todur Z Janet

ihlam – yaratmaa havez, herbir işä havez
yakışêrlar – uyêrlar, yaraşêrlar
kıvrak – gözäl

1. Şiirin temasını hem öz fikirini açıklayın.
2. Nesoy duyguları debreştirer bu şiir?
3. Bulun şiirdä artistik kolaylıklarını.
4. Nicä annêêrsınız lafları: „**Sän direksin ömürä,
Sän sancım – Ana dilim**”?
5. Nicä annêêrsınız şiirin son sırasını „**Toprak üzündä – erin**”?

- Bulun şiirdä nışannıkları. Düzün onnarlan **birär** cümlä.

33

Okuyun teksti. Angı dillerin grupasına girer gagauz dili? Neredä yaşêêrlar gagauzlar?

Gagauzlar türklärlän, azerilärlän hem türkmennärlän barabar üülen-batı türkçä lafedän halkların grupasına girerlä. Gagauzların sayısı bu dünnedä – ikiüz bin candan zeedä.

Onnarın taa çoyu yaşêêrlar Moldovada hem Ukrainada.

Bizim dilimiz, dil paklına baktıynan, taa pak, taa temiz başka senselä dillerin arasında. Çok yıl geeri Mihail Çakir demişti, ani o inanêr, ki gagauzların kulturaşı ilerleyecek.

- Bulun cümleyi, angısında nışannık var.
- Yapın bir nışannaa morfologiya analizini.

Folklor

Ne o folklor?

Gagauz halkın fikir kesinnii hem demekli sözleri görüner onun aazdan yaratmalarında. Aazdan halk yaratmalarına – masallara, türkülerä, fıkralara, dastannara hem başkalarna bir laflan deniler **folklor**.

Aazdan yaratmaları derin evellerdä düzmüşlär halkın arasında bulunan talanlı insanlar. Biz onnarın avtorlarını bilmeeriz.

Düzülmüş yaratmalar aazdan-aaza biri-birinä sölenirmiş da ölä etişmiş büünkü günnerädän. Herbir masal annadıcısı ya da türkü çalannarın herbiri aazdan yaratmaya nesä eklärmiş ya da nesä atladarmış – masal olsun taa meraklı deyni, türkü dä taa gözäl çalınsın deyni.

§ 1. Masal

Ne o masal?

Masal – gagauz halkının en evelki aazdan poetika yaratmanın janrası. Masalda görüner, korunmuş şindiyä kadar, halkın yaşaması, fikirleri, gagauzların iç duyguları, düşünmekleri hem istoriyası.

Masal – o halk yaratmaların bir çeşidi, onu kurmuş (aklısından çıkarmış) halkın arasından arıflär olur-olmaz işlär hem oluşlar için. Masal personajları – taa çok kerä türlü fantastik hem büülü kuvetlär: „uçan kilim“, „doyuran sofr“, „büülü takä“, „diri su“, „ölü su“, „Cumaa Babusu“, „Tılsım“, „Büücü“ hem başka.

Masallarda lafedän kişilerä ya hayvannara, büümnerä hem başka predmetlerä personaj deniler.

Okuyun masalı. Angi insannarı masal gülmää alêr?

DELİCÄ

(Gagauz halk masalı)

Şindi, çünkü, varmış bir vakıtlarda, bir vakıta da yokmuş üç kardaş. İkiisi akıllıymış, üçüncüsü biraz taa az akıllıymış, da adını Delicä koymuşlar. Bu kardaşların anası taa kendisinin saallında, eli-ayaa tutarkan, paylaşmış kardaşlara aulu üç paya. Delicenin payı düşmüş en kenara. Batuları işlärmişlär paylarını, ama Delicä hep küllüktä oynarmış, da onun aulu kelemä kalırmış, orada belädän ot büüyärmiş. Da te, açan gelir sıra, nasıl bu yaşamakta olêr, biter anasının günneri, da onu saalık brakêr. Kalmış aulda bir üç yıllık dana, da kardaşların arasında onun beterinä çeketmiş büyük kavga. Büyük batuları deyärmiş:

epiz-eni
eli-ayaa
yayan

– Mamu bana braktı danayı!

– Yok, bana braktı! – deyärmiş ortancısı. Ama Delicä dä susmazmış.

– Bän en küçüü, – deyärmiş o, – bana kaldı dana.

Çekişerlär onnar ölä birkaç gün da, açan görerlär, ani annaşmak yok, düşerlär kayıllaa, çıkarsınnar danayı kıra, da oradan kolversinnär – gelsin evä. Kimin auluna dana girecek, onun olacek.

Ölä dä yapmışlar.

Dana gelir, gelir da uz Delicenin auluna girer, neçinki orada varmış çok eşillik otlamaa.

– Bak sän Delicedä kısmeti! – tühlanırmışlar batuları. Ama yok näpsınnar. Öläymiş annaşmak.

Ertesi günü Delicä çatılêr Danayı da toparlanêr, näänısa gidärmiş. Batuları sorêrlar:

– Sän nereyâ götürersin o danayı, ba Delicä?

– Satmaa, nereyâ, te mamunun kırkı yaklaşêr birkaç gümüş läüzüm olacek. Satacam da hazır paramız bulunsun.

– Bey, näbêrsın sän, dur, olmaz satmaa, – deyärmiş batuları. – Anadan-bobadan bir gözâl mal kaldı, onu da satarsan, aalemdän ayıp, üçümüzä dä bişey başka aullarımızda olmayacek.

– Yok, satacam, o benim işim. Mal benim, ne isteerim, onu da yapacam.

– Satma ba, olmaz! Ama Deliceyâ ne annadacan?

– Hii-i, ho-o-oy! – baarak, başlamış Delicä danayı sokaa aydamaa.

– Şindi yok paasına verecektir! – demiş büyük batüsü.

– Ey, Delicä, – baarmış ardından öbür batüsü, – sakın, baari ucuz vermä!

– Korkmayın, ne bän deli miyim, yok paasına vereyim gözelim tuyan danayı, – demiş Delicä da gitmiş. Da te ölä gidärmiş danaylan edeendä, ama kendisi dä bilmäzmiş, nereyâ gider. Yolda çıkêr bir büyük bora, başlêr yaamur damnaştırmaa.

Delicä duruklanêr bir büyük dallı aacın kuytusunda. Baalamış danayı aaca da beklärmiş, yaamur geçsin... Lüzgär sä, git-gidä, hep taa hızlanarmış, aç sallanarmış, kökündä dä nesä fasıl-fasıl gıcırdarmış:

– Gı-ı-ı-ı-ı-ı-ı-ı, gı-ı-ı-ı-ı-ı-ı-ı!
Delicä bunu işidincä, başlêêr aaçlan lafetmää:
– Naşey, naşey? – sorarmış aaca. – Sän danayı
mı isteersin satın alma?

Aaç genä:

– Gı-ı-ı-ı-ı-ı-ı-ı!

– Kaç, kırk mı? Olur, satêrım, ama yok paasına
vermäm, delirmediydim.

– Gı-ı-ı-ı-ı-ı-ı-ı!

– Kaç, kırk mı? Yok, kırk-mırk, bän bilmäm,
ver otuz da al danayı.

Aacın gıcırdaması genä işidilirmiş:

– Gı-ı-ı-ı-ı-ı-ı-ı!

– Kırk-kırk, gözelim danayı ver ona kırka.

Dedim sana ver otuz, ama o – hep kırk da kırk, – üfkelenmiş Delicä. – Şindi bän sana
gösterecäm, nasıl yok paasına bir dana almaa!

Gider, alêr bir nacak hem hırleţ da başlêêr aacı köklemää, kazêr bir taban, kazêr
iki... üçüncüdä çıkarêr bir çölmek altın.

– Otuz istemäzdin vermää, – demiş Delicä, – te şindi bir çölmek altın verdin, saa ol,
brakêrım, köklämeyecäm!

Çözüp, kolverer danayı gitsin, näânı gidärsä, kendi dä, alıp çölmää, kaçarak evä
yollanêr. Yolda söylenirmiş: „Ucuz vereceymişim. Diilim bän o basetmiş ahmaklardan...”

Geldiynän evä, batüları sormuşlar:

– Näändan aldın o altınnarı, ba Delicä?

– Danayı sattım.

– Da ne bir çölmek altına mı verdin?

– Bir çölmek altına zer, açan taa az vermedilär.

– Delicä, ama kismetli, – genä demiş batüları. – Ama hep okadar biz, aldadıp, ala-
cez ondan o altınnarı.

Delicä sä gecä-gündüz hep çölmek elindä
gezärmış. Küllüktä altınnarı, devirip çölmektän, ka-
rıştırmış küllärlän, sora toplarmış genä çölmää.
Onu görän deyärmış: „Bu pak deli!”

Bir avşam onnarın komşusu bakêr pençeredän
da görer küllüktä Deliceyi, sanmış, o ateşlän oynêêr,
da baarmış:

– Ey, ahmak, sän etecek oldu eştin o küllüü, zerä
şindi bir yangın yapacan da bütünnä küüyü yakacan!

Delicä sä sansın hiç işitmäzmiş, genä altınnarı,
daadıp-toplarmış...

– Bän sana demedim mi, baari gecä cendem
ol o küllüktän, kendin dä yanacan, bizi dä yaka-
can, ba! – baarmış ona komşusu da çıkmış bir
sopaylan, ama etiştirämemiş, Delicä kaçmış.

Sora Delicä edinmiş kendisinä bir eşek da onunnan başlamış oynamaa, küllüü bir çala brakmış.

Gelmiş sıra anasının kırkını yapmaa. Batüları çaarmışlar Deliceyi da annaşmaa.

Büük batüsu demiş:

– Mamu bizä üçümüzä dä bir. Hadi, koyalım el, eldän dä yapalım mamunun kırkını, ölä, nasıl düşer, utanmayalım aalemdän. Lääzım alalım bir sofra, çanak, kaşık hem taa nelär lääzım da verelim, nicä sırası, ani öbür dünneedä mamunun önündä bulunsunar.

– Bän gidecäm panayıra sofra, çanak almaa! – çıkıvermiş aradan Delicä. – Bendä var altın, hem koşacaam da var – eşek, kotigam da var, dolduracam bir kotiga çanak, çölmek.

– Git sän, – kayıl olêr batüları. – Ama diil lääzım bir kotiga, al otuz-kırk çanak okadar da kaşık, bir sofra, birkaç tuzluk, da etecek. Biz dä hazırlayacez sofraya iyintileri.

Ertesi günü Delicä koşêr eşää kotigasına, da „dâş-çüş, dâş-çüş” gider panayıra. Doldurêr kotigayı çanaklan, üstünä dä koyêr bir sofra da toparlanêr evä. Ama yolda Delicä kuşkulanmış, sesirgenmiş – kotikada çanaklar tıngırdarmışlar:

– Tıkır-tıkır-tıkır, tıkır-tıkır-tıkır...!

– Naşey, našey, našey? – şüpele sorarmış Delicä. – Ya, siz brakın baarışmayı, zerä şindicik uslandıracam!

Yılma aşaa dooru kotigadan sofra kaymış erä. Delicä iner taligasından, ama almamış sofrayı koysun taligaya, lafedärmış onunnan:

– Sän ne taligada çekinmää mi bıktın? İsteersin yayan mı gitmää evä? Açan isteersin, senin işin. Git yayan, ayacıkların var, – demiş o da brakmış yarım yolda epiz-eni sofrayı. Kendisi pinmiş taligaya, kamçılarmış eşää. Ama çanaklar taligada genä:

– Tıngır-tingır-tingır, tıngır-tingır!

Delicä dä, gittikçä, taa pek üfkelenärmış, onnara dooru dönüp, baarırılmış:

– Susun, dedim sizä, annamazlar, etecek oldu baarıştınız!

Ama tıngırtı yılmaya aşaa dooru taa da pek hızlanarmış.

– A-ha, – demiş Delicä, – siz benim yınadıma baarışêrsınız, şindi baarışaceniz erdä! O iner taligadan da hepsini çanakları birêr-birêr urêr erä hem tekerlää.

– Na sana da baarış! Na sana, na sana!

Yolun üstü sade çanak parçasınnan dolmuş. Sora gelmiş evä boş ellän.

– Näända sofra? – sormuş büük batüsu.

– Geeridän geler.

– Nasıl sofra kendisi geleceymiş, ne o diri can mı, našey?

– Kendisi istedi! Taligadan atladi, durêr yol üstündä, isteeryayan gelmää. Bän dä dedim: „İsteersin, var ayakların, gel yayan”.

– Tfu! – deer batüsu, – keşki dä, yollamayaydık biz bu Deliceyi panayıra. Yaarina mamunun kırkına insannar gelecek, ne verecez onnara?

– Yaarinadan sofra gelecek, – uslu cuvap etmiş Delicä.

– E çanaklar neredä? – sormuş batüsu.
 – Çanaklarlan iş bet, – demiş Delicä, – yapacez mamunun kırkını çanaksız, bän onnarı kırdım.
 – Neçin, ba ahmak, bobadan-dededän bir adet kalmış, onu da mı basalım? – sormuş üfkeli küçük batüsu. – Neçin kırdın çanakları?
 – Neçin? Çanak mı onnar, hepsi zulüm. Giriştilär yolda baarışmaa, nicä gargalar. Bän dedim, sussunnar, onnar genä gürültü kaldırdılar, benim yınadıma yaptılar. Bän yalvardım iliklän: „Brakın, susun, tangırdamayın”, onnar genä uslanmadılar. Dayanılır mı bölä işä? İndim, sordum – yok tıngırtı. „Aha, susêrsınız?” – düşündüm. Aldım da birär-birär hepsini tekerlää urdum, üürensinnär yınatlık yapmaa.
 – Brak bu deliylän, yok ne annaşmaa, – dedi büyük batüsu. O yolladı küçük kardaşını panayıra, sımarladı, alsın, ne läázım, da mamusunun kırkını yapsınnar birkaç gün taa sora.

*Söledim sizä bunu,
 Buydur masalın sonu.
 Delicä dä Delicä,*

*Masallara iilencä,
 Akli açan gelecek,
 Masaldan o gidecek.*

kelemä – işlenmedik kır
yok paasına satmaa – pek ucuz vermää
sakın – kuşku ol
basmaa – unutmaa

1. Angı insannarı masal gülmää alêr?
2. Kısmetinä mi dana düşmüş Deliceyä?
3. Annadın Delicenin çalışması hem bütünnä yaşaması için?
4. Masal düzülü sesleyecileri güldürtmää. Kimä var nicä gülmää?
5. Delicenin angı işleri açıklêr, ki o diil deli?
6. Kimin beterinä paalı eski adetlerimiz bozulêr?
7. Sıralayın bu masalın personajlarını.
8. Bu masal angı bölümä girer? İnandırın.

- Bölün masalı paylara. Masalın birinci payında bulun **beş** adlık. Annadın onnar için.
- Masalın bitkisindä bulun **beş** nişannık. Annadın onnar için.
- Kendi laflarınızla masalın içindekiliini annadın, çıkış yapın.

1

Delicenin kısa karakteristikasını kurun da tefterinizä yazın. Masaldan lafları kullanın.

- Annadın, angı halk adetlerini taa siz bilersiniz, ani yapıllêrlar geçinmiş insannarı anmaa deyni.
- Bir halk adeti için annadın.

2

„Delicä” masalda bulun nişannıkları, angıları yazdırêrlar baş personajı. Okuyun onnarı.

„Delicä” masalda bulun nışannıkları adlıklarlan bilä da okuyun onnarı. İki laf birleşmesinnän kurun cümlä da yazın onnarı tefterinizä.

Masallarda görüner dedelerimizin ürää, onnarın istedikleri hem bir kerä bilä süünmüz umutları. Herbir yaratmanın var süjeti hem kompozitiyası. **Süjet** – oluşıların sıralı, angıları olêrlar yaratmada.

Masallarda herkerä iiliin hem fenalın arasında düüş gider – bu masalın **problemısı**. Ama herkerä dä iilik enseer – bu masalın **öz fikiri**. Halk masallarını var nicä pay etmää üç büyük bölümä:

- 1) hayvannar için masallar;
- 2) yaşayış masalları;
- 3) büülü masallar.

Hayvannar için masallarda annadılêr ev ya da yaban hayvannarı için, açıklanêr onnarın karakterleri, tabeetleri, yaptıkları hem onnarın insannan baalantıları: „*Tamah garga*”, „*Tilki hem kirpi*”, „*Tilkinin şalvirlüi*”, „*Arif tilki*” hem başka.

Yaşayış için masallar taa çok annadêrlar, nicä fukaara hem zengin, iilik hem körlük bulunêrlar yaşamanın karşı kenarlarında. Ama ne dä personajlar yapmasalar, nicä dä çalışmasalar – iilik herkerä enseer körlüü (fenalı); fukaara da kendi fikirinnän, becerikliinnän hem çalışkannınnan herkerä üsteleer zengini, onun kapıcılını, bitki-bitkiyä dä dooruluk üsteleer. Büüklär dä, küçüklär dä pek severlär bölä yaşayış masallarını, nicä: „*Trak-trak, susacım*”, „*Kardaşlar*”, „*Dädunun hem babunun evi*”, „*Balakir hem çorbacı*” hem başka.

Büülü masallar. Uşaklar saatlarlan kayıl seslesinnär, okusunnar, annatsinnar büülü masalları. Onnara pek meraklı geler, açan bir büülü predmet diri gibi gezer, lafeder, izinneri tamannêr. Taa da meraklı geler onnara, açan bir balıcak mı, kuzucuk mu osaydı palıcık mı yapêr insan işlerini, açan onnar var nicä kaybelsinnär dä, peydalansinnar da; açan beygir mi, eşek mi var nicä uçsun, atlasın gökädän, açan olamaz işlär olêr... Bölä masalların arasında sevgili halk yaratmaları „*Kelcä-Külcä*”, „*Kül Pepeleşkası*”, „*Pıtıraş*”, „*Bayır oolu*”, „*Büülü kavallar*” hem başka. Ama yok pak hayvannar için ya da büülü masal. Onnar hepsi karışık. Bir masalda taa çok hayvannar için, ama başka bir masalda var taa çok büücülük: „*diri su*”, „*ölü su*”, „*büülü takä*”, „*doyuran sofa*”.

Halk masalı üüreder olmaa arif, açıkgöz, ii ürekli, tanımaa iilii hem körlüü hem herkerä olmaa yufkanın, küçüün, dooruluun tarafında.

1. Ne o folklor?
2. Nezaman peydalanmış folklor yaratmaları?
3. Folklor janralarını sıralayın.
4. Nedir o masal?
5. Nesoy masal var?
6. Nesoy masalları seversiniz?
7. Neyä üüreder bizi halk masalları?

- Sıralayın halk masallarının bölümnerini.
- Herbir bölümä kendi örneklerinizi verin.

Okuyun masalı. Masalın öz fikrini açıklayın.

GARGA

(Gagauz halk masalı)

Masal, **masal** maniki, Beş tilkinin derisi,
Tırnaa vardır oniki. Kuancının arısı,
Onikinin yarısı, Satıcının darısı...

Bir vakıtlarda varmış, bir vakıtlarda da yokmuş, eer olmayaymış, söylenmeyeceymiş... Varmış bir kara garga, onun da ayaklarında diilmiş oniki, ama sade on tırnakmış. Da te bu garga gitmiş avlanmaa-tavlanmaa, ölecä küllüktä eşinärkän, batmış bacaana bir **çalı**. Savaşmış garga çıkarmaa çalıısını, ama çıkaramamış da gitmiş, yalvarmış bir kariya – çıkarsın onun çalıısını.

Almış o karı iineyi da, zar-zor çıkarıp, kurtarmış gargayı acıdan.

– Saa olasin, – demiş garga, – ama çalıımı kaldırasın, bän onu gelecäm almaa.

– Kaldırayım, – demiş karı da koymuş çalıyı sergenä.

Ertesi günü karı yakarmış fırını ekmek pişirmää deyni, ama yakacaa etişmemiş, atmış fırına çalıyı da pişirmiş ekmeeni. Gelmiş garga:

– **Ver** benim çalıımı!

– E, te ölä-bölä, – annatmış karı, – yakacaam etişmedi, ekmeklerim çii kalırdı, atım çalıyı da pişirdim ekmeklerimi.

– Bän bişey bilmeerim! – üfkelenmiş garga hem baarmış:

– Ya çalıyı, ya somunu!

Yok ne yapsın karı, vermiş somunu. Garga almış somunu da götürmüş bir adama, o adam da kardaşınnan, öküzlärlän taman aulunu sürärmişlär.

– Olur mu bän brakayım sizä benim somunumu da gideyim avlanmaa-tavlanmaa, dönüştä alırım onu, – demiş garga.

Adam kayıl olmuş da koymuş somunu sergenä. Üülendä sofraya oturduynan, kardaşlara etişmemiş ekmek, da imişlär garganın da somununu. Gelmiş garga da demiş:

– Verin somunu!

Adam pişmannı söylemiş:

– Te etişmedi ekmeemiz, da harcadık senin dä somununu.

– Bän bişey bilmeerim: ya somunu, ya öküzü! – baarırmiş garga ölä, ani **sokak** almazmış.

Yok ne yapsın adam, verer koşudan öküzü, sade kurtulsun gargadan.

Alêr garga öküzü da gider bir başka **küüyä**, danışêr bir çorbacıya:

– Bän giderim avlanmaa-tavlanmaa, olmaz mı, çorbacı, brakayım sendä benim öküzümü, sora, gelip, alırım?

– Olur, neçin olmasın, – demiş hiç bir da şüpesiz adam da kolvermiş garganın öküzünü kendi sırlık auluna.

Geçmiş birkaç vakit, adam yapmış düün, da sofrasında etişmemiş iyinti, kesmişlər garganın da öküzünü. Ama, taa düün bitmedään, etiştirmiş, gelmiş garga.

– Bey – tüflanırmış adam – oldu bir zorumuz da, düünü başarmaa deyni, kestik senin də malını, dayan birkaç gün, satın alıp, erinä verecez bir öküz.

– Bän bişey bilmeerim, – demiş garga, – bana şimdi verin: „Ya öküzü, ya gelini!”

Düün kalmış yarım, ayırmışlar güveedän gelini də vermişlər gargaya.

Garga götürmüş gelini daaya, pindirmiş onu bir büyük aaca da oradan çalarmış:

Çalıyı verdim, somunu aldım,

„Gümbürdesin balaban, gümbürdesin”, – deyin!

Somunu verdim, öküzü aldım,

„Gümbürdesin balaban, gümbürdesin”, – deyin!

Öküzü verdim, gelini aldım,

„Gümbürdesin balaban, gümbürdesin”, – deyin!

Dayanamamış bu dooruluksuzlaa güvää, almış tüfää, gitmiş daaya, da, urup gargayı kurşuna, kurtarmış kendi gelinini.

1. Nicä masal çekeder?
2. Okuyun masalın o erlerini, neredä yalpak garga brakêr çalıyı, somunu, öküzü. Annadın, neçin o pek sertlener, açan gelir onnarı geeri almaa?
3. Annadın, nasıl garga bir çalıylan almış somunu, öküzü, gelini?
4. Var mı nicä demää gargaya, ani o pek tamaa?
5. Neylän biter masal? Neçin garga kalêr bişeysiz hem kaybeder canını da?

- Belli edili laflardan düzün nişannık.
- Afiksleri nişannayın. Angı söz paylarından düzdünüz nişannıkları, söläyin.

4

„Garga” masalında bulun nişannıkları adlıklarlan bilä da okuyun onnarı. İki laf birleşmesinnän kurun cümlä da yazın onnarı tefterinizä.

5

Üürenin ana-bobalarınızdan, malinizdän, dädunuzdan birär masal hayvannar için da klasta annadın onu. İnandırın, ani sölediiniz masal hayvannar için.

§ 2. Şiirli masal

Siz artık bilersiniz, ki halk masalları insan arasında kurulmuşlar. Onnarın avtorları bilinmeerlər. Onun için onnara halk masalları deniler. Ama var avtorlu masal da. Onnarı yaradıcı belli bir masal süjetin temelinä erleştiräbilir. Avtorlu masal düz yazıda da şiir formasında da olabilir.

Avtorlu masal – o bir masal, angısını yazmış avtor. Avtorlu masalı kurêr bir kişi – avtor, ama diil halk.

Avtorlu masalda yazıcı personajların karakterlerini individual – yaradıcılı düzer.

Sade türlü-türlü olaylar, büülü işlər kendisindän kurêr. Nicä dä halk masallarında, avtor kendi masalında da karşıya koyêr iili hem fenalı, kendisi olup iiliin tarafında.

NİKOLAY TANASOGLU

(1895–1970)

İlk gagauz yazıcıların arasında bulunêr Nikolay Tanasoglu da, anılmış şairin, profesörün, bilimcinin Dionis Tanasoglunun bobası. Onun duuması Kiriyet küüyündä, Çadır-Lunga dolayında.

Nikolay Tanasoglu bir çiftçi ooluymuş, küçüktän bobasınnan işleer kırdä, güder koyun. Ürener ilkin Kiriyetä, küüyün şolasında, sora iki yıl Çadırdä uçilişçedä, taa sonunda da Komrat real uçilişçesindä, bitirer onu 1917-nci yılda.

Literatura yaratmalarını o başladı yazmaa 1940-ıncı yılda. Ama onun en çok yaratmaları çıktı 50-60 yıllarda, açan gagauz dilinä yazı verildi. Bu yıllarda Nikolay Tanasoglu yazdı türlü masalları, legendaları. Hepsi onnar yazılı, gagauz folkloruna bakarak.

1970-inci yılda çıktı Nikolay Tanasoglunun proza kıyadi „Bucak-Bucak”.

Okuyun şiirli masalı

KUŞLAR BEY SEÇERLÄR

(Masal)

Çoktan, çoktan bir vakıtlar
Kuşar pek dalaşmışlar.
Bunun için neet koymuşlar
Kendilerine bey seçsinnär.

Bir büyük sürü arsız Garga,
Tenä aarayarak, gelmiş,
Yolda, konup bostannara,
Karpuzları heptän delmiş.

Kavga, çekiş, annaşmışlar
Bir büyük daaya toplansinnar.
Eni sürtük Kartal gimiş,
En ileri daaya gelmiş.

Tez bunun ardına gelmiş,
Bir meşedä konak etmiş
Toklu gibi besli Toylar,
Yayan taa çok örümüşlär.

Çıkıp gökâ artık üüsek,
Dizi-dizi boz Turnalar,
Biri-birinä sesederäk,
Daaya saa-sem etişmişlär.

Al bacaklı kart Leleklär,
Dönä-dönä aldanarak,
Beş-on güncäz yol yapmışlar.
Etişmişlär, hep sorarak.

Hem gelmişlär Meşgeldiklär,
Taşlık kuşlar hem Pupuklar,
Karakuşlar, Kırlangaçlar,
Çık-çık kuşlar hem Bülbüllär.

Yavaş-yavaş akışmışlar.
Koca bölük türlü kuşlar,
Da nasaata oturmuşlar
Bu kanatlı delegatlar.

Gagalarını trakladarak,
Cıvıl, cıvıl baarışarmışlar.
Ama, annaşmamışlar.
Ölä dä durmuşlar...

Bir Cıvırlıga bitkidä
Demiş: „Biz yapalım bölä:
Angı kuş çetincäysä taa,
Çıkarsa hepsindän üüsää,
Dooruluunu o alacek,
Da kuşlara Bey olacek”.

Tutturmuşlar bir büyük yarış,
Daayın içi fışırdaş,
Gökä üüsek kuşlar çıkmış,
Sade Toylar erdä kalmış.

Biri-birinnän yarışıp,
Kuşlar üüsää çıkmaa bakêr,
Boz Kartal, uz gökâ bakıp,
Hepsiciindän üüsää kalkêr.

Da Cıvırlıga, kesilip,
Yarı yolda artık dinmiş,
Da biraz sora, katlanıp,
Bir fikircik ona gelmiş.

O Kartalın, hiç duymadaan,
Kanadına sessiz konmuş.
Da bir soluk o aldıynan,
Hepsiciindän üüsää uçmuş!

Ama kuşlar bu şiretlii
Birdän annêêrlar hepsicii.
Da butakım işlär olêr:
Hep Kartal Kuş Beyi kalêr!

Da büün dä Cıvırlıga hep
Üüsää çıkmaa dalap eder,
Birdän aşaa salverilip,
„Hep bänim Kuş Beyi!” – öter.

Nikolay Tanasoglu

meşgeldik – gorlita, turturike
bülbül – solovey
cıvırlıga – javoronok
toy – drofa
lelek – aist
turnalar – juravli

1. Neçin hem neredä kuşlar toplanmışlar?
2. Angı kuşlar toplantıya gelmiş? Nicä? Sıralayın, annadın.
3. Cıvırlıga ne yapmaa teklif etmiş? Okuyun onun monologunu.
4. Kim hepsindän yukarı çıkêr?
5. Cıvırlıga angı şiretlii yapêr?
6. Kim kuş beyi kalêr? Neçin?
7. Yapın çıkış, ne o alegoriya?
8. Neylän ayırılêr halk masalı avtorlu masaldan?
9. Nicä kuşlar önderici kendinä ayırmışlar? Masalın süjetini hem terbietmäk neetini açıklayın.

- Masalın temasını, ideyasını açıklayın.
- Masalın içindekiliini kendi laflarınızla annadın, sora da onun planını kurun.
- Masalı annatmaa hem planı kurmaa deyni, kullanın kısıdan verili analizi.

Kısıdan analiz!

Şiirli masalda „**Kuşlar bey seçerlär**” Nikolay Tanasoglu annadêr türlü kuşlar için. Olay daa-
da olêr. Kuşlar ayırêrlar önderici kendisinä.

Annaşêrlar, ani kuşlara o buyurucu olacek, kim hepsindän yukarı gökâ çıkacek. Hepsi kuş-
lar gökâ savaşêr uçmaa, ama geeri kalêrlar. Sade Kartal hem bir küçük kuşcaaz Cıvırliga
hepsindän yukarı çıkêrlar. Biraz vakıttan sora Cıvırligada kuvet biter, da o bir şiretlik yapêr:
Kartal görmedäân, onun kanadına sessiz konêr da, bir soluk taa aldıynan, hepsindän yukarı
uçêr. Ama bu şiretlii kuşlar duyêrlar, da „hep Kartal Kuşu Bey kalêr”.

Nikolay Tanasoglu bu masalda alegoriyayı kullanêr, o yazêr kuşlar için, biz annêêrız – in-
sannar için.

6

Ayırın bir tema da kurun ona görä birêr avtorlu masal.

7

Gagauz halk masallarının girişi hem bitkisi bu türlü olabilir, getirelim taa bir
kerä aklımıza.

Giriş	Bitkisi
↓	↓
„Çünkü bir vakıtlar varmış, Bir vakıtlar da yokmuş, Eer olmayaymış, Sölenmeyeceymiş...”	„Türkü çaldım oynadım, Sevindim hem şennendim, İdim, içtim, semirdim, Masalı da bitirdim...”
„Bir vakıtlar varmış, Bir vakıtlar da yokmuş...”	„Ölä mi osaydı diil mi – Bunu kimseycik bilmeer...”
„Masal, masal matladı, Masal küpü çatladı, Bir masalcık atladı...”	
„Masal,masal maniki, Tırnaa vardır oniki, Onikinin yarısı, Beş tilkinin derisi, Kuvancının arısı, Satıcının darısı, Popazın da karısı...”	

- Siz dä evdä dädunuza-babunuza sorun da gagauz masalların girişini ya da bitkisini üürenin. Tablişayı doldurun.

KONTROL EDİN KENDİNİZİ!

1 Okuyun teksti da onun adını koyun.

En ii çamur olêr sarı topraktan, saa samandan. O lâazım çiinensin islâa da olsun ne tıkız, ne dâ yımışak, kalmasın çii. Çamur sayılêr hazır, açan onun içinä girersin yalnayak, da o kalmêêr ayaanda yapışık. Çok kerâ vardır işittiim: „Çamur özlü, çamur çiiyenmiş islâa, çamur etecek, çamur artacak ta”. Vardır gördüüm çiişâm çamur da. Toprak onun altında karıştırılmamış. Çamuru kesirkân, o fırlêêr kazmanın altından da pıtır-pıtır takışêr onun ardına, nicâ kaçêr bir bölük koyun, yolu geçârkân sürüyü etişmää. Ama bölâ olêr siirek.

Düzülân evin saabisi bütün hafta düşüner, nicâ kazsın erindä, aul içindä topraa ya da getirsin onu başka erdân, sora samanı, suyu hazırlasın; ne verecek imää, içmää çamurculara, kimâ sımarlasın gelsin yardıma, hem taa başka kahırlar bulunêr o adamın başında.

Saveliy Ekonomov

1. Nezaman sayılêr, ani çamur hazır?
2. Neyi düşüner düzülân evin saabisi bütün hafta?
3. Küüyünüzdä bu adeti var mı gördüünüz? Annadın.

- Teksttän **beş** nişannık - çıkarın da tefterinizä yazın.
- Bir „nişannık+adlık” laf birleşmesi çıkarın da hallara görä diıştirin.

2 Bulun dooru cuvabı. Dialog sözü – bu:

1. bir kişinin sözü;
2. iki kişinin sözü;
3. iki ya da taa çok kişinin sözü.

3 Okuyun verilmiş lafları, koyarak onnarı yaraştırma uurlarına.

Taazä, serin, suuk, üüsek, yaş, derin, kalın, toyan, kuru, akıllı, hızlı.

Örnek: taazä – taa taazä – en taazä.

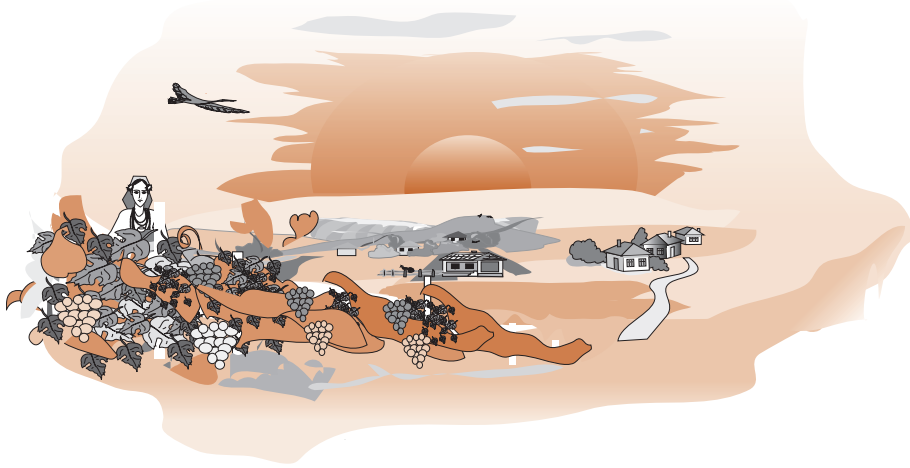
4 Hazırlayın kendi tarafınız için aazdan bir resim, yazdırma elementlerini kendi annatmanızda kullanarak. Açıklayın kendi sözünüzün çeşidini hem herbir taraftan onun funktiyalarını (annadarkan, yazarkan, okuyarkan hem sesleyârkân).

5 Verilmiş laflardan düzün nişannık, kullanıp uygun afiksleri. Yazın onnarı tefterinizä.

Büün, su, aaç, bereket, biber, gül, bayır, gölgä, akıl, un, suan, dalga.

TEMA 2

ADAM, TABİAT (NATURA) HEM DÜNNÄ

Söz teoriyası

§ 1. Tekstin planı

Ne o tekst?

TEKST – o birkaç cümlä, maanayca hem gramatikayca baalı biri-birinä.

TEKSTİN DÜZÜLMESİ

- Tema, öz fikir, mikrotema, abzaç plan.
- Cümlelerin teksttä baalantısı: sincircik hem paralel.
- Baalantı araçları: tekrarlamak, sinonim dııştırılması, aderliklär, baalayıcılar, asoñiañiyalar.
- Koyulma laflar (ilkin, ikinci, sonunda), er hem zaman hallıkları (orada, hererdä, baştan).

1

İlerledin aşaadakı teksti ölä, ki tema bütünnüü olsun.

Bän açtım pençereyi da gördüm, ani gökü kaplamıştı kara-boz bulutlar. Gün hiç görünmädzi...

- Koyun ona ad da yazın onu tefterinizä.
- Bulun teksttä nişannıkları da çizsin onnarın altını.

Aklınıza getirin!

Mikrotema – tekstin baş temasının bir payı.

Abzaç – tekstin bir payı, angısında bir mikrotema açıklanêr.

2

Aşaadaki dialogu ilerledin ölä, ki tema bütünnüü olsun.

Bobaylan ool

Oolun birisi aalaşmış bobasına:

– Baka, bän bu yazın bıktım artık ayak kaplarımı çamurdan paklamaa. Her gün – her gün yaamurlar yaayêrlar. Siirektä bir gün olêr yaamursuz.

– Yok zararı, çocuum, – demiş bobası, – ayaklarımız sıkça çamurlu durursa, kar-nımız tok olur, ama çamur erinä toz içindä gezärsäk, ozaman bizim işlerimiz kötüyä varar, olur aaç kalalım...

1. Okuyun dialogu, söläyin kaç kişi bu dialogta pay alêr?
2. Bu dialogun adı uyêr mı içindekiliinä?
3. Siz nicä ilerlettiniz bu dialogu?

- Yazın onu tefterinizä.
- Kurun dialogun planını.

Ne o tekstin planı?

Plan – o bir kısa cümledän ya laf birleşmesindän düzülü tekstin sheması onun öz fikirini hem içindekiliini göstermäk için.

Plan olur olsun kısa (bölä plan sadä sayılêr), hem plan olur olsun geniş tä (bölä plan katlı sayılêr).

Herbir kısa planı, genişledip, olur katlı yapmaa.

Tekstin katlı planını düzmää deyni, läázım:

1. Teksti bölmää birkaç paya, payların maanalarına görä.
2. Bulmaa herbir payın öz fikirini.
3. Yazmaa herbir payın başlunı – bu olacek sadä plan.
4. Bulmaa herbir payda mikrotemaları, onnarın abzaçlarına görä.
5. Yazmaa pay başlıkların altlarında mikrotemaların adlarını – bu olacek katlı plan.

Okuyun yaratmayı.

april
geçti-geçmedi

BOSTANDA

Bucak kırlarında artık karpuz pek çok olêr. Karpuzlar güneşli havaları severlâr. Kolhozumuz bu yıl neetinâ koydu taa çokça karpuz, kaun eksin. Küüyün tıynaana yakın, Stratan deresinin yamaçlarında, bir uygunca er ayırdılar. Orası şindiyâdân sürülmedikti, pekliktâ sâ karpuzlar taa ii büüyêrlâr hem taa tatlı olêrlar.

April ayında o eri karpuzlan, kaunnan, hıyarlan ekip, doldurêrlar. Toprak islâa işlenmişkân, ekilmişlâr dâ sıradan çıktılar. Şindidân taa bostana iki bekçi koydular. Onnar kenarda, bir üüsecik erdâ, topraktan bordey kendilerinâ yaptılar. Bostanın orta erindâ bir yol braktılar. Yaz vakıdında başça brigadasının işçileri bostanı üç kerâ kazdılar. Kökennâr biri-birinâ çattılar. Bu vakıttan çekedip, bostanda şamata, şen türkûlâr bitmedi.

Geldi, da bir karpuzluk oldu, ani küreklân kürüyâsin. Bostanın bir köşesindâ er taa yaslandı, da orada bir kökendâ bir karpuz olâ büümüştü, ani erindân onu kaldıramazdın. Bostancılar o karpuzu avşam-sabaa dolaşardılar.

Olmaa yakın onu nişannadılar – üstündâ bukva „K” yazdılar. Bostana gargalar üüşmâa başladılar. Onnarı ürkütmâa deyni, bostancılar bostanın orta erinâ bir büyük korkuluk koydular...

Güz yaklaştı. Bostanın içindâ alaca karpuzlar biri-birindân üstün. Onnar artık olmaa başladılar. Bir-iki olmuş karpuz ayırıp, bordeyâ götürdülâr.

Bostancılar karpuzları triklatmaa başladılar. Beş-on gün geçti-geçmedi, karpuzlar başladılar sıradan olmaa. Başçanın işçileri bostanı taa sıkça dolaşmaa başladılar. Kızlar, türkû çalarak, yıvınnardan karpuzları maşinalara taşırdılar.

Ceç güz vakıdınadan bostanda karpuz bitmedi. Onnar kolhoza çok gelir getirdilâr.

Nikolay Tanasoglu

Stratan – burada: derenin adı
peklik – çoktan sürülmedik er
çatmaa – burada: baalanmaa
yasılmaa – burada: taa düz olmaa

1. Neçin Bucak kırlarında pek çok karpuz olêr?
2. Angı ayda ekerlâr karpuzları, kaunnarı, hıyarları?
3. Bostana deyni angı erleri ayırêrlar?
4. Neçin bostana koyêrlar bekçi hem korkuluk?
5. Bostanın kökennerini kaç kerâ lâázım kazmaa? Neçin?
6. Bostanda ne zaman çekeder işidilmâa şamata, şen türkûlâr? Neçin?
7. Kim hem nicâ toplêêr olmuş karpuzları? Nereyi onnarı götürêrlâr?
8. Neçin karpuzlar çok gelir verêrlâr?

- Nicä Nikolay Tanasoglu Bucaan kırlarını yazdırêr?
- Neçin yazıcı annatmanın adını „Bostanda” koymuş?

3

Tekstä yakın yazdırın karpuzluk erini güzün. Siz dä büünkü Bucaan kırlarında, teksttä gösterilän, „resimneri” var mı gördüünüz? Annadın, avtorun gözäl sözlerini, kendi annatmanızda kullanarak.

- Kurun **bir** annatma bu temaya görä da tefterinizä yazın.

4

Aşaadaki teksti „Biz küüdä yaşêêrız” okuyun. Annadın, nicä avtor kullanmış plannarı, bu teksti düzmäa deyni.

Biz küüdä yaşêêrız

Biz yaşêêrız Kıpçak küüyündä, aulumuz geniş, çayıra çıkêr. Aylemiz bizim büyük: içerdä beş canız: mamu, tätü, bän, benim küçük kızkardaşçım Oli hem kardaşçım Peti.

kızkardaşçım
saklı

Bizi küüdä çoyu biler, sokakça bizä Koliş deerlä. Tätü işleer kırdä toprakta, mamu uşak başçasında aşçıyka. Biz, uşaklar, şkolaya gezeriz.

Kızkardaşçım Olicik hepsimizin sevgilisiydir. Ama o biraz nazlıca hem dä sever kimär kerä zararcık yapmaa. Saklı girip büyük evä, başlêêr orada aktarıp-karıştırmää dolapları, sandıkları.

Bulup materiya parçacı ya bir yalabık bisey, alêr onnarı da kendinä oyuncak yapêr. Bu zararlar için anam Olicii takazalêêr.

Aulda var iki evimiz, bir garajımız hem kümeslär tauklara hem ördeklerä deyni. Evin birisi taa küçük, onun var iki odası hem bir kufnesi.

Biz bu evdä hojma yaşêêrız.

Kufnedä mamu bizä imäa hazırlêêr. İçerin birisi bizim – küçük uşakların odası, ama öbürü – büyüklerin içersi, anamın hem bobamın.

Aulda öbür ayırı evimizä deeriz büyük ev. Orada da var dört oda. Büyük evdä bizim aylemizin³ tutmalık rubaları korunêrlar.

Orada içêrlär gözäl dizili, duvarlarda asılı kilimnär hem var eni mobila.

Büyük evdä anam hem bobam musaafirleri kabul ederlä. Büyük¹ evimizdä Eni yılı, Paskelleyi hem taa başka yortuları da geçireriz. Eni yılda bizä gelir musaafirlä: kumilär, komuşular.

Orada her yılın dizeriz bir çamcaaz da onun dolayanda oynêêrız², bilmeycä, şiir hem masal söyleeriz.

Paskelledä mamu pişirer paska hem boyêêr kırmızı yımırta⁴. Biz kırmızı yımırta-larlan dokuşêrız da bakêrız, kim taa kaavi çıkacak.

Biz bakêrız hepsi küü adetlerini hem gagauz yortularını.

- Birinci hem ikinci abzafları tefterinizä geçirin, bulun adlıkları, adlıkların yanında hallarını gösterin.

Yapalım bir sadä plan da sora, genişledip onu, yazalım bir kısa annatma.

Düşünelim, ne temaya yazacez hem nelär lääzım olacak gösterelim. Deyelim, tema olacak: „Biz küüdä yaşêêrız”.

Tekstin katlı planını okuyun, bulun, neylän ayırılêr sadä plan katlı plandan, da söläyin.

Sadä plan

1. Bizim evimiz Kıpçakta.
2. Bizim aylemiz.
3. Yortularımız, adetlerimiz.

Katlı plan

I. Bizim evimiz Kıpçakta.

1. Aulumuzda küçük evimiz.
2. Nelär var aulda (maaza, kümes, garaj)?
3. Kim yaşêêr küçük evdä?
4. Büyük evimiz.
5. Nelär var büyük evdä? Nasıl dizili orası?

II. Bizim aylemiz.

1. Büyük aylemiz.
2. Hepsimizin sevgilisi.
3. Onnar severlär oynamaa.
4. Zararlar için takazalar.

III. Yortularımız, adetlerimiz.

1. Kolada yortuları.
2. Musaafirlär, kumilär, survakicilär.
3. Paskellä yortusu. Kırmızı yımırta, musaafirlär.

5

Verilmiş temaya „Top oynamakta” düzün bir sadä plan üç cümledän, sora hep bu temaya sadä planı genişledin da yapın bir katlı plan.

6

„Top oynamakta” temaya düzülmüş plana görä kendibaşınıza yazın birär baalantılı tekst (sadä ya katlı plana görä).

NASAAT!

Herbir plan yapılêr onuştan, ki düşünölmüş yazmak için teksttä fikirlär sıraylan yazılsınar, tekstin payları biri-birinä taa sıkı baalansınar, teksttä cümlelär açıklasınar baş temayı, olsunar annaşılı hem çıksınar biri-birinin annamasından, olsunar logika uurundan sıkı baalı.

Uygun, islää düşünölmüş plan yardım eder, ki aazdan ya yazılı sözüümüz olsun becerikli, annaşılmış hem kompetent.

7

Verili teksti okuyun, temasına görä adlayın onu. Okuyup, annadın onun içindeki liini, açıklayın öz fikirini hem söz tipini.

Herbir² imäk hem yaşamak işlerini biz alêrız naturadan. Booday¹, arpa, papşoy, kartofi, fasülä gelerlär soframıza topraktan. Tauklar, ördeklär, kaazlar hem hayvannar vererlär bizä et, yımırta, süt...

E sırtımızda giyimnerimiz? Onnar da koyun yapaasından, hayvan derilerindän, kırdä büüyän kenevirdän, ketendän, pamuktan...

Evlerimiz dä düzüülü natural işlerdän: taş, toprak, kum, odun – hepsi ayaamızın altında bulunêrlar. İnsana kalêr salt üşenmesin dä, taşları dizip, evinä temel koysun, topraktan kerpiç yapsın da duvar işlesin. Odunnarı hem taftaları, yonup, uydursun evinä, örtü düzsün, döşemä koysun, mobila yapsın.

Yakacaklarımız: gaz, benzin, kömür – genä ana topraan koynusundan gelir. Ama hazır tavada insana bişeycik gelmeer. Ne dä alırsa adam naturadan, o läüzüm çalışsın, işlesin, da sade ozaman toprak, natura ona olêr haliz ana...

Hepsini bu zenginnikleri: kum, taş, kömür – er altından da, er üstündän dä adam alêr zakonca. Läüzüm kesmää sade o aaçları, ani düşer kesilsin. Natura verer, ama olmaa hesapsız, olmamaa brakonyer. Kestin – sora da dik erinä taa çok.

- İlk abzaıttan çıkarın da yazın o cümleleri, angılarında var birsoy paylar.

8

Düzün sadä plan, sora onu katlı yapın. Plannarı yazın tefterinizä. Urokta yapın diskusiya, kimin planı taa uygun, taa ii olacek, ona verin ilk eri, sora bulun, kim olacek ikinci hem üçüncü erlerdä.

9

Okuyun teksti. Tekstin tipini belli edin.

Olimpiada

Kişinövda her yılın ilkyaz vakıdında olêr gagauz dilindä hem gagauz literaturasında yarışmaklar, bu yarışmalara olimpiada deeriz.

Olimpiada eveldän deniler sport yarışmaklarına, onnar olurmuşlar eski Grek memleketindä, oradaki en üüsek Olimp bayırın yanında. Bu bayırın tepesindä, sayılrılmış ozamannar, ki Allah yaşêr, da bunun için, kim olimpiadalarda üstelärmış – o Allaha taa yakın olurmuş.

Büünkü günnerdä başka türlü yarışmalara da alıştık olimpiada demää. Bizim zamanımızda olimpiadalar olêrlar sportta, dildä, literaturada, fizikada, himiyada, matematikada hem başka predmetlerdä dä.

Gagauz dilindä hem gagauz literaturasında bu yıla kadar artık çok olimpiada yarışmaları yapıldı. Çok yıllar sıravardır gagauz dili hem gagauz literatura olimpiadalarında üstün çıkêrlar Komrattan, Çadırdan, Beşalman, Tülü küüyündän, Kıpçaktan uşaklar, Valkaneştän hem başka erlerdän dä. Onnara türlü baaşışlar veriler hem dä üsteleyennerä, kim başarêr lişeyi, gagauz dilindä hem literaturasında nota „on” koyulêr, onuştan onnar Devlet ekzamenini vermeerlär.

Konstantin Vasilioglu

Plan

1. Evelki olimpiadalar.
2. Gagauz dili hem literaturası olimpiadaları Kişinövda.
3. Gagauz dili hem literaturası olimpiadalarına katılannar.
4. Olimpiadalardan fayda üürenicilerä.

- „Olimpiada” tekstin planı uyêr mı yazılı tekstä? Neçin? İnandırın.
- „Olimpiada” tekstin planını yapın katlı da tefterinizä yazın.
- Sizin şkolanızda varsa birkimsey, ani katıldı olimpiadaya, çaarın onu klasa, da annatsın sizä, nasıl olimpiadalar geçer.

10

Aşaada verili temalara görä düzün üç sadä plan.

1. Düzdük bir sallangaç.
2. Biz evdä iki kardaşız.
3. Boba biler oyuncak yapmaa.

- Birinci temaya görä kurun bir tekst da yazın onu tefterinizä, kullanın yazdırma elementlerini.

§ 2. Yazdırmalı tekstlerin kullanılması

Ne o yazdırmalı tekst?

Ölä annatmaya, angısı ufaktan yazdırêr bir ya da taa çok obyektlerin elementlerini, dış-yanını, içyanını, onnarın durumunu otakım, sansın görersin onnarı önündä, deniler *yazdırmalı tekst*.

Yazdırmalı tekst – o nicä bir resim, uygun hem demekli *laflarlan yazdırılı*.

Talantlı yazıcı ayırêr obyektin, oluşların, durumnarın en real detallerini, ani verer derin karakteristika obyektlerä, olaylara da artistik dilindä yazdırêr onnarı, ki meraklı hem faydalı olsun okumaa, üürenmää.

Yazdırmalı tekst var birkaç türlü – obyektä hem onun naturasına görä: **portret, karakteristika h.b.**

11

Okuyun teksti. Bulun teksttâ Todi dâdunun aazdan söylenmiş yazdırmasını. Annadın sıradan onun içindekiliini.

Todi dâdu söyler unukasına, nasıl onun gençliindâ Kıp-
çak küüyündâ horu olurmuş.

„...Horu olurdu küüyün ortasında, meydanda, orta erdâ
çalardı düdükçülâr, kemençecilâr, daulcular. Genç kızlar, takı-
lı türlü dizi-dizi boncuklarlan, altınnarlan, sedeflârlân boynu-
larında, giyimni tutmalık pak rubalarlan, dartılı gözâl biyaz
püsküllü şalinkalarlan, yapardılar meydanda bir büyük çevrâ – horu, oynardılar avaya
görâ uslu, ilin, bu oyuna denirdi „Düz horu”. Kimâr kerâ delikannı çocuklar da tutunur-
dular horuya oynamaa, ama onnar oynayardılar gürültülü, atlamaklan, butürlü oyuna
denilirdi „Kalgımayca”. Horu olurdu sade pazarlarda hem büyük yortularda. Oruçlarda
horu olmazdı.”

sedef – gözellik fıl dışındân
takılı – boynusunda asılı
genç kızlar – delikannı kızlar

- Todi dâdunun aazdan söylenmiş horu yazdırmasının içindâ bulun kızların yazdır-
ması için, çıkarın yazdırmayı tefterinizâ.

Tutun aklınızda!

Yazdırma metodu gösterer obyektin türlü taraflarından nışannarlan özünü.

Gramatikayca bu nışannar olur gösterilsinnâr birkaç morfologiya kolaylıklarınnan: ad-
lıkların hem işliklerin birleşmelerinnân, sade adlıklarlan, nışannıklarlan, işliklârlân, işhal-
lıklarlan hem başka.

Örnek: **Karaçol** – yabancı kadar (yaraştırma), üfkeli (nışannık);
tüülâr – cıba (nışannık), kara-mor (nışannık);
aaz – yarı açık (nışannık), ligalı (nışannık);
dişlâr – sivri (nışannık), biyaz (nışannık), enser gibi;
bacaklar – kaavi (nışannık), pançalı (nışannık).

12

Aşaadaki verili obyektlerin ayırı-ayırı yazdırmalarını yapın, gösterin paranteza-
larda, angı gramatika formalarını kullandınız. Yukarda gösterili örneklerâ görâ.

çukur – ...
tarla – ...
mera – ...
oyun – ...
deniz – ...
türkü – ...
tepä – ...
kollar – ...

Aşaadaki resimä bakıp, kurun birär annatma gagauzların milli giyimnerin nişannarı için, kullanın yukarkı tekstän dädu Todinin laflarını, yazdırma elementlerini.

DİONIS TANASOGLU

(1922–2006)

Dionis Tanasoglu duudu 1922-nci yılda Çadır rayonunda Kiriet küüyündä. İlk okulu burada başarıp, sora Akkerman kasabasında orta şkolayı hem Bırlad kasabasında lişeyi başardı.

Bilinir yazıcı, şair Dionis Tanasoglu kendi yaratmalarında gösterer gagauz halkının yaşamasını, derindän açıklêêr Vatan temasını, terbieder sevgi ana tarafına – Bucaa hem büyük Vatanına – Moldovaya.

Yazarkan ana tarafı için, o meteder onun güzelliini, seviner onun geniş kırlarına, çiçekli başçalarına, eşil baalarına. Büyük er kaplêêr onun yaratmalarında istoriya temaları; türlü istoriya oluşlarına Dionis Tanasogluda var şiir, poema, balada, pyesa. Onun şiirlerin dili pek yakın halkın dilinä, süretli, nicä halk maanileri.

Onuştan Dionis Tanasoglunun kimi şiirleri türküyä döndülär. Onnarı insan çalêr düünnerdä, yortularda.

Okuyun yaratmayı.

BOZKA

Evä kanikula geldiydim.

Anamı yufkaca bulduydum, düşkün, kahrılı da. O görmäzdi dä gözlerindän.

– Ne oldu, anam, ölä zorsun?

– Yok bişey, çocuum, – savaştı korkutmasın beni anam, – ama ani bulêrsın beni yufkaca, bu te o beterä, ani tä birkaç gecä oldu uyumêêrım Bozkanın beterinä, ne olduysa bizim o köpää...? Zavalı...

– Neçin?

Cuvap erinä bän işittim dışardan, pençerä boyundan, bir uzun ulumak, bir aalamak gibi.

**ihtärlık
beterinä
nası-nicä**

– Tâ te bölâ uluyêr, oldu iki gecâ. Bu şansora üçüncüydür... Zavalı...! Bilmâm, ne oldu ona. Maşi deer, ani, olmalı otalandı. Bân ama hesaplêêrım... ihtârlık...

İlinnenip anamın saalı için, ama kahır kapıp köpâän halı için, çıktım aul içinâ, nâända buldum Bozkayı, uzalı erdâ pençerâ altında, aazı açık. Maşi bulü kahırlı bakar-dı tokattan. O bilârdi, nekadar çok sevârdik biz içerdekilâr hepimiz bu köpâä. Görüp beni, o yaklaştı da iildi Bozkanın üstünâ, savaşarak versin ona biraz süt.

– Ona ne oldu, Maşi bulü?

O da bilmâzdi. İki gün şansora o bişey imâzdi, yatardı güneştâ, uluyardı...

Aldım bân dâ süt vermâä ona. Zorlan verdim. Sansın kendisini taa ii duydu. Kalktı zor. Kokaladı beni, kuyruunu sallayarak. Sora genâ yattı da uzun uludu.

Vakit geçti. Anam yatardı. İşidilârdi onun uygun soluması benim içirimdân açık kapu aşırı. Bân ama uyuyamazdım, diil ulumakların beterinâ, ama Bozkanın zor halını görerâk, türlü işlâr, düşünmeklâr, akıla getirmeklâr başıma yıvılışardılar.

Pek açık görârdim gözlerimin önündâ o yaz gecelerini, açan bobamnan avlanmaa gidârdik. Tâ sansın yattıkça durêrım gündüz gibi ay aydınınında da uyuyamêêrım çil kuşlarının türkülerindân, ani işidilârdilâr her taraftan – yakında da, uzakta da, nicâ ani su dolu bakıra damnêêr. Bozka da, kalkıp, dayma bana gelir kokalamaa, sansın görüp benim zorumu.

Ya da, tâ biz avlanêrız altın sarı biçintilâr içindâ. Bozka, bir elli adım ilerdâ, kafasını kaldırıp, bakêr. Bir dâ, erindâ durgunêr, kımıldamêêr donuk gibi, kuyruu up-uz geeri dooru, bir bacaa da kaldırılı önündân. Bir adım onun önündâ bir çil kuşu sinmiş, durêr. Bân, yaklaşarak, baarêrım: „Pil!”. O firlêêr, çil uçêr, bân patladêrım. „Aport!”, da Bozka avı ayaama getirer...

Hemen tâ, biz ilkyazın bataklıkta avlanêrız, nâända Bozka pek enikunu çulluk kuşunu aarêêr. Yakınnarda çiftçilâr puluklarlan sürerlâr hem, baarışıp, sevinerlâr, kalpaklarını yukarı sıbıdêrlar... Açan da kanikullara evâ gelârdim, bobam beni garada karşı edârdi, alıp Bozkayı da yanına, angısı artık pek sevinârdi benim gelmemâ. Pasajirlâr erindâ durgunardılar da bakardılar ona, nicâ o seviner. Sora ama, geeri kasabaya gimnaziyaya gittiynân, anam bana yazardı, nicâ Bozka her gün benim içirimâ girârmış da benim duvarda asılı rubalarımı kokalarmış. Onu bana baka verdiydi, açan şansora altıncı gimnaziya klasına geçtiydim. İçeri girdiynân, pat altından ansızdan çıktıydı bir boz, yuvarlacık gibi, pali: ilkin salmaa bana çeketti, sora da ölä sevinmâä, sansın beni çoktan bilârmış.

Hem aklıma hepsi geldi, nelâr olardı o zamannar benim dolayımda. En paalıydı ama, ani annadıydım, kim islâä, namuzlu hem birlik ana-bobalarım var: anam, ani hâzırdı hepsini versin bizim için, uşakları için; bobam da, angısının önündâ biz hepsimiz kalpak çıkarardık hatırlımızdan; bir dâ ana-boba evi.

Balkandan gelmä ihtâr dâdumnardan kalma bu Bucak erlerindâ, şindi canımıza çok paalı ana topraamız da vardı!

Elbet, aslı bobamı aklıma getirârdi Bozkanın uluması. Görârdim kendimi, onunnan avlanmaktan dönerâk, ırtırların da bitkisiz türkülerini işidârdim.

Boşuna uyumaa savaşırdım, tıkayıp kulaklarımı. Şindi aklım üklü geçmiş işlârlân, uykuya verilmâzdi, bunca yaşanmış, geçirilmiş işleri didârdi...

Ozamandan ancak bir yıl geçiydi. Bobamın günüydü. Sofra koyulduydı, hısımnar toplandıydı, biz də hepimiz. Baka kavalda eski avarları çaldıydı... Çok geçmediydi, ama da ansızdan döşää düştüydü. Tez də geçindi. Bobasız kaldık.

Şindi ne uzak geler hepsi bu işlər... Bozkanın uluması ama işidilärdi şindi, nicä benim umutsuzluumun sesi senselemizin daalması önündä...

* * *

İkinci günü sabaalen hep o Bozkanın can koparıcı sesi beni kaldırdı. Giinerim, alêrım tûfää duvardan, iki patron da dışarı çıkêrım.

– Bozka, bana gel!

Bozka, angısı bütün gecä, erindän kımıldamayarak, zeetlendi, birdän kalktı da ardıma geldi.

Maşi bulü, görüp da benim neetimi annayıp, aalayarak aula hızlı gitti.

– Bozka, ardıma gel!

Bozka ardıma taa kırıdan zor-zor süründü.

O, durgunup, saa yanına yattı, can erini bana dooru açık braktı.

– Bozka! – baardım, aalamak buvazımda. – Kalk! Seni bän öldürämeyecäm...

Bendän bunu istämä... Yalvarêrım!

Bozka kafasını kaldırdı da sansın bana baktı. Sora genä yattı.

– Bozka! – taa da pek baardım. – Ardıma gel! – da bir derin çukura dooru yollandım.

Onun kenarında durdum. Bozka nası-nicä süründü, çukurun boyunda biraz oturdu, bana baktı... gözlerindän yaşları akardı – o ihtärcasına aalardı. „Git!” – sansın bana o dedi...

Evä geldim urulmuş gibi. Kabaatlı sansın. İçeri girdim, tûfää pata sıbıttım. Saa tarafından kapu açıldı. Anam yaklaştı, yoklayarak, kucakladı beni. Baka kapudan Maşi bulü adamınnan girdilär. Onnar bizi çoktan bilärdilär.

Hepimiz, susarak, Bozkanın başka dünneyä gitmesini aaladık. O uzaklara götürdü benim paalı uşaklımı.

Dionis Tanasoglu

çil kuşu – kuropatka
çulluk kuşu – kulik

1. Kimin için bu can koparıcı yaratmada annadılêr?
2. Nezaman bu olaylar olêrlar?
3. Neredän çocuk evä gelmiş?
4. Neçin cocuun anası kahrılıymış hem yufkaymış?
5. Ne halda çocuk Bozkayı bulêr? Annadin.
6. Bulun yaratmada o epizodu, neredä çocuk bobasınnan avlanmaya gitmişlär. Okuyun o eri taa bir kerä.
7. Annatmanın sonunu kiyada görä annadin. Kendi duygularınızı açıklayın.

14 Verili plana görä taa bir kerä Bozka için annadın.

1. **Çocuk** evä kanikula geler da Bozkayı zor halda bulêr, bitkisini duyarak, uluyarak görer.
2. **Sıra-sıra** epizodları annatmaa, aklına getirmää baş oluşu (Bozkanın zor çekmesi, ...).
3. **Bozka** kendisi zorlarından, ihtârlık çekmesindän kurtulêr, evdekilär onu aalêêrlar, nicä insanı.

15 Beendiiniz Bucak kırın bir köşesini resimnäyin da klasta annadın. Bu netür-lü yazdırma annatması olacak? Açıklayın.

16 Temaya „Üzüm toplamakta” yazın birär yazdırmalı tekst verili plana görä.

1. Hava güneşli, ama suuk.
2. Bän kafadarlarımnan üzüm toplamakta.
3. Sevinmeliklerimiz hem zorluklarımız.

17 Okuyun annatmayı. Koyun onun adını da yazın tefterinizä.

Şkolanın aulu – bir dooruköşelik, dört tarafından da sarılı aullan. Sade ön tarafında bir geniş tokat var eşil boyalı demirdän, bir dä tokatçık eşil taftadan. Birisindän gezer maşınalar, taligalar da, küçüündän gezer uşaklar, büyük insannar. Ama o aullara üç taraftan da yannaşık ba bir duvar, ba evlär, yapılar. Birisi ölä, küçüräk, orada ustalık atelyeleri, birisi dä, saa tarafında, uzun, geniş, üüsek¹ – o gimnastika salonu. Diptä dä şkolanın yapısı proektä görä yapılı. Klaslar³ şindi boş, çölük. Pençereleri çok, haliz ikinci katında. Gimnastika salonun duvarı hepsindän şen; çocuklar tırmalamışlar onu her tarafından. Kimi erlerdä **korkak ellär** hızlıdan çekmişlär kimi resimi: bir burnu, bir eşek kafası, bir iiri-büürü kedi, yarım tavşam birkaç ta sıçan beygir kafalarımnan...

Uydurulma tekst

1. Neresini avtor annatmasında yazdırêr?
2. Okuduunuz tekstä olur mu demää annatma-yazdırma teksti? Neçin ölä düşünersiniz?

- Nışannı deyimi kullanın da üç cümlä kurun, tefterinizä onnarı yazın.

18 Yazdırın kendi odanızı, olsun annatma-yazdırma. İlkin annatmanızın planını kurun. Zorlanırsaydınız, taa bir kerä yukarda materialı okuyun.

19 Okuyun Todur Marinoglunun laflarını bir gözäl taraf için. Angı gözäl taraf için poet yazêr?

„Orada güneş raatlı,
Çöşmedä sucaaz **tatlı**,

Mamusu bizi bekleer –
O topra Vatan deniler...”

- Şiiri teftirinizä geçirin.
- Nişannı lafin söz payını belli edip, üstündä yazın.
- Kendinizdän üç cümlä kurun bizim Vatanımız için. Söläyin onnarı klasta.

20

Hazırlayın da yazın bir tekst, yazdırma hem fikirlemä elementlerini kullanarak, bölä temalara görä: „Neçin bän severim ana tarafımı” ya da „Ana evindän uzak yok bana hiç yaşamak”. Kullanın resimi.

- Ayırılmış temayı açıqlayarkan, mutlak läüzim her taraftan argumentlemää cuvaplari, angıları olur inandırısınar, ani adama pek zor yaşamaa vatansız, dostlarsız, köksüz.

NASAAT!

Tekstlerdä, yaratmalarda siirek olur razgelsin sade yazdırma, neçinki yazıcı kendi annatma-sını çalışêr meraklı yapsın, da, bir pak yazdırmayı kullandıynan, olur okuyucuyu bıktırsın. Bu üzerä yazdırmalı tekstin içindä olur karışsın annatma ya fikirlemä elementleri dä. Ki yazdırma tekstleri taa dooru, taa uygun olsun, gerçek, açık hem şıralı çıksın, yazmakta läüzim becerikli kullanmaa zengin leksikayı, türlü artistik kolaylıklarını (*uydurma, epitet, metafora, alegoriya* h.b.). Bu nasaatları alın hesaba!

Morfologiya Sayılık

§ 1. Sayılık nicä söz payı

1

Teksti okuyun da onun personajlarını sıralayın.

Bir ananın edi kızı varmış. Gitmiş karı bir kerä yırakta yaşayan ooluna. Geeri dön-müş sade bir haftadan sora. Karı evinä girdiynän, kızları biri-biri ardısora başlamışlar annatmaa, nicä onnar anasını özlemişlär.

– Bän özledim seni, nicä bir toomcaaz güneşli çayırı, – demiş biri.
– Bän bekledim seni, nicä kuru toprak bir damna suyu, – söylemiş ikincisi.
– Bän aaladım senin için, nicä kuş yavrusu kendi anası için, – annatmış üçüncü kız.
– Bana sensiz zordu, nicä kuana çiçeksiz, – aalaşmış dördüncüsü.
– Bän düşümdä seni gördüm, nicä gül bir damna çiiyi düşündä görer, – açıklamış beşincisi.

– Bän aaradım seni, nicä meyvalık bülbülü, – söylemiş altıncısı.

Sade edinci kızı bişey dememiş. O çıkarmış anasının ayak kabıllarını da getirmiş su ayaklarını yıkamaa.

Vasiliy Aleksandroviç Suhomlinskiyä görä

1. Nicä düşünersiniz, ne taa zor: gözäl lafları mı söylemää osa gözäl iş yapmaa mı?
2. Düşünün da söläyin: ne vardı nicä herbir kızcaaz kendi anası için yapsın?

- Bulun teksttä **beş** adlık, onnarın hallarını söläyin.
- Bulun teksttä nişannıkları. Aazdan bir nişannıın yaraştırma uurlarını kurun.

Sayılık gösterer predmetlerin sayısını hem predmetlerin sırasını saymakta.

Sayılık cuvap eder soruşlara: **kaç? kaçını? kaçar? nekadar?**

Sayılık taa çok kerä adlıklarlan barabar kullanılêr.

Kullanılarkan adlıklarlan barabar, sayı sayılıkları diişilmeerlär ne sayılarda, ne dâ hallarda: *beş gün, beş günün, beş günä, beş günü, beş gündä, beş gündän.*

Yalnız kullanılarkan, sayı sayılıkları diişilerlär: *on, onun, ona, onu, onda, ondan; beşinci, beşincinin, beşinciyä, beşinciyi, beşincidä, beşincidän.* Sayılık var nicä olsun her bir cümle payı.

Örnek: *Beş kardaş bir aul örer.*

*İki hem **beş** – **edi**.*

***Edi** kerä ölç – bir kerä kes.*

*İki taşşanı koolayacan – **birisini** dâ tutamayacan.*

***İkinci** aralıkta biz dostlarımızlan çelik oynadık.*

2

Bilmeyceleri okuyun. Cuvaplarını resimnerdä bulun.

1. Var üç öküzüm: biri iyär, doymaz,
İkincisi gidär, dönmäz.
Üçüncüsü yatar, kalkmaz.
2. Bir fiçı dolu iki türlü içkiylän.
3. İki alka, iki uç, ortada da bir enser.
4. Dört kardaş bir kalpak altında durêr.
5. Üç kardaş yıkanmaa gittilär: iki kardaş yıkanêr, ama üçüncü kardaş ot üstündä yuvarlanêr.

6. Altı kardaş biri-birini koolêêrlar, biri – birini etiştirämeerlär.
7. Beş kardaş biri-birinä benzemäz.

- Bilmeycelerdä sayılıkları bulun. Angı soruşlara onnar cuvap ederlär? Neyi göstereklär sayılıklar?
- Bilmeycelerin cuvaplarınnan **birär** cümlä kurun, kullanarak sayılık.

3

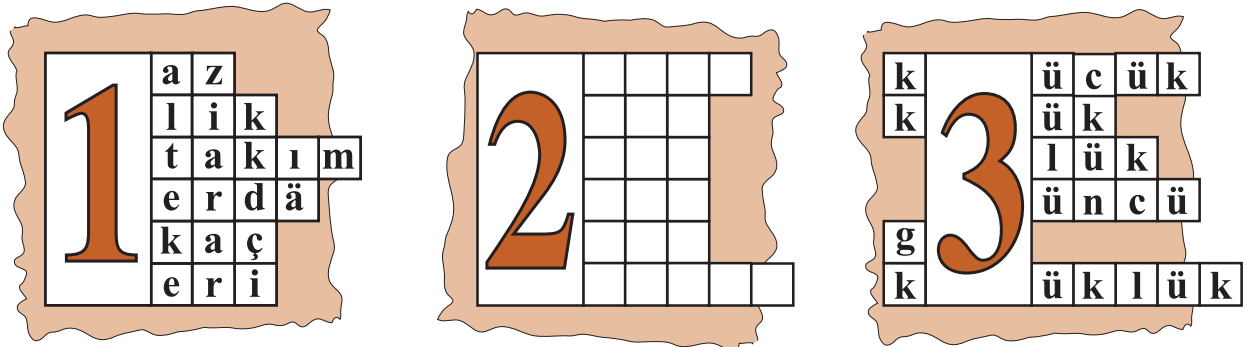
Okuyun da açıklayın söleyişlerin maanalarını. Angı razgelişlerdä onnar kullanılêr? Bir söleyişin maanasına görä bir razgeliş aklınıza getirin ya da kendinizdän düzün.

1. Cebindeki bir kuş daldakı iki kuştan taa iidir. 2. Bir çölmek südün kırk yıla saygısı varmış. 3. Edi kerä ölç, bir kerä kes. 4. İki karpuz bir koltaa sıymaz. 5. Beygir dört ayak üstündä, o da kösteklener. 6. İki tavşam birdän tutulmaz.

- Bulun söleyişlerdä sayılıkları, onnara soruş koyun. Yazın tefterinizä laf birleşmeleri, angılarında var sayılık.

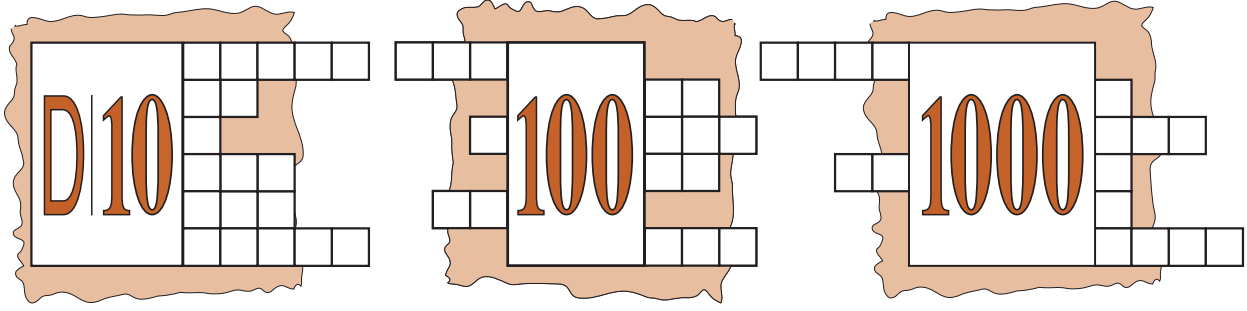
4

Bu verilmiş sayılıkları kullanarak, doldurun kafesçikleri da kurun eni laflar. Yazın onnarı.

5

Kullanarak verilmiş sayılıkları, kurun eni laflar da onnarın beşinnän, istediinizä görä, kurun birär cümlä, tefterinizä yazın.

- 6 Verili lafların arasında sayılıkları bulun. Düzün sayılıklardan laf birleşmesi. Angı söz payları var taa bu lafların arasında? Açıklayın.

Beşlik², binnik², iki, bin, onikinci, altıkatlı, ikincili, üçlemää, altmış, irmi, birleşmää, birsoy, altıncı, ikili.

birleşmää

- Düzün cümlä, kullanarak sayılıkları.

- 7 Sökün rebusları. Bulduu laflardan düzün cümlä.

1lik, d2li, g3lü, 5göz, 5ik, 6n, k7, ök100, d100lük.

- Bir cümleyä sintaksis analizini yapın.

- Şiiri demekli okuyun.

ihtär
yorgun
sırtmaç

ESKİ ÇÖŞMÄ

Süüt fidanın altında
akıntı sesi.
Küçüktän hep aklımda
Ölä bir resim.

Kardaşımnan uuradık
eski çöşmeyä.
Burada vakit artık
diimiş erlerä...

Kaç susuz bir kurakta,
o kanaat etti?
Otlara hem aaçlara
gür ömür verdi.

Sade üç kambur süüt aaç –
sus durêr bekçi.
Hem ihtär yorgun sırtmaç
aklımı seçti...

Todur Zanet

kanaat etti – suladı, kandırdı, doyurdu
gür – pek çok, pek büyük
sus durêr – susarak durêr, sessiz durêr
aklımı seçti – aklıma geldi

1. Düşünün, ne temaya görä yazılı bu şiir.
2. Şiiri dikat okuyup, söläyin, nelär şairin aklına getirmiş suyun akar şırıltısı hem süüt aaçları?
3. Düşünün, angı susuzları eski çöşmä kanaat eder?
4. Sizin küüyünüzde (kasabanızda) var mı çöşmä? Siz orayı vardır mı gittiiniz? Annadın, nesoy duygular uyandırdı çöşmä sizin canınızda?
5. Bulun şiirdä iki epitet da düzün onnarlan birär cümlä.

- Bulun şiirdä sayılıkları. Angı laflarlan onnar baalı?

8

Teksti okuyun da sayılıkları bulun. Angı soruşlara onnar cuvap ederlər?

Tatar çöşmesi – Avdarma küüyünün istoriya-kultura kıymetlii. Bu **sızıntı** anılêr **pak** hem datlı suyunnan. Dörtüz yıldan zeedä geçti, nicä bu çöşmenin yanında düzüldü bir küücäz¹ – Avdarma. Sentäbrinin irmi birindä iki bin onüçüncü yılda Tatar çöşmesi ter-tiplendi da oldu bir istoriya anıtı. Dolayında dikildi beşüz fidan, düzüldü dinnenmäk çadırları, yapıldı bir küçük tıynacık. Çöşmä boyunda severlər dinnenmää turistlər hem küülü insannar.

sızıntı
tıynak
çöşmä

- Yazın tefterinizä cümleleri, angılarında var sayılık.
- Nışannı laflara bulun sinonim da kurun onnarlan **birär** cümlä.

9

Okuyun, bularak sayı sayılıkları.

Büün sade klasın yarısı hazırlanmış uroklara, sade dördüncü payı açıklamış temanın öz fikirini. Onnarın arasından sade birkaç kişi kendibaşına yapmış evdeki işi. Şindi birär-birär çıkacınız taftaya da annadacınız enidän.

Çalışın herkerä ikişär-ikişär hazırlamaa evdeki işleri, çünkü taa kolay biri-birinizä kontrol yapmaa.

10

Okuyun, sayılıkları bulun. Çıkarın tekstdän „sayılık + adlık” laf birleşmelerini. Bir „sayılık + adlık” laf birleşmesini hallayın. Aşaada verili tablişayı hesaba alın.

Tabiat – o sular, büyüümnär, hayvannar, daalar¹, çayırlar. Susuz ömür yoktur. Fil bir sutkada doksan litra su içër. Bir kila kartofi büütmäk için otuz litra su lääzım. Devä var nicä susuz dursun kırk beş gün. Ama tabiatda var bir hayvan, angısı hiç içmeer su. O – koala, Avstraliyada yaşayan bir hayvan. Onun adı geler „su içmeyän” laflardan.

Koala iyer evkalipt yapraklarını, nedän dâ kableder suyu. Koala uyuyêr onaltı saat sutkada!⁴

tabiat
devä

Sayıllıkların hallara görä diişilmesi

Hallar	Sayıllık+adlık	Sayıllık	Sayıllık+adlık	Sayıllık
Temel	beş gün	beş	beşinci fidan	beşinci
Saabilik	beş günün	beşin	beşinci fidanın	beşincinin
Doorudak	beş günä	beşä	beşinci fidana	beşinciyä
Gösterek	beş günü	beşi	beşinci fidanı	beşinciyi
Erlik	beş gündä	beştä	beşinci fidanda	beşincidä
Çıkış	beş gündän	beştän	beşinci fidandan	beşincidän

11

Okuyun teksti. Ne bilersin Yalpug deresi için? Aklınıza getiriniz bilgilerinizi „Gagauz halkının istoriyası, kulturası hem adetleri” uroklarından. Yazın sayıllıkları, soruş onnara aazdan koyarak. Sayıllıkların dooru yazılmasını hesaba alın.

Moldovanın en büyük deresi – Nistru. Onun evelki adı – Tiras. Nistru çekeder Karpatı sızıntılarından. Ediüz kilometra o akêr Ukrainada, dörtüz etmiş beş – Moldovada. Prut deresinin Moldovada uzunnuu – altıüz doksan beş kilometra, Reut – ikiüz seksän altı, Bık – üz elli beş. Yalpug dersinin uzunnuu¹ – üz kırk altı kilometra, Moldovada o akêr üz otuz beş kilometra uzunnuunda.

- Çalışarak çiftlerdä, koyun biri-birinizä soruş okunmuş tekstä görä da cuvap onnara verin.

§ 2. Sayıllıkların kuruluşça bölünmesi

TODUR MARİNOGLU

(1955)

Todur Marinoglu derin duygulu, açık hem çok becerikli bir şiir ustasıdır. Şiirlerin taa çoyu dörtlük ya sekizlik, ya onaltılık. Ama onun herbir fikiri var uygun, keskin süretli fikir, angısı batêr okuyucunun aklısına. Tâ bir şiir, ani düzülü birkaç laftan:

Dünnä döner Bizä söyleer,
Bizdän saklı, Ani aslı
Dünnä döner. Dünnä döner...
Sade yıllar

Ama bu birkaç laflı şiirdä bütün ömürün filosofiyası açıklanêr. Todur Marinoglu bütün Avdarma küüyündä üüredicilikte çalışêr. Kismetli o üürenicilär, kimi üüreder bu talantlı üüredici hem terbedici, şair. O bilir insanın psikologiyasını, ama taa pek bilir küçüklerin tabeetini. Çok sever uşakları, onuştan yazêr onnara deyni becerikli kısa şiirlär, meraklı annatmalar, bilmeycelär. Todur Marinoglunun uşaklara deyni annatmacıkları *persenkli matematikalı* şiirleri koyêrlar uşakları düşünsünnär – hepsi, ne çıkêr Marinoglunun kalemi altından, Gagauziyanın zenginliidir.

Annatmayı dikat okuyun.

KARDAŞLAR

İkiz kara bugacıklar otlardılar çayırda. İhtâr dâdu gidârdi **dolaşmaa** onnarı. Sular-dı, bakardı, girmesinnâr aalemin aullarına. Her avşam o gidârdi aydamaa hayvannarı evä. Bir kerä, gidârkân çayıra, dâdu işitti taa yıraktan, nasıl **anırêr** bugacın birisi. Öbürü yoktu. Onu dâdu buldu öteedä, kuru derin kulak içindä, insannarın aulların yanın-da. Bugacık yatardı bir diirennän saplı boşunda.

– Bey! Bey! Bey!

Hayvancık taa diriydi, aar soluyardı. Açan dâdu çıkardı diireni, bugacık **girişti** düünmää. Kardaşı verdi ses ona ölä duygulu. Dâdu çıktı kulaktan da savaştı aydamaa evä saa bugacı. Hayvan direşârdi, sansın annardı, ne oldu. İhtâr urdu ona bastonnan, ama açan bugacık işidirdi öbürünün sesini, kaçıp bir yanına, dönârdi geeri, baarak.

– Bak sän hayvanı, – dedi dâdu, düşüneräk, ne yapmaa. Sora savaştı **ürkütmää** bu-gacı bir tarafa, ama etiştirämedi. Hızlanıp öbürün sesinä, bugacık kopuştu kulak bo-yundan, ama bacakları kaydı, da hayvan düştü kulak içinä. Geeridän silkindi topaçlar.

Kızgın hava. Çayır üstündä uçardılar biyaz kaaz tüüleri. Tozlu kulak içindä yatırdı iki kara bugacık. Bir yanında da aalardı dâdu.

Todur Marinoglu

ikiz – sayılêr bir anadan akran (uşak ya hayvan)
kulak – bir alçak er kırdä

1. Sanki kim olsun o cansız, ani diirennän saplamış bugacı?
2. Neçin o saa bugacık çok duygulu anırmış hem istemäzmiş evä gitmää?
3. Kara bugacık düşmüş da yatırdı ıdırannı kardaşçının yanında. Dâdu neredäydi? Neçin o aalardı?
4. Sizin burada kimä canınız acıdı?
5. Sade insannarın mı arasında var candan kardaşlanmak?

- Nişannı lafların maanalarını açıklayın. Yardım için sözlükleri kullanın.
- Bulun teksttä sayılıkları. Angı soruşlara onnar cuvap ederlär? Neyi onnar göstererlär?

12

Aşaadaki sıralarda bulun sıra sayılıklarını:

- a) yabancı, kalın, uzak,
 - b) birinci, beşinci, dokuzuncu,
 - c) bir, beş, dokuz.
- Kurun onnarlan **birär** cümlä da yazın tefterinizä.

Sayı sayılıklar da, sıra sayılıklar da kuruluşça üç paya bölünler: **sadä, katlı hem toplama** sayılıklar.

Sadä sayılıklar kurulu bir laftan, bir köktän: *bir, beş, edi, on, irmi, otuz, kırk, elli, üz, bin, milion, miliard.*

Katlı sayılıklar kurulu iki köktän, ama yazılêrlar birleşik (11–19), bütün üzlüklär -200–900): *onbir, onsekiz, ikiüz, üçüz, dörtüz, beşüz, altıüz, ediiüz, sekizüz, dokuzüz.*

Toplama sayılıklar kurulu birkaç sadä hem katlı ya da sadä hem katlı sayılıklardan: *irmi bir, otuz sekiz, üz oniki, ikiüz onbeş, beşüz altmış dokuz, bin bir.*

13

Verili sayılıkları kuruluşça bölümnerä görä ayırın da yazın. Dooruluunuzu inandırın. Sayılıkları yazın laflarlan. Sadä sayılıklarlan laf birleşmesi kurun.

12, 25-inci, 12, 5-inci, 30-uncu, 44, 500, 7, 3, 57-nci, 50, 10-uncu, 108-inci, 500, 215, 400, 100, 800, 425, 1000-inci.

14

Okuyun cümleleri. Sayılıkları bulun, onnarın kuruluşça bölümünü söläyin. Dooru yazılmasını hesaba alın. Yazın bir cümlä, angısında var katlı sayılık.

tamazlık

Ev kedileri yaşêêrlar on-onbeş yıl. Yaban kedileri – üç-beş yıl. Ufak tamazlıklardan köpeklär yaşêêrlar taa zeedä, nekadar iirilär. Örnekçä: kitay tamazlından i-hua-hua yaşêêr onedi² yıladan, spaniel – ondört² yıladan, dog – sade sekizä kadar. Koyun hem köpek yaşêêrlar onbeş yıladan⁴. İnek hem domuz var nicä irmi beş yıladan yaşasınar, beygir – otuz yıladan.

- Aaraştırın, nekadar yaşêêrlar kimi yaban hayvannarı. Düzün **beş** cümlä, sayılıkların üstündä kuruluşça bölümünü yazın.

15

Okuyun cümleleri. Sayılıkları bulun, onnarın kuruluşça bölümünü söläyin. Yazın tefterinizä sadä sayılıkları laflan.

Kuşların arasında en çok yaşêêr papagal: o var nicä yaşasın 140 yıla kadar. Yaban kuşlarından kartal yaşêêr 80 yıldan zeedä, garga yaşêêr 70 yıla yakın. Ev kuşların arasından kaaz yaşêêr 40 yıl, tauk – 20 yıla kadar, ev guguşu – 30 yıl.

kartal
kaplunbua

Balıkların arasından şçuka yaşêêr 70 yıl, som – 100 yıl, altın balıcak – 30 yıl. Yaamur kurtları 10 yıl yaşêêrlar, engeç – 20 yıladan. Hayvannarın arasından en çok yaşêêr kaplunbua – 300 yıladan.

16

Yazın laflarlan sayılıkları. Nesoy sayılıkar kuruluşça bölümünä görä kullanılı teksttä? Toplama sayılıkları laflan yazın tefterinizä.

6 yıl yaşamış aaçta Argentinadan kedi, angısının adı Minho. 7 turnak herbir pançasında var Kanadadan kendidä, angısının adı Djeyk. En aar kedi çekärdi 21 kila. 38 yıl

yaşamış Tehastan bir kedi. 30 000 sıçan tutmuş şotlandiyalı bir kedi Tauzer, bu üzerä onun adında düzüldü bir anmak külesi. 92 deñibel – en üüsek sesli kedinin baarması.

Hep okadar ses kaavisi olêr erä dooru gidän uçakta.

- Yazdırın kedinizi, kullanarak sayılık.

Annatmayı okuyun.

USTA

Küüdä deyardılär, ani İtir Miti bu dünnedä hiç bir kerä piş-man olmamış yaptıkları için. İtir Mitinin varmış bir oolu, da yollêêr adam onu Komrada, üürensın fiçıcılık ustalını.

Üürener iki yıl çocu da gelir evä. Bobası karşılamış onu pek şen. Giderlär bakmaa aullarını. Büüyärmiş orada bir büyük ceviz acı, çıkarmış ondan bir taliga ceviz, bütün da kışa yakacak.

– Boba, – deer ool, – te bu aaçtan olacek bir bin-kilalık fiçı.

Düşüner İtir Miti. Çaarêr komuşuları, da keserlär aacı. Girişer oolu yonmaa aacı da doga çıkarmaa. Yona-yona, kalmış iki küçücük parça odun.

– Boba, – demiş ool, – bilersin mi ne? Bundan fiçı olmayacak. Yapacam bir canavarcık.

– Yap iki, – demiş İtir Miti.

– Neçin? – sormuş oolu.

– Biri isin seni, birisi dâ isin beni. Neçin uydum senin aklına, da bölä gözäl aacı bozduk.

Stepan Bulgar

**doga – fiçı taftası
canavarcık – yabancıık**

1. Akıllıymış mı İtir Mitinin oolu?
2. Ustalı o pek mi ii üürenmiş? İnandırın düşündünüzü.
3. İtir Mitinin yaşamasında ilk pişmannıı angısıydır?
4. Kimin beterinä o pişman olmuş?
5. Neyä bu annatmaa bizi üüreder?

- Bulun teksttä sayılıkları, kuruluşça bölümünü söläyin.

17 Kaç adam var Todinin aylesindä? Annadın, nicä bunu sayıkladınız.

– Kaç adam var sizin aylenizdä? – sormuş Todiyä komuşusu.

– İki boba, iki ool, dâdu hem unuka, – cuvap etmiş Todi.

18

Yazın sayılıkları laflan, onların kuruluşça bölümnerini açıklayın. Yazın tefterinizä, onların dooru yazılmasını hesaba alın.

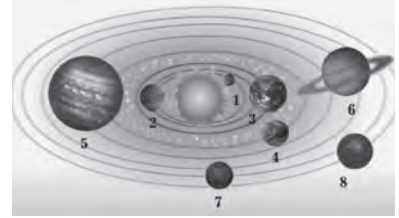
Erik aacı yaşêr 15-60 yıl. Višnă aacı verer meyvalarını sade 15 ya da 16 yıl. Üzüm çotuu var nică yaşasın 50-60 yıl. Răbina – 80 yılıdan. Yaban alma ya da armut aaçları 200-300 yıllar arasında var nică bereket versin. Ceviz aacı yaşêr 300-400 yıl, 150-180 yıl bereket verer.

- Sizin başçanızda en çok yaşayan fidan angısıdır? En körpă fidanı nezaman diktiniz? Soruşlara yazılı cuvap verin. Sayılıkları dooru yazın.

19

Okuyun cümleleri. Sayılıkları laflan yazın, onların kuruluşça bölümünü belli edin.

Merkuriy 88 günün içindä Günü dolaylêr. Venera – 225 günün içindä. Toprak – 365 günün içindä. Yupiter – 12 yılın içindä. Saturn – 29 yılın hem 167 günün içindä. Uran – 84 yılın içindä. Neptun 165 yılın içindä Günü dolaylêr.

20

Okuyun teksti da temasını açıklayın. Nesoy problema için sölenek tekstä?

Ya bakın, nasıl gözâl Topraan naturası! Eşil daayın temiz kokusu, yalpak güneş, kuşların cıvıdaması... Hepsi onnar sansın söleerlär insana: „Săn burada dost. Yaşa bu gözelliktä, ama kuru onu”.

Ama yazık, ani insan düşünmeksiz kullanêr naturayı, kendi yaşamasına uygun olsun deyni. Bir maşına yılda kendi aarlu kadar havaya gübür sıbıdêr. Maşına artnıklarında 280 türlü zehir var. Topraan üzündän kaybeler daalar – her yılın 11 milion gektar! 2030 yılıdan Amazoniya daaların yarısı er üzündän kaybelecek. XXI asirin çeketmesindän sade Evropada 17 bin büüyüm hem hayvan çeşidi kaybeldi. Her yılın Toprak kaybeder hayvannarın 1%.

Daalar – o saalık, onnar – planetanın ak ceerleri. Ama insannar işitmeerlär kendi tabiatını da yıl-yıldan yok ederlär onu.

Uydurulma yazısı

- Nelär var nică biz yapalım naturayı korumak için?
- Yazın **beş** nasaat ya da fikir tabiatda yaşamak için, kullanarak sayılıkları: **birinci, ikinci, üçüncü...**

21

Proekt işi. Yapın bir proek işi (poster, prezentaţiya, mektup, „Kırmızı kıyat”) Moldovada flora hem fauna durumu için.

- Aaraştırın informaţiya, angı büüyümneri hem hayvannarı koruyêr devletimiz. Floranın hem faunanın angı soyları, çeşitleri Kırmızı kıyada yazılı?
- Proekt işindä sayılıkları kullanın.

§ 3. Sıra hem sayı sayılıklar

Annatmayı dikat okuyun.

edişär
onaltı

PAYETMEKTÄ

Todi hem Vanişka gölä giderlär. Yolda onnar annaştılar, ne tutaceklar, ikisi birtürlü payedeceklär. Sabaalen göldä islää dartardı. Büük-büük balıklar tutulurdu. Ačan üülen oldu, dartmak bitti. Çocuklar hızlandılar evä gelmää. Salt balıkları payetmää kaldıydı.

Todi onadan saymaa bilirdi, ama torbada balık taa çok toplandıydı. Vanişka dör-düncü klasta üürenärdi, onuştan o tutunduydu payetmää. Saymaa çeketti: „Bir, iki, üç, dört, beş...”

Saymaa bittiynän, dedi: „Hepsicii onaltı”.

– Kaçar balık bir kişiyä düşer? – sordu Todi.

– Edişär, – cuvap etti Vanişka.

Todi payetmää taa bilmäzdi, salt onadan ileri hem geeri saymaa bilirdi. Te Vanişka Todiya edi balık saydı, öbürlerini kendi torbasına koymaa çeketti. Ama Todi gördü, ani Vanişkaya taa çok kaldı, da dedi:

– Sendä taa çok.

– Neçin? Bizä üüredici kendi söledi, ani, onaltıyı payettiynän ikiyä, edi olër.

– Diil dooru, ya say, – sendä dokuz kaldı.

– E-e, nesoy payedeyim ozaman, da dooru çıksın?

– Nicä üüredicin demiş, ölä dä payedecez: topla balıkları bireri.

Vanişka balıkları hızlı topladı torbanın içinä.

– Çeket payetmää, – dedi Todi, – bir sana, bir bana, taa bitincä. Ya bakalım, şindi kaçır geldi?

– Sän say seninkilerini, bän dä benimkilerimi.

– Sekiz, – dedi Vanişka.

– Bendä dä sekiz! Te şindi dooru!

Vanişka kıp-kırmızı oldu: korktu, Todi sanmasın, ani onun üüredicisi bilmeer hesaplamaa, da dedi:

– Şindi dooru. Aklıma geldi: üüredici dä hep ölä sölediydi.

Payetmektän sora çocuklar çekertilär gitmää. Evä dooru onnar salt susardılar.

Todur Marinoglu

1. Okuyun annatmayı da söläyin, neçin Vanişka baştan dooru payetmediydi balıkları?
2. Düşünün, neçin annatmanın adı „Payetmektä”?
3. Todi kaçadan bilirdi saymaa? Ama neçin o duydu, ani Vanişka onu aldadêr?
4. Nedän korktu Vanişka, açan duydu, ani yalanı tutuldu?

- Bulun teksttä sayılıkları. Angı soruşlara onnar cuvap ederlär?
- Onnarın kuruluşça bölümünü söläyin.

Sayıllıkların bölümleri

Neylän başkalanêrlar sayıllıklar?

Sayıllıklar bölümlerlär iki büyük bölümä.

1. **Sayı sayıllıklar kaç? nekadar?** soruşlara cuvap ederlär. **Örnek:** bir, iki, üç h.b.
2. **Sıra sayıllıklar kaçınıcı?** soruşa cuvap ederlär. **Örnek:** dördüncü, beşinci, altıncı h.b.

Sayı sayıllıkları bölümlerlär:

- **bütün** sayıllıklara (**kaç?**): beş, onbeş, irmi, üz;
- **paylaştıran** sayıllıklara (**kaçar?**): birär, beşär, onar, birär-birär, beşär-beşär;
- **bölmä** sayıllıklara (**nekadar?**): ikidä bir (1/2, yarım), dördtä bir (1/4, çeyrek), altıda beş (5/6), iki bütün hem beştä üç (2, 3 5);
- **bellisiz** sayıllıklara: bir-iki, beş-altı, üçüz-dörtüz, beşüz-altüz.

22

Okuyun teksti. İlerledin onu, düzeräk taa üç soruş. Verin cuvap soruşlara. Nesoy sayıllıkları kullandınız?

Bizim evimizdä yaşêr bir papagal. O bütün gün bulunêr kafestä. Ama avşamnen o uçuşêr içerdä ya da oturêr omuzumda. Açan biz kızkardaşımnan içerdä oturêrız, o se-ver lafetmää bizimnän. Onun bir sevgili lafı var: „kaç”. O çok soruş koyêr: „Kaç üürenici sizin klasınızda? Kaç çocuk var klasınızda?”

Cuvap edin soruşlara kendiniz için. Yazın sayıllıkları laflarlan.

1. Angı yılda, ayda hem gündä sän duudun?
2. Angı yılda sän birinci klasa geldin?
3. Angı klasta sän üürenersin?
4. Angı yılda sän şkolada üürenmeyi başaracan?
5. Nesoy sizin ev telefonunuzun nomeri?

23

Teksti okuyun. Nesoy sayıllıklar var sayılık padişaalında? Herbir sayılık bölümü nezaman kullanılêrlar? Nışannı laflara bulun sinonim.

Var bu dünnedä sayılık² padişaalı. O padişaalın tokatları salt ona açılêr, kim becerer ileri-geeri saymaa, dooru sayıyı yazmaa. Sayıllıklar orada yaşêrlar sokak-sokak. Herbir sokaan kendi kuralları var. Onnara görä dä kullanılêr sayıllıklar.

payetmää
çorbacılık etmää

İlkinci sokakta bulunêr sayı sayıllıklar: bir, iki, üç... Onnar yardım ederlär hepsi şeyleri bütün dünnedä saymaa, zor davaları **hesaplamaa**.

İkinci sokakta bulunêr sıra sayıllıklar⁴. Onnar da yaşamamızda çok faydalı. Kalabalık erdä **tezicik** sıralık düzerlar: birinci, ikinci, üçüncü...

Üçüncü sokakta çorbacılık eder başka sayılık senselesi. Bu **senselä** – paylaştıran kardaşçasına. Onnar bizi üürederlär kardaşçasına payetmää işi mi, ükü mü, ekmää mi. Ozaman hepsindä olêr birtakım: ya birär-birär, ya çokar-çokar.

- Bulun teksttä **birär** sayılık da düzün onnarlan cümlä:

1 gr. – sayı sayılık; 2 gr. – sıra sayılık; 3 gr. – paylaştıran sayılık.

- Sayılıkların ne cümlä payı olduunu söläyin.

24 Teksti okuyun da adlayın.

Ana sevdası sınırsız. Bu lafları biz var nica söleyelim hem insan-nar için, hem dâ bizim küçük kardaşlarımız için. Hayvannar becererlär korumaa kendi yavrularını, sevmää onnarı, düşünmää onnar için. Buna yaşamakta var çok örnek. 1996 yılda Nyu-York kasabasında bir kedi 5 biraylık kediciklärän yaşarmış eski garajda. Bir gecä o garaj yanmış. Onun yanın-da kaçınarmış bir kedi. İnsannar görmüş, ani o dişlerindä çıkarêr kedicii. Bölä ana-kedi çıkarmış yangından 5 yavrusunu. Onnarı çıkardıynan, kedi kaybetmiş kendisini. 3 ay hayvannarı koruyan insannar ilaçlamışlar kediyi. Onun 4 yavrusu da kalmış saa. Geroya vermişlär ad Skarlet. Kedi yaşamış taa 13 yıl. 1996 yılda kurmuşlar maasuz baaşış, angısı veriler insannarı kurtaran hayvannara. Taa sık bu baaşış veriler yıkık yapıların altından insannarı çıkaran köpeklerä. Kedi-geroy öldü oktäbrinin 11, 2008 yılda.

yavru
yangın

1. Tekstin tipi nesoy?
2. Tekstin temasını hem öz fikirini açıklayın.

- Sayılıkları yazın laflan iki direciktä:
a) sayı sayılıklar b) sıra sayılıklar

25 Okunmuş tekstä görä ilerledin dialogu da yazın tefterinizä.

- Angı yılda yanmış garaj?
- ...
- Kaç yavrucuk çıkarmış ateştän kedi?
- ...
- Kaç ay ...?
- ...
- Nekadar ...?
- ...
- Nezaman ... ?
- ...
- ...?

- Çiftlerdä dialogu okuyun.
- Angı sayılıkları kullandınız?

26 Okuyun teksti da onu adlayın.

Vardır mı siz işittiiniz Vavilon, Pizan, Eyfelev, Ostankin küleleri için? Evelki legendaya görä, Vavilon külesi sayıların en üüsek: insannar istemiştilär düzmää onu taa göklerädän.

Pizan külesi düzülmüş İtalyada XII-nci asirdä. Onun üüseklii sade 54 metra, ama anılêr o nicä „düşän” külä. O yannêr 5 metraya kadar.

Parij kasabasında Eyfelev külesi 135 yıl geeri düzüldü, onun üüseklii – 300 metra. 78 yıl sora en üüsek Ostankin külesi düzüldü Moskvada. Onun üüseklii – 530 metra. Külenin yukarkı payı yannêêr 14 metraya kadar.

Ama en üüsek külâ büünkü gündä o Dubayda bulunan Burdj-Halifa. Üüseklii – 828 metra, onun 163 katı var. 76-ncı katında var baseyn, 158-inci katta bulunêr cami.

Vavilon külesi

Pizan külesi

Eyfelev külesi

Ostankin külesi

- Sayılıkları yazın, onnarın dooru yazılmasını açıklayın.
- Bulun teksttä yaraştırma uurunda bir nişannık. Düzüñ onunnan üç cümlä.

27

Okuyun dialogu. Bulun sayılıkları da onnara soruş koyun. Angı bölümä girer onnar?

- Kaç yılı tamannadı Komrat?
- 1789 yılda Komratta erleştilär ilk yaşayannar.
- Nezaman düzüldü Komrat klisesi?
- 1820 yılda kuruldu Ay İöan adına Komrat soboru.
- Nezaman oldu Komrat kalkıntısı?
- 1906 yılda Komrat kalkıntısı geçti.
- ...

- İlerledin dialogu taa iki soruşlan Komrat kasabası için.

Annatmayı dikat okuyun.

DÄDUM

Todi dädu doksan yaşındaydı, o hiç bir gün dä şkolaya gitmemişti, neçinki onun küçüklüündä cenk varmış, da çiftçi uşaklarına şkolalar kapalıymışlar. Dädu Todi o zamanlarda kendi-kendinä üürenmiş ötäâ-beeri yazmaa-okumaa, da şindi unukalarına doyamazdı sevinmäâ. Oolundan onun vardı iki unukası, ikisi dä onnar şkolacıydılar, yaşardılar ihtärlarlan bir evdä. Sokak aşırı da, onnara karşı, dädu Todinin kızı yaşardı. Ondand da var üç unukası – hepsi bu uşaklar däduñun gözü önündä şkolaya giderlər.

İhtâr sevindikçâ seviner bu uşaklara. Hergün sabaalen o bakêr, nasıl onun sevgili aylelerindän beş taanä şen yavrular gözâl çantalarlan omuzlarında doorulêrlar şkolaya. Küüdä işleer onbıyılık orta şkolası, dâdu Todinin unukaları kısmetli – onnar erindä, bilimin temelini kabul edip, gideceklär kasabaya, üüsek okullarda, universitetlerdä taa üürenmää, nasıl artık çoyu onun küüyündän gençlär üürendilär da oldular üüredici, agronom, doktor hem başka.

Dädu Todi, gün aşırı, toplayıp beşini dâ unukalarını, annadêr onnara, nasıl zor-du, açan küüdä yoktu şkola. Açan kiyat bilmäk pek lâazımnıydı, ama yoktu neredä üürenmää.

Sölârdi, nasıl o kendibaşına, üüredicisiz, el yardımınnan, körlär gibi, sora-sora başkalarına, üürendi yazmaa-okumaa.

– Siz, uşaklarım, – deyârdi Todi dâdu, – taman şindi üürenin, çalışın nekadâr taa çok bilmää, neçinki bilmäk – bir büyük kuvettir, ama bilmemezlik – ölümdän beter bir iştir.

Nikolay Baboglu

**el yardımınnan – yoklaya–yoklaya
beter – çirkin, korkulu**

1. Nesoy vakıtlarda yaşamıştı dâdu Todi? Nicä o kiyat üürenmiş?
2. Ama şindi uşaklar nasıl üürenêrlär? Annadınız dâdu Todinin laflarınnan.
3. Senin dâ var mı dâdun ya malin? Onnar da sizä kendi evelki yaşamalarını annadêrlar mı? Söläyin, nelär annadêrlar?
4. Büünkü uşaklar bilimin temelini neredä kabul ederlär? Sora taa çok üürenmäk için nereyâ giderlär?
5. Sizin dâ küüyünüzdän/kasabanızdan çıktı mı çok üüsek üürenik insannar? E sän, büüdüyün, ne isteersin olmaa? Neçin?
6. Okuyun cümleyi, angısı açıklêêr annatmanın öz fikirini.

- Bulun teksttä sayılıkları da onnarlan **birär** cümlä düzün.
- Verili laflara teksttä sinonim bulun: **vakıt, käämil, evlad, torun.**

28

Aazdan hesaplayın örnekleri da cuvapları yazın laflan. Parantezalarda bölümne-rini yazın.

$$2,6 + 1,5 =$$

$$7,5 - 3,3 =$$

$$3,25 + 2,7 =$$

$$1,5 - 1 =$$

$$5,6 + 4,4 =$$

$$8,84 - 3,42 =$$

29

Saatlara bakın da vakıdı dooru söläyin. Kurun üç soruş cümlesi, kullanarak verili resimneri. Verin cuvap soruşlara.

Örnek:

- Saat kaçta sän gellersin şkolaya?
- Bän gelerim şkolaya saat on minutsuz sekizdä.
- ...?
-

30

Okuyun teksti rollerä görä. Angı çocuk taa ii vakıdı kullanêr? Siz vakıdınızı bilersiniz mi dooru kullanmaa?

Benim dostum Vasi hep sölärdi: „Bän bişey etiştirmeerim. Vakıt tez geçer!” Bän dedim ona, aklına getirsin hepsini, ne o yaptı bütün gün. Tã ne o annattı:

– Saat 8.00 bän şkolaya geldim. Uroklar bitti 14.00. Evä etiştım geç, çünkü 1 saat kadar kafadarlarımnın lafa durdum. Anam beni tükenä ekmek almaa yolladı. Saat 16.00 bän sokaa çıktım, orada kafadarlarımlı gördüm. Bän dâ onnarlan oynadım, ekmek almaa unuttum. Saat 21.00 evä geldim.

– Elbetki, sän bişey etiştirmeersin. Benim günüm başka türlü geçer. Bän saat 7.00 kalkêrım. Yıkanêrım, giınerim, sabaa ekmeeni iyerim. Saat 8.00 bän artık şkoladayım. Saat 14.00 evä gelerim. Ekmek iyip, köpeklän geziyã giderim. Saat 16.00 uroklarımı yapmaa çekederim. Avşamnen saat 19.00 bän bobamnan şahmat oynêêrım, bir kiyat okuyêrım, kızkardaşımnın da muzıka sesleerim. Saat 22.00 bän uyumaa giderim. Bölã bän hepsini etiştırerim: hem üürenmää, hem dinnenmää.

- Yazın sayılıkları laflan.
- Sayılıklarla **üç** cümlä kurun, açıklayarak, nelär siz o vakıtta yapêrsınız.
- Bulun teksttä antonim verili laflara: **erken, gittim, avşam**.

31

Yazın bır annatma „Benim günümün sıralı”, kullanarak verili zaman arasını.

Vakıt	
7.00 – 8.00	
8.00 – 14.00	
14.00 – 15.00	
15.00 – 16.00	
...	

32

Tamannayın dialogu. Angı sayılıkları kullandınız? İlerledin dialogu dört replikaylan, kullanarak sayılık.

- Nezaman çekederlär kış kanikulları?
-
- Nezaman onnar biterlär?
-

33

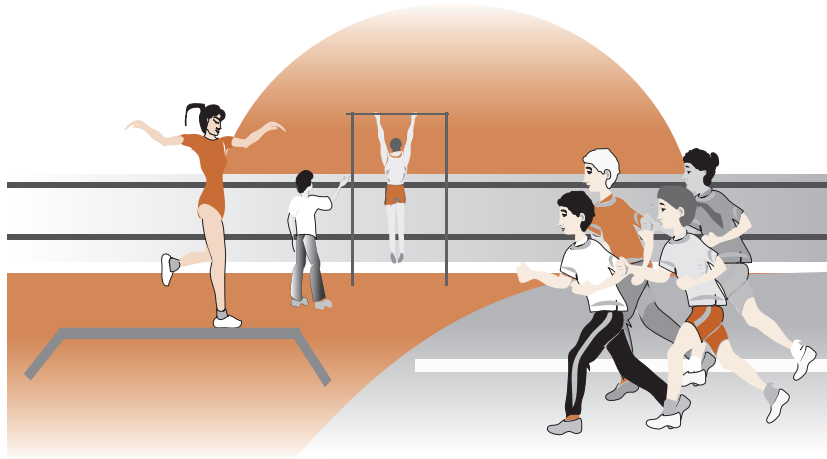
Aşaadaki dialogu yazın. Bu dialogta lafı „üçüncü” angı laflan var nicä diıştirmää? Annadın, neçin. Cümlelerdä sayılıkların altlarını çizın.

Üçüncü er

- Grişa, sän ne ölä büün pek şensin?
- Bän büünkü ikiüz metraya kaçmak yarışmasında üçüncü eri kapladım.
- E nasıl sana büün bu kısmet düştü? Sän ileri ölä islää kaçmazdın?
- Büün altı kişı läüzımdı bu kaçmak yarışmasında pay alsın, ama altıncı klasımızdan üç kişı yarışmaya gelmedilär...

34

Resimä bakarak, düzün bir baalantılı tekst 5-6 cümledän, kullanarak sayı sayılık hem sıra sayılık.

35

Siz dä sportlan zanaatlanêrsınız mı? Nezamandan beeri hem nesoy sport çeşidinnän? Annadın.

Fıkrayı dikat okuyun.

ŞAŞMALI TAVŞAM

Kalmış Nastradin parasız. Savaşarmış bişey kazanmaa, ama kısmeti çıkmazmış. Şansora umutsuz hem küsülü gezinärmiş panayırd, açan görmüş, nicä bir avcı satêr iki tavşam. O sevinmiş da bitki parasınnan almış o tavşamnarı. Gelmiş evä. Karısı sormuş:

- Bu naşey, ba?
- Sus, karı! – demiş Nastradin. – Bu tavşamnarlan bän kazanacam para.
- Nicä?
- Görecän. Bir tavşamı bän baalayacam burda. Sän hazırla bir islää pilaf, bostandan getir bir-iki olmuş kaun. Ötää dooru – benim işim.

Karısı başlamış hazırlamaa pilaf, Nastradin dâ bir tavşamı baalamış söveyä, öbürünü dâ, alıp, gitmiş kasaba çorbacısına.

– Efendi, bendä var bir üürenmiş tavşam. Çok vakıt bân çalıştım, ama üüredäbildim onu lafetmäâ bizimcesinä. Şindi işlerim gider prost, onuştan isteerim onu satmaa. Almayacan mı?

Çorbacı bakmış tavşama da demiş:

– Bân inanamêêrım, ani o hepsini annêêr.

– Var nasıl göstermäâ.

– Hadi göster.

Nastradin iilmiş da demiş tavşamın kulaana:

– Git kaçarak bizä evä, sölä karıma, hazırlasın pilaf hem koparsın auldan bir-iki kaun.

Biz çorbacıylan şindicik gelecez.

Deyip bunu, Nastradin kolvermiş tavşamı. Tavşam kaçıp-gitmiş. Lafetmişlär onnar biraz da doorulmuşlar Nastradinä evä. Orada onnar görmüşlär, ani hepsi hazır: pilaf ateştä, kaunna masa üstündä, tavşam da bir tarafta baalı.

– Tavşam çoktan mı geldi? – sormuş karısına Nastradin, göz atıp baalı tavşama.

Karısı, o saat annayıp adamın şiretliini, demiş:

– Temin geldi, söledi hepsini, ne sän sımarlamışın.

– Kaça satêrsın bu tavşamı? – sormuş kasaba çorbacısı.

Nastradin koymuş bir üüsek paa, ama çorbacı pek istärmış edinmäâ bu akıllı hem şaşmalı tavşamı.

Ödeşmektän hem pilafı idiktän sora çorbacı çözmüş tavşamı da demiş ona ölä:

– Gidäsin bana evä da söyleyäsın karıma, hazırlasın bişey-bişey tatlılık tarafından.

Biz Nastradinnän sora gelecez.

Nastradin girişmiş yalvarmaa çorbacıya, braksın bu işi başka kereyä, ama çorbacı demiş:

– Yok, bân dâ seni isteerim bu avşam ikramnamaa.

Birkaç vakıttan sora onnar gitmişlär çorbacıya evä.

– Karı, – sormuş çorbacı, – tavşam geldi mi?

– Nesoy tavşam?! – şaşmış karısı.

– Bân yolladım tavşamı, sölesin sana, ani bân musaafirlän gelecäm.

– Sän kendindäysın mı, adam? – demiş karısı.

Çorbacı hepsini annatmış karısına. Karısı da ondan taa akıllı diilmiş da başlamış söylenmäâ:

– Ah, ne islää tavşammış o. Olsa bizdä o tavşam – hepsi çok görecek bizi. Nereyi kaçırdın sän o tavşamı, ba?

Çorbacı karısınan başlamışlar çekişmäâ. Nastradin da bu vakıt düşünärmış, nicä kurtulsun bu beladan.

– Nastradin, – demiş çorbacı, – neredä kaldı tavşam? Sän işittin, ani bân onu yolladım bana evä.

– İslää, – demiş Nastradin, – ama sän söledin mi, neredä bulunêr senin evin?

– Sölämedim.

– Nasıl var nicä zavalı tavşam bulsun senin evini, adresi bilmäzkän?

Karı genä başlamış kocasını takazalamaa:

– Sän herkerä lääzım bir ahmaklık yapasın. Bölä akıllı tavşamı kaçırmışın!

Petri Çebotar

1. **Bulun fıkranın öz fikirini.**
2. **Demekli okuyun fıkrayı rollerä görä.**

- Sayılıkları bulun da onnarın bölümnerini söläyin.
- Düzün o sayılıklarlan birär cümlä.

36

Sorun büyüklerä da yazın, nicä yapılêr pilaf. Nesoy hem nekadar maasul sizä lääzım olacek? Nekadar vakıt pişireceniz onu?

Verili lafları kullanın: suan, oloy, yaanı, biber, morkva, hardey, sarmısak, bulgur.

- Bellisiz sayılık kullanın.
- Sayılıkları dooru kullanın hem yazın.

37

Okuyun teksti da adlayın onu. Köpeklerin nesoy soylarını bilersiniz? Nesoy taa meraklı informatiya köpeklär için bilersiniz? Annadın, kullanarak sayılık hem yaraştırma uurlarında nişannık.

En aar köpek sayılêr mastif Aykam. Onun üüseklii – 94 santim, aarlı 1989 yılda – 155,58 kila. 1849 yılda köpek Beng, koolarkan tavşamı, atlamış 9,14 metra uzunnuuna hem 1,4 metra üüsekää. En kaavi köpek sayılêr senbernar Raytes: 80 kila, angısı iyulün 21, 1978 yılda çekäbilmiş 2905 kila. Köpeklar yaşêêrlar 8-15 yıl⁴. 29 yıl hem 5 ay yaşadı avstraliyalı bir köpek Blui. 27 yıl hem 313 gün şotlandiyalı köpek Tefi.

**mastif
senbernar**

- Bölmä sayılıkları bulun, onnarın dooru okuyun.
- Nişannı cümleyi tefterinizä geçirin, sayılı laflan yazarak. Sintaksis analizini ona yapın.

38

Okuyun, sayılıkları dooru söyleyêk.

En üüsek beygirin (adı Sempson) boyu – 2 m 19 sm, aarlı onun 1524 kg. O duumuş 1846 yılda. En küçük sayılêr poni Litl Pampkin, angısının aarlı 1875 yılda çekärmış 9,07 kila hem boyu – 35,5 sm. En üüsek atlamış beygir Uaso – 2,47m 1949 yılda. 8,4 m uzunnuuna atlamış beygir Samting 1975 yılda. En hızlı kaçan beygir sayılêr Biç Rekit , angısı hızlandı Mehiko kasabasında 69,69 km/s.

- Bölmä sayılıkları yazın tefterinizä.
- Nişannıkları yaraştırma uurlarında bulun da onnarlan **birär** cümlä düzün.

39

Yazın bir annatma „Benim ayläm”, kullanın sayılıkları. Annatmanızda sayılıkları gösterin, bölümünü belli edin. Yardımcı soruşları kullanın.

1. Nezaman kuruldu sizin ayleneiz?
2. Ayledä siz kaç cansınız?
3. Kaç büyük insan hem kaç uşak varsınız?
4. Ananızın hem bobanızın duuması angı yıldan?
5. Sän kaçınıcı yılda hem angı gündä duudun?
6. Nezaman hem nesoy önemni oluşlar yaşamanda geçti?
7. Nesoy yortuları hem nezaman ayleneizdä bakêrsınız?

40

Verili tablişaya görä sayılıkların bölümneri için annadın. Kendi örneklerinizi dä yazın.

İrminci, bin, ikiüz, beşüzüncü, beş bin altmış iki, altışar, beş-altı, iki bütün hem altıda beş, bin beşüz altıncı.

Sayılıkların bölümneri	Sıra (kaçınıcı?)	Sayı (kaç? nekadar?)			
		Bütün	Paylaşır	Bölmä	Bellisiz
Sadä	ikinci	altı, üz,	beşär	–	
Katlı	onbeşinci	onbeş	onbeşär	–	bir-iki
Toplama	irmi beşinci	üçüz irmi	ikiüz üçär	ikidä bir	on-onbeş

41

Bakın resimä, annadın içindekiliini.

Neçin uşaklar, kimin saalık problemları var, düşer üürensinnär şkolada akrannarınnan bilä? Cuvabınızda kullanın lafları: **birinci, ikinci, üçüncü.**

Kiyat – kultura obyekt

§ 1. Kiyat – kultura obyekt

Kiyat – o bir bilgi kaynaadır hem kultura obyektidir, çünkü onda toplu bütün cümnenin istoriyası, kultura, dünnä bilimneri. Onun için kiyatları lääzım korumaa.

Kiyatların yardımınnan insan ediner eni bilgi, olêr çokbilgili, sora o bilgilärlän paylaşêr başkalarınnan da. Kiyat okuyan insan bir kerä dä yalnız kendini duymaz. Bir meraklı kiyat elindä varsaydı, o çekeder dolayını yakından tanımaa, dünneyi hem dünnedä insannarı taa ii annamaa. Kiyadın yardımınnan ediner kendi bakışlarını, herbir soruşa onun kendi pozitiyası olêr.

Kiyat okuyan insan fikirini, düşünmesini, annamasını geliştirir. Kendi laflını zeedeleder, taa üüsek uura aazdan hem yazıda sözünü kullanabilir. Dostların arasında sözä katlêr.

Kiyatlar bizä yardımcı olêrlar taa derin dünnäylän tanışmaa, taa ii onu bilmää. Kiyatta biz bulêrız meraklandıran bizi soruşlara cuvap. Kiyatlar bizi üürederlêr herbir olayda dooru kendimizi götürmää. Kiyatlar kendi sıracıklarınnan sansın bizi taa ii olmaa teklif ederlêr. Okuduynan bir kahraman için, biz isteeriz ona benzemää.

Biliner, ki kiyatların iki funktiyası var: informatiya verän hem estetika uurunda uygun olan. Kiyatların yardımınnan dedelerimiz asirlärcä evlad boylarına toplanmış görgüyü etiştirmişlêr; kiyatlarda toplu bilgileri korumuşlar.

Neetlerinä görä kiyatlar olabilir üürenmêk-üüretmêk kiyatları, popular-bilim kiyatları, bilim kiyatları, danışmak kiyatları, artistik kiyatları hem başka. İçindekiliinä görä istoriaylan baalı kiyatlar, matematika kiyatları, biologiya kiyatları, dillän baalı kiyatlar h.b.

Bir kiyadın içindeki elementleri açıklêrlar onun içinde bulunan informatiyayı. Kiyat kuru-lu teksttän, resimnerdän (ilustraşıyalardan) hem da dekorativ donatmasından.

Tekst – kiyadın en önemni elementiydir. Tekstlerin yardımınnan açıklanêr kiyadın öz fikiri, içindekilii.

Kiyadın resimneri yardım ederlêr taa ii açıklamaa teksti. Bilim hem uşaklar için kiyatların ilustraşıyaları, resimneri dä tekst gibi çok elementiydir.

Kiyatlarda **dekorativ elementleri** dä var: ornamentlêr, emblemalar. Dekorativ elementleri kiyadı donadêrlar hem dä fikirä görä kiyadın paylarını belli ederlêr.

1

„Kiyat – kultura obyekt” deyiminä görä düşünmeklerinizi açıklayın, „6 neçin?” tehnikasını kullanarak. Cuvabınızı baalantılı tekst gibi düzün.

1. Neçin kiyat – o kultura obyekt?
2. ...
3. ...
4. ...
5. ...
6. ...

2

Dialogu tamannayın da çiftlerdä okuyun.

- Senin ilk okuduun kiyadın adını sölä.
- ...

- Angi bitki kiyadı sän okudun?
- ...
- Senin beendii kiyadın adı nesoy?
- ...
- Yazdır o kiyadın dışandaki nışannarını.
- ...
- Nesoy kiyatlar var sizin aylä bibliotekanızda?
- ...

3 Teksti okuyun, onun temasını açıklayın.

Küçüklüümüzdän beeri kiyat – bizim dostumuz, na-saatçımız. Kiyat – bir büyük dünnä, angısı üüreder bizi ya-şamaya, ilää.

Nasıl boş olaceydı dünnä kiyatsız! Onnar bizim yaşa-mamızda taa ilk günnerimizdän. Uşacık taa küçük, bişey annamêêr, ama, işidärkän meraklı masal ya da şiir, savaşêr işitmää sesleri da nesä annamaa.

Kiyatlar genişlederlär bizim dünnä bakışımızı, natura için bilgilärlän tanıştırêrlar, sözüümüzü ilerlederlär, ana dilimizin demekliini hem gözelliini annamaa yardım ederlär. Kiyadın taa ilk sayfasını açtıynan, biz bir başka dünneyä gireriz: ya türlü devletlerdä gezi yapêrız, ya fantastika oluşlarını göreriz, ya meraklı insannarlan tanışêrız.

Annatmalarda, sözlüklerdä, günnüklerdä, üürenmäk kiyatlarında toplu büyük informaşıya.

Zamannar hem evlad boylar diişilerlär, kiyat sa insannarın fikirini hem dünnä bilgi-lerini hep toplêêr, sora da onnarlan paylaşêr.

1. Tekstin içindekiliinä görä biri-birinizä üçär soruş koyun da cuvap edin onnara.
2. Düzün tekstä sadä plan.
3. Neydir o kiyat?

- Yazın üç cümlä, teksti hem kendi düşünmeklerinizi hesaba alarak.

Okuyun teksti.

KARAYKA

Vasil üürener dördüncü klasta. Ona gelir, sonunku uroon bitkisi gelmeyecek. O sabaalen, açan dolaştı koyunnarı, benzetti, ani sarı suratlı läázım tezdä kuzulasın.

Urdu çan. Kalpaa elindä, iliklenmedik, bölä kaçarak, o etişti evä. Kalpaanı koymadı başına, ama astı koyunnarın aulun kazıına, açan gördü sarı suratlının altında bir kara kuzucuk.

Açıverdi tokatçı, tuttu kuzucu, aldı kucaana, çeketti sevmää. Kuzucuun annısında vardı bir biyazçık, angısı benzärdi topçaaza. Sevärkän kuzucu, çocuk dayma deyär-di: „Karayka, karaykacık”. Ölä da kuzunun adı kaldı.

Karayka hem Vasil tez dostlaştılar. Kuzucuk üürendiydi, angı günü, nezaman dostu gelecek şkoladan da verecek ona emcääz. Açı geldi yaz üürenmäk aralı, Vasil çok sevindi. O çoktan istärdi tanıştırmää dostçaazını dolay yamaçlarlan, sızıntılarlan, çayırılarlan. İlk günnerdän taa Karayka dayanamadı, avşama dooru braktı sürüyü da geldi evä. Tokatçıktan taman çıkardı dostu. Onnar çok nazlı buluştular.

Güz yaklaştıydı heptän. Karayka oldu kıvrak güüdeli bir koççaaz. Buynuzları büüdülär, kıvrıldılar. Hepsi mayıl olardı bu hayvancaa.

Bir sabaa Vasilä amucası dedi, getirsin kuzuları evä, taa karannıcağ olmağınan. Neçinsä çocuk büün kefsiz duyardı kendisini. Başı da acımazdı, yorgun da diildi, ama aar gelärdi ona. Çocuk hesap aldı, ani Karayka da otlamêêr tatlı, su da may içmedi.

Hava bozarmaa başlağınan, Vasil etişti evä, kapadı kuzuları. Karaykayı suvazlayıp, girdi hızlı içeri, yattı. Dinnenärkän, aklına geldi, ani maazanın setindä gördü bilenik bıçaa, uşak şüpeli fırladı çıktı dışarı. Amucası tutmuştu Karaykayı, taman erleşärdi kesmää. Çocuk saat tuttu amucasının elini, yalvardı: „Kesmä, amucacım!”

– Brak elimi, – dedi amucası.

– Brakmayacam, – yaşlar gözlerindä, dedi çocuk. Karayka bu vakıt ansızdan darttı da kaçırıldı. Vasil etişti dostunu da yattı üstünä. Amucası yaklaştı da üfkeli baardı:

– Yok ol onun üstündän, brak keseyim! Bana boban sımarladı, gideceykän kazanca, keseyim bir erkek kuzu, kurban olsun. Sızdä erkek başka yok...

Bu zaman işidildi Aleksi däduunun sesi. O nasaatladı: „Brak, zeetlämä bu dostlu cannarı. Getir bana bir dişi. Verecäm erkek, da kes onu”. Ozaman Vasilin amucası urdu erä bıçaa da dedi: „Dädu Aleksi, sän büyük yaşta adamsın, ama uşak aklındaysın. Al-lahtan diil mi verili, hayvannar kesilsin”. Biraz sora o döndü da sesledi däduyu.

Todur Marinoglu

nazlı – yalpak
nasaatladı – akıl verdi, söledi
seremcä – bela, kısmetsizlik

1. Okuyun teksti da annadın kendi laflarınızlan, nasıl Vasil dostlaşmış Karaykaylan.
2. Düşünün, neçin bir çala Vasilin kefi kötüymüş?
3. Acaba neçin Karayka tatlı otlamazmış hem su da içmämış?
4. Sanki netürlü seremceyi duyarmış onnar?
5. Sizin da var mı sevgili hayvannarınız? Annadın onnar için.

- „Karayka” kiyadın titul sayfasını (kabını) nasıl resimneyeceydiniz? Sayıklayarak, açıklayın fikrinizi. (Annadın resimin maanasını).
- Bulun teksttä **beş** nişannık da yazın tefterinizä. **Bir** nişannıklan cümlä kurun.

4

Okuyun söyleyişleri hem uygun sözleri. Angı tema onnarı birleştirer? Açıklayın fikrinizi.

1. Kiyadı sevin – bilgi sızıntısını.
2. Adamın gözünü kiyat açır. (İnsandan)
3. Gagauzların kültürası kiyatların yardımınnan kalkınır. (Ay boba M. Çakır)
4. Ana dilimizdä **kiyat** – gagauz halkımıza paalı baaşıştır. (N. Arabacı)
5. Pek kısmetliyim, ani halkımıza kiyat ana dilindä yazêrim! (D. Kara Çoban)

- Yazın söleyişleri hem uygun lafları tefterinizä.
- Nışannı lafı diıştirin hallara görä. Afikslerini gösterin. Açıklayın, angı hallarda konson dönmesi oldu?

5 Okuyun cümleleri. Yazın onnarı tefterinizä, koyarak kaçırılmış bukvaları.

1. İi bir kiyat insana ii bir dos...tur. 2. Kiyadı lä...zım sevmää, çünkü o yardım edecek dünneyi an...amaa, üüredecek hatırlamaa insannarı hem kendi-kendinizi. 3. Kiyat¹ terbiieder okuycuları³ an-namaa natura gözel...iini, zenginniini, sevmää ana tarafını, Vatanını. 4. Var umut, ki üürenicilerin arasında kimisi seve...ek literaturayı hem literatūra yaratmasını da yazıcı olac...k. 5. Şkolacılar² pek severlär, bibliotekaya gi...ip, meraklı kiyatları almaa.

6 Okuyun „kiyat” lafın leksika maanalarını.

- Kiyat** – 1. Odundan yapılma material, angısını yazmaa ya da başka işlär için kullanêrlar: *yazmak için kiyat, kiyat para, kiyat atmaa*.
 2. Bireri dikili tiparlama kiyat sayfaları: *şkola kiyadı, kiyat okumaa, çok-sayfalı kiyat*.
 3. Birkimseyä yazılı danışmak: *kiyat kabletmää, dostuna kiyat yazmaa*.
 4. Bilgi: *kiyat bilmää, kiyat bilän*.

- Düzün cümlä, lafı „**kiyat**” herbir maannada kullanarak.

7 Okuyun teksti. Annadın tekstin içindekiliini kendi laflarınızlan.

İnsannık istoriyasında kıyadın eri hem faydası pek maanalı¹. Nicä ilerleyärdi kiyat, ölä dä ilerleyärdi insannık şivilizaşiyası. Kıyadın genel forması bilim-tehnika progresin yardımınnan başladı diışmää.

Büün kiyada karşı peydalandı pek çok eni alternativa kaynakları bilgi kabul etmää deyni. Zamanın taa çoyunu insan geçirer internettä, angısında olur bulmaa informaşiyanın çoyunu. Kiyada saygı, hatır hem meraklanmak probleması gün-gündän taa aktual olêr.

Kiyat bizä deyni – üüredici, dost, nasaatçı. Çok yazık, ani bizim vakıtlarda² kiyadı okumaa meraklanmak yok.

Üürenicilär okuyêrlar sade onu, ne verdilär okulda, pek siirek kendibaşına okuyêrlar. Ama kiyat herkerä läázımnı kalêr.

- Bulun teksttä sinonim verili laflara: **nasaatçı, zamanın**.
- Kurun laflarlan **birär** cümlä da yazın tefterinizä.

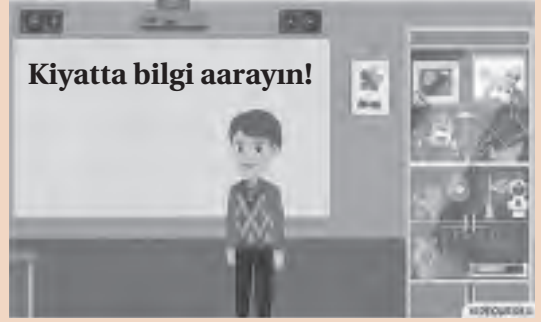

§ 2. Kiyadın strukturası

Bir kiyadın struktura elementlerini baalêêr onun **konstruktıyası** (lat. **constructio** – kurulması, düzülmesi).

Kiyadın kabı – o bir özel incâzanaat kurulması (maasuz ayırılmış şrift, titul sayfası, başlun sıracıkları, angıları uyêrlar içindekiliinâ, ayırılmış resimnâr.

Kiyadı derindän tanımak için onun yardımcı sayfalarını, danışmak aparatını çok ii bilmää lââzım: kiyat nezaman basılmış, türlü çıkışlar için haberlär, anotaıyalar, önsöz, içindekilik sayfaları, komentariyalar, notlar, eklentilär, gösterici nışannar.

Kiyadın içindeki struktura elementleri

Kiyadın içindeki struktura elementleri açıklêêrlar içindä bulunan informaııyayı: tekst, ilüstraııyalar hem dekorativ donatlamakları.

Kiyadın en önemni yapraana **titul** yapraa deniler. O açıklêêr kiyat için genel bilgileri: kiyadın adını, avtorun adını, nezaman hem neredä kiyat basılmış.

Kiyadın kabı koruyêr kiyadı, hem dâ donakladêr onu.

Önsözdä açıklanêr okuyucuya, ne sölenêr bu kiyatta. Onu var nicä avtor da yazsın, başkası da, kim artık bu kiyadı okumuş.

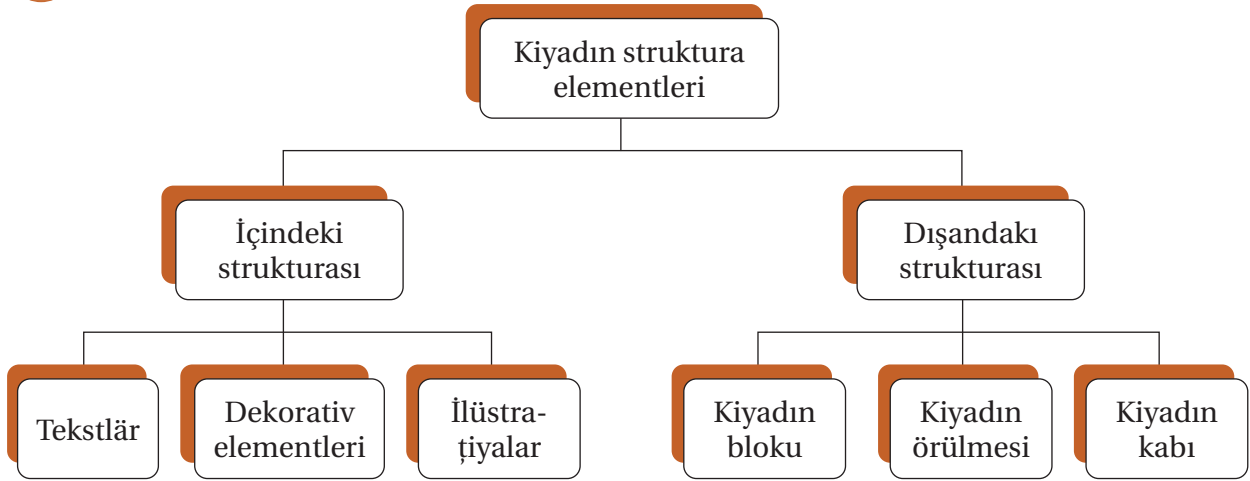
8

Aşaadaki kiyatların içindekiliinâ bakın.Yaraştırın onnarı verili punktlara görä.

1. Nesoy informaııya veriler kiyadın içindekilii için?
2. Meraklı mı sizä deyni olacek kiyat?
3. Ne birleştire bu kiyatları?

- Teklif edili kiyatları bibliotekada bulun da onnarın içindekilii için annadın. Sayıklayarak, inandırın dooruluunuzu.

1. Angı paylardan kurulu kiyadın strukturası?
2. Neçin läázım kiyadın kabı?
3. Titul yapraa ne için annadêr?
4. İlüstra-tıyanın rolü kiyatta.
5. Ne annadêr okuyucuya kiyadın önsözü?

MARIYA MERCANKA

Mariya Mercankanın duuması 1951-inci yılda Gagauziyanın Beşalma küüyündä. İlk okulda ana dilindä üürensın kısmeti varmış. Ana dilinä havzli sesirgenärmiş uşaklıından.

Bu gün dä gagauz dilinin gözelliini, zenginniini, paalılını yaratmalarında gösterer.

Mariya Mercanka Gagauziya Yazarlar Birliin azasıdır. Onun yaratmaları „Ana sözü”, „Gagauz sesi”, „Halk birlii” gazetalarında; „Sabaa yıldızı” dergisindä; „Türkün sesi” toplumunda tiparlandılar. Yaratma toplumu „Baht nazı” 2008-inci yılda basıldı.

2013 yılda Mercankanın taa iki yaratma toplumu çıktı: „Haydin okumaa” hem „Menevşalar çıvgında”.

Okuyun teksti.

BUCAKTAKI KLİMAT

naalet
bitki-bitkiyâ

– Biliner, Bucak naalet klimatlı bir köşä. Kışlar kaarlı, ilkyaz yaşlık, yazın ölä bir kuraa çeker, ani derelerin dibi da çatlêêr, – dedi Vani.

– Küçüklüümdä büyük kurakta bir şüveli korku canımı sıkardı, – düşünceli dedi Kristina, – ozaman insanda yok şennik, herersi yaşlı gibi olêr.

– Aslı, kuraklık – Bucaan büyük belası. Burada edinci terädän işlämärsän, açlık parmaanı sallayacak. Kär işlediynän dä, insan burada sıkça açlık çekärmış. Şindiki zamanda toprak derindän işleniler, açlık korkutmêêr. Ama inat kuraklı stepi verimni hala getirincä, hayli zaamet döküldü, – akıl örüttü Vani.

– Nicä istoriyadan biliner, evel bu erlerdä insan pek durgunmazmış, yapınmazmış. Çok göçmennär, kısa vakıda burayı soluklanmaa uurrayıp, ileri gidärmış. İstoriyamızı da bizä pek açıklamêêrlar, ama olmalı, dedelär diil iliindän konmuş Bucaa. Bıkıp kaçkın yaşamaya, oturuşmuşlar bu az verimni step kırlarında, bolay kimsey onnarı dürtmesin. Dedelerimiz serbestlii kayet sevärmişlär, – Andreyin bilgiçlii şüpesizdi.

– Neredän bu interesli geçmişi bilersiniz? – mayıllı şaştı Kristina.

– Küüdeki muzeyä nası-nicä uura. Unikal çalışkan bir adam² orada var. Çok şaşılacak informațiya, material toplêêr.

– Saa olun, – söz arasında söledi Kristina, da, bakarak pençerä aşırı, mayıl oldu:

– Bizim paylara etiştik, ne gözäl tertipli topraamız var!

– Bu gözellik ilin verilmeer, onuştan da paalı bizä, – kolhoz başı hodullu üünmää sakınmadı.

Mariya Mercankaya görä

naalet – kapriznıy
kurak – yaamursuz kuru er
tarih – istoriya
step – bozkır

1. Neçin avtor Bucaa naalet klimatlı bir köşä sayêr?
2. Yıl zamanına görä Bucaa yazdırın, teksttän lafları kullanın.
3. Neredän bu interesli geçmişi Andrey üürenmiş?
4. Kimdän istoriya için Kristina bilgi alarmış?
5. Neçin Bucakta gözelliklär paalı insannar için? Açıklayın fikirinizi.

10

Okuyun bilmeyceleri da çözün onnarı.

1. Diil aaç, ama yapraklarlan,
Diil gölmek, ama dikili,
Diil insan, ama annadêr. (...)

2. Kim susarak lafeder? (...)

3. Dergi diil, ama sayfaları var,
Üüredici diil, ama üüreder. (...)

4. Yazıyı bilmeerim, ama
yazmaa yardımcı olêrim. (...)

- Üç cuvaplan **birär** cümlä kurun da tefterinizä yazın.

5. Biyaz taşçaaz¹ eridi –
Taftada braktı izini. (...)

11

Tamannayın söyleyişleri, yardımcı lafları kullanın.

1. Kiyatta ... aara – o nicä altın... .
2. Adam ..., nicä kuş kanatsız.
3. Kim çok ... , o çok bilir.
4. Nekadar okuyacan – okadar... .
5. Eer istärseydin bilmää – läüzüm taa çok
6. Bilgi adamın gözlerini
7. Bilginin kökü ..., ama meyvası onun

Yardımcı laflar: açêr, bilgi, para, bilgisiz, okuyêr, bilecân, üürenmää, acıdır, tatlıdır.

12

Sorun üürenicilerä, angı kiyatları onnar geçennerdä okudular, da tablişayı tamannayın.

Üürenicinin adı	Kiyadın adı	Avtor	Tiparlamak evi	Üürenicilerin bakışı bu kiyat için

13

Sizin olsa kolaylınız satın almaa sade bir kiyat, nesoy kiyadı siz seçeceniz: *sözlük mü, atlas mı, şiir toplumu mu, enşiklopediya mı, bilim kiyadı mı osa başka kiyat mı?* Kendi seçiminizi argumentläyin.

14

Bibliotekada çalışın, beşär kiyadın adını yazın verili istediklerä görä:

- ✓ kiyatlar, angılarını var nicä teklif etmää başka devletlerdän gelän musaafirlerä Moldova hem Gagauziya için;
- ✓ kiyatlar, angılarını var nicä okumaa serbest vakıtta;
- ✓ kiyatlar, angılarında var faydalı informaşıya 6-ncı klasta üürenilän predmetlär için.

15

Yapın kısıdan bir pretenzaşıya sevdiiniz kiyat için. Kullanın verili planı.

1. Bu benim sevgili kiyadım.
2. Onu yazdı (onun avtoru).
3. Kiyadın adı (...)
4. Benim kiyadımda var meraklı resimnär, onun kabı çetin hem kalın.
5. Bän severim bu kiyadı, çünkü... .

16

Verili laflara bulun antonim. Okuyun onnarın birinci bukvalarını da üüreneceniz gagauz yazıcının soy adını, angısı yazmış kiyadı „Gagauz ustası”.

Laflar: küçük, yakın, suskun, çirkin, tatlı, kara-biyaz.

Bölünüp gruplara, bir prezentaşıya hazırlayın: „Master-klas. Kiyat düzmäk”. Todur Marinoglunun küçüklär için şiirleri.

İşin etapları:

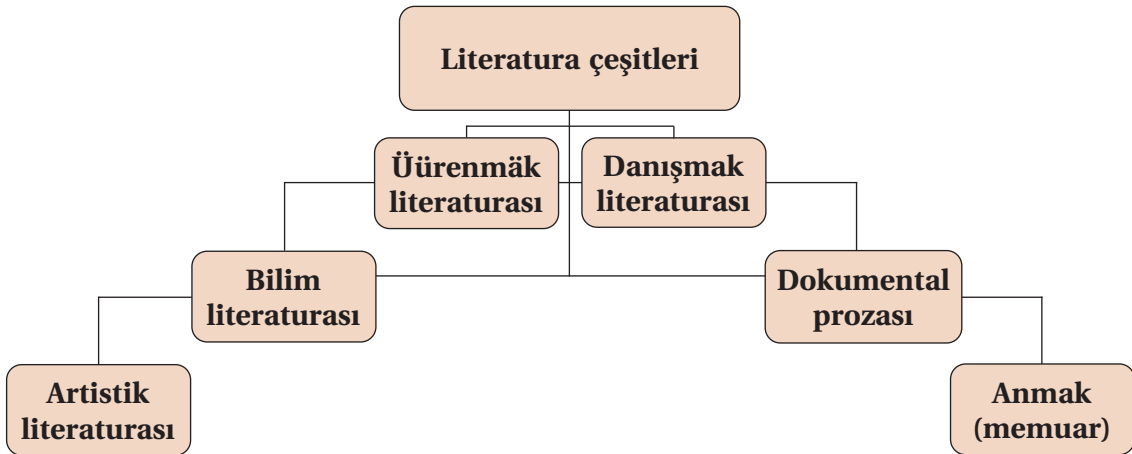
1. Todur Marinoglunun şiirerini okumaa, sora seçmää, angıları kiyada girecek.
2. İllüstraşıyaları ayırmaa.
3. Kiyadın kabını yapmaa; kiyadı toplamaa.

Nonliterar tekstleri

Ne o nonliterar tekstleri?

Bu termin ingliz dilindän çekiler – „*non-fiction*” – diil uydurma yaratmalar. **Nonliterar tekstleri** baalêêrlar bireri diil literatura janrasının yaratmalarını. Bu kiyatlar da annatmaklar kurulu istoriya olaylarının dooru olmasının temelindä. Hepsi yaratmalar, angıları artistik literaturasının sırasına girmeerlär, nonliterar yaratmalarıdır. Nonliterar yaratmaları gerçeklerä dayanêr, onnar düzülerlär aslı olan olayların temelindä. Nonliterar termini diil literatura tekstlerin maanasına, annamasına gelir.

Aklınıza getirin!

§ 1. Biblioteka fişanın doldurması

1

Aşaadaki teksti okuyun, onun içindekiliini annadın, ad ona koyun. Söläyin bu tekstin temasını hem tipini, bulun onun öz fikirini.

Şkolanın bibliotekasında çöktürlü kiyatlar var.

Onnar sıraylan dizili bibliotekanın üüsek sergennerindä. Ma-saların üstündä erleştirili türlü renktä dergilär, gazetalar, broşüralar.

Şkolacılar pek severlär, bibliotekaya gidip, meraklı kiyatları al-maa, türlü dergileri, gazetaları okumaa. Burada var nicä hem dinnenmäa, hem lääzımnı bilgileri bulmaa. Bibliotekanın öndercisi yardım eder ayırıp-bulmaa ii kiyatları.

Bibliotekanın duvarlarında büyük, kırmızı bukvalarlan yazılı: „Bilginin kenarları yoktur. Arif adam üürener sade onu, ne lääzım, ama diil sıradan“, „İi kiyat doluydur derin fikirlärlän, bilgilärlän, duygularlan“, „Bilginin kökü acıy-dır, ama meyvası tatlıdır!“ hem taa başka. Duvarlardan bakêrlar okuyuculara gagauz yazıcıları patretlerdän.

Akıl verän kiyatlar – nicä ii dostlar, angıları nasaat vererlär şkolacılar, taa islää annasınar büünkü yaşama-yı, oluşları, angıları sevinmelik vererlär eni bilgileri açmaa. Bu sevinmeli her biri var nicä kabletsin. Onuştan şkolacılar çalışêrlar bibliotekada bul-maa da düşünmekli okumaa te o kiyatları, angıları üürenilän temalara uyêr, angıları cannarına, üreklerinä yakışêr.

dergi
gazeta
broşüra

1. Bu teksttä yazdırma elementleri var mı? Angısıydır onnar?
2. Ne yazılı bibliotekanın duvarlarında? Okuyun, onun maanasını açıklayın.
3. Neyä üürederlär kiyatlar?

- Verili laflara teksttä sinonim bulun: **balaban, akıllı, islää.**
- Bulun teksttä cümleyi, angısında var antonim lafları.

2

Yukarkı tekstä görä üç soruş koyun, angıları çekederlär soruşlardan:

1. Ne ... ?
2. Neredä ...?
3. Nicä ...?

3

Nicä siz annêêrsınız aşaaada verili deyimneri:

- a) Bana deyni okumak – o dinnenmäk.
- b) Okumak bana deyni – o lääzımnık.
- c) Bän çok kiyat okudum, ama ii okuyucu bän diilim.

Biblioteka fişası – o kiyadın ya da statyanın yazdırılması.

Biblioteka fişasında veriler kiyat için informaţiya (sergendä eri), adı, tiparlamak evi hem datası. Bundan başka, informaţiya kiyadın kabı, ilüstraţiyaları için, sayfaların sayısı. Fişada var nicä olsun taa anotaţiya.

Anotaţiya – kiyat için kısıdan annatma.

25

A 435

Adetlerin şen ötmesi / Gagauziya Kultura Genel Bakannı, proektin öndericisi: Marina Senönova; hazırlayan: Lübov Gavrilova. – Komrat: Ş.n, 2022 (Lexon-Prim). – 124.: il.color.

Apare cu sprijinul al Gagauz Dilini Kurtarmak Fondundan. – 1000 ex.

ISBN 978-9975-163-49-1

CZU 398.+621.512.165(478)-93

A 21

123

B345

Bulgar, Stepan

Neredä kuş uçêr hem canavar gezer... / Stepan Bulgar. – Komrat: F.E.-P., Tipografia Centrală",

2021. – 56 p.: il. color.

990 ex.

ISBN 978-9975-47-211-1.

CZU 821.512.165(478)-34-93

B 91.

56

O 456

Oglan masal okuyêr - 1

Gagauz çocuu Oglan / „Aydınnık” Kultura-Aydınnatmak Cümne Topluluu; hazırladı Viktor Kopuşçu; resimci: Olga Stamova-Kuleva. – Komrat: S.n., 2016 (F.E.P. „Tipografia Centrală”). – 54 p. – (Halk bibliotekası, ISBN 978-9975-53-681-3

1500 ex.

ISBN 978-9975-53-680-6.

821.512.165(478)-93

G 13.

Gagauz çocuu Oglan dizisinin birinci kiyadına girdi gagauz halk masalları, angıları taa ileri çıktılar türlü toplumnarda, kiyatlarda, jurnallarda hem gazetalarda.

masallarlan barabar verildi kompyuter grafikasında yapılmış renkli resimnär hem onnarın konturları boyamak için.

- *Biblioteka fişaların içindekiliini hem kiyatların titul yapraklarını yaraştırın. Uyêr mı verili informaţiya?*

Biblioteka fişasına deyni informatiya titul yapraandan alınêr.

5

Yazın beş bendii kiyadın adlarını. Yaraştırın herbir bölümdä yazılı yaratmaların adlarını. Var mı birtakım yazılı adlar? Annadın, angı yaratmaları siz taa çok beenersiniz?

6

Okuyun kiyatlar için yazılı fikirleri. Angısı, sizin bakışınıza görä, taa uygundur?

1. Kiyat, nicä dä dost, läüzüm çok olmasın. Ama onnar läüzüm düşünmekli seçilsin.
2. Kiyatlar – bizim sessiz üüredicilerimiz.
3. Kiyat – bizim inannı dostumuz.
4. Kiyat – o zenginnik.
5. Kiyat o akıllı insannan dialog.

▼

Şiiri demekli okuyun.

ENİ YILA KARŞI

Ayaz, diil suuk hiçicik,
Kolaç dolu pardılar.
Öter çannar küçücük,
„Lıngır-lingır” – trakalar.

Hey-heycılar yolda kaynaşêr,
Gezerlär – hiç bir annık.
Köpeciklär bulaşêr,
Erä göçer karannık.

Bıktı gezmää uşaklar,
Oldu gecä yarısı,
Düşer, düşer büük kaarlar,
Nicä çoban sargısı.

Dimitri Kara Çoban

1. Hey-hey gezän çocuklara dışardaki ayaz neçin suuk görünmemiş?
2. Traka gezmäk adetini siz dä beenersiniz mi?
3. Bu adet sizin küüyünüzde dä var mı?
4. Annadın, nicä siz hêy-hêy gezersiniz.

- Nişannı cümleyi okuyun da maanasını açıklayın.
- „Çoban sargısı” laf birleşmesini türlü maanada kullanarak, cümlä düzün.

Siz girersiniz bibliotekaya da isteersiniz, sizä kiyat versinnär naturada meraklı oluşlar için. Danışın bibliotekacıya, kurun dialog. Rollerä görä okuyun.

Şiiri demekli okuyun.

BUCAK KIŞI

giyim

Durdu derä.
Sular eni giyim
Giidi birdän.
Engin erä
Ayaz fasıl kilim
Gerdi kırçtan.

Kaldı kavıl
Heptän yufka direk
Geçän yıla.
Çıplak çakıl –
Biyaz çöldä boz renk –
Açıklarda...

Todur Zanet

engin – bol, serbest
giyim – ruba
fasıl – çok başkalı, meraklı
kırç – aaçların dallarında yapışık kraa
çakıl – ufak taş
çöl – boşluk uva, kuru kumsal toprak
kavıl – kır otu

1. Ne temaya yazılı bu şiir?
2. Bulun bu şiirdä süretli sıraları da ayırı yazın onnarı tefterinizä.

- Bulun teksttä nişannıkları da düzün onnarlan üç cümlä.
- **Bir** nişannıın yaraştırma uurlarını kurun.

8

Okuyun deyimneri da argumentläyin onnarı.

- a) Kiyat – yaşamakta sevinmelik.
- b) Okumaa – üürenmää.

9

Tamannayın cümleleri otakım, ki olsun bir kiyadı okumak için tekliflär.

Sän okuyarsan kiyadını, üürenecän Görecän, nicä ... , geroylarlan barabar ... geçirecän Duyacan,

10

Okuyun cümbüşü. Neçin üürenici duymamış, ani kiyat düşmüş?

İki üürenici oturêr skemnedä. Biri okuyêr kiyadı, angısı bir ara kayêr elindän da düşer erä. İkincisi, kaldırıp kiyadı, uzadêr onu da deer:
– Senin kiyadın düştü!
– Saa ol, – deer çocuk, – bän ölä okumaya daldım, ani denämedim kiyadın düştüünü.

11

Lafedin dostunuzlan bir okunmuş kiyat için. Koyun ona soruş:

- ✓ kiyadın adı, avtoru, tiparlamak eri için;
- ✓ yaratmanın teması için;
- ✓ baş hem ikincili personajlar için;
- ✓ kiyadın en meraklı fragmentleri için;
- ✓ dostunuzun bu kiyada bakışı için;
- ✓ dostunuzun teklifleri için.

12

Sayıklayın, gelecek zamannarda olacek mı bibliotekalar. Nesoy onnar olacek? Argumentläyin kendi bakışınızı.

§ 2. Kutlamak yazması

Şiiri dikat okuyun.

AYAZ

Tantelili resim
Pençerenä gerili.
Onu ayaz yaptı
Şannı resimci gibi.

O pençeredä, settä,
Yufka bir mum yalını...
Hem şişedä gölgä –
Simanın nişanı.

Geler... kaybeldi ilkyaz.
Neçinsä yok kuşlar...?
Kaavileşer ayaz,
Koyulaşêr renklär...

Todur Zanet

şannı – hatırlı, saygılı
sima – üz, ten
ayaz – suuk, kış suukları

1. Nelär söleler kış zamanı için? Siz taa ne var nasıl ekleyäsiniz kış zamanı için?
2. Siz dâ seversiniz mi siiretmää pençeredä ayazın renklerini?
3. Nelär siz görersiniz o renklerde? Açıklayın.
4. Nesoy yortular bakılêr kışın? Aklınıza getirin.

- Düzün üç cümlä kış iilenceleri için, bilgilerinizi hem aklınıza getirmekleri kullanarak. Resimi kullanın.

13

Angı kış yortuları verer bizä kolaylık kutlamaa hısımnarı hem yakın insannarı? Angı kutlamak formalarını kullanêrsınız? Verili sıracıkları ilerledin.

Uzun ömür! Dünnedä usluluk! Ayledä uygunnuk! ...

14

Kutlamak kartını okuyun. Aklınıza getirin kutlamanın erleştirmesini kartta. Nelär var nicä taa dilemää Koladada?

Saygılı üüredici!

Kutlêrım Canabinizi Kolada yortu-sunnan. Ko bu aydın gün getirsin aylenezä iilik, usluluk, saalık, sevinme-lik.

Saygıylan,
üüreniciniz.

Demekli okuyun şiiri.

usluluk
şennik

ENİ YILLAN

Eni yllan sizi
Ûrektän bän kutlêêrım!
Olsun saalınız,
Allaha yalvarêrım.

İnsannar dostlukta!
Olsunnar çorbacı!
Biri-birinä
Olmasın laf acı.

Versin sizä pek çok
Şennik hem kısmet!
Büüsün hem olsun
Kırlarda bereket!

Ko Eni yıl, dostlar,
Getirsin zenginnik!
Arada yaşasın
Usluluk hem birlik!

Ko gelän bu yılda
İnsannar uslansın,
Yıl-yıldan devletlär
Silähtan atılsın.

Eni yllan, dostlar,
Sizi bän kutlêêrım!
Olsun saalınız,
Allaha yalvarêrım!
Konstantin Vasilioglu

1. Angı zaman için sölenir bu şiirdä?
2. En paalı bu dünnedä neydir? Siz kayılsınız mı avtorlan? Neçin?
3. Nicä annêêrsınız lafları „devletlär silähtan atılsın“?
4. Nicä teklif eder avtor yaşamaa?
5. Nicä siz düşünersiniz, „zenginnik“, „usluluk“ hem „birlik“ baalı mı biri-birlerinä?
6. Eni yılda insan hem siz nelär dua edersiniz biri-birinizä?
7. Neyä umutlanêrsınız? Nelär bekleersiniz? Açıklayın kendi fikrinizi.

- 3-üncü hallanmak tipindä adlıkları teksttä bulun. Angı halda onnar bulunêrlar? Söläyin, hal afikslerini bulun.

15

Yazın bir kutlamak sözü Eni yıl için, kullanarak Konstantin Vasilioglunun „Eni yıllan!” şiirindä verili dilemäk laf birleşmelerini hem cümleleri. Dooru erleştirin tefterinizdä yazılarınızı.

Aklınıza getirin!

Kutlamak sözün payları

Danışmak (burada kullanılêr laflar „sevgili”, „sayın” h.b.).

Kutlamak (bu payda yazılêr kutlamanın sebebi, yortunun adı).

Dilemäk (aklınızda tutun, ani o baalı ona, kimä yazılêr kutlamak).

İmza (Önemniydir yazmaa kutlayan insanın adını).

16

Resimnerä bakın. Söläyin, nesoy yortularlan onnar baalı? Kurun dialog resimnerä görä, kullanarak kutlamak formalarını.

- Nezaman bakılêr bu yortular?

✓

Şiiri dikat okuyun.

EVELKİ ADET

kiriş
bez

Yukarı kirişä
Bir makaz astılar,
Ool terzi olsun.

Küçücük elinä
Karandaş verdilär,
Yazıcı olsun.

Kolaç tepesindä
Babu oynattılar,
Oyuncu olsun.

Biyaz bezlän uşaan
üzünü örttülär,
Utancak olsun.

bez – evdä dokuma
pamuk ipliindän biyaz
materiya

Yıkandı suyunu
Laaleyä döktülär,
Ool gözäl olsun.

Dimitri Kara Çoban

1. Vardır mı işittiiniz bu adetlär için?
2. Nezaman bu adetleri yapêrlar?
3. Bulun šiirdä insannarın uşacaa dilemeklerini.
4. Nesoy zanaat, terziliktän başka, bilersiniz?
5. Neredä var nicä bulmaa informațiya zanaatlar için?
6. Angı kiyatlardan var nicä üürenmää gagauzların adetleri için? Aaraştırın bibliotekada.

- Düzün üç cümlä šiirdä gösterilän adet için.

17

Yazın insannarın adlarını, angılarını siz isteersiniz kutlamaa. Nicä siz onnarı kutlayacınız? Nesoy kutlamak formaları kullanacınız? Bir kutlamak yazın, tefterinizä dooru erleştin.

18

Yapın birär açık kart da yazın kutlamak sözü:

- a) kış yortuları için;
- b) kardaşınıza duuma günü için;
- c) dostunuzun bir önemni günü için.

- Ne o kutlamak kartı?
- Nesoy kutlamaklar var nicä olsun?
- Nicä biz kutlêêrız?
- Kimi biz kutlêêrız?
- Neçin biz kutlêêrız?
- Nezaman biz kutlamakları poçtadan yollêêrız?

19

Nezaman siz bitki kerä kablettiniz kutlamak kartını? Neylän o baalıydı? Angı formada: ellän mi yazılı osa elektron mu? Cuvabınızı yazılı açıklayın.

20

Yaraştırın iki kutlamayı: kutlamak kartını hem elektron kutlamasını.

- Neylän onnar birleşerlär hem başkalaşêrlar formasına hem içindekiliinä görä?
- Nesoy razgelişlerdä kutlamak kartını taa ii ellän yazmaa?

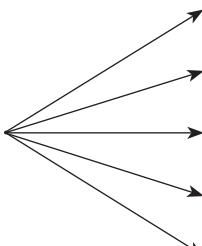
- Angı razgelişlerdä var nicä elektron kutlamasını yazmaa? Kendi düşünmeklernizi yazılı açıklayın.

Kutlamak kartı	Elektron kutlaması

21 Verili dialogu ilerledin.

- Zaman hayır olsun, Vani! Kutlêêrım seni duuma gününnän. Dileerim sana saalık, sevinmelik, üürenmektä çok başarı!
- Saa ol, Maşi. Bän çok sevindim, ani geldin! Buyur, geç sofraya.
- ...
- ...
- ...

22 Kurun da yazın kutlamak cümlelerini.

Kutlayın 	malinizi	Koladaylan
	bobanızı	Ayoz gününnän
	dostunuzu	sport uurunda başarılarlan
	üüredicinizi	üüredicilerin gününnän
	kardaşınızı	olimpiadada üüsek uuru kazandı için

23 Resimä görä annatma düzün.

Çeketmesi: Büün bizim aylemizdä büyük sevinmelik. Küçük kardaşçım bir yaşında oldu. Bizä geldilär ...

Temel payı: ...

Bitkisi: Biz bu günü gözäl geçirdik.

KONTROL EDİN KENDİNİZİ!

1 Okuyun teksti.

Sən bilersin artık, ne zaman hem nasıl Eni Yılı kutlêêr bizim halkımız. Acaba başka devletlerdä uşaklar nasıl karşılêêrlar Eni Yılı? Bütün dünnenin uşakları büyük sevinmeklän bekleerlär eni yılın gelmesini.

Bilersin mi, ani Yaponiyada adetä görä uşaklar kutlama kartları boyêêrlar, resimneerlär. Braziliyada büyüklär uşaklarlan bilä renkli karnaval paradları yapêrlar, dans ederlär, tatlılık iyerlär.

Şveçiyada uşaklar „Büük Ole” şafk şouyu siirederlär. O şou Eni Yılın gelmesini simvolize eder.

Amerikada Santa Klaus uşaklara baaşış getirir. Angliyada Kolada pantomimaları hem şoular sevinmelik getirir.

İndiyada küçüklär feyerverklerä hem gözäl Eni Yıl donaklarına seviner.

Avstraliyada Eni Yılı aylelerinnän bilä pläjda, feyerverklerä sevineräk, karşılêêrlar.

Uydurulma tekst

1. Ne zaman bakılêr Eni Yıl yortusu?
2. Aklınıza getirin bizim adetleri da neylän onnar ayırılêrlar başka devletlerin adetlerindän, söläyin.

2 Teksttä nışannı cümleyä sintaksis analizini yapın. Yazın onu tefterinizä.

3 Aşaada verili sayılıkları laflan yazın. Bir sayılıklan aazdan cümlä kurun.

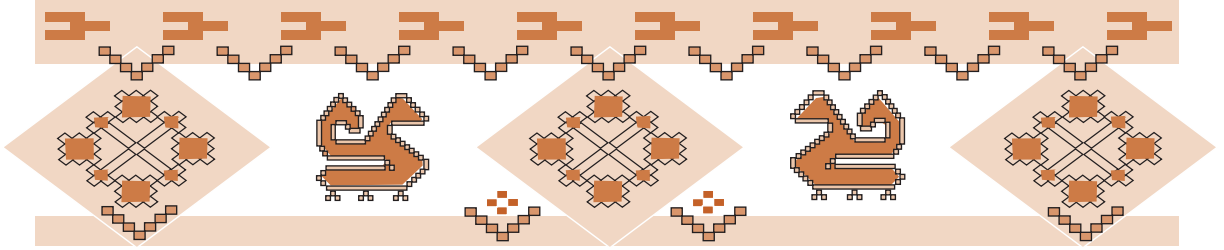
235 - ..., 15,5 - ..., 315 -

4 Verili laf birleşmeleri kullanarak, mini-yaratma „Yaamur” temasına görä kurun (8 cümlä).

İlin lüzgär, aar bulutlar, yaamur damnaları, yaş toprak, bulutlar arasında, kuşları sevindirdi.

TEMA 3

HALK ADETLERİ

Morfologiya

Ş1. Aderlik

1

Demekli, duygulu, rollerä görä okuyun fabulayı „Çekirgä hem karımca”. Öz fikirini bulun da açıklayın.

kış-ayaz
karnıya

Çekirgä hem karımca

Bir çekirgä bütün yaz
Atlayıp, türkü çaldı.
Hiç tä o duymadı,
Nicä bastı kış-ayaz.
Boşaldılar düz kırlar,
Yok o güneşli günnär:
İmeelii dä hazırđı,
Ot altında eviydi...
Hepsi geçti, kış kapêr,

büük yokluk, açlık başêr,
Bu çekirgä hiç çalmêr.
Kim var nicä tutunsun
Aaç karnıya türkü çalsın?
Büük kahırlan hızlanêr,
Tez karımcaya geler?
– Brakma beni, kumacım,
Ver, kuvetçik alayım.
Bir parça vakıt beslä
Hem yısıt beni islää.
– Kuma, işin güç biraz,
İşledin mi sän bu yaz?
– Bu aklıma gelmedi
Ot içindä ozaman,
Açan başım senmedi
Türküdän hem oyundan.
– Aa! Ölä mi?...
–Yaz bütün

Bän türkü çaldım her gün...
– Sän çaldın hep, yok maana,
Git te şindi dâ oyna!

Çevirdi Nikolay Tanasoglu

1. Kim baş personajlar? Aazdan yazdırın onnarı.
 2. Kim **o** duyamadı, nicä bastı kış-ayaz?
 3. Adlêêr mı **o** predmeti osa sade doorudêr mı ona?
- Verili söleyişlär uyêr mı fabulanın içindekiliinä?
 - a) Yatma yazın gölgedä, ekmek büümeer sergendä.
 - b) Terleyincä sän işlârsän, ekmeeni tatlı iyârsin.
 - c) Yazın yan yatacan, kışa parmaanı emecän.
 - Angı temayı onnar açıklêêrlar?
 - Nesoy söz payı olêr laflar **o, bän, sän, hepsi?**

Aderlik – kendibaşına bir söz payı, angısı kullanılêr adlıkların, nışannıkların hem sayılıkların erlerinä.

Örnek:

İçerdä yoktu **kimsey**.

Saygılı üüredicim, **Canabinä** mektup var, **kimsä** yollamış.

Kim çölmäâ kırdı, o da harcını çekecek (söleyiş).

Kati **kendisi** üüreder küçük kızkardaşcını okumaa.

Cümledä aderliklär dâ adlıklar gibi olur olsunnar herbir cümlä payı, ama taa sık onnar **subyekt** hem **tamannık** olêrlar.

Aderliklerin çeşitleri:	Örneklär:
Üz aderlikleri	bän, sän, o,biz, siz, onnar
Hatırlık	Canabin, Canabiniz, Canabisi, Canabileri
Gösterici aderliklär	bu, o, şu, bölä, ölä, şölä, tölä, okadar, bukadar
Soruş aderlikleri	kim? ne? naşey? nesoy? kaç? angı? nekadar?
İlişki aderlikleri	kim, ne, naşey, nesoy, nasıl, kaç, angısı, angı, nekadar
Bellilikçi aderliklär	her, herbir, herkez, hepsi, bütün, hertürlü, öbür, başka
Bellisiz aderliklär	kimisi, kimi, birkimsey, bişey, birbişey, kimsä, nesä, filan
İnkär aderliklär	kimsey, bişey, birisi
Saabilik aderlii	kendi

2

Aderlikleri yazın. Parantezalarda aderliklerin çeşitlerini belli edin.

Onnar, kimsey, Canabiniz, bölä, kendim, o, biz, senin, şu, ne, bän, bizim, ölä, ne-kadar, bu, bunnarın, siz, naşey, nasıl, osoy.

3

Aşaadaki laf birleşmelerinnän birär cümlä kurun, aderlikleri bulup, altlarını çiziniz, çeşidini belli edin.

1. Sana solemää, bunnarı gördüm, kendini gezdirmää, angısını çaarmaa.
2. Herkezini seslemiş, nesä denemiş, onnarın evi, benim çantam.
3. Bizim evimiz, senin boban, nesä istemiş, sizin üürediciniz.

4

Okuyun teksti da, aderlikleri bulup, çeşidini belli edin.

...Hepsinin aazları bir karış açık kalmış. Onnar şaşıp-sorarmışlar: „Kim olsun bu pelivan? Onun olacektır yarım padişahlık hem da padişahın kızı Dünnä-Gözeli!“. Kimsey biri-birini iştirmemişler, sade sessiz siiredirmişler. Pepeleşka çilli beygirdä atlı, ölä hızlı gezinerek, bayırın dolayında taa bir koşu yapmış da hep ölä çabuk kaybelivermiş insannarın gözü önündän, nicä dâ peydalanmıştı. Kimsey bişey annayamamış, ne olmuş. Uzaklaştıynan alaydan, Pepeleşka kolvermiş büülü çilli beygirini.

Gagauz masalından

DİMİTRİ KARA ÇOBAN

(1933–1986)

Dimitri Kara Çoban – talantlı yazıcı, şair. Onun annatmaları, şiirleri kısıdan yazılı, ama onnarda var derin maana, kompozitiya bütünnüü, onnar yazılı bir annaşılır, açık, uygun halk dilinnän. Onun yaratmaları sıkı baalı folklorlan. Onun şiirlerin, annatmaların taa çoyu kurulu çiftçilik temalarına görä, açıklêêlar gagauz halkın yaşamasını. O kendi yaratmalarında her taraftan gösterer çiftçilerin evelki zor, karannıkta yaşamasını, aar işlemesini, kayet fukaaralını, onnarın kahırlarını, gücenmesini.

Onun annatmaları, şiirleri dalgalandırêrlar okuyucuları, üürederlär onnarı götürsünnär kendilerini ölä, ki ilik üstelesin fenalı, cansızlı; hatır gütsünnär çalışkan insannara. Käämil yazêr D. Kara Çoban ana tarafı için, gagauzların düün adetleri için, halk türküleri hem oyun-narı için.

v

Okuyun annatmayı.

FANATİK

Bir kerä Meraklı Tituya sordular:

– Naşey sän beenmeersin insannarın işlemesinin sırasında?

Bän beenmeerim, ani insannar çıkarmışlar dinnenmäk günnerini, – dedi o. – Bän bilmeerim, nicä söyleyim, nasıl zor geçirerim bän o günneri. Geceleri dâ ölä. Olsa, onnar

**gecä-gündüz
harcardı
dizi-dizi**

hiç olmasınna, zerä bän, yatmaa deyni, lääzım brakayım işlerimi. Bana geler, ani bän ekmek imektä dä kaybederim vakıdı. Sade muzıka seslemää hem ırk siiretmää, bän sayêrım, ani var nicä harcamaa vakıdın kimi payını.

Bolä lafedärdi o herkerä, açan laf açılardı işlemäk için. İşlärđi o makara fabrikasında – yonga toplayıcısı.

Meraklı Titu kendiliindän kino zanaatçısıydı. O toplardı material, ki düzmää birkaç etnografiya filmi. Bu üzerä o gecä-gündüz bilmäzdi raatlık. O üürenärdi, angı aylarda, ne günnerdä, nesoy yortular olêrlar, da çıkarardı kinoya halk adetlerini. Gezärdi o çok erlerdä, satın alardı plönka, himikat. Kazandı paralarının taa çoyunu o harcardı bu materiallara. Açan çekedärdi işlemää çıkarılmış materialları, o haftaylan çıkmazdı laboratoriyasından.

Geçirdiynän plönkaları himikatlardan, kuruttuynan onnarı, o gün uzununda, ensesi tutulu, hep bakardı onnara karşı. Dizip duvarlarda çivilerä hem erä üzlän plönka parçalarını ölä, nicä lääzım, o başlardı onnarı yapıştırmaa biri-birinä, yapardı montaj. Sora o toplama plönkayı koyardı aparatına, tıkardı pençereleri da karannıkta maanalı bakardı ekrana. Açan ona görünärdi, ani kimi kadr birazçık uzun, o durgudardı proektoru, kesärdi plönkanın zeedä erini, sıbıardı onu, yapıştırardı kopuu, genä çekettirärdi aparatı, sora genä durgudardı onu, genä yollandırardı. Da bölä o zeetlenärdi yıllarlan.

İş sevmeli üzerinä o taa çok kerä ekmek iyärdi gündä sade bir kerä. Aaçlıktan hem dinmektän onun uçuklandıydı aurtları, obaldıydı gözleri. Sevgili iş yapardı onu fasıl.

Çeketti o çıkarmaa bir etnografiya filmi, adı „Düün”, angısını o istedi yapmaa alaca plönkada. Gitti o bir gün komuşu küüyünä, üürendi, kimdä olacek düün. Pazar günü o aldı aparatlarlan plönkaları da erken sabaalen yollandı yola. Taa etiştıynän düün erinä, o başladı çıkarmaa hepsini, ne olardı orada. Çalgıcılar – daulcu hem kemeñceci – ölä arhaik giyimniydilər, ani Meraklı, dönä-dönä, çıkardı onnarı: ba yakından, ba uzaktan, ba önündän, ba yanından.

Avşamnen, saat beşä dooru, üklettılär taligaya gelinin çizini dä, olup dizi-dizi, yollandılar güveeyin evinä. Yolda birkaç genç adam çekettılär kapmaa yastıkları, ki sora „satmaa” onnarı geeri. Meraklı ter-su içindä kaldı, kaçınardı, savaşardı kaçırmamaa bu adetlerin hiç bir momentini.

Düüncülär bakardılar bu yabancıya, annayamayarak, kim bu adam, hem neçin o ölä kaçınêr. Taliga girärkän aul içinä, Meraklı pek yaklaştı aparatlan birkaç düüncüyä, ki çıkarmaa onnarı büyük planda. Ölä hızlı döndü onnara dooru, ölä tamaa hızlandı çıkarmaa bu kadrayı, ani aparatın zırılısı arasından işitti:

– Pıı, mari, bu adam sansın diil kendindä!

– Ya nicä salınêr!

Meraklı görmedi, kim bu lafları söledi, okadarki, indirärkän aparatı, o hesap aldı, ani ona bakêrlar beenimsiz, gülücü. O braktı çıkarmayı da, aralayarak kalabalı, çıktı sokaa.

Meraklı hazırđı genä betvalamaa kendi fanatikliini. Ama yolda o baktı aparatlara da, geçirip aklından, nelär büün çıkardı, sevindi, nicä uşak.

– Ah, ne materiallar! Ah, ne materiallar! – sölendi o da tutundu kaçmaa aykırıdan, çayırca, evä.

fanatik – ölä bir fasıl adam, angısı pek sever bir işi
laboratoriya – evin bir odası, neredä erleştirilydi plönkalar, himikatlar
arhaik giyimneri – eski, evelki giyimnär

1. Neçin Meraklı Titu beenmäzdi, ani insannar çıkarmışlar dinnenmäk günnerini?
2. Neçin Meraklı sevmäzdi o günneri?
3. Kino zanaatçısı Meraklı neyä material toplardı?
4. Nicä o işlärdi laboratoriyasında plönka parçalarınnan?
5. Annadın gagauzların düün adetleri için, angılarını Meraklı plönkaya çıkardı.
6. Neçin düüncülär sanardılar, ani Meraklı diil kendindä?
7. Neçin bitkidä Meraklı nicä uşak sevindi?
8. Acaba kimin için bu annatma?

- Verili aderliklerin çeşitlerini belli edin: **bän, bolä, kim, bu, nelär.**
- Kurun onnarlan **birär** cümlä.

Düzülmesinä görä aderliklär olêr:	
sadä	Onnar düzülü bir köktän, afıkssız, sayılêrlar temel aderliklär. Örnek: <i>bän, sän, siz, o, şu, bu.</i>
katlı	1. Katlı aderliklär, angıları düzülü bu, o, ne aderliklerin yardımınnan. Örnek: <i>busoy, osoy, nesoy, butakım, otakım, netakım, netürlü, butürlü, nekadar, bukadar.</i>
	2. Katlı aderliklär, angıları kurulu bir sayılın hem her aderliin yardımınnan. Örnek: <i>birkaç, birkimsey, birbişey, bişey, herbir, herkez, hertürlü.</i>

5

Ayrın da yazın iki direcä: sadä hem katlı aderlikleri.

Sana soledi, butakım yapılmêêr, bunnarı gördüm, birbişey alacak, kendini gezdirmää, angısını çaarmaa, kimseyi çarmamışlar, birkimseyä söylemiş, herbirinä vermiş, nesä denemiş, onnarın evi, herkezä verildi, bizim evimiz, hertürlü mal, senin boban.

Hesaba alın!

Kimi aderliklerin var küçüldek formaları da:
oncaaz, buncaaz, kimcääz, necääz, angıcı, kendicää, hepsicii, kimseycik, naşeycik, bişeycik.

6

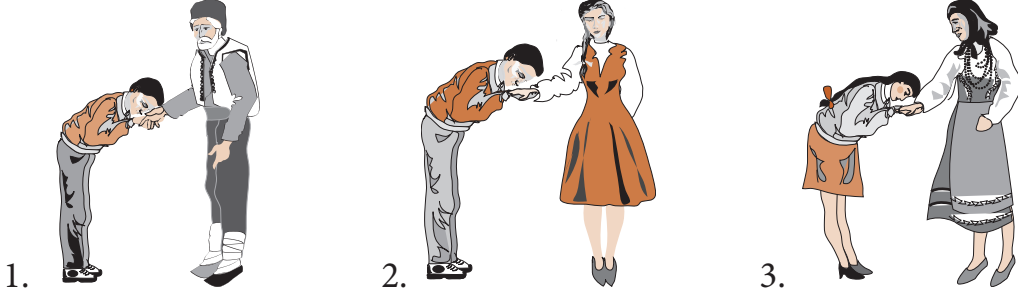
Okuyun aderlikleri.

Bişeycik, necääz, kendisi, hepsicii, bän, sän, biz, onnar, kim, buncaaz, şu.

- Verili aderliklärlän kurun **birär** cümlä. Onnarı tefterinizä yazın.
- Cümlelerdä baş payların altını çizin.

7

Aşaadaki resimnerä bakarak, **beşär** cumledän baalantılı söz kurun, kullanarak türlü çeşitlerdä aderlikleri. Cümleleri tefterinizä yazın.

- „El öpmäk” adeti büünkü günnerä dä etişti mi osa kaybeldi mi?
- Zamandaş vakıtta nezaman el öpüler?

§ 2. Üz aderlikleri

En sık kullanılan laflar herbir dildä – **üz aderlikleri**.

Onnar lafetmektä göstererlä, kim lafeder, kiminnän lafediler, kimin için lafediler.

8

Okuyun teksti. Kimin için sölenir bu teksttä?

Mali, alatlamayarak, işlärdi iisini. O arada-saata, durgunup, bakardı ipli, sora enidän kopedärdi pırıldatmaa. Ona işsiz durmaa zor edärdi, ama başka işlerdän taa çok iyyi bilirdi, onuştan, sevärdi iplik işlemesini. Rökesi ona sansın diildi iş tertibi, ama onun yakın dostuydu.

**rökä
sümek
ii**

Rökeylän mali – ikisi bir gibiydilər. O sol elinnän çekärdi sümektän yapaayı, ama saa elinnän kıvradardı iyyi. Uzağıp yarım metra kadar, durgunurdu da sarardı incecik işlenmiş iplicä iisinä, sora enidän başlardı saamaa sümeeini. Onun elindä yapaa tez diıştirärdi adını, da olurdu iplik.

- Teksti tefterinizä yazın.
- Angı laflarlan diıştiriler laf **mali** başka cümlelerdä? Onnarın altlarını çizin, çeşidini belli edin.

Birlik sayısı	Çokluk sayısı
I üz. Aderliklär belli ederlär onu, kim lafeder.	
II üz. Aderliklär belli ederlär onu, kiminnän lafediler.	
III üz. Aderliklär belli ederlär onu, kimin için lafediler.	

1. Sıralayın üz aderliklerini.
2. Ne göstererlär üz aderlikleri?
3. Neçin onnar sayılêr üz aderlikleri?

Yazın cümleleri, kullanarak parantezalardan aderlikleri dooru halda.

1. Annat (bän), mali, (o) için.
2. Bän gidecäm okula (sän).
3. (Sän) hesap var mı?
4. (O) büün duuma günü.
5. Bu oldu (biz) aramızda.
6. Bän istämeerim (siz) daalışmaa.
7. (Onnar) haber geldi.
8. Anam çaardı (bän) dışarı.
9. (Biz) sora gidecez (o).
10. Biz hiç birzaman unutmayacez (o).

11

Aşağıdaki dialogu okuyun. Aderlikleri bulun da herbirinin çeşidini açıklayın.

- Sən nasıl üürendin hesaplamaa? – sordu Mani dädusuna.
 – İltän, açan kiyat bilmäzdim, hesaplardım aklımca, pek zordu,
 – dedi dädu.
 – E şindi nasıl hesaplêêrsın?
 – Şindi, açan kendi-kendimä üürendim yazmaa, hesaplamaa, da oldu taa kolay, kimi büyük tıfraları unutmayım deyni, yazêrım kiyada.
 – E bu tellerdä tekerleciklär neçin?
 – Onnar da, kızım, hesaplamaa yardım ederlär.
 – Beki, onnar eski kompyuter? – güldü Mani.
 – Olur kompyuter dä deyäsınız, ama biz ona başka türlü deyärdik.
 – Dädo, sizin bu tekerlecikli oyuncaınız çoban sopasında pinekli hesaplara benzeerlär.
 – E o senin elindä naşeycik? – sordu ihtär.
 – Te bu haliz kompyuter küçük bir sırnık paçkacı kadar, ama hesaplêêr millionnar-
 lan milyardlara kadar.
 – E-e, kızım, büünkü gündä bilim çok ilerledi, benzämeer bizim vakıda.

hesaplamaa

Üz aderlikleri göstererlär işi yapan üzleri

Birlik sayısı

- I – inci üz – **bän**
 II – nci üz – **sän**
 III – üncü üz – **o**

Çokluk sayısı

- I – inci üz – **biz**
 II – nci üz – **siz**
 III – üncü üz – **onnar**

Üz aderlikleri hallanêrlar nicä adlıklar da hep o hal afikslerini kabul ederlär.

Sade **I-inci üzü**n aderlikleri **bän, biz** saabilik halında kableder **-im** afikslerini.

Örnek: Saabilik hal: kimin? **benim, bizim, senin, sizin**

Ama **III-üncü üzü**n aderlii **o** çokluk sayısında hem hallanmakta hal afikslerin önnerindä kableder **n** konsonunu.

Örnek: **o-n-nar; o-n-un, o-n-a, o-n-u, o-n-da, o-n- dan.**

12

Parantezaları açıp, aderlikleri dooru formada kullanın. Yazın cümleleri tefterinizä.

1. (O) duruşundan belliydi, ani (o) alatlêêr: bir bacaandan öbür bacaana atlardı.
2. (Sän) dä var, (bän) dä var, bir kuru dalda da var (*bilmeycä*). 3. (Biz) başçada büüyer türlü çiçeklär. 4. Eveldän taa pınarları savaşarmışlar kazmaa süüt aacının altında, neçinki (o), nicä bir süzecek, paklêêr suyu. 5. Uşaklar bakardılar yukarı gökâ, neredä iki guguştan kalmıştı birär noktacık: ölä yukarı (o) çıkmıştılar. 6. (O) kışın kaar da alma-yacan, okadar sıkı. 7. (Bän) yanardı içim susuz. 8. Uroklardan sora dostum geldi (biz). 9. (Onnar) verdilär baaşış. 10. (Siz) teklif ederim gezintiya.

13

Aşaadaki teksti okuyun. Üz aderlikleri bulun da çıkarın tefterinizä, onnarın üzünü, sayısını, halını.

Tanas batü avcı. O avlanmêêr tüfeklän, kapannarlan ya tuzaklarlan. Onun avcılık tertibi – fotoapararat.

haftalarlan
siläh

O deer, avcılık – gözäl bişey, ama kimin havezi var sade bir hamellik için, öldürüp-yoketmää diri cannarı, o diil avcı, ama o brakonyer.

– Bän, – deer Tanas batü, – sinerim ölä bir saklı erceezdä da görerim, nasıl korkusuz geçer tavşamcık ya bir tilki, da ateş etmäk erinä çekerim fotoyu, da o artık bizim. Sanêrım, ki yaban hayvannarı, onnar da can taşıyêrlar, onnarı da acidêr, açan tutulêrlar kapannarda, ya buulêrlar tuzaklarda da zeetlenerlär günnär boyuna ya haftalarlan.

– Benim fotoapararatım çok taa ii o kannı silählerden. O öldürmeer, kan dökmeer, ama, tutup bizim küçük kardaşlarımızı, tanıştirêr onnarı bizimnän, verer kolaylık mayıl olalım, sevinelim onnara.

Uydurulma tekst

- Herbir hallanmak tipindän birêr adlık çıkarın da onnarı hallayın.
- Bir adlık küçüldek formasında çıkarın, ona laf kuruluşu analizini yapın.

Üz aderliklerin hallanması

Hallar	Birlik sayısı			Cokluk sayısı		
	I-inci üz	II-nci üz	III-üncü üz	I-inci üz	II-nci üz	III-üncü üz
T.h.	bän	sän	o	biz	siz	onnar
S.h.	benim	senin	onun	bizim	sizin	onnarın
D.h.	bana	sana	ona	bizä	sizä	onnara
G.h.	beni	seni	onu	bizi	sizi	onnarı
E.h.	bendä	sendä	onda	bizdä	sizdä	onnarda
Ç.h.	bendän	sendän	ondan	bizdän	sizdän	onnardan

14

Aşaadaki cümleleri yazın. Üz aderliklerini bulun, parantezaların içindä yazın, angı halda bulunêr herbir aderlik.

1. Senin mi büün duuma günün?
2. Bukadar çok kaar bizdä sade bu kışın düştü.
3. Derslerdä biz uslu-uslu otururduk, bizdän bir dä sesçääz çıkmazdı.
4. Gagauzlar mı? Onnar çok çalışkan insannardır, onnara yok neçin gücenmää. Bu milleti läázım metetmää hem ona hatır gütmää.
5. Tarafımızı pek severiz, bizä läázım akıllı önderci.
6. Seni görän çocuklar oyunu saşırır.

7. Bu masalı bana bobam vardır annatı.
8. Bendä umut var, ani üürenmäm ileri dooru taa ii gidecek.
9. Küüyün kenarında bizim var baalarımız.
10. Günün birindä gidärmışlär onnar daa yolundan nereyisä, köpecik tä onnarın önündä kaçarmış.

15

Okuyun teksti. Üz aderliklerini bulup, çıkarın da halını belli edin.

İhtärın biri

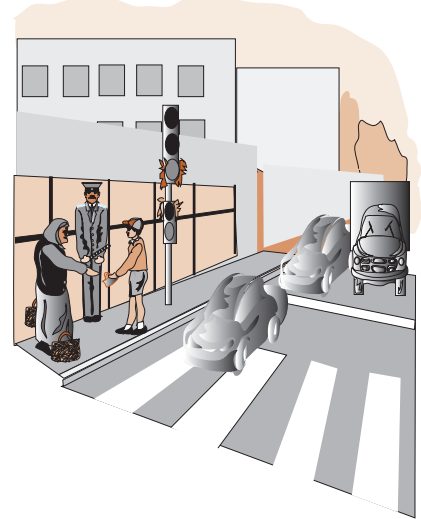
Sokakça gidärmışlär bir çocucaklan kızçaaz. Onnarın önündä da gidärmış bir babucuk. İhtär babunun kayêr ayakları, da o düşer.

– Ya, tut benim kiyatlarımı! – demiş çocucak kızçaaza. Vermiş ona kendi çantasını da kaçarak gider babuya yardıma. Açan o döner geeri, kızçaaz¹ ona sormuş:

- O senin malin mi?
- Diil, – demiş çocucak.
- Mamun mu? – şaşarak, sormuş kızçaaz.
- Diil!
- Bekim, bulün ya da komuşuykan?
- Diil! – cevap etmiş çocucak. – O babunun biri.

Bän onu hiç bilmeirim.

Valentina Nikolayevna Oseeva

- Üç aderliklän birär cümlä kurun da tefterinizä yazın.

§ 3. Hatırlık aderlikleri

Dilimizdä üz aderliklerin sırasında bulunêr maasuz büklerä hem saygılı insannara danışmak için **hatır aderlikleri**.

Hatır aderliklerimiz göstererlär bizim dil zenginniimizi hem hatırlı kulturamızı.

Hatır aderlikleri var ikinci hem üçüncü üzlerdä birlik hem çokluk sayısında. Te o aderliklär:

II – nci üz Canabin Canabiniz

III – üncü üz Canabisi Canabileri

Hatırlık aderliklerinnän biz danışêrız kendimizdän taa büklerä, saygılı başkannarımıza hem taa bilinmâz yabancı insannara. Bu aderlikleri koyêrız ikinci hem üçüncü üzlerä, kâr bir kişylän dâ lafetsäk.

Örnek: *Canabiniz* dâ mi geldiniz? – sordu Todi üüredicisinä.

Däducuum, Canabin bana büün nelär sımarladın, hepsini yaptım.

Bobam Canabisinä İstanbuldan selâm yolladı.

Canabileri bizi eni kiyatlarlan mutlu ettilär.

16

Okuyun şiiri demekli. Nicä avtor gösterer hatırlını duuma erlerinä?

Bucak

Paalı Bucak tarafım,
Canabinä var lafım.
 Nicä bölä kısıdan
 Diiştirmiş seni insan?!

Gelmeyincä yanına,
 Zordur hemen tanımaa,
 Netakım köklü sözün,
 Yıldızlıdır hem gözün!

Canabin
 haylak

Yamaç yok – haylak kalsın,
 Çukurlar bilmeer näpsın.
 Hepsicii bak yamaçlar
 Kilim-baalar olmuşlar!

Vasi Filioglu

1. Sanki, kim okadar tez vakıttā diiştirdi Bucaan üzünü?
2. Bulun şiirin temasını, belli edin öz fikirini.

- Nışannı aderlik angı bölümdän?
- Bu soydan aderliklärlän sade büyük insannara mı olur danışmaa?

Hesaba alın!

Hatırlık aderlikleri her zaman yazılêrlar büyük bukvaylan. Hatırlık aderlikleri adlıklar gibi hallanêrlar.

17

Yazın verililmiş teksti, nışannı üz aderliklerin erinä koyun hatırlık aderliklerini.

Bizim komuşu Pantı sordu:

– Stepan batün neredä?

– **O** asker izmetini Komratta yapêr, – dedim bän.

– Batündan mı o kiyat, ani bulünün elindä?

– **Ondan** e, dün kablettik.

– Nelär yazêr **o**?

– Ne yazêr batü, şindilik sade bulü biler. **O** okuyacak kiyadı bizä dâ hem anama da, neçinki **onnar** batünün yazısını sökâmeerlär.

– **Sän**, Pantı, neredä askercilii yaptın?

– Bän dâ asker izmetimi Benderdä yaptım.

18

Aşaadaki aderliklärlän birär cümlä kurun.

Onun, sendän, onnar, biz, siz, Canabisi.

- Cümleleri tefterinizä yazın. Aderliklerin hallarını belli edin.

Hatırlık aderliklerin hallanması

Hallar	Birlik sayısı		Çokluk sayısı	
	II-nci üz	III-üncü üz	II-nci üz	III-üncü üz
T.h.	Canabin	Canabisi	Canabiniz	Canabileri
S.h.	Canabinin	Canabisinin	Canabinizin	Canabilerinin
D.h.	Canabinä	Canabisinä	Canabinizä	Canabilerinä
G.h.	Canabini	Canabisini	Canabinizi	Canabilerini
E.h.	Canabindä	Canabisiindä	Canabinizdä	Canabilerindä
Ç.h.	Canabindän	Canabisiindän	Canabinizdän	Canabilerindän

19 Aşaadaki verili aderliklärlän birär cümlä düzünüz.

Canabin, Canabiniz, Canabisi, Canabileri, Canabindän, Canabilerinä, Canabinizi.

20 Hatırlık aderliklerinnän laf birleşmesi kurun.

Canabisi, Canabin, Canabileri.

21 Aşaadaki teksti okuyun da bulun hatırlık aderliklerini. Onnarın üzünü, sayısını, halını belli edin.

Hatırlı adam

Evel¹ bizim küüdä sade bir felşer varmış, adıymış Uzun Simu. Canabisi çıkmış bir fukaara çiftçi aylesindän, ama küçüktän şkolada hepsindän islää üürenirmiş deyni, Simuyu yollamışlar küüyün parasınnan kasabaya üürenmää¹. Bir gün küülülärä toplantı olmuş, da orada primar sormuş insannara:

– Canabiniz isteer miysiniz, bizim dä küüyümüzädän bir üürenik çıksın? Eer istärseniz, ozaman acımayın biraz para, da yollayalım Simuyu, üürensın.

– İsteeriz, – kayıl olmuş kalabalık, – ama soralım Canabinä, bu genç ool iş yapacak mı?

– Şüpemiz yok, – demiş primar, – sorduk şkolanın² direktoruna. Canabisi pek metetti Simuyu.⁴

Geçmiş vakıtlar, da Simu küülülerin umudunu doorutmuş. Olmuş bir islää ilaççı da izmet etmiş insana çok yıl.

Şindi Simu çoktan geçinmiş, ama zamanında hatırları³ için hiç unudulmêr. Ona yaşamasında küçüü-büüyü, Canabin deyip, danışmışlar.

- Verili laflara sinonim bulun:
evel –
toplantı –
hatırları –
- Verili laflara antonim bulun:
fukaara –
genç –
metetti –

22 Okuyun dialogu. Aderlikleri tefterinizä çıkarın, çeşidini belli edin.

- Aslıdan, Canabinim dädücüüm, bu kiyat „Adamın eceli” okadar hoşuma gitti, ani isteerim onu bitkiyädän okuyayım, – dedim bän.
- E ne için bu kiyat ya? – sordu o.
- Mihail Şolohov için.
- O-o! – üüselitti sesini dädüm. – Onun vatana sevgisi – herbirinä örnek!
- Annadın kendi sevgili kiyadınız için.

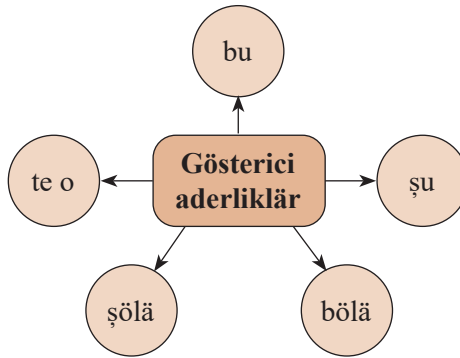
§ 4. Gösterici aderliklär

Gösterici aderliklär göstererlär obyektlerin yakınnını hem uzaklını. Onnar cuvap ederlär soruşlara: **angi? nesoy?**

Örnek: *Bu kızçaaz dans çevresindä oynardı. (angi? – bu)*

O şkolacı üürenmäk yılında hiç bir dä gün atlatmadı. (angi? – o)

Ölä gözäl havalar sade yazın ortasında olêr. (nesoy? – ölä)

Gösterici aderliklär, cümlä payı olarak, olur olsunlar **subyekt** (saabilik formasında), **ta-mannık**, ama taa sık var nasıl **bellilik** olsunlar.

Örnek: *Bu çizmelär taman bana görä geldilär, sansın benim ayaama yapılmışlar.*

(Angı çizmelär? Bu – bellilik)

23 Aşaadaki teksti okuyun. Çıkarın laf birlesmelerini, angıları gösterici aderliklän kurulu.

Çay Li

Uzakta var bir büyük¹ çok insanı memleket. Onun adı Kitay – Çin. Bu memlekettä yaşarmış kalaba uşaklı bir aylä. O aynen uşakları zor büyüymüşlär, sık-sık suuklayıp, üsürümüşlär, hastalanmışlar. Adamın en büyük oolunun adımı Çay Li. Çayın iki kardaşı hastalıklardan ölmüşlär. Anası aalarmış. Bobası da çok kahırlı oflarmış, çok istemiş bulsun bir kolayını kurtarmaa aylesini beladan, ama bilmemiş nasıl.

üürenmää
hastalık

O zamannar geçmiş oradan bir ihtär siirek sakallı gözlüklü adam da vermiş Liyin bobasına bir kalın kiyat. Kiyadın başlantısında yazılıymış Kitay dilin bukvaları – beş binin üstünä nişan. Yolcu demiş:

– Üürensın oolun tanımaa başlantıda bukvaları, da ozaman becerecek okumaa bu kiyadı hem başka da kiyatları. Bu kiyatta yazılı, nelär var te o karşıda bayırın ardında. Orada var türlü büülü otlar, onnar hastalıkları alıştırêrlar.

Tutunmuş Li üürenmää bukvaları, aylarca gecä-gündüz çalışmış, ama bukvaları okadar zormuş aklında tutmaa, ki Li yorulmuş da vazgeçmiş üürenmektän. Bobasına demiş:

– Neyä bän zeetleneyim bu kiyadı okumaa? Yolcu bizä gösterdi bayırı, gideyim onun ardına da bulayım otu.

Ölä dâ o yapmış. Ükletmiş torbasını da gitmiş. Birkaç vakıt gezmiş, çok otlar, çok aaçlar, kuşlar görmüş, ama ilaç otunu bulamamış. Dönmüş o evä boş ellän da tutunmuş enidän bukvaları üürenmää. Birkaç yıl üürendiktän sora okumuş kiyadı. Orada bulmuş yazılı, angı yollarda gezsın, nasıl aarasın da, bulduynan otu, nasıl onu haşlasın da kullansın, ki hastalıklardan kurtulsun.

memleket – taraf, padişahlık
Kitay – Çin
vazgeçmää – brakmaa üürenmeyi

1. Kimmiş o Çay Li?
2. Ne zorlar çekärmış Çay Liyin aylesi?
3. Sanki kimmiş o gözlüklü siirek sakallı yolcu?
4. Neçin Li ilk sıra otu bulamamış?
5. Ne açmış Liyin gözlerini hem aydınlatmış yolunu?
6. Günün şafkından başka taa nasıl şafk var insana? Bilimin şafkı bizä neredän gelir?

Hesaba alın!

Gösterici aderlik **O** benzeer üçüncü üz aderliinä **O**.

1. Gösterici aderlik **O** taa sık durêr adlıkların önündä.

Örnek: *O aynen uşakları zor büyüymüşlär.* **O** – gösterici aderlik (bellilik).

2. Üz aderlii taa sık işliklerin önündä durêr.

Örnek: *Ölä dâ o yapmış.* **O** – üz aderlii (subyeekt).

1. O seftä görämiş bölä üüsek bayırları. 2. O bakışı şindi dä unu-
damêêrım. 3. Bizim klası genä yolladılar kolhozun baalarlarına üzüm
toplamaa. 4. Canabisi pek sevärdi muzıkayı. 5. Kim sana bunu söledi? 6. Bölä pak tefter
sade bizim Katidä var. 7. Ölä gözäl meyvalar sade bizim Moldovada var. 8. O kişi gidärdi
tükenä dooru. 9. Sän bölesindän örnek alma. 10. Beni bekleer dostum.

- Yazın cümleleri tefterinizä, aderliklerin altını çizin.
- **Birinci** hem **ikinci** cümlelerä sintaksis analizi yapın, aderliklerin çeşidini açıkla-
yın.

Gösterici aderliklerin hallanması

Gösterici aderliklär, adlıkların kullanılırken, hallanmêêrlar hem sayılarda da
diişilmeêrlär.

Örnek: **bu** kiyat, **bu** kiyatlar, **bu** kiyadın, **bu** kiyada, **bu** kiyattan hem başka.

Ama açan gösterici aderliklär yalnız kullanılêrlar (adlık maanasında), ozaman onnar
hallanêrlar, nicä adlıklar hem sayıda da diişilerlär.

Hallar	Birlik sayısı	Çokluk sayısı	Birlik sayısı	Çokluk sayısı
T.h.	bu	bunnar	o	onnar
S.h.	bun un	bunnar ın	o nun	onnar ın
D.h.	bun a	bunnar a	o na	onnar a
G.h.	bun u	bunnar ı	o nu	onnar ı
E.h.	bun da	bunnar da	o nda	onnar da
Ç.h.	bun dan	bunnar dan	o ndan	onnar dan

Hallar	Birlik sayısı	Çokluk sayısı	Birlik sayısı	Çokluk sayısı	Birlik sayısı	Çokluk sayısı
T.h.	şu	şunnar	bölä	bölelär	ölä	ölelär
S.h.	şun un	şunnar ın	böle nin	bölelerin	öle nin	ölelerin
D.h.	şun a	şunnar a	böle yä	bölelerä	öle yä	ölelerä
G.h.	şun u	şunnar ı	böle yi	böleleri	öle yi	öleleri
E.h.	şun da	şunnar da	böle dä	bölelerdä	öle dä	ölelerdä
Ç.h.	şun dan	şunnar dan	böle dän	bölelerdän	öle dän	ölelerdän

25

Aşaada verili gösterici aderliklärlän birär cümlä kurun da tefterinizä yazın.

Bu, bunun, buna, bunu, bunda, bundan.

26

Okuyun teksti. Bulun gösterici aderlikleri da çıkarın onnarı tefterinizä, belli ederäk morf. nış.

**köpecik
suvazla**

Vanidä vardı bir palıcık. Açan pali büüdü, oldu ölä islää bir köpecik, ki hepsi onu sevärdi. Uşaklar onun oynardılar, yarışardılar kaçmakta, atlamakta. Geldi Vanilerä komuşu kızçaazı, üç yaşında Manicik. O pek korkak bir uşaktı, onnarda köpek yoktu. Vaninin köpecii hızlandı kokalamaa eni musaafiri. Uşak korktu da kaçtı mamusuna, aalayarak.

– Korkutma uşaa, be Vani, – dedi Maniciin anası. – Köpek mi o, ölesi var nasıl dalasın da.

– Böleleri dalamêêr kimseyi, – dedi Vani, – var başka köpeklär, ani diil alışık uşaklarlan, öleleri

olur dalasın. Ama bölesini tut kuyruundan da çek, istär acıtsın onu, o uşaa dalamaz. O büyük¹ insan gibi şakadan da annêêr.

Vani aldı köpää kucaana da yaklaştırdı Manicää³, dedi, korkmasın.

– Suvazla onu, Manicik, tut şu kulaandan...

Uşak uslandı, sevinmää başladı.

Konstantin Vasilioglu

- Çıkarın tekstdän üç adlık küçüldek formasında da koyun onnarı temel formasına.

Hesaba alın!

Saabilik formasında aderliklär olur hallansınnar.

Hallar	Birlik sayısı	Çokluk sayısı
T.h.	bölesi	böleleri
S.h.	bölesinin	bölelerinin
D.h.	bölesinä	bölelerinä
G.h.	bölesini	bölelerini
E.h.	bölesindä	bölelerindä
Ç.h.	bölesindän	bölelerindän

§ 5. Soruş hem ilişki aderlikleri

Soruş aderlikleri: kim? ne? angı? naşey? nesoy? göstererlär soruşu.

Kim? aderlii insan, hayvan, kuş için sorêr.

Ne? aderlii, kalan obyektleri gösterip, sorêr onnar için (büüyüm, ruh, tertip hem başka),
angı? hem **nesoy?** aderlikleri sorêrlar herbir nışanı göstermâk için.

Örnek:

1. *Kim aldı masa üstündän gazetayı?*

Kim? aderlii sormaklan gösterer, ani insannardan birisi gazetayı almış.

2. *Çuvala ne koydular?*

Ne? aderlii sormaklan gösterer, ani çuvala nesä koyuldu.

27

Verili aderliklärän düzün birär cümlä da yazın onnarı tefterinizä:
kim? ne? angı? naşey?

Hesaba alın!

İlişki aderlikleri hep o aderliklär: **kim, angı, nesoy, naşey, nasıl**, ama onnar taa sık katlı cümledä kullanılêrlar.

Örnek:

1. *Göldä yıkanmakta bän tanıdım, **kim** bana, üzeräk, yaklaştı. Kim* – ilişki aderlii.
2. *O **ne** söledi, bizä çok uydu. **Ne*** – ilişki aderlii.
3. ***Angı** cevizleri ayırırsak, onnar bizim olurlar. **Angı*** – ilişki aderlii.
4. *Sokakta bir küçük çocucaa sordular, **nasil** onun adı. **Nasil*** – ilişki aderlii.

28

Aşaadaki cümleleri tefterinizä yazın.

1. Soruş aderliklerinnän.
2. İlişki aderliklerinnän.

1. Kim isteer sabaa izmetçilii yapmaa?
2. Sorayım, taa ne var maalenizdä?
3. Kimin bu çok şımarık uşak?
4. Neylän siz yaşêrsınız?
5. Henez basmış ondört-onbeş yaşına, nelär gelmiş o genç kızın başına (*halk türküsündän*).
6. Nesoy fistan giidirelim gelinä?
7. Ya bak onun üstünä, nesoy pak rubaları var.
8. Kaç klas sän Taraklı şkolasında üürendin?
9. Toplêêr Vanicik hepsiciini, neceezi varmış... (*masaldan*).
10. Etiştinyän, sorêrlar, angı küüdä bulunêrlar.
11. O, kimi bän ayırdım, hepsinä hatır güttü.
12. Başka yaşamak, ani geldi gagauz küülerinä, diıştırmadi adetlerimizi.

29

Aşaadaki teksttä aderlikleri bulun, çıkarın tefterinizä da çeşitlerini yazın.

Yolda

yaşêêr
bilmemezlik

- Kör hem kiyat bilmeyän karşılaşmışlar yolda.
- Angımız taa karannıkta yaşêêr? – sormuş birisi.
 - Elbetki, ikimiz dä, – demiş öbürü.
 - Yok, – kayıl olmamış gözleri görmeyän adam. – Sän baari önünü görersin, güneşi siiredersin, ama bän duudum karannıkta, karannıkta da ölecäm.
 - Bän dä ne faydası, ani gözlerim açık, açan te o önümüzde yazıları okuyamêêrım, nelär, acaba, yazılı orada?
 - Olmalı, yazılı, nereyâ gidelim, – demiş kör olan.
 - Beki dä, – kayıl olmuş kiyat bilmeyän.
 - O yazılar taftada mı yazılı? – sormuş kör.
 - Diil, bir demir tenekidä.
 - Sivri ucu nereyâ doorudulu?
 - Saa tarafa.
 - Ozaman saaya läázım gidelim.
 - Neredän bildin?
 - Bän, – demiş kör, – parmaklarımnan, yoklamaklan, duymaklan okuyêrım.
 - Ama bän, – aalaşmış öbürü, – bilmeirim hiç birtürlü ne okumaa, ne yazmaa.
 - Yazık, – demiş kör. – Te naşey – bilmemezlik yapmış seni kördän dä taa kör.

Konstantın Vasilioglu

Tutun aklınızda!

Kimi soruş hem ilişki aderliklerin var çokluk sayısı da: *kim? – kimnär? ne? – nelär? angı? – angılar, naşey – naşeylär.*

30

Aşaadaki teksttä hertürlü aderlikleri bulun da çıkarın. Ne bilersiniz onnar için, açıklayın.

Kışın güzelli

Kim bilmeer kışın güzelliini, o korkêr onun suuklarından. Ama o diil sade suuk hem yoksuzluk. Angı insan kışa hazırlanêr yazdan, ona korku yok. Senin tavanında var terekä, unnukta dolu çuvallarda pitlövka hem papşoy unu.

henez
saasem

Çalışkan adamın aulunda da ne yok? Kuş, er tavşama, domuz, koyun, inek, bızaa hem başka mal. Ama maazada kaç işlär var? Turşu, şarap, kartofi, morkva, bankalarda kapalı patlacan, biber – hepsi bunnar yazın bereketi, kışın da katıkları.

Ne canın isteer, o var. Ama kışın da çalışkan küülüyä var çok iş. Aulda mallar läázım her gün bakılsınar, doyurulsunnar, sulansınar hem dä sıcakta olsunar – bunnar kimin kahır, diil mi hep çiftçinin?

Ama açan içerdä hem aulda, maazada hepsi var, hepsi taman, kendin dä giyimni hem saasem, çıkıver dışarı da bak, ne gözäl dolay: kaar henez yaamış, kırlar, evlär, sokaklar sansın biyaz yorgannarlan örtünmüşlär. Soluk suuk, ama o saasem. Nesoy sevinmelik doldurêr insanın üreeni! Nasıl çıkmasın o içerdän da mayıl olmasın dolaya?!

Kim beener haliz yaşamayı, kimin var sevgisi naturaya, o görer kışın da, yazın da, güzün dä gözelliklerini. Angı yıl zamanı da gelsä, hepsinä olur sevinmää, hepsinin var kendi gözellikleri.

Konstantın Vasilioglu

terekä – tenä papşoy, arpa, booday
pitlövka – pak un, biyaz un
henez – şindi
saasem – saalıklı

- **Angı yıl zamanı da gelsä, hepsinä olur sevinmää, hepsinin var kendi gözellikleri.** Verili deyimä kayıllıınızı açıklayın.
- **Proekt işi „Herbir yıl zamanının var kendi gözellikleri”.**

Teksti okuyun, soruş hem ilişki aderliklerini bulun. O cümleleri, neredä bulacınız läazımını aderlikleri, tefterinizä yazın.

Yolda

Alçacık bir karış kadar çocukak, torbası omuzunda, alatlardı yoluna. Beni görüncä, duruklandı, çıkardı kalpaanı da, ilip, seläm verdi.

- Zaman hayır olsun, dädü!
- Hayır olsun, saa ol, çocuum! Kim seni üüretti bölä hatırlı, gözäl seläm vermää?
- Evdä anam-bobam, şkolada da üüredicim.
- Şindi nereyi gidersin?
- Şkolaya giderim.
- Sän taa küçük diilsin mi? Ne artık üürenici miyisin?
- Diilim bän küçük, boyum alçak.
- Angı klastaysın?
- Altıncıya geçtim.
- Bravo. Ne büyük çantan var! Nelär koyêrsın içinä?
- Kiyatlarımı hem katıklan ekmeemi.
- Nesoy kiyatların var?
- Gramatika, matematika, istoriya, başka okumak kiyatları.
- Şkolada sän nasıl üürenersin?
- Üürenerim islää, kabul ederim notaları on, kimär kerä dokuz...
- Üüren, çocuum, üürenmäk küçükleri büyük yapêr, akıllıları da taa akıllı.

- **Tefterinizi kırıak kullanın. Cümleleri yannişlıksız yazın.**

Soruş hem ilişki aderliklerin hallanması

Hallar	Birlik sayısı	Çokluk sayısı	Birlik sayısı	Çokluk sayısı
T.h.	kim?	kimnär?	ne?	nelär?
S.h.	kimin?	kimnerin?	neyin?	nelerin?
D.h.	kimä?	kimnerä?	neyä?	nelerä?
G.h.	kimi?	kimneri?	neyi?	neleri?
E.h.	kimdä?	kimnerdä?	nedä?	nelerdä?
Ç.h.	kimdän?	kimnerdän?	nedän?	nelerdän?
Hallar	Birlik sayısı	Çokluk sayısı	Birlik sayısı	Çokluk sayısı
T.h.	naşey?	naşeylär?	angı?	angılar?
S.h.	naşeyin?	naşeylerin?	angının?	angıların?
D.h.	naşeyä?	naşeylerä?	angıya?	angılara?
G.h.	naşeyi?	naşeyleri?	angıyı?	angıları?
E.h.	naşeydä?	naşeylerdä?	angıda?	angılarda?
Ç.h.	naşeydän?	naşeylerdän?	angıdan?	angılardan?

Aderliklär **angı, nesoy**, açan adlıklarlan kullanılêrlar, ozaman hallanmêêrlar hem sayı da diişilmeerlär.

T.h. **angı** küü
S.h. **angı** küüyün
D.h. **angı** küüyä
G.h. **angı** küüyü
E.h. **angı** küüdä
Ç.h. **angı** küüdän

32

Aşaadaki cümlelerdä soruş aderliklerini bulun. Söläyin, angı halda bulunêr onnar. Cuvap edin bu soruşlara, kullanarak ilişki aderliklerini.

1. Kim büün urokta cuvap etti? 2. Üüredici kimi metetmiş büün toplantıda? 3. Şkolacılar neyä mayıl olmuşlar? 4. Kimä läüzüm pak tefter? 5. Bu naşey, mari? 6. Necäz canın isteer, kızım? 7. Angı küüdän geldin? 8. Nelär tükendän aldın uşana? 9. Kim sesetti bizä? 10. Nesoy nota koydu üüredici sana büün urokta cuvap için?

§ 6. Bellilikçi aderliklär

Her, herbir, herkez, hepsi, bütün, hertürlü, öbür, başka – bellilikçi aderliklär.

1. Bellilikçi aderliklär **hepsi, bütün** göstererlär predmetin bütünneştirän nışanını.

Örnek: Hepsi işleri lââzım vakıtları başarmaa.

2. Bellilikçi aderliklär **her, herbir, herkez** gösterer birtakım işlerin ya da birsoy insannarın arasından birinin bellietmesini.

Örnek: Herbir insanın kendi zoru var.

Bellilikçi aderliklär taa sık cümledä **bellilik** olêrlar.

Örnek: Herbir iş isteer tertip.

Ama adlıklarla barabar bir cümlä payı olabilirlär.

Örnek: Bütün gün gezdi gücenik.

Bellilikçi aderliklär, adlın erini kapladıynan, cümledä **subyekt** olêrlar.

Örnek: Hepsi gitti, kimsey geeri dönmeyecek.

33

Yazın söyleyişleri, açarak parantezaları. Bulun aderlikleri, belli edin onnarın çeşitlerini.

1. Herbir aaç(...) düdük olmaz. 2. Herkez(...) malı başı altında dursun. 3. Her çırtmacı(...) kendi avası var. 4. Herbir horoz kendi kümesin(...) öter. 5. Herbir kuşu çalmasın(...) tanıyêrsın. 6. Herkezi biri-birin(...) geeri kalmasın. 7. Herbir arı bal yapmêr (...). 8. Herkezi düşünêr diıştirmää dünneyi, ama kimsey düşünmeêr diıştirmää kendini. 9. Herbir tava(...) kendi kapaa var. 10. Kendi çıplak, ama hepsi(...) giidirer. (İinä)

- Söleyişlerin maanalarını açıklayın.

34

Aşaadaki teksti okuyun. Bellilikçi aderlikleri bulup, onnarla birär cümlä kurun.

İilik – o bir şafk, sıcaklık, angısı aydınnadêr herbir canı. Yalpak insannarın yanında herkezi duyêr kendini raatlıkta, usullukta, çünkü onnardan duyêrsın arka. Boşuna demeêrlär, ani „İilik kurtaracak dünneyi!”

– E ne o ilik sana deyni? Bekim, o senin hergünkü yaptıkların, ani avtobusta kalkêrsın da ihtarı oturdêrsın? Ya da bir buka ekmää yanındakısınan pay edersin? Bekim, o senin gülüşün, ani baışlêêrsın gelân-geçenâ? Ya da senin şükürlüün dolayandaki insannara, ani onnar var bu dünnedâ? Haliz, bunnar hem başka da iliklär, açan onnar yapıêrlar bütün ürektän, temiz fikirlän, beklämeyeräk geeri hiç bişey, var ilik. O görünmeêr, sade duyulêr.

Koruyun içinizdä ürek şılaanı. Ne da olmasa! O şılak – yol, angısından bulaceklar sizi başka aydınını cannar!

- Verili deyimi açıklayın: „İilik kurtaracak dünneyi!”

- Verili laflara birär sinonim, birär dâ antonim bulun.

İilik –

Temiz –

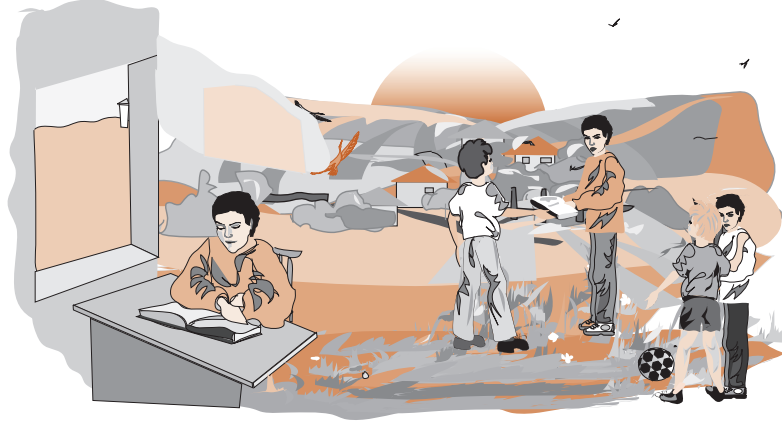
- Bellilikçi aderliklerden kaarä, taa **beş** aderlik çıkarın da çeşitlerini belli edin.

- Kurun onnarla cümlä da yazın tefterinizä.

35

Verili temalara görä yaratma yazın, resimi kullanın.

1. İilıklärlän herbirimiz lääzım savaşalım doldurmaa yaşamamızı.
2. İilik yapan insannarın yanında duyêrsın kendini raatlıkta.

36

Söz situațiyasını okuyun.

Danişêr sana kafadarın, yardım edäsin ona yazmaa ilk üüredicinizä mektup, nicä şkolanın Yıldönümü yortusu geçti.

- Yazınızda kullanın aderlikleri.

VASI FİLIOGLU

(1949)

Vasi Filioglu Moldova Respublikası hem Gagauziya Yazarlar Birliin azası. Onun çok süretli hem original şiirleri çoyu türkü oldular, angılarına muzıkayı da Vasi Filioglu kendisi yarattı.

Vasi Filioglunun şiirlerinin temaları alınma kendi Beşalma küüyün yaşamısından. Beşalma küüyün gözäl tabiatı: daayın, baaların, kırın gözelliikleri sabaa zamanında hem avşam vakıdında. Şair sever ana tarafın gözelliiklerini da, bezbelli, onuştan bulêr şiirlerindä bu temalara en uygun epitetleri, metaforaları.

Okuyun şiiri. Angı eski adet için bu şiirdä laf gider?

UNUDULMA ADET

Düş gibi gelir,
Çıkmêêr aklımdan
Büük paalı bu er
Küü ortasında.

Seç, – deer sözümü,
Aç hem gözümü,
Görecän, kaç can
Tutuşturacan.

kol-kola
elbet

Nereyâ baksan –
Üzlârlân insan,
Ani yakışır –
Hepsi toplaşır.

Kız, boba hem ool
Tutulu kol-kol,
Dar gelir kâr er,
Ortalık tüter.

Ses gelir bana:
Çal, – deer, tamanna, –
Horuyu dünkü,
Toplansın ko küü.

Zaametçi insan,
İhtârlar baksan –
Laf, gülüş öter, –
Yorgunnuu söker...

Bir ava eski,
Çalgıcıyız ki,
Girişeriz taa
Ozaman çalmaa...

Varkan kolayı,
Doorutmaa saalı,
Neçin bu adet
Olmasın elbet!?

Vasi Filioglu

1. Neredâ toplaşmış insannar bu adetâ görâ?
2. Ne olurmuş küüyün ortasında?
3. Şennii kim yaparmış? Bu soruşa cuvap edin, şiirin laflarını kullanarak.
4. Kimâ „dar gelir er” bu kalabalıkta?
5. Kızlardan, çocuklardan başka, taa kim varmış küü ortasında, horuda?

seçmää – ayırmaa,
denemää
elbet – mutlak

- Bulun da çıkarın şiirdän aderlikleri, çeşitlerini belli edin.
- Kendinizdän **birär** cümlä bu aderliklärlân kurun.

37

Aşaadaki resimä bakın da aazdan kurun birär annatma, soruşlara cuvap ederäk.

- Sizin küüyünüzde horu olêr mı? Angı günnerde?
- Siz vardır mı gittiiniz horuya? Ne gördünüz orada, annadın.
- Ne verer insana bu evelki adet?

§ 7. Bellisiz hem inkâr aderlikleri

Bellisiz aderliklär – aderliklerin çeşitlerinden biri, angısı doorudêr ona, ne söz situaşiyasında pay alannara diil belli: gösterer diil belli predmeti, nışanı, sayıyı. Cuvap edêrlär soruşlara: **kim? ne? nesoy? kimin?**

Cümledä taa sık **subyekt** hem **tamannık olêrlar**, ama başka cümlä payı da olabilirlär.

Bellisiz aderliklär olur düzülü olsunar - **sa**, - **sä**, - **saydı**, - **seydi** afikslerin yardımınan.

Örnek: Babu **nesä** nasaatladı unukasına. Onnardan kaarä başka da görmedim, **birkimsey** gelsin da neseydi sölesin.

38 Verili aderlikleri çokluk sayısına koyun da onnarlar **birär** cümlä kurun.

Birbişey, birkimsey, kimi.

39 Cümleleri okuyun. Neyi gösterer bellisiz aderliklär bu cümelerdä, açıklayın.

1. Hasta nesä taa söyleyeceydi. 2. Uşak derindän naşeyssä düşüner: aklından türlü işlər geçirer, nesä sayıklêêr. 3. Bişeylär canım isteer. 4. Baka, bizä birkimsey seseder. 5. Anam bişey-bişey alacak panayırdan. 6. Kimsä kırmış çölmää. 7. Bu kalpak birkimseyindir, olmalı, aarêêrlar. 8. Nesoyssa mektup gelmiş aşırıdan. 9. Birkimseyi bekleersiniz mi? 10. Birazı taa kazêr başçada, kimisi dâ artık üülen ekmeeni iyer. 11. Kimi insannarı bu toplantıda hiç tanıyamêêrım. 12. Kaçsa vakıt geçmişti onnarın bitki buluşmasından beeri.

**kimsä
birazı**

40 Bellilikçi hem gösterici aderliklerin erinä inkâr aderliklerini kullanın da eni cümleleri tefterinizä yazın.

1. **Hepsi** suser. 2. O **hepsini** işitti. 3. Bän **buna** inanêrım. 4. O **şundan** korkêr. 5. Biz **bunu** severiz seslemää. 6. **Herkezin** canı acıdı bu adama. 7. Telefon büün **hepsindä** var. 8. O **hepsini** annattı kızkardaşına. 9. **Bunun** var faydası. 10. **Fılanı** bekleerim.

İnkâr aderliklär – laflar, angıları gösterer predmetin, nışanın ya kalitenin yokluunu (**inkärlik maanasını: kimsey, bişey**). Cuvap ederlär **kim? ne?** soruşlara.

Cümledä **subyekt** hem **tamannık** olêrlar.

Bu aderliklerdä olur yannaşık kullanılsın laf **yok** (*yok kimsey, yok bişey*). Urgu bu aderliklerdä düşer **ilk kısım**.

İnkâr aderliklerin hallara görä düşilmesi.

T.h. kimsey
S.h. kimsey**in**
D.h. kimsey**ä**
G.h. kimsey**i**
E.h. kimsey**dä**
Ç.h. kimsey**dän**

T.h. bişey
S.h. bişey**in**
D.h. bişey**ä**
G.h. bişey**i**
E.h. bişey**dä**
Ç.h. bişey**dän**

41 İnkâr aderliklerin hallanmasını hesaba alın.

- Herbir formada bulunan aderliklän **birär** cümlä kurun: **kimsey, bişey**.

42 Verili cümleleri tefterinizä yazın. İnkâr aderliklerin halını hem sintaksis funktıyasını belli edin.

1. Kimseydä otakım gözäl ses yok. 2. Nicä olä kimsey bişey görmemiş? 3. Tudorkaya bişey demedim. 4. Kimseydän korkusu yok. 5. Masa üstündä bişeycik yoktu. 6. Kimseyin haberindä dä yok, ani sabaa olmuş. 7. Kimseyä bakma! 8. Kimseyciin faydası yok. 9. Bişeycii canım istämeer görmää. 10. İslää düşünmedään, bişeyä artık hızlanmayacam.

43 Okuyun teksti. Bellisiz hem inkâr aderlikleri bulup, hertarafça onnarı açıklayın.

Filan akrannarına verer, daavayı çözsünnär.

Bir padişahlıkta, bir devlettä yaşarmış Kimsä. Gider o birkerä nesoysa yolda, bulêr nesä. Sora karşılêr kimisä da ona nekadarsa pay bulunmuştan verer. Ne onda kalmış? Öbürü gülmüş da demiş:

– Birerdä birkimsey yaşamadı, kimsey bireri gitmedi, bişey bulmadı, kimseycää dä bişeylär vermedi.

– Ne siz boşa baarışêrsınız? – yoldan geçeni, sorup, karışêr laflarına.

– Diil belli, kimin için annadılêr, belli bişey, solemää da ozaman yok naşey!

- Ne göstererlär bellisiz aderliklär?
- Ne göstererlär inkär aderliklär?

44

Aşaadaki cümleleri okuyun.

1. Nasıl gideyim sizä, yärim gelecek bizä. (*türküdän*)
2. Bizim o geniş sokakta maalenin uşakları sevärdilär top oynamaa.
3. İhtära bän yardım ettim torbasını taşımaa.
4. Kimsey bişey demesin deyni, o yavaşacık açtı içer kapusunu.
5. Dolu çuvalı kimisinä zordu taşımaa.
6. Kimä bu çantayı götürersin?

- Yazın cümleleri tefterinizä.
- Aderlikleri bulun da, çeşitlerini belli ederäk, üstünda onnarı yazın.

NİKOLAY BABOGLU

(1928–2008)

Bilinir yazıcı Nikolay Baboglu yazdı taa çok proza yaratmalarını. Onun da yaratmaları çetin baalı gagauzların yaşamasınnan, onnarın folklorunna.

Nikolay Baboglunun annatmalarının, şiirlerinin temaları: ana tarafının istoriyası, gagauzların yaşamasında türlü oluşlar, onnarın evelki adetleri, inanmaları, unutulmaz anmakları, yortuları hem başka.

Yazıcının yaratmalarında var küü uuru: o çok yazdı küü insannarın işleri için, onnarın zorlukları için, ana küüyün evelki işçi hem girgin insannarı için; Bucak için, Moldova – Vatanı için, kendi anası hem uşakların ürenmesi için.

Onun yaratmaları yazılı süretli dillän, angısı dolu türlü söyleyişlärlän, gözäl ötär laf çevirtmelerinnän, metaforalarlan, epitetlärlän, uydurmalarlan. Onnar verer yazıcının dilinä naşional karakterini. Onuştan onun kimi şiirleri türkü oldular, da onnarı şindi insan çalär yortularda.

Onun yaratmaları üüreder sevmäa ana tarafımızı – Bucaa, Vatanımızı – Moldovayı, unut-mamaa, korumaa ana dilimizi, adetlerimizi, yaşamakta olmaa çalışkan, işçi, cana yakın, hatırlamaa ihtärları, fukaaraları, işi sevän insannarı.

Okuyun annatmayı.

KARIMCALIK

istämeyeräk
fıyıldardı

Ganinin mamusu pek siirek haylak kalırdı, hep işi vardı. Ama uşak ölä sevärdi mamusunna da lafetsin, nicä gözäl hem meraklı lafedirdi malisinnän. Çok iş vardı anasının başında, ama Gani, sevä-sevä, kimär kerä takılırdı mamusuna kendi istediklerinnän, gelirdi sıra, azar da kabul edärdi, ama o hiç küsmäzdi mamucuuna, danışırdı ona mahkul, yalpak ozaman, açan anasının kefi islääydi.

Te bugün dâ, hiç bişeycik sormadaan, baktı, nicâ mamusu inää saadı, sora südü süzdü da kotardı onu çölmeklerä, şindi dâ te oturdu iplikleri yumaa sarmaa... Taman eriydi Gani annatsın birbişey, neyi sanırdı, ki mamusu beenecek, kuş-kulu sesleyecek. Neçinki yumaa sarmaa Ganinin hesabına görä diildi büyük iş, onuştan olurdu hem sarsın, hem dâ seslesin oolunu. Da te o başladı söylemää, nasıl dün onnar, Tanasçıklan ikisi, sal-kım aaçların altında buldular bir karımca yuvası...

Mamusu sansın seslärđi onu, ama taa çok yumaa bakardı. Olaydı babusuna sölesin, o bişey soraceydı, bişeyä şaşaceydı. Ama bakasına annadaydı bu işleri, o, göz-kulak olup, sesleyeceydı. Ozaman annatmaa da çok taa kolaydı... Mamusu sa bugün, allele, kahırlıydı, may bakmazdı Ganiyâ, hep susardı... Şükür, baarım azarlamazdı.

Gani annadırdı, annadırdı, ama söylemesi git-gidâ hep taa dolaşık olurdu, „nestä”, „nestä” koyardı. Söleyip bir-iki laf, susardı, sora genâ toparlardı. Son-sonunda anası, istämeyeräk küstürsün oolunu, dedi:

– Bân, yavrum, annayamadım, nasıl siz o karımcı bulmuşunuz. Deyecâm, gidâsin da söyleyâsin babuna, o taa islää biler sizin Tanasçıklan işlerinizi.

– Aha, te giderim, – tezicik kayıl oluverdi Gani, aklınca düşüneräk, ki, yumaa da sararkan, mamusu lââzım taa çok işinâ baksın, nekadar onu seslesin.

– Ne, çocucaam, malisini mi özledin? – sordu malisi, suvazlayarak Ganinin başında sık saçlarını.

– Nestä, mali, – başladı o, – biz Tanasçıklan ikimiz bulduk bizim aulun dibindâ bir karımcılık yuvası, ço-o-ok karımca vardı.

– Nestä, te ölä hepsi karımcılar gidärdilär, gidärdilär, fiyıldardı orası...

Malisi brakmıştı işini da, çocuun gözünâ bakarak, seslärđi onu. Ganinin da annatması havezli su gibi gidärdi.

– Karımcılar, – karıştı babu da lafa, – aslı, ölä hiç durmak bilmäzlär, hep işleerlär, çalışêrlar...

– Nicâ bizim mamu! – koydu Gani dâ kendi lafını ansızdan. Sofi babu gülümsedi.

– Biz Tanasçıklan çok baktık onnara, nasıl taşırdılar samancık, otçaaz hem başka işlär. Ama, male, Tanasçık tuttu bir karımcayı da kopardı onun bir bacaanı...

– Pı-ı-ı! – şaştı babu hem rökesini dâ bir tarafa koydu, – hele bak sän, cansız uşaa, olur mu ölä yapmaa?! Karımca küçücük, ama o da diri bir can. Onu, sanêrsınız, acıtmadı mı?

– Acıttı, olmalı, zer, bizi nicâ acıdêr, – dedi Gani. Onun kendisinin dâ pek canı acıdıydı o karımcacaa.

– Karımcılar, çocuum, – dedi malisi, – çok fayda getirerlär, bizim fidannardan, tırtılları ürküdüp, yokederlär, da meyvalar korunêr. Sän dâ, o Tanasçık gibi, bişey yapmayasın?

– Yok, malicik, benim bir böcecää dâ canım acıyêr.

– Te islää, öldürmää olmaz, herbir canı korumaa lââzım, ozaman biz, insannar da, korunmuş oluruz. Açan başka kerä da göreceniz karımcıları, hiç bozmayın onnarın yuvalarını, ko yaşasınнар, nicâ onnar bilerlär.

- Male, ama karımcılar dalêêrlar.
- Elbetki, dalêêrlar onnarı, kim karımcıların yuvalarını bozêr, ama kim sade uslu onnara bakêr, ona bişey yapmazlar.
- Tanasçın elini daladılar.
- Dalayarlar, zer, açan o tutmuş da kabaatsız karımcının bacaanı koparmış.
- Ama o karımca, angısının bacaanı kopardı, dalamadı, o, topallayarak, gitti. Tanasçı daladı bir başka karımca.
- Te görer miysin, onnar biri-birini zorda kurtarêrlar, ölä läázım insannar da yap-sınnar, – dedi Sofi babu.

1. Neredä çocuklar karımca yuvasını bulmuşlar?
2. Ne orada Ganicik hem Tanasçık görmüşlär?
3. E sora nelär olmuş? Bulun annatmada o eri da taa bir kerä okuyun.
4. Kimä annatmış Gani bu çirkin olay için?
5. Ne cevap vermiş malisi çocucaa?
6. Siz kayılınsız mı Sofi babunun çıkışlarınnan? Sizin çıkışlarınıza uyêrlar mı?

- Bellisiz hem inkâr aderlikleri bulup, hertarafça onnarı açıklayın.

45

Yazın cümleleri, yardımcı lafları kullanarak. Aderliklerin altlarını çizin.

1. ... laf çıkêr, can da oradan. 2. ... bu iştân tutunmamış, ... ki zamandan bilinir-miş, ani padişaahta dooruluk, nicä torbada çatı: ... aslılar da yalan olurmuş, yalan-nar da aslı, nicä ... uyêr. 3. ... da eltenmiş denesin ... , gelmiş evä mos-mor arkaylan, ardına bakarak. 4. ... sabaa mamu pişirdi bir somun ekmek hem bir tepsi lokma. 5. ... bilmeerim, nasıl sarayım balıkları ... kiyatlan. 6. Papşoy teneleri ... iiriydilär, sansın ... maasuz şişirmişlär. 7. ... yazayım kıvrak, açan ... gözlerim islää görmeerlär.

Yardımcı laflar: kimdän, neredän, kimsey, neçin, onda, kim, kendinä, kendisini, bu, bän,ölä, onnarı, bän, benim.

§ 8. Saabilik aderlii

Saabilik aderlii kendi gösterer, ani işlem doorudulu ona, kim onu yapêr. Saabilik aderliin sintaksis funktıyası cümledä taa sık subyekt, tamannık, bellilik olêr.	
Saabilik aderlii üzlerä hem sayıya görä diişiler, saabilik formasını kabul eder.	
Birlik sayısı	Çokluk sayısı
I. kendim	I. kendimiz
II. kendin	II. kendiniz
III. kendisi	III. kendileri
Saabilik aderlii kendi hallara görä diişiler, ama açan adlıklarlan kullanılêr, ozaman hallanmêêr hem sayıda da diişilmeer.	

Hallar		Hallar
T.h.	kendi	kendi küçüklüüm
S.h.	kendi- nin	kendi küçüklüümün
D.h.	kendi- nä	kendi küçüklüümä
G.h.	kendi- ni	kendi küçüklüümü
E.h.	kendi- ndä	kendi küçüklüümdä
Ç.h.	kendi- ndän	kendi küçüklüümdän

Saabilik aderliin saabilik formasında diişilmesi			
Hallar	I-inci üz	II-inci üz	III-inci üz
T.h.	kendim	kendin	kendisi
S.h.	kendim- in	kendin- in	kendisi- nin
D.h.	kendim- ä	kendin- ä	kendisi- nä
G.h.	kendim- i	kendin- i	kendisi- ni
E.h.	kendim- dä	kendin- dä	kendisi- ndä
Ç.h.	kendim- dän	kendin- dän	kendisi- ndän

46 Aşaadakı aderliklärlän ayırı-ayırı birär cümlä düzün.

Onun, sendän, onnar, hepsi, biz, siz, bölä, ne, kendi, kim.

47 Aşaadakı cümleleri yazın, sintaksis analizini yapın. Saabilik aderliin sintaksis funkțiyasını açıklayın.

1. İi dortsuz adam kendi kusurlarını bilmäz. 2. Vasi, kendindä aara kabaat. 3. Adam şannı olêr kendi işinnän. 4. Eski patrettä o tanıdı kendini. 5. Kendimizä yaptık eni ev. 6. Herşeyi kendileri hazırladılar. 7. Kendi lafında o durmadı. 8. Kendi-kendini sattı. 9. Kendicäâ adımnarını yaptı. 10. Herbir ana-boba savařêr korumaa kendi evladını.

48 Aşaadakı cümleleri yazın tefterinizä. Saabilik formasında saabilik aderliini bulun, üzü, sayıyı hem halı belli edin.

1. Söz verdim kendimä, ani üürenecäm kuralları gelän haftaya. 2. Kardaşım kendisinä aldı kompyuter. 3. Sän sade kendi-kendini inanêrsın. 4. Bän duydum kendimi kısmetli, açan sardı beni dostlarım. 5. Karıkları da kendileri yaptılar, patlacannarı da onnar haşladılar. 6. O pek kendisini koruyêr. 7. Bän kendim yaptım bu resimi. 8. Siz kendinizä bişey mi almayacenız? 9. Yap kendin evdeki işi.

49

Verili saabilik aderlikleri diıştırın hallara görä: *kendimiz, kendiniz, kendileri.*

50

Maanalarını uydurun. Saabilik aderliklerin hallarını belli edin.

1. Göstermaä kendini
2. Kendi-kendinä okumaa
3. Al kendini elä
4. O çıkmış kendindän
5. Doorudêr kendini
6. Koyêr kendini
7. Herbir lafı kendinä çeker

1. Alêr hesaba, kabaatlı duyêr kendini.
2. Hodullanêr.
3. Sessiz okumaa.
4. Üfkelenmeer, fena laf sölâmeer, kötü işlär yapmêêr.
5. Her tarafça göstermää kendi kalitelerini, becermeklerini.
6. Söleyâbiler, ne isteer.
7. Üfkesindän bilmeer, ne yapêr.

Okuyun annatmayı.

butürlü
dipsiz

VANİ

Vani, yalnız kaldıynan, çoktörlü düşünmeklär geçirirdi aklından. Çok beenärdi sıcak güneşli havayı. Kimi sıra istärdi, hiç kimsey olmasın onun yanında, da yalnızça, kendi-kendinä düşünsün yaşamaya.

Taa istärdi bilsin, neçin kuşlar, böceklär, kelebeklär uçêrlar, ama insannar, hayvan-nar uçamêêrlar. Açan Vani bakardı dipsiz gökâ da orada, uzakta, maaviliktä, görärdi, nasıl ilin, hiç kanatlarını sallamadaan, üzer boşlukta, nicä su içindä kartal, istärdi kendisi dâ olsun bir kartal kuşu da yarışsın o göktä uçan kartallan. Ama akli erärdi, ki o yok nasıl olsun kartal kuşu gibi. Bu onun düşünmekleriydi, onun fantaziyasıydı...

Taa sora o geçärdi düşünmää aslı işlerä, da aklına gelirdi çok dooruluksuzlar, çok kusurlar, angıları vardılar bu dünneedä, yaşamakta. Onnar olurdu hiç olmasınнар da, o zaman başlardı, alıp, dua etmää Allaha, versin ona uçsuz-kenarsız kuvet, da o durgutsun hırsızlı, fenalı, yardım etsin sakatlara, alıştırın hastaları, yapsın ölä, ki yaşamak olsun sade sevinmelik. İnsannar sevsinnär biri-birini hem çalışsınнар hepsi kuvetlerinä görä herbirinin iliinä.

Butürlü düşünmeklerden sora Vani istärdi, büyük olduynan, çok üürensın da olsun doktor.

Sanardı, ki doktordan taa ii zanaat, taa çok insan sevicisi bu toprakta hiç yoktur.

Nikolay Baboglu

1. Nelär isteer bilsin Vani?
2. Siz vardır mı düşündüünüz o işlerä, nelerä Vani düşünürmüş?
3. Siz Vaniyi beendiniz mi? Neçin? Annadın.
4. Neçin yaşamakta var dooruluksuzlar, hırsızlıklar?
5. Ne Vani, dua edip, istärdi Allahtan?
6. Neçin Vani isteer doktor olmaa? E sän, büüdüynän, ne isteersin olmaa, ne zanaat isteersin almaa? Neçin?

- Teksttän çıkarın aderlikleri da çeşitlerini belli edin.

§ 9. Aderliklerin dooru yazılması

I. Aşaada sıralanan aderliklär birerdä yazılêrlar:

a) Katlı aderliklär, angıları düzülü **bu, o, ne** aderliklerin yardımınnan.

Örnek: busoy, osoy, butakım, butürlü, nesoy, netakım, netürlü, nekadar, bukadar, naşey, otakım.

b) Katlı aderliklär, angıları düzülü **bir** sayılun hem **her** aderliin yardımınnan.

Örnek: birkaç, birkimsey, birbişey, bişey, herbir, herbiri, herkez, hertürlü.

d) Kimi bellisiz aderliklär, angıları düzülü **-sa, -sä, -saydı, -seydi** afikslerin yardımınnan.

Örnek: kimsä, nesä, kimseydi, neseydi.

II. Ayırı yazılan aderliklär:

Aderliklär **bu, o, şu, bölä**, angıların yanında kullanılêr gösterici aderlik **te**.

Örnek: te bu, te o, te şu, te bölä, te ölä.

III. Kimi aderliklär, angıları çiftli olêrlar ya iki kerä söylenilerlär, çizgicik aşırı yazırêrlar.

Örnek: bişey-bişey, şu-bu, şunu-bunu, filan-fişman, kendi-kendinä, biri-birinä, biri-birindän, biri-birinnän.

51

Okuyun teksti. Açıklayın onun temasını, öz fikirini. Neyä üüredir bizi bu iki hayvanın dialogu?

Çok görmäk

Daada yaşardı bir tavşam. Çekärdi o bir dert – hepsinä çok görärdi. Neredän bu bela gelmişti başına, kimsey cuvap verämeyecek.

Bir kerä karşılaşêr tavşam sincaplan, ani çemrecik atlardı daldan-dala. Sincap sevinärdi, ki toplamıştı o günü çok mantar.

– Ne sevinersin? – sordu tavşam sincaba.

– Var evdä yavrularım, da te hazırlêrım iyinti kış için. Çoklukuz, ilkyaza kadar sa – uzun vakıt.

– Annadım, – cuvap etti tavşam da hemen duydu, nicä çok görmäk içinä sarıldı, can erini tıkadı.

– E sän ne yapêrsın? – sordu sincap.

– Bän mi? – Bän, bän... sana çok görerim...

O kendisi dä annayamadı, nicä söledi bu lafları.

Ama çok görmäk okadar zeatlärdi tavşamı, ani lääzımdı artık birkimseyä bunu annatsın. Bir da ölä ilinnik geldi ona, ölä bir sevinç kaptı üreeni, ani o hemen başladı eşinmää otlar içindä – aaramaa mantar. Bulup birkaç biyaz mantarcık, tavşam uzattı onnarı sincaba. İşidip sincaptan şükür laflarını, bundan sora taa da şennendi.

– Neçin bana ölä islää, acaba? – sordu o sincapçaa.

– Neçin deyni ilik başkasına yaparsan, ozaman sana islää gelir. Çok görmäk – o kötü bir iş. Ama birinä açılarsan, ozaman ilinnenersin.

– Bän kurtuldum bu çok görmektän. Şansora o istärsä dönmää geeri, bän hemen ilik yapacam!

Te busoy tavşam kurtuldu bu çok görmäk derdindän.

Uydurulma tekst

- Türlü çeşitlerdä aderlikleri çıkarın, dooru yazılmasını açıklayın.

52

Okuyun teksti. Çıkarın söyleyişleri, açıklayın onnarın maanalarını.

Halkın adetlerine görä yaşamak kuralları

Gagauz – o adam, angısı halk adetlerine görä tutêr namuz adetlerini. Hepsi bu kurallar, angıları koyulu „Namuz kodeksinin” temelinä, kuruldu halkın arifliindän.

kodeks
namuz

Gagauzun en büyük zenginnii – onun namuzu hem insannı.

„Yaşa dooruluklan, ozaman hepsi seni beenecek”. Namuzlu insan diil läüzım yap-sın kötülük dolayanında insannara.

„Aylene hem Vatanına izmet et”. „Allaha umut et, sän dä hodullanma”.

„Üünmäk kötülüktür”. Gagauz diil läüzım savaşsın kendisini göstermää. Gagauzun işlerini läüzım metetsin dolayanındaki insannar.

„Ne verdiysän elinnän, o gider seninnän”. Cömertlik zenginneder insanın varlını hem büülde insanın şannı olmasını.

„Ne ekecän, onu toplayacan”. Gagauzlar sayêrlar, ani kıskançlık hem sıkılık – insa-nın prost tabeetinin yannarı. Gagauz diil läüzım çienesin aalemin insannını hem na-muzunu, ama läüzım olsun insannara saygılı.

„Ölä bulduk, bölä götürecez!” Gagauz läüzım korusun kendi soyunun adetlerini hem saysın kendi halkının istoriyasını. Gagauz läüzım olsun dooruluklu adam hem aalemä, hem kendinä.

Stepan Bulgar

1. Gagauzlar angı kurallara görä yaşamaa savaşêrlar? Sıralayın onnarı.
2. Ne sayılêr gagauzun en büyük zenginnii? Bulun o cümleyi teksttä da onun maanasını açıklayın.

- Bulun da çıkarın aderlikleri. Belli edin onnarın morfologiya nışannarını.

Okuyun annatmayı.

SIIRCİK

Bir kara kuş sıircık kaçarak gezärdi kaba nadazda. Çemrek hem ölä şen, nicä kısmetli adam kaçınır en paalı musaafirlerini karşılamak için. O aarardı nadazda tatlı iyintisini hem da, sık-sık kaldırıp başını, gözledirdi dolayı – kollardı, kendisi düşme-sindi bir düşmana av.

Te o buldu bir uzun kara tırtıl, savaştı onu öldürsün, ama kaba toprakta didinmesi boşunaydı, enseymäzdi. Aldı tırtılı aazına da uçtu çetin yolun üstünä da orada girişti tırtı-lı, dalayıp, dartmaa, kaldırıp-kaldırıp, çetin erä urmaa. Tırtıl

semelendi, artık pek yımışak kıpırdardı... Sırcık aldı bu yarı ölü avı da uçu tu yuvasına yavrularına. Orada altı taane geniş açık sarı aazlar beklärdilär, imäk gelsin, cıvı-cıvı cıvıldardılar...

Kabul ettiynän tırtılı, sesleri birdän kesildi. Ana sırcık verdiydi onnara iş. Yavrular kendileri lääzımdı, tepeleyip, öldürsünnär da paylaşsınnar tırtılı. Ana vardı nasıl onu, öldürüp, parçalasın da ölä hazır versin aazlarına, ama o istemäzdi sevgili uşaklarını hazırnculaa üüretsin. Yok neçin başkasına dayanmaa...

Herkez küçüklüktän lääzım başlasın alışmaa ekmeeni kendi terinnän, zaametinnän imää...

Nikolay Baboglu

av – bir imeelik için bişey tutmaa
didinmesi – çalışması
enseyämedi – üsteleyämedi
hazıronculuk – haylazlık, işsizlik, hazırda imäk

1. Bu annatmanın adı „Sırcık”, ama nasıl taa başka ad olur ona koymaa?
2. Düşünün, sanki neredän kuşlar hem hayvannar da, insannar gibi, bilerlär üüretmää yavrularını, kendileri imeesini kazansınnar?
3. Ne var nasıl olsun yaşamakta kendi ekmeeni kazanmaa bilmeyennärlän?
4. Angı analar-bobalar halizdän sever uşaklarını: kim üüreder çalışkannaa mı osa kim üüreder hazırda imää mi? Annadın, neçin ölä ya bölä sayêrsınız?

- Verili cümledä aderlii bulun da morfologiya nışannarını belli edin:

Ana sırcık verdiydi onnara iş.

- Teksttän bulun da çıkarın aderlikleri. Doldurun tablişayı.

Aderliklerin çeşitleri	Örneklär
Üz aderlikleri	
Gösterici aderliklär	
Bellilikçi aderliklär	
Saabilik aderlii	

- Bu aderliklärlän **birär** cümlä kurun.
- Cümleleri tefterinizä yazın, aderliklerin altını çizsin.

§ 10. Aderliklerin morfologiya analizi

Söz payı. Maanası.

I. Temel forması.

II. Morfologiya nışannarı: aderliin çeşidi (üz, hatırlık, gösterici, soruş, bellilikçi, ilişki, bellisiz, inkâr, saabilik), sayı (varsaydı), hal (varsaydı), üz (varsaydı), saabilik forması (varsaydı).

III. Sintaksis funkçiyası.

Analiz örnekleri	
Selâm getirdim sana herkezdän ³ .	Şu ³ bayırın ardında biyaz-biyaz çiçeklär.
Herkezdän – aderlik (kimdän?). I. Temel f. – herkez (kim?). II. Morf. nış.: bellilikçi, bir. s., Ç. h. III. Sint. f.: selâm getirdim (kimdän?) <u>herkezdän</u> .	Şu – aderlik (angı?). I. Temel f. – şu (angı?). II. Morf. nış.: gösterici. III. Sint. f.: bayırın (angı?) <u>şu</u> .

53

Okuyun annatmayı. Tekstin öz fikirini açıklayın.

Kırlangacın ana yuvası

Hepsi, kim yaşêêr küüdä, görer kırlangaç kuşunu, angısı kurêr yuva evin saçaanda. Kırlangaç yaşêêr Bucak tarafında april ayından oktâbri ayına kadar, sora uçêr sıcak taraflara.

Kırlangaç çok baalı o evä, neredä yapêr kendisinä³ yuva. Kırlangacın yavruları, angıları³ büüyêrlär o yuvada, büüdüyân, uçêrlar Afrikaya, ama ilkyazın dönerlär ana yuvasına.

Kimi kerä kırlangaçlar severlär toplanmaa büyük kuş sürüsünä. Kimi kerä bin kırlangaç ya da üç bin kırlangaç uçêrlar havada.

Kırlangaç korkmêêr insandan, o sansın biler, ani insan yapmayacak kuşlara zarar. Doorudan da, gaga-uzlar söleêrlär uşaklara, dokunmasınnar kırlangacın

yuvasına. Eer düşärsä yuvadan bir kuşçaaz, anası baarêr-baarêr da uslanêr sade ozaman, açan yavruyu insan koyêr geeri yuvaya.

Stepan Bulgar

- April hem oktâbri aylarına nesoy deeriz gagauzça?
- Bulun aderlikleri da çeşidini belli edin.

Okuyun şiiri.

ANA SICAA

Ellerin, anam, nekadar
Bu dünnedä işlemiş,
Sanki onnara hiç mi aar
Bir vakıt gelmemiş?

Kaç kerä ekmek kazanmış!
Kazmadan sertlenmiş ellerin.
Kaç kerä onnar çalılanmış,
Doyurmaa deyni bizleri?

Kaç kerä ellerin yıkamış?
Buruşmuş ellerin sudan.
Kaç kerä bizi ilaçlatmış
En acı hem büyük acıdan!

Ömürdä zorları geçip,
Ellerin artık erimiş,
Salt sıcaa uşaklar için
Hep ölä sıcak kalmış.

Stepan Kuroglu

1. Nesoy soruşlar avtor kaldırê ana için?
2. Siz dâ vardır mı düşündünüz, ne zaman analarınız dinnener?
3. Ne lääzım yapmaa, da mamuların yaşaması taa kolay olsun? Açıklayın kendi fikrinizi.

- Bulun da çıkarın aderlikleri, onnara morfologiya analizi yapın.
- Yazdırın, nicä geçer ananın bir günü.

54

Okuyun teksti. Bulun da çıkarın aderlikleri. Belli edin onnarın morfologiya nişannarını.

Ekmeksiz yok yaşamak. Var söyleyiş „Ekmek herbir işä baş”. Kim dâ olmasan sän bu dünnedä, nekadar da olmasan zengin, ekmeksiz bu dünnedä yaşayamayacan. Biz alışıkız görmää onu soframızda her gün. Ama nicä o zor geler, etişincä bizim soframıza? Dedelerimizdä ekmek – güneşin simvolu: nicä gün verer yaşamak, ekmek tâ hep ölä. Dedelerimiz bilir kötü yılları ekmeksiz, açan ölärmış insan aaçlıktan. Onuştan biz lääzım bilelim ekmään paasını, becerelim onu hesapça harcamaa.

Hazırlayın bir proekt işi „Ekmeklän baalı gagauz halk adetleri”.

Söz teoriyası

§ 1. Baalantılı sözün ilerlemesi

Aklınıza getirin!

1. Angı sözä deniler baalantılı? Örnek verin.
2. Angı sözä deniler dialog sözü? Örnek verin.
3. Angı sözä deniler monolog sözü? Örnek verin.
4. Neylän ayrılêrlar aazdan hem yazılı monolog, dialog sözleri?

Okuyun teksti rollerä görä, koyun onun adını. Olur mu bu tekstä baalantılı demää? Neçin?

Beni hepsi sayardı, ani bän ii ürekli, ama bän sıkı çocuktum. Sıkılıktan² er kendimä bulamêêrim. Deyecez, açan benim³ dostlarım bendän isteerlär bişey almaa bir vakıda kadar, benim canım pek istämeer vermää, o istenmiş olan birbişey hiç diil dä läüzımsa bana... Bän deerim: „Buyur al, te vererim”, kendimin sä canım acıyêr. Ya da, açan gelirdim bän evä musaafirliktän, başlardım pişman olmaa, neçin ölä az idim bomboni orada. Bän utanırdım, ani bölä sıkıyım. Tezdä bän oldum ölä sıkı, ani başladım kimseyä bişey vermemää.

Bir kerä bana yaklaştı dostum Vani da yalvardı:

- Ver, – dedi, – te o kiyadını, bän dä okuyayım...
- Verämeyecäm, – dedim, – kendim okuyêrim.
- E sora verecän mi? – sordu Vani.
- Sora verecäm.

Peti istedi bendän karandaşlarımı – resimnemää, Todur da – şaşkilerimi – oynamaa.

– Yok nicä vereyim, – dedim bän Petiyä. – Büün bän kendim resimneyecäm.

Todura da dedim:

– Avşama bän kendim şaşki oynayacam küçük kardaşımnan.

İki gündän sora Vaniylän karşılaştım, o sordu bana:

- Başardın mı okumaa?
- Neyi? – sordum bän dä ona.
- Kiyadı.
- A-a! – aklıma geldi benim.
- Yok, başarmadım taa, bän herbir sayfayı pek oya okuyêrim.
- E islää, – kahırlı dedi Vani. – Ama, açan başaracan, verecän mi?
- Verecäm.

Kär o günü dä bana yaklaştı Peti.

- Büün verecän mi? – sordu o.
- Yok, verämeyecäm, – dedim bän.
- Kendim okuyêrim.
- Neyi okuyêrsın? – gülümsedi Peti.
- Kiyadı.

– Sän unutmuşun, bän sendän karandaşlarımı istediydim, – annattı Peti.

– A-a, ölä, ölä, – aklıma benim geldi. – Resimneerim taa, resimneerim!

Sora bän karşılaştım Todurlan.

– Ne, näbêrsın? – sordu o. – Şindi verecän mi?

– Genä verämeyecäm, – dedim bän. – Kendim okuyêrim! Diil, kendim resimneerim! Yanıldım – kendim oynayacam!

Bundan sora dostlarım bendän başka bişey istämedilär.

Uydurulma tekst

1. Annadın, nasıl karakteristika verir çocuk kendi-kendinä tekstin çeketmesindä?
2. Situatiyayı açıklayın.
3. Çocuun dostları annadılar mı, ani o yalan söyleer? Nasıl annadılar?

- *Nasıl annêêrsınız deyimnerin maanalarını: sıkı adam, diil ii ürekli, sıkılıından er bulamêêr kendinâ, ilik yapmaa sevmâz çocuk? Sölâyin.*
- *Bir deyimnân kurun cümlä. Yazın onu tefterinizä.*

2

Okuyun aşaaadaki 1-inci tabliṭada aazdan monolog formalarını. Bulun örnek onnara.

Üüredicinin hem üürenicilerin monologları uroklarda

Monolog sözleri	
Üüredicinin	Onun informaṭıyası, eni temayı üüretmää çekedeceykân; analiz yapması diktantlara, yazılmış takrirlerä, yaratmalara, testlerä; çıkış yapması uroon bitkisindä. Onun analiz yapması şkolacıların cuvaplarına, diskusiyasına.
Üürenicilerin	Onnarın geniş cuvapları predmetin bir teması için ya da bütünnä predmet için; annatmaları tekstin içindekilii için, tekstin personjları için; analiz yapmaları biri-birinin cuvaplarına; dokladları bir literatura temasına ya bir başka temaya görä.

3

Okuyun aşaaadaki 2-nci tabliṭada dialog formalarını, bulun onnara örnek.

Üüredicinin hem üürenicilerin dialogları uroklarda

Dialog sözleri	
Üüredicinin	Onnarın lafetmesi, üüredici eni temayı annadarkan, koyarak hepsinâ problemni soruşları. Lafetmâk problemni soruşlara görä, eni temayı açıklayarkan, diskusiya yapmasında. Üüredicinin soruşlarına cuvap vermâk, açan o koyêr soruşları biri-biri ardı sora hepsinâ deyni, ev işinâ kontrol yaparkan, verilmiş testleri çözürkân.
Üürenicilerin	Üüredicinin soruşlarına cuvap vermâk, açan o çok soruş koyêr, eni temayı urokta kaaviledärkân.

Hesaba alın!

Dialog hem monolog sözlär işidiler uroklarda üüredicinin hem üürenicilerin arasında.

MARIYA KUYUMCU

(1941)

Mariya Kuyumcu duudu 1941-inci yılda Tomay küüyündä, Çadır rayonunda.

Bilinir yazıcı taa çok proza yaratmalarını yazêr. Onun annatmaları pek meraklı hem yazılı bir annaşılır, süretli dillän. Dayma hem derin düşüneräk, o kendi annatmalarında türlü temaları açıklêr: yazêr gagauzların küüdä evelki yaşaması için, uşakların üürenmesi hem oynunnarı için, gagauzların istoriyası için hem taa çok başka yaşamak, iş temalarını çözmää savaşêr. Onun annatmaları üüreder sevmää gagauzları – bu küçük, ama pek işçi, çalışkan milleti, unutmamaa, ani o yaşamasında pek çok zorluklar çekmiş, ama kaybetmemiş dinini, dilini, adetlerini.

Okuyun annatmayı. Annadın Dalkanın hem Petrinin fasıl oynunnarı için.

ROMANTİKALI OYUNNAR

Dalkan geldi dostuna. Petri dâ bilirdi, neçin o geldi bu dumannı havada. Etiştirdi onu, sararkan sargılarını: alırdı çarıklarını patın altından, çözüldi dolaşık tasmalarını da giyyinirdi...

avşam
bildirdi

Babu, onun malisi, rökä dizindä işlärdi ipliini hem siiredärdi çocukları da sorardı: – Ne, genä mi gideceniz toy avına?

Babu kaçırdı iisini da, açan ilirdi onu bulmaa, ozaman çocuklar sessiz çıkardılar içerdän.

Bu avşam da oldu hep ölä. Çocuklar hızlı çıktılar içerdän da daldılar koyu dumannı dışarsına. Sora doorudan gittilər bir büyük samannaa. Dalkan oldu yolbaş (gemiye yol göstericisi). Samannık ta onnara gemi sayılırdı. Koyu dumannı da dolay – denizdi. Bu gemidä onnar üzärdilər türlü-türlü adsız adalara. Butakım şakadan yolda çocuklar annadırdılar çok bilinmedik işlär. Kör Garganın yuvasında – kulaktı, komuşuların harman eri – Mercanka adasıydı. Te butakım romantikalı oynunnarda çocuklar her avşam, eni erleri açıklayıp, koyardılar onnara eni adlar da, açıp kendi oyuncak kartalarını, nişannardılar orada eni denizleri, bayırları, toprakları. Tâ bu Düz Poyrazdı, burada „Kurbaa burnusuydu”... Tâ gemi geçmiş „Büük bayırın” makazlarını da yaklaştı „Kör Garganın” yuvasına, da Dalkan baarêr denizçiyä:

– Sol, sol tarafa al! Al tekerlää islää!

– Maşallaysın! Şindi ur saa tarafa, taa bir karış, taa yarım karış, şindi ver uz ileri!

Yaklaşdırdılar „Kurbaa burnusunun” tepesinä, burada yolbaş çıkarırdı kalpaanı da deyärdi tepeyä:

– Kurbaa burnusu, seläm sana! Geldi mi unukan o uzak gezidän?

Sora enidän dürtärdi Petriyi da deyärdi:

– Bak ileri uz! Duman – denizin duşmanıdır. Bak keskin, zerä urulacez su altında taşlara!

Petri çevirirdi parmaklı obadasız tekerlää, da gemi ilerlärdi uz. Dalkan da bakardı her tarafta dolaylara bir sopadan yapılı „bülürdän”.

– Te o kara hem biyaz adalar. Tutêr mıysın aklında, ani babun annadardı?

Bu arada çocuklar işitmedilär, nicä samannaa yaklaştı Petrinin dürük hem kalın sesli dädusu İlişka, da dumannı aulun içini yardı onun sesi:

– Ey, gemicilär, ha, bän sizi, zararcılarını, ha-a-a! Petri ba, sän orada mıysın? Ya, tez in erä! Neredä damdan tekerlek? Bän bıktım onu aaramaa... Geldi adam, sorêr işini, siz sä yarım tekerlektän oyuncak yapmışınız. Utanmêêrsın mı, şansora olmuşun delikannı, onbeş yaşında, ama başın hep dolu tozak samanının, oynamaklan?! Bän senin yaşında tarlada puluu haydardım... Ya, inin taa tez ikiniz dä oradan erä!

Da dädu İlişka çekedirdi sökmää belindän kayışını, butakım çocuklara „gemicilik” bitärdi bir vakıda kadar... Ama onnar kalırdılar ilin kannan hem kanaattılar, ani kendiycä görürdülär dünnenin, ana tarafının fasıllını. Ama dürük üzlü hem uzun bıyıklı dädu dayma geeridän sansın saplardı romantikalıları sözünnän:

– Sän ba, Dalkan, baari, neçin çıkmêêrsın bu bizim „gemicinin” önünä? Baksana, brakmış işi, oygu delmeyi, da gitmiş neylän aldanmaa, iilencä aarêêr kendinä!

Çocuklar sa bunnara gülärdilär „kis-kis-kis” da daalışırdılar duman içindän evlerinä. Däduunun dä üfkesi geçärdi, o gidärdi kendi dostuna. Ama Petri oturardı oymaa çekettirilmiş eni tekerlään başlında oyguları.

Ertesi avşam hep ölä dumandı, Dalkan beklärdi, Petri gelsin, ama o neçinsä oyala-nırdı osa heptän mi gelmeyeceydi? Dalkan aldı onnarın kendi ellerinnän çizili „kartayı” da tırmandı genä samannaa. Petri hep taa gelmüzdi, belliydi, ki, olmalı, gelmeyecek. Dalkanın beklemektän canına aar çöktü, o düşündü, ki dädu İlişka onu genä koydu delsin oygu. Bak dädu kendisi tekerlekçiydi hem Petriyi dä üüredirdi zanaatına. Petri otururdu dädusunun iş erindä da bir keskin daltaylan lampanın şafkında oyguyu oyardı, aklı sa hep Dalkandaydı, beki, brakaceydı, ama dädusunun aar adımnarı hem sesi işidilirdi dışardan, da o düünürdü çetin pelit aacında oyguları yapmaa. Bu tombarlak pelit butuundan lääzımdı olsun tekerlek başlı... Çocuk, baka-baka işinä, hep taa özenirdi, neçinsä sevinirdi dä.

Dalkan sa samannıkta açtı „kartada” kendisinä eni bir yol da çeketti „denizçiliini” yalnız. „Dünnenin Boz denizi” saktı, da çocuk indirdi pardılardan gemi direklerini aşaa, sora çözdü bezleri. Aldı yolu „denizin” öbür tarafına, „Kör garganın” yuvasına dooru. „Gemi” ölä gidärkän, ilerdä ansızdan peydalandı bir ateşçik, sora o hep taa bülürdü.

– Acaba, naşey olsun bu fasıl ateş? Bak sän, nasıl o oynêêr!

Çocuk, kayıp, sıyrıldı samannın üstündän, ama ateş erdän görünmüzdi, da o enidän tırmandı geeri samannık gemisinä. Buradan o ayın açık gördü, nicä ateşli dillär, dolaşıp, oynardılar, fırlardılar, sansın, birdän, kösteklenip, çökärdilär aşaa. Bir dä o ateşlär oldular yoluk, daanık, tüülü, ama gözäl boylu bir turna. Ateşli „turna”, yayıp kanatlarını, sansın özenirdi uçmaa, ama genä çökärdi... Dalkan açık aazlan siiredärdi bu fantaziyalı masalı. O dayanamadı, indi taa bir kerä samannıktan, lääzımdı gitsin o ateşli turnaya... Dalkan doorudan yollandı oyanı, neredä kanatlanırdı ateşli turna, ama

çocukların oyunlarına görä orasına deyärdilär „Kör Garganın yuvası”. Bu erlär diildi pek uzakta, da dumannık içindän çocuk kaçardı ateşä dooru, aklı onun gezärdi: „Bey, naşey olsun bu iş? Neçin o ölä, süünüp, kalkêr, çok fasıl oynêêr... Beki, onu o Üüsek Koç süser?”

Dalkanın acızgan „gemicinin” canı istärdi taa tez kurtarsın bu gözäl ateşli kuşu o kuduz koçtan. Da o aklınca artık sansın tutardı o turnayı kucaanda, alıştırırdı onun kırık kanatçını, sansın duyardı, nicä turna da ona alışêr, seviner, ki kurtardı deyni...

Kaçarak kuşa dooru, Dalkan etişti dereyâ, da buradan o meraklı iş ona göründü taa ateşli, taa açık, o durgundu derenin boyunda aaramaa kuru geçik, ama bulamadı. Bataklı derâ kışın da kalırdı yımışak çamurlu hem sulu. Dalkan, kuşkulu eni duygu-sunnan, hiç düşünmedään, girdi bataklı suyun içinä. İlerdä hep oynardı o ateşli turna, çocuk ta adım-adım hep ilerlärdi ona karşı. Derenin orta erindä ayakları birdän battılar, da o duydu, ani bataklık onu başladı yutmaa. Derinnik çekärdi onu aşaa herbir soluunda, te artık battıydı dizädän, savaştı oynatmaa ayaklarını, ama çalışması boşunaydı, hiç çıkamazdı, hep taa batardı, artık belädän çamurdaydı, aklı sa ateşli turnadaydı. Bir dâ ona göründü, ki turna döndü da oldu al duaklı, bir gözäl kanatlı kız. Dalkan şansora bataklık içindän çıkamazdı, yaklaşamazdı o kanatlı turna-kıza, darsıklıktan hem can acısından onun yaşları, sel gibi, akardılar. O genä savaştı çıkmaa, ama, oynattıkça kendini, taa çok batardı...

Dalkan sildi yaşlarını çamurlu elinnän, açan artık umudu kaybedirdi. Sol elinâ ilişti bişey, o bir odundu, angısı kurtardı çocu buulmaktan. Bu odunun yardımınnan, düünä-düünä, zar-zor o çıktı bataktan kenara...

* * *

Petri oydu birkaç oygu başlıkta, aldı parmaa, ölçtü oyguya, ama uymadı, lăazımdı taa oysun, da üfkeli-üfkeli çeketti taa pek kakmaa daltayı. Çetin hem damarlı pelit butuu verilmäzdi, dâdu sa yakındı gelmäâ, işi bakmaa. Petri işlärdi sıkı, ter-su içindä kalmıştı... Bir dâ açıldı kapu, da sıvık şafakta dâdunun erinâ ona peydalandı bir „korkuluk” – fit bataklık adamı. Petri ansızdan hem dâ korkudan annayamadı, kim o, ne o. Baktı, sildi gözlerini... sanırdı bir görüntü, o sıkı çokanı elindä da dedi:

– Sade yaklaş! Yıkayacam o senin pırgalarını.

„Bataklık adamı”, durup, kaldırdı kollarını, sansın istedi Petriylän güreşmäâ, sora gösterdi derâ tarafını... da gücülâ dedi:

– Orada buu... ne kaldı buulayım...

– Naşey orada, va? Naşey sin sän, va? Hay git hızlıca, git buradan!

„Bataklık adamı” gülümsedi da nesä lafetti Dalkanın sesinnän.

– Hey, ortak, ne, sän beni mi tanımadın? Bän düştüm...

Petri aldı çividän feneri da yaklaştı „korkulaa”, da şindi gücülâ hesap aldı, çamurlu adam – kendisi Dalkandı.

– Hey, ortak, naşey sana oldu, va? Neredä sän bölä bulaşmışın? Kim seni yuvarladı bataklık içindä?

– Petri, hiç sorma bişey, ver, taa tez yıkanayım hem diişeyim bişeylän, zerä çok üşüdüm...

Petri getirdi su, yıkadı Dalkanı hem verdi eski ruba diişmäâ...

– Sölä kardaş, ne oldu seninnän?

– Bizim „gemidän”, samannın üstündän, gördüm o „Üüsek Koçun” bayırında bir ateşli kuş da gittim onu kurtarmaa yangın içindän, sandım, ani onu koç süser hem yakêr soluunnan. Açan etiştım dereyâ, o döndü bir kıza, altın fistannı, al duaklı, hızlandım o gözeli kurtarmaa da battım deredä bataklık içinä boynumadan, ne kaldı orada buulayım.

– Şindi dä hep görüner mi o kız?

– Olmalı, görüner...

Petri dä tutuştu görmää bu meraklı kıızı. Ama etiştirdi İlişka dädu. O, açan gördü Dalkanın bataklık rubalarını erdä, çeketti gülmaa...

– Sanki ne zaman siz, brakılacınız yaymannanmaktan, kendinizi şaşırmaktan. Ele bak sän „denizçiyi”, domuz gibi, bataklanmışın, denizdä mi bu çamurları buldun?

– Dädu, bän derenin ötäända gördün bir ateşli turna, pek benzärdi güneşli kıza, gittim onu kurtarmaa da deredä battım...

– A-a-a, baksana sän, nelär yapmış o ateşli turna? E senin hiç mi gelmedi aklına, ani orada var nicä olsun „Er gözü”? İşidirdik dedelerimizdän, ani gecä tölä te ansızdan çekedirmiş oynamaa er üzündä ateş. Er-toprak kimär sıra açarmış bir gözünü, da o zaman fırlarmış oradan ateşli turna, ama oyunundan pek benzärmiş o masallardan gözäl kıza, Dünnää gözelinä. Senin gibi dä genç çocuklara o, bezbollahi, taa da gözäl görüner...

* * *

Ertesi günü çocuklar gittilər derenin ötääna. Burada belliydi, ani gecelemişti çobannar, yakmışlar büyük ateş... Ama Dalkan pek istärdi dädunun annatması aslı olsun, da genä taa bir sıra görsün o „Er gözü”, o Turna-Kızı.

Mariya Kuyumcu

adalar – balaban erlär, angılarını sarmış denizin suları
pardılar – gemi direkleri
yolbaşı – yol göstericisi, şturman
sak hava – lüzgersiz hava, uslu hava
sıvık şafk – tunuk şafk
dürük – sert, üfkeli
pelit aacı – meşä aacı

1. Neredäydi hem nedändi çocukların gemisi? Ama denizi?
2. Neçin lääzımdı uşaklara tekerlek?
3. Siz taa sık angı oynunnarı evdä oynêêrsınız? Annadın.
4. Neçin dädu İlişkaya uymazdı çocukların oynunnarı?
5. Annadın Dalkanın yalnız „denizçilii” için.
6. Neçin Petri korktu çamurlu adamdan?
7. Ne o „Er Gözü”? Sanki var mı aslıdan „Er Gözü”?

- Kendi laflarınızla yazdırın çocukların gemisini. Annatmanızda kullanın baalantılı sözün nişannarını.

Hesaba alın!

Yazılı monolog hem dialog formları kullanılır tekstlerdä, annatmalarda hem başka literatürä yaratmalarında. Baalantılı sözdä var tema, gramatika hem maana baalantısı, logika uygunnuu hem mutlak kompozitiya bütünnüü.

§ 2. Uydurulma yazısı

4

Aşaadaki teksti okuyun, koyun ona ad, sora tefterinizä yazın.

Bu oluş oldu bir gagauz küüyün boyunda. Bir koyun sürüsü otlardı alçak bayırcıkların tepesindä. Hava pek sıcaktı, güneş yakardı koyunların, köpään hem çobanın üstlerini. Ansızdan çoban hastalandı, sıcaktan kaybedip kendisini, düştü erä. O köpek, angısı beklardı sürüyü, bir akıllı köpekmiş. O annamış, ani koyunların saabisini hastalanmış. Köpek ilkin haydamış koyunları tırlaya. Sora dönmüş geeri da bayırcın üstündän sürümüş çobanı aşaa, küüyä. Tezdä küüyün insannarı görmüşlər, ani bu köpek sürüyür hasta saabisini evin eşiklerinä. Dooru sölenir, ani köpek hiç bir zaman da belada brakmaz kendi saabisini.

- Bitki cümlelerin maanasını açıklayın.
- Bir uygun söz köpek için kendinizdän söyleyin.
- Var mı nasıl bu tekstä baalantılı demää? Neçin? Annadın.

✓

Okuyun şiiri.

PASKELLÄ KÜÇÜKLÜÜMDÄ

Dar sokakta toplanmış uşaklar,
Oynêrlar günnärlän çelik.
Kızgın fırında pişirir analar,
Paskellä için çok imeelik.

Çıkmış ihtârlar, güneştä yısınp,
Yalpak hem uygun konuşêrlar,
Gençlär badaşêr, kol-kola tutunup,
Rop-rop kırlarda kaçınêrlar.

Aleksandra Kristova

Tatlı hamurun gelir kokusu,
Sabaalendän paska pişti,
Şenniklän gelir bu Allaa yortusu,
Te klisedä çan dirildi.

1. Nicä avtor annadêr kendi anmaklarını Paskellä yortusu için?
2. Nicä hazırlanmışlar Paskellä yortusuna insannar?
3. Nesoy imeklär analar pişirerlär bu yortu için? Annadın.
4. Siz dä yardım edersiniz mi büyüklerä? Şiirdän sıracıkları kullanarak, sayıklayın.
5. Sizin küüyünüzde, kasabanızda nicä bu yortuyu bakêlar büyükler hem küçüklär?

- „Rop-rop” oyunu için büyüklerden üürenin da annadın.

Okuyun teksti.

İZİN

Gavruş anasında birdi. O gözäl yalpak delikannıydı. Anası hastaydı, hep aalaşardı başından. Bir avşam, açan gün kauşurdu, Gavruş girdi mamusunun odasına. Anası yatalaktı. O danıştı:

– Oolum, ya gel yanıma.

Gavruş yaklaştı da sordu:

– Ne, anacım?

– Yalvarêrım, çocuam, getir bir çölmek su, ama olsun sızıntı suyu.

– Of, mamucuum, küüde birkaç pınar kaldı, läázım taa kenara gideyim. Yalnız ka-lacan.

– Korkma, oolum, bän bekleyecäm.

Gavruş aldı testi, yolda da hep bir düşünürdü anasının saalı için. Etişti pınara, hızlı çıkardı bir kazan su, doldurdu kabını da alatladı evinä. Gelärkän, insannarın selemnerini almazdı. Düşünärdi: neçin sanki kâr pınar suyu istedi anası?

Te o etişti. Anası almazdı gözlerini kapudan, beklärdi bitki saalınnan oolunu.

– Getirdim, anacım, – yalpak danıştı Gavruş.

– Çok saa ol, oolum. Biläsin, öbür dünnedä en paalı su. Yalvarêrım, bir pınar yapasın. Ko bu dünnedä hayırın kalsın, öbüründä dä suyun olsun. Hem taa bir: bän bobana adadıydım düzmäa bir pınar, ama zorluklardan olmadı kolaylım, bunu sana izin ederim. Hem beklämä, açan susuz yanacan, da ozaman başlayasın kazmaa pınarı...

Nesä hasta taa söyleyeceydi, ama can verdi.

Gavruş yaşlar gözlerindä emin etti, ani yaşamasında mutlaka düzecek sımarlama pınarı.

Todur Marinoglu

izin – sımarlamak
yalpak – mahkul
yatalak – döşeklerde hasta
testi – su taşımaa topraktan kap
hayır – ilik

1. Neçin Gavruş istemäzdi ayırılın anasından?
2. Nasıl su istedi anası Gavruştan?
3. Gavruş sesledi mi anasını? Gitti mi suya?
4. Sudan gelirkän, Gavruş neçin pek kahrılıydı?
5. Ne simarlamıştı Gavruşun bobası anasına? Neçin anası o simarlamayı yapamamış?
6. Ama Gavruşun anası, öleceykän, ne simarlamış ooluna?
7. Nasıl sanêrsınız, Gavruş tamamnayabilecek mi anasının simarladını?

5

Aşaada verili temaya görä kendibaşına kurun birär baalantılı tekst. Kullanın yardımcı lafları, koyarak onnarı lääzımnı formada.

Ne bän her sabaa yapêrım

- I. **Çeketmesi:** Bän kalkêrım pek erken, saat edidä.
- II. **Temel payı:** İlkin... Sora... Ondan sora...
- III. **Bitkisi:** Bän etiştiririm hepsini çabuk yapmaa da şkolaya geç kalmêêrım.

Yardımcı laflar: kaldırmaa döşekleri, gimnastika yapmaa, yıkamaa dişlerimi, üzümü, ellerimi, enseme; suuk suylan yıkanmaa, imää sabaa ekmeeni, çabuk giyinmää, aynaya bakınmaa, çantama kiyatları, tefterleri koymaa.

- Teksti tefterinizä yazın. Türlü çeşitlerdä aderlikleri kullanın.

6

Okuyun annatma payını. Bu tekst baalantılı mı? Açıklayın.

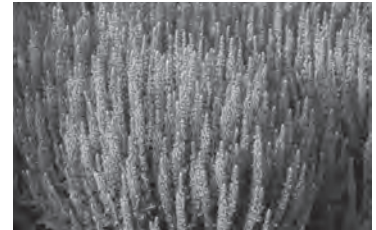
Büülü gözellik

Sabaa yortu. Troița³. Aklıma geldi, nicä bu yortuya karşı anamnan gözäl tertiplärdik içerlerini, kapunun önünü. Sora saçaklara geçirärdik körpä fidan dalı. İçerdä palaların üstünä dä döşedärdik türlü otlar hem kır çiçää. Adetä görä, bu otların arasında nası-nicä lääzımdı bulunsun Troița otu da çiçäännän.

Can erim sarılıydı geçmâz darsıklıklan. Avşam üstü çıktım kıra. Bakındım dolaya, aarayarak gözlerimnän Troița çiçeeni. Tâ gördüm onu, da neçinsä pek sevindim. Troița çiçeeni kolay ayırmaa başka otlardan: onun ufacak pütürekli yapracıkların benizi soluk eşil, çiçää sä şıralı, zambak başacak. O çekeder açmaa aşaaadan yukarı dooru. Onuştan başacın aşaaasında dizili taa iiri hem şıralı çiçeciklär.

Ucuna dooru çiçeciklär ufaklanêrlar. Ucu sa hepbir büüyey, da onda peydalanêr eni toomrucak. Bir yanından aşaaadaki çiçecikleri başlêrlar geçmää, kurulanêrlar, ucunda sa eni tomrucaklar açılêrlar da doldurêrlar dolayı eni keskin, unutulmaz kokuyılan.

toomruklar
büülü
nasıl-nicä

Kim baari bir kerä çekti içinä bu çiçään kokusunu, o biler, ani bu koku dürter canını, kuşkulandırêr üreeni. Ačan bakêrsın kota, Troița çiçekleri görünerlär, nicä zambak mumnar eşillik içindä.

Mariya Mercanka

1. Nicä hazırlanmışlar Troița yortusuna avtor hem onun anası?
2. E siz dä hep bütürlü mü hazırlanêrsınız Troița yortusuna? Kendi laflarınızlan yazdırın, nicä siz evdä bu yortuya hazırlanêrsınız.
3. Ne görmüş avtor kırdä avşam üstü?
4. Siz dä vardır mı topladıınız Troița otunu? Teksttä yazdırılmış hem sizin kırdä gördüünüz Troița çiçää birtürlü mü? Yaraştırarak, cuvap verin.

- Sizin küüyünüzdä, kasabanızda nicä bu yortu bakılêr, annadın.
- Bulun teksttä **beş** aderlik da belli edin onnarın morfologiya nişannarını.

Aşaadaki teksti okuyun, söläyin onun söz tipini. Açıklayın, olur mu bu teksti baalantılı söz saymaa. Neçin? İnandırın.

Köpään adıydı Bim

Biz yaşardık¹ daa içindä. Bizim küüceemiz daayın bir kenarında bulunurdu. Bir gün bän avcılıktan gelirdim küüyümüzä. Daada islää örüdü işim: tüfeklän urdum bir yaban ördä. Yolda yoruldu da, bir ateş yakıp, oturdum yanında dinnenmää. Bän çıkardım çizmelerimi, tüfeemi astım aacın birinä. Benim yanımda dalmıştı derin uykusuna avcılık köpääm Bim. O uyuyardı pek kuşku. Ačan bän kıpırdanırdım, köpek açardı gözlerini.

Bim kaavi bacaklarınnan hem boz arkasınnan benzärdi canavara. Ama onun boyu taa alçaktı canavarlardan. Bim – bir uslu, yavaş köpekti. Beni pek beenirdi, bendän hiç ayrılmazdı.

Ansızdan daa içindän bir canavar peydalandı. O kaçardı uz bana dooru. Bän annadım, ani tüfeklän patlatmaa ona dooru etiştirämeyecäm.

Kurtardı Bim. O hızlı kalktı erindän da kaçarak tuttu canavarın buazından. Onnar ikisi başladılar buuşmaa. Bän çabuk aldım tüfää, keezleyip canavarı, patlattım. Canavar erä düştü.

Evdä bän Bimin yaralarını yaaladım formalinnän. Doktora götürmää deyni, lääzımdı üz kilometradan zeedä yol yapmaa, onuştan bän köpää ilaçlamaa götürämedim. Bän baaladım Bimi da başladım ii imeklärlän onu doyurmaa.

Ivan Andreeviç Aramileva görä

- Tekstin içindekiliini annadın te bu plana görä.

1. Avcının dinnenmesi ateşin yanında.
2. Kuduz canavar.
3. Kurtarıcı.
4. Canavar kurşuna uruldu.
5. Nasıl Bim kurtardı avcıyı?

KONTROL EDİN KENDİNİZİ!

1 Okuyun teksti da onun adını koyun.

Sansın bir görünmâz kuvet çekti beni otluk içinä. Yaptım birkaç adım bir tarafa da çöktüm aşaa. Bütün güüsümnän çektim içimä soluumu. Bu serinniktän, taazä ot hem çiçek kokusundan canım çeketti sık-sık düülmää.

Bän sansın daldım bir büülü obana, neredä serincäydi, herbir taraftan da gelärdi kafanı semeleyän kokular. Hepsindän pek duyulardı pelin kokusu: pelin bulundu fit yanımda. Gözäl bir ot. Alaca kesili gümüş yapracıkları yapêrlar onun boyunu donaklı hem şenni.

Pelin kokusu nicä yaşamak: acı, ama geler çekäsin onu içinä bitkisiz. Bu kaavi koku-kudan sansın taazelener düşünmekleri.

Tä gözümä ilişti genger, ani büüyärdi hendeciin boyunda. Tikenni onun yaprakları, ama kaba leläka çiçää olêr pek sevgili Dragayka yortusunda. Bu yortuya karşı genclär kırkêrlar genger çiçään uççaazını. Yataceykan, koyêrlar onu başı ucuna, neetleyip bir kismet.

Mariya Mercanka

1. Nedän avtorun canı çeketmiş sık-sık düülmää?
2. Ne görmüş kırda avşam üstü avtor?
3. Yazdırın kendi laflarınızlan pelin otun kokusunu.
4. Ne o genger otu?

2 Teksttä aderlikleri bulun da herbirinin çeşidini açıklayın.

3 Küçüldek formasıda aderlii bulun:

- a. busoy,
- b. butakım,
- c. netürlü,
- d. necääz.

- Bu laflan **bir** cümlä kurun.

4 Ne lääzım bilmää, ki tekstä uygun ad koymaa?

- a. kaç cümlä var teksttä
- b. tekstin öz fikirini
- c. tekstin uzunnuunu
- d. tekstin avtorunu

TEMA 4

ARİFLİK HEM KISMET

Yardımcı söz payları

§ 1. Ardlaflar

Angı laflara deniler ardlaflar?

Ardlaflar deniler te o yardımcı dıışılmâz söz payına, angısı gösterer lafların ilişikliini biri-birinâ.

Ardlaflar **için, gibi, görâ, deyni, sora, aşırı, beterâ, üzerâ, kadar, karşı, kaarü hem başka** lafların ardlarında kullanılêrlar.

Ardlaflar dıışılmeerlâr sayılara görâ, onnar hallanmêêrlar. Cümlelerdâ ardlaflar kullanılêrlar adlıkların, aderliklerin, işliklerin hem başka söz payların ardında.

Örnek: Okumak kiyadı altıncı **klas için**.

Onun gibi bân dâ kıvrak yazdım.

Dostum **gün aşırı** bizâ gelârdi.

Pazara **karşı** klisenin cannarı düüler.

1

Aşaadaki cümleleri yazın, ardlaflarını bulup, altlarını çiziniz.

1. Dermenin uzun kanatları lüzgerä karşı hızlı dönärdilər.
2. Şkolanın bibliotekasında biz bir saat kadar eni kıyatları okuduk.
3. Dostumdan kaarä, yoktu kim yardım etsin bu bizim pek zor işimizdä – eni evin aul boyunda fidan dikärdik.
4. Bir sürü bi-yaz guguş pek yukarı, gökün üzünä, uçtular, orada onnardan başka, sade maavi gök görünärdi.
5. Kuancık pençerenin aralıundan içeri girmiş, dooru dädunun koynusuna sokulmuş (*masaldan*).
6. Tarlalarda güzlüklär sırça gibi çıkmıştılar. (*N. Tanasoglu*)
7. Gırılışanın büyük dürüklüü üzerinä ona kimsey yaklaşamazdı, bir adamdan kaarä. (*D. Kara Çoban*)

beeri
kuancık

2

Aşaadaki cümleleri okuyun, ardlafları bulup, çıkarın da yazın onnarı tefterinizdä, aşadaki örnää kullanarak.

1. Zor iştä sora evin sundurmasına oturduk dinnenmää.
2. Pek bulutlu havada yaamura karşı lüzgär esärdi.
3. Dar sokacıktan tükenä dooru bir taliga döndü.
4. Kasabadan, avtobuslardan kaarä, herbir küüyä marşrutkalar da gezer.
5. Bu çok çalışkan adam için biz gazetada bir annatma okuduk.
6. Balıkçıların kazanında, küçük balıclardan başka, bir dā engeç vardı.
7. Onun gibi bän becermeerim bölä kıvrak gölmek dikmää.
8. Dostum şkoladan evä dooru benimnän gelir.
9. Gün aşırı bän süpürerim kuşların aulunu.

Örnek: iştä sora, ...

✓

Okuyun şiiri.

GÖZÄL GÜL SANA!

Laf dolu dünnä,
Ama aslısı – bir!
Çok erlär erdä,
Duuma erim – bir!
Anam, sän dā bir,
Yarimnän – iki...

Güllär açık çok,
En gözeli – bir!
Onu koparıp,
Baaşş vereyim,
Diil, yarım, sana,
Ama anama!

Nikolay Baboglu

1. Şiiri okuyun, onun temasını açıklayın.
2. Kimä vermiş peetçi en gözäl gülü? Acaba neçin? Açıklayın bakışınızı.
3. Kurun aazdan birär yaratma, açıklayın bu temayı: „Analar paalıydır”. Şiirdän sözleri kullanın.

3

Uydurun laf birleşmelerini cümlelerä, ki taman olsunar. Angı annatmadan alınma bu cümlelär?

1. Kısa Miti bu dünnedä hiç pişman olmamış...
2. Üürener iki yıl çocu da gelir ... evä.
3. ... yapacam bir canavarcık.
4. Ceviz aacından çıkarmış bütün ... yakacak.

1. bunun için
2. kışa deyni
3. yaptıkları için
4. kasabadan sora

4

Düzün cümlä verilmiş ardlaflarlan.

İçin, gibi, görä, deyni, sora, aşırı, beterä, kadar, karşı, kaarä.

§ 2. Ardlafların özellikleri

Gagauz dilindä ardlafların özellikleri

Adlıkların hem aderliklerin ardında bulunan ardlaflar koyêrlar onnarı türlü hallara.

1. Ardlaflar **için, gibi, aşırı, beterä, üzerä** koyêrlar adlıkları hem aderlikleri, ki onnar cümle-dä bulunsunar **temel** ya da **saabilik** hallarında.**Örnek:** Bän soledim kafadarıma, ani bu iilii yaptım **onun için**. (**Onun** – saabilik halında.)2. Ardlaflar **kadar, karşı, deyni, görä** koyêrlar adlıkları hem aderlikleri **doorudak** halına.**Örnek:** Bän küüiyä kadar yayan örüdüm. (**Küüiyä** – doorudak halında.)3. Ardlaflar **kaarä, sora, beeri** koyêrlar onnarın önündä bulunan adlıkları **çıkış** halına.**Örnek:** Stepu bir vakıttan sora buluştu dostunnan. (**Vakıttan** – çıkış halında.)

5

Aşaadaki cümlelerden ardlaflarlan laf birleşmeleri çıkarın. Onnarın önündä bulunan adlıkların hem aderliklerin skobalarda yazın halları, kullanarak örnä.

Yarım yılın içindä benim dostum için başkasından hiç bir prost laf işitmedim. Onun için pek düşüner malisi. Kimär kerä, şkoladan gelirkän, dostuma o karşı çıkêr. Bu ihtär insan küçükkenä pek ii üürenärmış, onuştan o isteer, dostum da onun gibi islää üürensın. O yarım saat kadar gider sokakça şkolaya dooru. Dostumun bakışı-na görä, malisi boşuna ona karşı çıkêr. O sayê kendisini büyük, bu üzerä onu diil läázım okadar çok korumaa. Yolda biz şaka biri-birimizä söleeriz, gezeriz dik, kollarımızı sallamêêrız, dermen kanadı gibi.

ihtär
bu üzerä
biri-birimizä

Örnek: dostum **için**. (T.h.)

6

Aşaadaki cümleleri yazın, ardlafların altarını çizin, onnarın önündä bulunan adlıkların hem aderliklerin üstündä yazın halları.

Bu daa kadar gözäl dolayda bişey yok. Onun için çok yazılı resimnär, türkölär, yaratmalar. Gözelliktän kaarä, onun faydası da pek büyük. Daalar bizä saalık verer. Bu üzerä onu korumaa läázım. Diil hırsız gibi sade kullanmaa onun faydalını.

7

Koy adlıkları o formaya, ki peydalansın ardlaflar.

Sportcu- ...
Poyraz- ...
Armut- ...
Güneş - ...
Küücääz- ...
Karanfil- ...
Çiidem- ...
Kırç- ...

Daalık- ...
Bostan- ...
Bucak - ...
Mamu- ...
Beygir- ...
Çadır- ...
Adet- ...
Halk- ...

§ 3. Ardlafların dooru yazılması

Gagauz dilindä ardlafların taa çoyu başka laflardan **ayırı yazılêrlar**.

Örnek: lüzgerä **karşı**, bizim **gibi**, şkola **için**, başçaya **kadar**, bendän **kaarä**, bunnardan **başka**, aula **dooru**.

8

Aşaadaki adlıklarlan hem ardlaflarlan düzün birär cümlä, onnarı teflerinizä yazın.

İçin, gibi, görä, kadar, deyni, beeri, sora.
Adam, dädu, beygir, saman, taliga, Çadır.

Ama dilimizdä var ölä ardlaflar: **-lan, -län, -dan, -dän, -dak, -däk, -nan, -nän**, ani yazılêrlar başka laflarlan **birleşik**, afiks gibi.

Onnar vokal garmoniyasına görä laflara yamanêrlar. Onnar ardlaflar afiks sayılêrlar.

Örnek: bobay**lan**, kiyat**lan**, sepet**län**, kırad**an**, üülenä**dän**, avşamad**ak**, dizäd**ak**.

9

Verilmiş laflara ekläyin afiksleri, ani ardlaflar erini tutêrlar.

Sän, adet, sabaa, kenar, küü, kalem.

10

Aşaadaki cümleleri yazın, ardlafların altlarını çiziz, açıklayın onnarın dooru yazılmasını.

1. Bu artistik kiyadını benim için bobam satın almış.
2. Benim dädumnan malim yaşêrlar bizim evin en sıcak içersindä.
3. Kedi atladi dışarı pençerä aşırı.
4. Yaamurun beterinä dostlar buluşamadılar biri-birinnän.
5. Neredä kaldın, mari Paşi, üülendän beeri bekleirim seni?
6. Eni adetlerä görä, çam aaçcaazlarını insan läázım donaklasın diil sade Eni Yıla karşı, ama Kolada yortusu için dä.
7. Ön diptä oturêr bobaylan ool (*D. Kara Çoban*).
8. Evin bir pençeresi olsun horuya karşı (*Türküdän*).
9. Sendän kaarä yardımcım yok (*Masaldan*).
10. Üülendän sora kızgınnık biraz indi.

almış
diptä
pençerä

Aklınıza getirin!

Afikslerdä, açan lafın temeli **-m**, **-n** konsonnarınnan biter, **-n** konsonu yazılêr.

Örnek: gün – gün**nän**, kum – kum**nan**, adam – adam**nan**, bizim – bizim**nän**.

Butakım, **-nan**, **-nän** hem afiksin, hem ardlafların funktiyalarını tamannêêrlar.

11

Yazın adlıkları. Kóyun onnarı o formaya, ki peydalansın onnarda ya da onnarın ardında ardlaflar.

Kol – ...,	ev – ...,	adam – ...,	sözlük – ...
dermen – ...,	yaz – ...,	erik – ...,	el – ...
uşaklar – ...,	dün – ...,	avsam – ...,	duvar – ...

Örnek: kol – kollan, ev – ev için.

12

Aşaadaki laf birleşmeleri yazın, ardlafları bulun.

Dumandan sora, üürenicilär için, bobaylan annaşmaa, anamnan işlemää, ateşlän oynamamaa, yaza kadar, ona görä, günä karşı, evä dooru, avşamadan çalışmaa, ma-sallan uyutmaa, türküylän şennendirmää, dutlan ekmek imää, sütlän pişmiş pirinç karıştırmää, kardaşımnan görüşmää, çıçumnan geziyâ gitmää, testeräylän kesmää, demirlän çıkarmaa, üülenädän beklemää, fidannara karşı, hayvannara deyni, bildir-dan beeri, beş gün ileri, dostumdan kaarä, bizim gibi, avsamadak beklemää, bizimnän oynamaa, onnardan başka.

- Ayırı yazılan ardlafların altlarını bir çizgiylän çizin, ama birerdä yazılan ardlafların altlarını çizin ikişär çizgiciklän.

13

Aşaadaki lafları tefterinizdä yazın, onnarın temellerindä bitki konsonnarın altlarını çizin. Açıklayın, nezaman yazılêr **-nan, **-nän**, nezaman da – **-lan**, **-län**.**

Benimnän, seninnän, üzümnnän, gözümnnän, düünnän, sesinnän, ekinnän, odun-nan, insannan, toomnan, tozlan, toplan, sütlän, buzlan, gençlän, kiyatlan, somunnan, ekmeklän, eriklän, armutlan, dostumnan, saalıklan, yazallan, çibıklan, göklän, adam-nan, samannan, aalemnän, sportlan, selämnän, kardaşımnan, oolumnan, kızımnan, merdivennän, yardımnan, küreklän, güneşlän, çotuklan, makazlan, dillän, neetlän, kökennän.

Tekrarlayın!

Ardlaflar deniler...

Var bölä ardlaflar, angıları...

Cümlelerdä ardlaflar kullanılêrlar...

Ardlafların var bölä özellikleri...

§ 4. Baalayıcılar

Baalayıcı deniler o yardımcı diişilmâz söz paylarına, angıları baaladêrlar iki cümlä payını ya da cümleleri biri-birinä.

14 Aşaadaki verilmiş sıracıklarda lafların söz paylarını belli edin.

1. Taylı, sulu, geniş, uzun, açık-maavi.
2. Derä, kiyat, laf, ördek, ateş.
3. İçin, görä, kadar, karşı, gibi, sora.
4. Hem, ama, eer, ani, açan, zerä.

15 Okuyun teksti. Bulun baalayıcıları da annadın, neyi onnar baalêêr bireri.

Pani hem batüsu Yorcu bostanı beklärdilär. Yorcu hiç haylak durmazdı, çakısınnan ya karpuzları dilimnärdi, ya bişey yonardı. Pani sä ba masal sölärdi, ba bordeydä sinekleri koolardı. Üülendä pek sıcak olurdu, ama gargalar sıcaktan korkmazdılar. Avşam-sabaa hep uçuşurdular da konup-delärdilär karpuzları.

- Yazın cümleleri tefterinizä. Baalayıcıları çevreyä alın.

STEPAN KUROGLU

(1940–2011)

Stepan Kuroglu – o da Ukrainadan Moldovaya gelenlerin biri. Onu başka gagauz şairlerinden ayırêr onun tematikası, angısında taa çok karşı gelir yaşamak hem adamın ruhu için, ekolojiya hem tabiat için, Bucak hem sevdä için düşünmeklär... Onun şiirlerinde taa çok filoso-fiya bakışı, problemalar açıklanêr derindän. Onun yaratmaları okunêr ilin, havezlän, çünkü onnar yazılı ürektän, sıralı, zengin, käämil bir usta dilinnän.

Stepan Kurogluya, kendi halkına büyük fayda yaptıkları için, gagauzlar verdilar üüsek bir titül „Gagauziyanın Hatırlı Vatandaşı”.

Okuyun şiiri.

ÇÖŞMENİN DÄ BOYUNDA

Çöşmenin dä boyunda
Dinnenmää islää,
Hem auçlan orada
Su serin içmää.

Ömürün çalgıcısı –
Şen çöşmä, serin.

Boyunda onun yattım
Uyumaa derin.

Baalarda işidildi
Bir gözäl türkü,
Daa ona cuvap verdi,
Hey, geçti uyukum.

çöşmä
cuvap

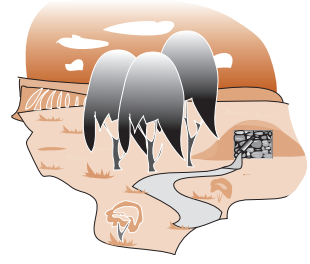
Çöşmenin gölceezindä
Gelecek uykun,
Sän süüdün gölgesindä
Yat, yolcu, uygun.

Kısmetli mi türküyä?
Seslener çöşmä,

O mayıl oldu ona,
O sustu, allä.

Ömürün çalgıcısı,
Seslenip, sustu,
Ki halkım türkü çalsın
Hem da şen olsun!

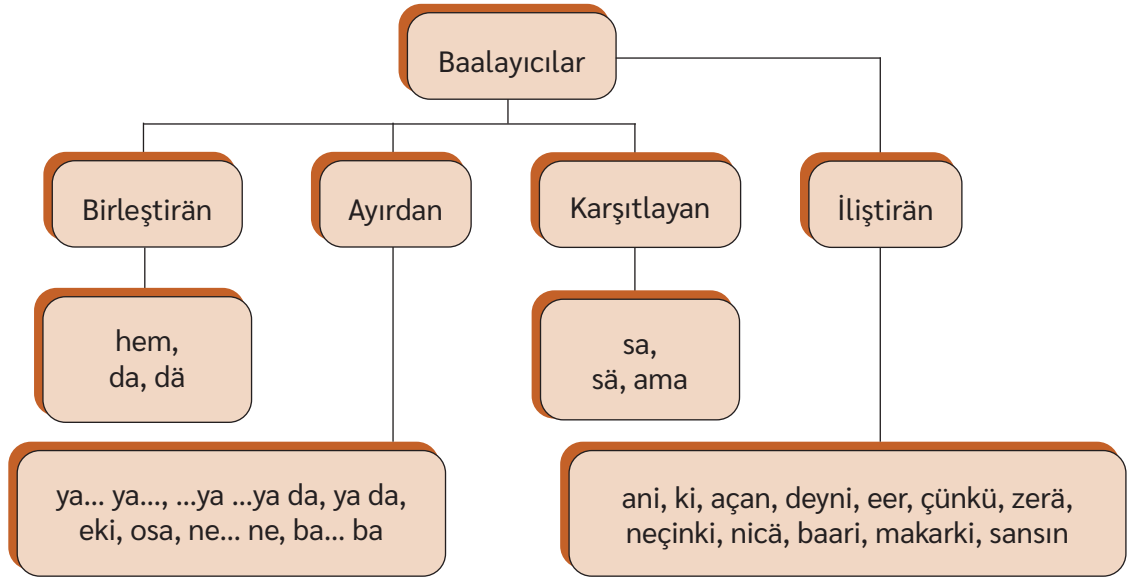
Stepan Kuroglu

1. Demekli okuyun hem ezberläyin şiiri.
2. Bulun şiirin öz fikrini. Okuyun onu.
3. Neçin sustu ömürün çalgıcısı? Neçin avtor çöşmeyä ömür çalgıcısı deer?

- Bulun baalayıcıları da annadın, neyi onnar baalêêr bireri: cümlä paylarını mı, iki cümleyi mi?
- Bu baalayıcılarla kendiniz cümlä kurun da tefterinizä onnarı yazın.

§ 5. Baalayıcıların klasifikaşısı

16

Uydurun baalayıcıların hem onnarın bölümnerini.

1. Ani, açan, eer, ki, nicä, neçinki, zerä.
2. Hem, da, dä, hem dä.
3. Ya da, osa, ba ... ba, ne ... ne.
4. Ama, sa, sä.

1. Karşıtlayan.
2. Ayırdan.
3. Birleştirän.
4. İliştirän.

1. Vani hem Koli gittilər bibliotekaya kiyat almaa. 2. Sandım, geldi kardaşım Sandi, o sa başkasıymış. 3. Bu başkası gülümsedi da uzattı elini bana. 4. Ya çalımı ver bana, ya bir somun ekmek. 5. Vani ya da Koli yaarına inää sıra kuuacek. 6. Sergey bendän küçük, ama çok taa akıllı. 7. Unutma, ani sabaa toplantımız var. 8. Makarki yorgundum, işimi brakmadım.

Hesaba alın!

İliştirän baalayıcılar **ani, açan, aniki, deyni, eer, ki, makarki, makar ani, neçinki, san-sın, çünkü, zerä, baarim, nicä, baari** kullanılêrlar katlı cümlelerdä. Onnar baalêêrlar sadä cümleleri bir katlı cümleyä.

Okuyun şiiiri.

baaşla
sevinç

BAAŞLÊÊRİM

Ah, ürek derin cannı!
Sän baaşla hep şafkını,
Sıcaanı o insana,
Kim sevinç döker cana.

Ne mutlu o cannara –
İi ürek açannara.
Kimnerin lafı paalı,
Bakışı da yardımını.

Kär olsun saçlar biyaz,
Bilmesin bitmäk ilkyaz.
Senmesin hiç çiçeklär.
Çan gibi ötsün seslär.

Kim koymuş hem neetini,
Saymasın zaametini,
Ki çok aşırıp bayır,
Şükürlü yapmaa hayır.

Bu stihin peetlerini,
Duygulu el öpmemi,
Çok baaşlêêrım onnara –
İi ürek açannara.

Vasi Filioglu

sevinç – sevinmelik, şennik
aşırmaa – uzaa gitmää
stih – şiir

1. Kimä baaşlêêr şair stihini? Kaçınıcı dörütlüktä var bu soruşa cuvap?
2. Nasıl lääzım olsun insanın lafı? Ama bakışı?
3. Söläyin ikinci soruşa kendi düşünmenizi.
4. „El öpmäk” adeti için ne bilersiniz, annadın. Sizin ayyenizdä bu adet var mı? Annadın.

- Bulun da çıkarın şiirdän aderlikleri, çeşitlerini belli edin.
- Baalayıcıları bulup, çıkarın da çeşidini belli edin.
- Kurun ilıştırän baalayıcıylan **birär** cümlä.

Okuyun teksti, onun içindekiliini annadın kendi laflarınızlan.

MANUŞ

Manuş bir çok uşaklı içerdän çıkma, bir gençti Bolgrad kasa-banın taraflarından. Küçüklüktän istämedi kalsın yaşamaa boba-sının ekmeendä da gitti evdän çıraklaa.

yazı-kış
kemençeci
hayır

Uşaklar erkek tarafında, olur demää, bobalarından kara, görmäzmişlär kimseyleri. Bu aulda sade bir Manuş, singin, çek-nik, fukaara, kalmıştı kuulmadık, dışarda erkek izmetlerini yapmaa deyni. Sade onun varmış kolaylı kışın suuk havalarda taşısın boyarların içerlerine yakacak.

Vekil Vasilin Manuşu, buydu bir geniş arkalı, sık kara bıyıklı, üüsek annılı, çok gözäl simada bir adam. O taşırdı epiz-eni gaytannı anteri, ayaklarında yazı-kış çizmä, belindä dä geniş, kırmızı, evdä dokuma kuşak. Bay Manuş sayılırdı bizim baş öndercimiz. Kimsey onu baş koymadıydı, kimsey ayırmadıydı, ama onun kendi Allahtan vergisi, istidatı, talantı kaldırdıydılar bu adamı okadar yukarı bizim üzümüzdä, ki hepsimiz lafsız sayardık onu, seslärdik hem hatır güdärdik ona... Kemençeci, annadıcı hem pek gözäl okuyucu, çok dil bilici, şiir, muzıka sevicisi, annayıcısı – bunnardı Manuşun çok taraftan vergilerindän sade birkaçı...

Benim tarafımda hepsindä dolay küülerdä onu bilirdilär, nicä bir käämil geçilmedik kemençeciye. Ama bän ilk kerä işittim onu, annadırkan Bucak tarafımız için, bizim gözäl adetlerimiz için, küülerimiz hem kasabalarımız için. Onun sözünü yoktu nasıl seslämemää. Onun lafı büülärdi sesleyiciyi. İnsan arasında deerlär, ani onun aazından bal akêr. Ama çok sora bän annadım, ki en çok meraklıydı bu adamın kemençesi, angısı hem şennedirdi, hem aaladırdı, hem oynadırdı.

Manuş gagauzdu, ama, kendi ana dilindän başka, taa bilirdi moldovan dilini, bulgarcayı, rusçayı, islää lafedärdi grekçä hem çıfıtça. Dillär için aklımda kaldı onun bir çok gözäl, arif lafı: „Dil bilmäk – o bir büyük hayır insanın kendisinä hem onun yanı başındakılara da, dil bilän kolay kıyatçılı da üürener, bilimi dä duyêr, dil bilmäk diil bir ük taşımak da omuzunu bertsin...” Butürlü düşünän adamnan bozmazdı dost olmaa hem onunnan dayma lafa durmaa.

Nikolay Baboglu

sima – görüm
gaytan – kara yalabık tasma
önderici – baş
büülemää – akıl kaplamaa
vergi – becermäk

1. Düşünün, sanki neredən gələr söleyişlər, bilmeycelər, legendalar, masallar? Kim onnarı düzmüş, yaratmış?
2. Manuş neylän anılmış?
3. Kaç dil bilirmiş Manuş?
4. Dil bilmäk için ne sölärmüş Manuş? Söläyin tekstin laflarınnan.

- Çıkarın da yazın o cümleleri, angılarında var baalayıcı. Baalayıcıların çeşitlerini belli edin.

§ 6. Baalayıcıların dooru yazılması

Baalayıcıların dooru yazılması
Birleşik
Katlı baalayıcılar aniki, neçinki, makarki, eki birleşik yazılêrlar. Örnek: O bu sabaa dinnener, neçinki avşam geç geldi evä.
Ayrı
Toplanmış baalayıcılar, angıları düzülü da, dä, ta, tä, ki lafların yardımınnan yazılêrlar ayırı: hem dä, hep tä, ya da. Örnek: O adamın varmış bir çocu hem dä bir kızı (masaldan).

18

Aşaadaki cümleleri tefterinizä yazın, annadın, ne bilersiniz baalayıcılar için.

1. Üürenicilär derslerdä okuyêrlar **hem** yazêrlar.
2. Batücuum, sallangaçta sallasana beni **dä**.
3. Bu işi vermäm bän **ne** sana, **ne** ona.
4. Büün **ya da** yaarina işlerimizi bitirecez.
5. Kendi düşündüünü çetin tut **da** yap, **ama** olma inat.
6. Savaşma sincirdä yabancı köpeklän oynamaa, **zerä** o seni dalar.
7. Anastas kalmış evdä, **çünkü** hastaymış.
8. Kaçın taa hızlı, **baari** siz etişin vakıdında finişä.
9. Bän aaradım Todiye içerdä, o **sa** dışarda oynarmış.
10. Sana da yardım edecäm, **makarki** vakıdım pek az.

- Tefterinizä yannışlıksız yazın.

19

Verili cümledä angı laf baalayıcıdır? Onunnan bir cümlä kurun.

Çünkü biz artık annaştıydık.

a) annaştıydık,

b) çünkü,

c) biz,

d) artık.

Hesaba alın!

1. Ayırdıcı baalayıcı **osa** birleşik yazılêr.

Örnek: *Aalayım mı osa güleyim mi? (osa – ayırdan).*

2. Ama açan yalnız kullanılêr aderlik „o” hem baalayıcı „sa”, yazılêr ayırı (o sa).

Örnek: *Biz bekledik, bekledik kafadarımızı, o sa gelmedi (sa – karşıtlayan).*

3. Balayıcı **ya da** ayırı yazılêr.

Örnek: *Vani ya da Koli yaarina bızaayı sura kuuacek.*

20

Verili baalayıcılarla birêr cümlä kurun da onnarı tefterinizä yazın.

Ama, osa, sa, ya da, çünkü, neçinki, ani, açan, makarki, sansın.

21

Teksti okuyun, çıkarın baalayıcıları, çeşitlerini belli edin. Açıklayın onnarın dooru yazılmasını hem neyi onnar baalêêlar.

Buluşmak

Eveldän taa kalmış adet buluşmakta laflan selâm vermää ya da bir jestlän hoşluu göstermää (elleşmek, ya el öpmäk, ya da sarmaşmak).

Pek çoktan sade yabancı adamnar, karşılaştıynan, biri-birinä elini gösterirmişlär. O vakıtlarda yabancıyan, tanınmadık adamnan karşı gelmek korkunmuş, da bu üzerä läazımmış elini göstermää, tanıtmää, ani sendä yok siläh. Çok taa sora elini göstermek geçmiş, da elleşmek olmuş hem diil sade yabancılarla, ama herbirinnän buluşmakta da.

Büünkü gündä elleşmek gözäl bir adet. Elleşerlär gençlär dä, ihtärlär da, hem hısınnar, hem yabancılar... Ama buluşmakta çok büyük duygu göstererlär karılar hem kızlar. Onnar sarmaşêrlar biri-birinä, gülüşeräk.

En unutulmaz hem sevinmelikli buluşmaklar olêr uşaklarla, ani çoktan uzaklardan ana-boba evlerinä dönmüşlär.

Gagauzlarda küçüklerin en yakınlarla buluşmasında, mutlaka, olêr el öpmäk. Bu bizdä hem buluşmak sevinmeli hem, dä çok saygı, hatır büyüklerä. Bu adeti olmaz unutmaa ya ondan vazgeçmää. Bizim ihtärlarımız da, biri-birini sokakta karşıladıynan, biraz başını iildip eki kalpaanı çıkarıp, mutlaka adamın kefini, halını sorarlar.

Uyduurulma tekst

siläh – tüfek hem başka cenk, düüş tertipleri
jest – bir davranmak

1. Angı adet taa eveldän kalmış gagauzlarda?
2. Sizin ayyenizdä bu adet var mı?
3. Büünkü gündä kullanılan adetläär için annadın.

- **Bir** cümlä ayyenizdä kullanılan adet için kurun, tefterinizä yazın.

Okuyun annatmayı.

DÜŞ

İlkyaz. Nofrey dädu dinnener meyva başçasında. O beener bu güneşli zamanı. Taa çok sever bereketli güzü. Bu vakıt aaçlar dolêr olmuş meyvalarlan. Däduunun başçada en sevgili aaçı var. O hepsindän kıvrak bir armut aacı. Dädu sever onun şıralı armutlarını da. Onnar sap-sarı hem baldan tatlı olêrlar. Şindi ihtär onun

altında bulunêr. Aaç çiçektän bim-biyaz gelindän gözäl. Gün şılamasından, çiçek kokusundan dädu uyukladı. Çeketti görmää düş.

Te gider o geniş uzun derenin boyundan. Gök pam-pak teneki. Ansızdan peydalandı bir küçüräk bulut. O benzärdi armut aacına. Bulutçuk yaklaştı erä. Çaaardı däduyu. O başladı kalkmaa göklerä. O ilin sallardı kanatlarını.

Taman açan dädu girdi bulut içinä, ansızdan kimsä darttı, acıttı kanatlarını. O o saat uyandı. Bir yaban guguşu savaşırdı däduunun ince-cik, kaardan biyaz bıyıklarını koparıp, yuvalık taşımaa. Yuvasının temelini kuş şansora koymuştu armut aacının bir dar çatalında.

Todur Marinoglu

ilkyaz
bim-biyaz
yuva

guguş – güvercin kuşu
teneki – yalabık demir yapraa
yuvalık – yuva için

1. Siz beenersiniz mi ilkyaz zamanını?
2. Kuşlar nezaman yuva yapêrlar?
3. İlkyazın taa ne var nasıl söylemää kuşlar için?
4. Neçin annatmanın adını avtor „Düş” koymuş? Ayın-açık bu olur mu?

- *Bulun baalayıcıları, açıklayın onnarın dooru yazılmasını hem neyi onnar baalêêrlar.*
- *İki baalayıcıylan **birär** cümlä kurun.*
- *Verili laflara **sinonim** bulun: zaman, başladı, şıralı.*
- *Verili laflara **antonim** bulun: incecik, ilin, yaklaştı.*

§ 7. İzmetçi adlar

Gagauz dilindä var ölä adlar, angıları kullanılêrlar söz paylarınnan barabar da göstererlär lafların arasında dolaylık ilişkiliini, dolayda bulunmak erini, deyecez: **üst, alt, ard, ön, yan, orta, ara, iç, dış, karşı, baş, boy.**

Örnek: *çuvalın içindä, kapu önündä, sıra başında, insan arasında.*

Bu laflar **izmetçi adlar** sayılêr.

İzmetçi adlar annadılan laflarlan yazılêrlar ayırı.

Cümledä izmetçi adlar barabar temel laflan türlü cümlä payı olêrlar (tamannık, hallık).

Örnek: *Güvercinnär konmuşlar aul üstünä.*

Süpürdüm aul boyunu.

Er altından sarı toprak çıkardılar.

22

Herbir resimä aazdan cümlä kurun.

üstündä

altında

önündä

ardında

içindä

dışında

arasında

yanında,
dolayında

karşısında

boyunda

başında

23 Yazın cümleleri, ekleyerek laflara lâazımını afiksleri.

1. Masa__ üst__ kiyadı al. 2. Çiten__ alt__ kloçka yatêr 3. Dolap__ iç__ rubalar bükülü. 4. Şkola__ yan__ var bir dar köprü. 5. Petri girdi iki dost__ ara__. 6. Küü__ orta__ var anmak taşı. 7. Ev__ dolay__ büüyêr salkım aaçları. 8. Uşak saklandı boba__ ard__. 9. Gelinnän guvää__ ön__ döktülär bir kazan su.

- Angı laflarda oldu konson ya vokal dönmesi, dooru yazılmasını açıklayın.

24 Aşaadaki adlıklarlan hem izmetçi adlarlan kendiniz cümlä düzün.

Taş üstündä, kiyadın altında, sundurmanın boyuna, kapu önündä, apteka yanında, baayın ortasında, dolap içindä.

25 Cümlelerä sintaksis analizini yapın.

Skolanın dolayında aul düzdük. Yırakta, yol ortasında, bir maşına peydalandı. Pınarın dolayında plitka koydular. Uşaklar aul boyunda kuran oynêêrlar.

§ 8. Laflar var, yok

Laflar **var, yok** predikat lafları sayılêr. Onnar cümledä kabul edêrlär predikat afikslerini da düzerlär sadä hem katlı predikatları.

„**Var**” hem „**yok**” laflar cümlä içindä baalanêrlar **nicä** laflan hem başka işliklärän da düzerlär katlı predikatları.

Örnek: Evin teneki saçaanı **var nicä indirmää** taa aşaa.

Bu dar içerin köşesinä **yok nicä koymaa** masayı.

26 Aşaadaki laflarlan birär cümlä düzün.

Yoktu nicä durmaa, var nicä vereyim, var nicä kaçmaa, yok nicä satayım, var nicä yazalım, yok nicä kalayım.

- Cümleleri tefterinizä yazın. Predikatların altını çizin.

27 Aşaadaki cümleleri okuyun.

1. Erken yoktu nicä kalkmaa, pek yorgunduk.
2. Sportçulara bu dar çetin yolcaazda yoktu nicä kaçmaa.
3. Kim islää üürener, onnarı var nicä alalım geziyâ.
4. Bu gözâl renkli kiyadı var nicä okusunnar küçüklär dä.

- Cümleleri tefterinizä yazın.
- Predikatları bulun, onnarın altını çizin, annadın, ne bilersiniz butürlü predikatlar için, nicä onnar düzülü.

Hesaba alın, nicä diişilerlär laflar **var, yok**, kabul edärkän predikat afikslerini **şindiki** hem **geçmiş** zamannarda.

Şindiki zaman			
Birlik sayısı		Çokluk sayısı	
Bän var- ım	yok- um	Biz var- ız	yok- uz
Sän var- sın	yok- sun	Siz var- sınız	yok- sunuz
O var (vardır)	yok (yoktur)	Onnar var (vardırlar)	yok (yokturlar)
Geçmiş zaman			
Birlik sayısı		Çokluk sayısı	
Bän var- dım	yok- tum	Biz var- dık	yok- tuk
Sän var- dın	yok- tun	Siz var- dınız	yok- tunuz
O var- dı	yok- tu	Onnar var- dı-lar	yok- tu-lar

- Ornek:** 1. **Zena** (subyekt) **vardır yaptı** (predikat) anasının işini.
 2. Güz artık bitärdi, ama büyük çotuklarda üzüm taa **vardı** (**vardı** – predikat).
 3. Saklambaç oynarken, bän çok aaradım seni aul içindä, **sän** (subyekt) **yoktun** (predikat) birerdä.
 4. **Komuşular** (subyekt) **yoktular** (predikat) evdä, onuştan onnarın tokadı kapalıydı.

28

Aşaadaki teksti tefterinizä yazın, ardlafları hem baalayıcıları bulun, onnarın altlarını çiziniz, tekrarlayın, ne üürendiniz bu söz payları için.

Uşaklar başçada çiçektän çiçää, kuannar² gibi, gezärmişlär da birtürlü annayamazmışlar, angı çiçään kokusu taa gözäl. Mani¹ demiş, ani en gözäl koku – gül kokusu. Panti³ demiş, ani salkım çiçää kokusu gülleri enseyärmiş. Sandi baarmış bir taraftan, ani olmuş kaun kokusundan taa gözäl yok. Mani bununнан kayıl olmamış da demiş, ani en gözäl koku – portokal kokusu. Miti hep susarmış. Bir dä demiş:

**kuan
portokal**

– Gülsüz dä, kaunsuz da, portokalsız da var nicä yaşamaa, ama ekmeksiz kimsey yaşayamayacak. Tä neçin bän ekmää kokan elleri severim. Onnardan taa gözäl koksun bişeycik² yok!

Hepsicii gülümsemişlär da birdän kayıl olmuşlar.

- Uşakların angı cuvabı hoşunuza geldi? Açıklayın, neçin?
- Söz tipini belli edin.

Alın hesaba! Laflardan *var, yok* var kolay adlık düzmää -lık, -luk laf kuran afikslerin yardımınan.

Örnek: var - var-lık (adlık);
yok – yok-luk (adlık).

Literatura janraları

Literatura – **geniş** maanasında – hepsi, ne var **yazılı**: bilim yazıları, artistik literaturası, iş yazıları, gazeta, dergi hem başka.

Ama **dar** maanasında – o sade **artistik literaturası, artistik yaratma yazıları**.

Literatura var **aazdan** hem **yazılı**.

Yazılı literatura sayılêr haliz literatura, onu maasuz yazıcılar yazêrlar, yaradêrlar, dooru literatura dilini hem onun normalarını kullanarak.

Aazdan literatura sayılêr *folklor, halk yaratması, halk literaturası*.

Yazılı literatura yaradılêr hem *şiiir*, hem dâ *proza* formalarında.

Literaturaya var nicä demää artistik sade ozaman, açan o yaradılı **artistik süretlerinin** yardımınan. Çok maanalı laflar, önemni demeklâr, frazeologiya çevirtmeleri h. b. – onun temel mareriallarıdır.

Artistik literatura yaratması lââzım **bir ideya** kullansın, **bir problema** kaldırsın, işlesin halkın **kulturasını** kaldırmaa, ilerletmää.

Herbir literatura yaratmasında (poeziyanın, prozanın) lââzım olsun **içindekili maanası** hem **dışankı** uygun ustalı **forması, ideyası** hem **teması – probleması, geroyları** (personajları) kendi karakterlerinnän hem süretlerinnän; yaratmanın lââzım olsun **kompozitiası** hem **süjeti**.

Okuyun şiiiri demekli.

ADAMIN KISMETİ

Duumuş uşak ii gündä,
Kabletmiş baaşış-ömür.
Olsun fayda dünnedä,
Kimnerä insan denir:
Bobaya, anasına...
Bitmeer adamda zaamet,
Zaaamet – bir ateş koru.
Yaşamak – o büyük kismet,
Süündürmeylim biz onu!
Elleri koksun topra,ä,
Sündürmeyelim, adamnar,
Büük kismetin korunul!

Bizdä karı, uşak var –
Al öp küçük oolunu!
Ko sevensin uşacık
Dünneyä, anasına.
Güllär içindä açık
Doyamasın soluuna.
Herkezä gün şılasın,
Hayırlı çöşmä yapsın,
Dolu olsun hem sofa.

Vasi Filioglu

1. Neçin Vasi Filioglu şiirin adını koymuş „Adamın kısmeti”?
2. Neçin poet sayêr, ani dünneyä gelân uşak kabletmiş baaşış? Angı baaşış için laf gider?
3. Kimin adı insan, ne läüzım yapsın o bu dünnedä?
4. Neçin şair sayêr, ki yaşamak – o büyük kısmet? Siz dä mi ölä sayêrsınız? Kendi laflarınızlan soruşa cuvap verin.
5. Okuyun birinci hem ikinci dörtlükleri da bulun orada cuvap soruşa.
6. Ne sımrlêêr Vasi Filioglu bobasına küçük oolu için? Bulun cuvap şiirdä.

- Şiirin temasını söläyin. Temayı açıklamak için şiirdän lafları kullanın da dooruluunuzu inandırın.
- Angı problemayı Vasi Filioglu şiirindä kaldırêr?
- Şiirdä bulun **üç** nişannık da söläyin onnarı. Koyun onnarı yaraştırma uurlarına.

Okuyun şiiri. Üürenin onu ezber.

ALTINCIK BUCAK

(Muzıkayı düzdü hem çaldı artist İon Bas)

Yuha, yuha, dumca-dumca,
Yuha, dumca ca,
Mari, ayol, sevgi canım,
Mari, gözäl kız!
Sän dä, Oğlan, gözäl Oğlan,
Gelin, kadınca oynayalım,
Tay, dari-diri, dä!

Yuha, yuha, dumca-dumca,
Yuha, dumca ca,
Çalsın, sevensin, oynasın,
Altıncık Bucak!
Şen oynunnar, bol yaşamak,
Eni sabaa, güneş sıcak,
Tay, dari-diri, dä!

Yuha, yuha, dumca-dumca,
Yuha, dumca ca,
Danın şılak, yärin yalpak,
Gözelim Bucak!
Nicä Oğlan, nicä uşak,
Gel, taşıyayım seni kucak,
Tay, dari-diri, dä!

Nikolay Baboglu

dumca-dumca – daul düülmesi
yalpak – tatlı laflı, şen, gülär üzlü

1. Vardır mı işittiiniz bu türküyü? Neredä (radioda, televizorda, bekim, birisi çaldı düündä ya başka erdä)?

2. Şiirin angı laflarından belli, ani şair çok sever bizim tarafımızı? Neçin o demeer altın Bucak, ama deer „altıncık Bucak”?
3. Siz bilersiniz mi, ani altın – metal, ama altıncık – o çok gözäl, sarı bir çiçecik? Vardır mı gördüğünüz? Neredä?
4. Söläyin, nasıl annêersınız şiirin bu sıralarını: „*Şen oynnar, bol yaşamak Eni sabaa, güneş sıcak...*”.

- Bulun şiirdä artistik kolaylıklarını. Annadın, nesoy onnar yardımcı olmuşlar poetä.
- Şiirin ideyasını açıklayın.

§ 1. Şiir

Ne o şiir?

Şiir – artistik sözü, literatura janrası, neredä var **rifma**. Şiiri yazêr peetçilär (poetlär). Şiir forması taa derin gösterer insanın can acılarını, düşünmeklerin en saklı taraflarını.

Peetçilär işindä kullanêrlar türlü literatura kolaylıklarını (*epitet, metafora, uydurma, alegoriya*).

Bir şiirin dört sırasına **dörtlük** deniler. Şiirlär ayırlêrlar düz yazıdan (prozadan) **ritmaylan hem rifmaylan**.

Örnek: İslää gidärsä işlerim,
Uurum uyarsa günnän-gün,
Beni kutlarsa dostlarım,
Şafklı yanêr gök-gözlerin.
Todur Zanet

Rifma deniler iki ya da birkaç yannaşık bulunan şiir sıralarında lafların son kısımların uymasına, birtürlü ötmesinä. Rifmalı şiir sıraları uygun, sansın birtürlü sölenêrlär, onuştan onnarı kolay aklında tutmaa. Dörtlüktä olur rifmalansın yannaşık sıralar ya bir sıra aşırı, ya birinci sıra dördüncüsünän, ya hepsi dördü dä sıralar.

Örnek: denäyin, nicä yazıcı Stepan Kuroglu şiirindä „Girgin çoban” rifmayı kullanêr:

Ne gozäl ana taraf,
Doz-dolay eşil koraf,
Deniler ona Bucak,
Gel da şiiret, gel da bak.

Ritm – şiirlerin urgusuz hem urgulu kısımların erleştirilmesi, kullanılması. Yazıcılar, şiirlerin sıralarında ölä erleştirêrlär urgusuz hem urgulu kısımları, ki onnar biri-biri ardısora gitsinnär, ilin okunsunnar, da olsun ritm, nicä daul düülmesindä. Alalım Dimitri Kara Çobanın şiirindän „Oolum, oolum!” bir dörtlük:

...Sade açan
Baktın düriük,

Ürääm oldu
Çürük-çürük.

Bu dörtlünün urgusuz hem urgulu kısımların sheması:

// - - ' // - - ' //
// - - ' // - - ' //
// - - ' // - - ' //
// - - ' // - - ' //

Shemada görüner, ani şiirlerin herbir sırasında birtürlü erleştirili urgusuz hem urgulu kısımlar, onların sıralarında var ritm, hem bitki kısımları urgulu da, rıfmal da. Onuştan onnar insanın fikirinä çabuk yamanêrlar.

Strofa – bu şiirin bir payıdır. Strofa olur olsun iki sıradan, taa sık dört sıradan, bekim, beş, bekim, üç, ama sıralar mutlak lââzım göstere sin bir dolu fikir.

Örnek: Vasi Filioglunun şiirindän „Bucak” bir dörsıralı strofa:

Paalı Bucak tarafım,
Canabinä var lafım,
Nesoy bölä kısıdan
Diiştirmiş seni insan?

Hesaba alın!

Urgulu kısımlar hem urgusuzlar giderlär bir aşırı (urgulu-urgusuz; urgulu – urgusuz; urgulu – urgusuz...). Şiirlerdä urgulu hem urgusuz kısımlar gitmeerlär nasıl olursa, ama belli bir sıralıkça. Bu türlü sıralaa deniler ritm. Kimi şiirlerdä olur ilkin gitsin urgusuz kısım, sora urgulu, kimi şiirlerdä dä olur ritma sıralı bozulsun. Butakım şiirlär düz yazıdan ayrırlêrlar sade çok süretlerinnän.

1

Çalışın şiir kurmaa. Parantezadan ayırın uyan lafları da koyun onların noktalarını erinä, afiksleri diiştirerek.

Süpürärsän içerdä³,
Çiçecää dökärsän su –
Var sendän yardım evdä,
Üreciin olur...
(hoşlu, buzlu, kuzu)

Şen öterlär¹ daullar,
Küüdä olêr çok düünnär.
Güz geldi türlü renkli –
Evlensin, kim diil ...
(evli, evlenmää, bellî)

- Birinci kupletin (dörtlünün) urgusuz hem urgulu kısımlarını belli edin. Yapın onun shemasını yukarda shemaya göre.

KONSTANTİN VASILIOGLU

(1938 – 2014)

Konstantin Vasilioglunun duuması küçük ayın 28-indä 1938-inci yılda Ukrainanın Bolgrad rayonun Aleksandrovka (eski adı Satılık – Hacı) küüyündä. Anası anılmış terziykaydı, bilärdi çok halk türkülerini. Bobası anılmış başçıvancı. Hepsi vardılar dört uşak ayledä.

Küçükkän beenärdi demekli okumaa A. Puşkinin, M. Lermontovun, V. Mayakovskiyn şiirlerini.

1958-inci yılda, gagauz üüredici kurslarını bitirip, Beşgöz küüyündä üüredici başlankı klaslarda başladı işlemä.

Herbir yaratmasında K. Vasilioglu çalêr gimn kendi çalışkan gırgin halkına, angısını o pek sever: „Benim yaşamam, benim sevdam, benim duygularım, benim yaptıklarım sana, Bucak; sana, sevgili Vatanım, sana, körpâ Gagauziyam!”.

Okuyun şiiri duygulu.

ANA-BOBA

Çok işleer bizim mamu evdä:
Pişirer o bizä gözlemä,
Kuşlara su, imä o verer,
Kapunun önünü süpürer.

Bu dooru, dostlarım, bu ölä, –
Ama yoksaydı baka evdä?
O evin bir ucu bulunmaz,
Kapusu o evin kapanmaz.

O sabaalen bakêr, kalkalım,
Havaya görä biz giinelim,
Sofraya, oturup, iyelim,
Vakitlan evä dönelim...

Sokakta tokatçık hep gırçlar,
Aulda hayvannar aaç durar.
O evin örtüsü hep akar,
Yıldızlar tavandan kâr bakar.

Koyunnar aulda alafsız,
O evin kesesi – parasız.
Uşaklar bobasız – pek arsız,
Çorbacıyka onsuz – raatlıksız...

Ne gözäl yaşamaa ayledä,
Açan mamuytan baka evdä!

Konstantin Vasilioglu

1. Ne sölenir mamu için şiirin çeketmesindä? Kayılsınız mı avtorlan? Neçin?
2. Neçin yokkana evdä baka, o evin işleri gitmeer, nicä lääzım? Dooru mu bu? Neçin?
3. Nezaman ayledä islää? Neçin? Açıklayın kendi fikrinizi.
4. Neçin deerlär, ani „**Mamudan paalı erdä bişeycik hiç yok**”? Açıklayın fikrinizi.
5. Yazdırın kendi ananızı.

- *Kosti Vasilioglunun şiirin direciklerindä kaçır sıra var?*
- *Bulun şiirdä ikisıralı strofayı.*
- *Şiirin temasını hem ideyasını açıklayın. Neçin ölä düşünersiniz, söläyin.*

2

„*Mamudan paalı erdä bişeycik hiç yok*” temaya görä yazın bir yaratma. Kullanın yaratmanızda literatūra kolaylıklarını (epitet hem uydurma).

3

Okuyun şiiri. Ne var nicä sölemää bu şiirin dili için? Annadın.

Var eri

Ak yaprak,	Kim çizdi
Pak toprak,	yaprakta,
Kim çizdi	Var saadı
Toprakta,	vakıtta,
Var adı	Var izi
dernektä.	toprakta...

- *Bulun şiirdä literatūra kolaylıklarını da ne olduı belli edin.*

Demekli okumaa şiiri üüreneriz!

Demekli okumaa şiiri deyni (urokta da, şiir konkursunda da, başka yortularda da) läüzım çok hem islää hazırlanmaa. En ilk sırada, aklınızda tutun: üüsek seslän (baarak) şiir okumasına demekli denmäz. Aşaada gösterili kuralları dikatlı okuyun da, şiiri üürenärkän, hesaba alın.

İlk kural. Yaratmayı läüzım beenäsiniz. Onu läüzım birkaç sıra okumaa „kendi-kendinä” hem seslän; baş fikirini, emoşıyayı, hoşunu annamaa. Sora çalışın annamaa, bu şiirlän tanışarkan, sizin okumanızın özellikleri nedädir, demäk, sizin fraza urguların, pauzaların, söz melodiyaalın özellikleri. Läüzım nışannamaa, ki monotonnu okumayı seslemää diil meraklı.

Demäk, teksttä „kaavi” urgulu lafları belli edin. Sözdä ayırı dayanak lafların bel-lietmesinä fraza urgusu deniler. *Örnek:* Mina Kösenin „Güllü korafım” şiirindä ses-län var nicä belli etmää, „Benim tarafım”, „Geçmäz sevgimi”, „Cömert Bucakta”. Buna görä siz birdän meraklandıracenız yaratmanın merkez süretlerini. Bundan kaarä, şiiri okuyarkan, läüzım pauzaların koymasını hesaba almaa. Pauzalar ritmaya, lafların baalantılarına, tekstin maanasına yakışêrlar, onnar sözü paylara bölerlär. Küçük pau-zalar belli edilerlär bir vertikal liniyaylan, uzun pauzalar – iki çizgiylän.

Duygum ko ötsün,/
Kısmet opüşsün.//
Gözäl toprakta,/
Cömert Bucakta!//

Bitki-bitkiyä, kendi okumanızın melodikasını sesläyiniz. Sözün melodiyaalı – se-sin ya üüseltilmesi, ya da iisiltmesi. Melodiyaalılık frazaların annatma, şaşma ya da soruş maanalarına baalı, o okuyanın emoşıya durumunu gösterer. İtonaşıyanın üüseltilmesi ya da iisiltmesi lafların ya da laf birleşmelerin üstündä okçaazlarlan belli edilerlär.

Örnek:

Benim tarafım,
Güllü korafım,
Öperim seni,
Geçmâz sevgimi.

Aklınızda tutun, ki urgular, pauzalar hem melodiyalık biri-birinä pek sıkı baalı: onnarın birisi diişärseydi, öbürlär dä her zaman diişerlär.

İkinci kural. Okumaya hazırlamak zamanında şiirin tekstindä hepsinä gözletmelerä hem detallara (ufaklıklara) diikat edin. Orada yakışıklı nışannarlan urgular (çizmäklän), pauzalar (vertikal liniylarlan), melodiyalık, demäk, intonaşıyanın üüseltmesi ya da iisiltmesi (okçaazlarlan) belli edileceklär.

Üçüncü kural. Şiiri ezber annatmaa üürenärkän, çalışın aklıncasına hepsini okunmuşu görmää, ozaman bunu sizin sesleyicileriniz dä „göreceklär”. Sesinizlän „resimnäyin”! Gösterin olaylara avtorun hem kendinizin bakışını, kendi ana tarafınıza üüsek duygularınızı, Bucaa sevda duygularınızı.

Dördüncü kural. Hiç bir zaman okumayı çeketmeyin, sesleyicilär hazır diilkän (lafedärseydilär, aldanarsaydılar), okuyun sade absolut sessizliktä.

Beşinci kural. Okuyun açık, annaşılı, duygulu, emoşıyalı, jestlerin sayısı olsun minimum. Laflar läüzüm göstereklär adamın Vatana, anasına duygularını, tabiatın güzelliini.

Okuyun şiiri. Şiiri demekli okumak için kullanın yukarda verili kuralları.

SABAA

Bän severim çiidä
Çinsabaalen gezmää.
Paçalar suvalı
Otları çiinemää.

Can çeker işitmää
İlk horoz sesini.
Göreyim yollarda
İlk tavşam izini...

İsteerim görmää,
Nicä kır diriler,
Nicä kap-karannık
Aydınnaa karışêr.

Göreyim lüzgerin
Boyunu-postunu...
Hem isteerim bilmää
Bän onun yolunu.

Pek severim, dostlar,
Çalsınnar kavallar,
Bucaamı doldursun
O gözäl avalar.

Tä güneş bayırın
Ardından görüner –
Kaşların altından
Bizlerä gülümseer.

Tä göklär biyazıyêr,
Pek hızlı sararêr...
Gözünün önündä,
Gül gibi, kızarêr...

Karşılêêr güneşi
Sevinmäklän dünnä,
Bulutlar – göklerde,
İnsannar da – erdä.

Günduusu, tutuşup,
Büük yalınnan yanêr.
Yalının dilleri
Göklerä taa çıkêr.

Ko olsun dünnedä
Herzaman güneşik!
Cenklerin erinä –
Hiç bitmâz bir şennik!

Konstantin Vasilioglu

1. Demekli okuyun şiiri hem cuvap verin soruşlara.
2. Günün angı zamanı için sölenir bu şiirdä?
3. Nelär isteer görmää avtor? Bulun da okuyun o sıracıkları kiyattan.
4. Neyi sever avtor? Sizdä var mı bu duygular?
5. Açıklayın şiirin sıracıklarının eni günün (diil güneşin) duumasını. Nelär diişiler tabiatda, nicä diişiler?
6. Neredän belli, ani tabiat: insan, hayvannar, kuşlar gimn çalêrlar sabaaya, sevinmäklän bekleerlä onu? Açıklayın kendi fikrinizi.

- Şiirin temasını hem ideyasını açıklayın.
- Şiirin içindekiliini kendi laflarınızla annadın.
- Aderlikleri bulun da onnarı sıralayın.
- Üç aderliklän **birär** cümlä kurun, onnarın sintaksis fonkşiyasını gösterin.

4

Evdä bir annatma saba için kurun da tefterinizä yazın (yazdırın sabaayı).

- Kim becerer, resimnäyin sabaayı, temelleneräk kendi görgünüzä ya da annatmanıza görä.

Yortu oyunu

(bir payı)

Oynayınız! – bu gün	Ha, bir oyun kıvrat,
Yortulu pek,	Ur dizini,
Eşleniniz onnar,	Ya, yolcu, toz fırlat,
Kim durêr tek!	Kır gözünü!
Dum-çik-çik-çik,	Dum-çik-çik-çik,
Dum-çik-çik-çik!	Dum-çik-çik-çik!

Yortu şennik isteer,
Yok, saklanma,
Çık kendini göster,
Savsaklanma!
Dum-çik-çik-çik,
Dum-çik-çik-çik!

Dimitri Kara Çoban

1. Bulun şiirdä rifmaları.
2. Söläyin, var mı bu şiirlerdä ritm?

- Bulun şiirdä literatura kolaylıklarını.
- Strofalar şiirdä kaçır sıradan düzülü? Açıklayın.

Muskanda pelin olsun

Duuma erin Bucaksa,	Varsa şüpän köklerinä,
Önündä yol uzaksa,	Danış sözsüz pelinä, –
Muskanda pelin olsun –	Sessiz dedä kuvedi
Ana vatana koksun.	Bu otta kaybelmedi.

Basmasın adetlerini –
İçinä çek pelini.
Fasıl acı onda dat, –
Kırcı ruha tek imdat.

Mariya Mercanka

1. Acaba neçin bu şiirin adı „Muskanda pelin olsun”? Annadın, şiirdän sıracıkları kullanın.

§ 2. Fabula

Ne o fabula?

Lirika-epika janraları. Kimi janralarda uydurulêr hem lirika elementleri, hem annatma, nicä dä epik yaratmalarda. Bölä yaratmalar lirika-epika janrasından sayılêrlar. Onnara girer fabulalar hem baladalar.

Fabula – lirika-epika janralarından biri.

Fabulada gösterili hayvannar, büyüümnär, predmetlär. Ama onnarın yardımınnan açıklanêr insannarın karakterleri. Fabulada süretlär alegoriyalı.

Fabulanın içindekiliini – bir „moral”. Herzaman bişeyä üüredän fabulalarda satirikalı gösterili yaşımanın kimi tarafları. Bunun baş neeti – göstermää, nesoy diil läázım olsun insannar.

Peet forması. Ama bu nişan her zaman kullanılmêêr. Fabulalar var nicä olsunnar yazılı prozaylan da.

Diil pek büyük ölçüsü. Onuştan onnarda yok insannarın hem olayların geniş karakteristikaları.

Petri Çebotar yazdı iki fabula: „**Çoban hem koyun**”, „**Eşek hem koç**”. Bu janranın istediklerinä görä Petri Çebotarın da fabulaları ölçüyä görä küçük, ama derin fikirli. Hem onnarda, hayvannarı gösterip, belli ediler insannarın kusurları.

Okuyun fabulayı. Sıralayın fabulanın nişannarını.

EŞEK HEM KOÇ

Eşään biri koçu görärmış çok,
Ani işlämeer, ama hep bir tok.
„Kırda gezersin, – därmış, –
bilmeersin kahr,
Evdä dä her avşam sana dolu ahır.
Bendä sä yaşamak diil bal –
İşleerim her gün, nicä bir hamal”.
„Ahmaksın, bey! – üfkäylän koç demiş. –
Kayılım versinnär bana da iş,
Ama biter oruç, yaalı geler,
Beni keskin bıçak bekleer.
Çorbacıya läázımsın sän diri,
Dua et, ani kesmeerlär eşekleri!”

Petri Çebotar

ahır – koyunnarı doyurmaa deyni er
hamal – ük taşıyan kişi

1. Ne sormuş eşään biri koça?
2. Neyä çok görmüş eşek?
3. Koç nesoy cuvap vermiş eşää?
4. Soruşa fabulada cuvap bulun da okuyun onu.
5. Okuyun fabulayı rollerä görä.

- Fabulanın temasını hem öz fikirini söläyin.

7 Fabulada bulun üz aderlikleri, çıkarın onnarı tefterinizä, angı halda bulunêlar, üstündä yazın.

- Kurun onnarlan **birär** cümlä da tefterinizä yazın.

8 Okuyun verilmiş lafları, koyarak onnarı yaraştırma uurlarına.

Keskin, taazä, serin, suuk, üüsek, diri, derin, kalın, toyan.

Örnek: keskin – taa keskin – en keskin, hepsindän, keskin.

- Beş laflan kurun **birär** cümlä, angılarında nişannıklar olsunar yaraştırma uurlarında, da yazın tefterinizä.

Okuyun fabulayı.

ÇOBAN HEM KOYUN

Çoban kırkarmış koyunu³
Hem därmış: „Ya baksana sän!
Boba sever mi sanki oolunu,
Nicä seni severim bän?!

Kasavetli bakıp, paklêêrım erini!
Hem koruyêrım yıl-ba-yıl
Canavardan. Kırkêrım da seni.
Duumuşun kismetli sän, ol kayıl!”

Koyun cuvap etmiş şu çobana:
„Ne var o var, dooruysun sän bütün,
Çok çalışêrsın, yok maana,
Ama sölä, nedän senin kürkün?”

Petri Çebotar

körpä – genç, taazä
amazlamaa – kotülemää,
kötü laf söylemää
karezlik – duşmannık

1. Ne için annadılêr bu fabulada? Kendi laflarınızlan annadın.
2. Nicä ayırılêr fabula başka yaatmalardan?
3. Okuyun fabulayı rollerä görä. Savaşın intonaşiyaylan personajların karakterini göstermää.

- Sıralayın bu fabulada temel nişannarını.

9

Bulun fabulada gösterici aderlii da diıştirin onu hallara görä birlik hem çokluk sayısında.

10

Yazın adlıkları. Kóyun onnarı o formaya, ki peydalansın onnarda ya da onnarın ardında ardlaflar.

Kol – ...,	ev – ...,	adam – ...,	sözlük – ...
dermen – ...,	yaz – ...,	erik – ...,	el – ...
uşaklar – ...,	dün – ...,	avsam – ...,	duvar – ...

Örnek: kol – kollan, ev – ev için.

11

Verili ardlaflarlan düzün birär cümlä, onnarı teflerinizä yazın.

İçin, gibi, görä, kadar, deyni, beeri, sora.

Artistik kolaylıkları

§ 1. Alegoriya

Ne o alegoriya?

Alegoriya – birkimsey için ya bir predmet için başka türlü solemää. Deyecez, fabulalarda taa çok sıra personajlar – hayvannar, kuşlar, ama okuyucular annêêr, ani orada insannarın karakteri hem yaptıkları için söz gider.

Alegoriya – kıynaş maanayı göstermää deyni bir kolaylık, angısında birdän annaşıılêr olayların kıynaş maanası. Alegoriyalı süretlär taa sık kurulêrlar fabulalarda. Fabulalarda, gösterip hayvannarı, bümneri, predmetleri, açıklanêr insanın karakteri, tabetleri. Fabulanın süjetindä tilki birdän annaşıılêr nicä bir şiret insanı göstermää deyni kolaylık, aslan ya da yabanı – sert, fena insanı göstermää deyni, garga – ahmakları...

Var fabula gagauz literaturasında da (Petri Çebotar „Eşek hem koç“, „Çoban hem koyun“). Alegoriyalı süretlärân var nicä karşı gelmää lirika yaratmalarında da.

Örnek: Konstantin Vasilioglunun şiiri „Lüläka“. Burada Lüläka annaşıılêr diil nicä natura-nın bir payı, angısı gösterer insanın emoşiyalarını, ama alegoriyalı gösteriler genç kız.

1

Okuyun şiirleri. Angı literatura kolaylıklarını avtorlar kullanmışlar, taa derindän topraan hem ellerin süretini göstermää deyni? Sıralayın onnarı.

„Tarafım, sän tarafım,
Ne gözälsin, korafım!
Çok cömertsin sän, toprak³,
Gagauz Yeri Bucak!”

Mina Kösä

„Şükürüm enidän ellerä,
Ani ekin büüder.
Şükürüm bol üreklerä,
Ani hatır güder¹.”

Stepan Kuroglu

- Baalayıcıları bulup, çıkarın da çeşidini belli edin.
- Kurun baalayıcıylan bir cümlä.

2

Teksti okuyun, öz fikirini açıklayın.

Köpek hem beygir

Gospodarda yaşarmışlar Beygirlän büük Köpek.
Baarış olmuş üülenniktä biri-birinnän pek.
– Sölä bana, sendän ne var fayda?
Taligayı koşêrlar – sän kendini hayda. Başka da yok...
Ya dur, sän taa bir iş yapêrsın,
Kırda hem aulda kimär kerä kazêrsın.
Da uydurmaa isteersin sän benimnän mi kendini?
Raadım hiç yok, yapêrım saabinin bän herbir dediini.
Gündüz bän otladêrım kırlarda hayvannarı.
Gecä da ürküderim tırlada hırsızları...
– Dooruysun sän, – Beygir ona söleer.
– Kimä dä sorma, hepsicii biler:
Beygir eer kazmarsa aul hem dä tarla,
Köpäa hiç olmayacak bu gözelim evdä ne korumaa.

Galina Danacı (İvan Andreviç Krilova görä)

- Yazdırın köpaan hem beygirin karakterlerini.
- Bu süretlerä uydurun insanın karakterini. Ne oldu? Annadın.
- Angı literatura kolaylıını avtor kullanmış? Söläyin.
- Bir uygun söz beygir için kendinizdän söläyin.

▼

Okuyun annatmayı.

KAREZLİK

Aslan hastalanmış, ilin soluyamêêr, çıkamêêr iniindän. Hepsi kuşlar, hayvannar daa saabisini dolaşmışlar, hatırlamışlar. Yabanı getirer bir körpâ kuzu, ayı – bir bakır bal, kirpi – bir sırt alma hem taa başka-başka işlär. Herkezin aslana canı acımış. Salt tilki görünmemiş. Bunu hesap almış yabanı. Tilkidän o hiç azetmâzmiş, görmää onu istemâzmiş.

Yaklaşêr yabanı daa saabisinä da çekeder tilkiyi amazlamaa, aslanda kin ona büütmää. Taman bu vakıt tilki etişer kapuya da hepsini işider. Ama o korkmamış. Girgin selâm vermiş. Aslan selemi almamış. Tilki başlêêr annatmaa, neçin şindiyä kadar dolaşamadı Saabisini. Söleer, nerelerdä gezmiş, netürlü otlar bulmuş. Bitkidä dä açıklêêr ilaççının laflarını:

– İstärsä aslan alışmaa, ko bir diri yabanının derisini soysun, onunnan sarılı birkaç gün yatsın. Aslan o saat yabanının üstünä atlêêr, derisini soyup, tez onunnan sarılêr.

Todur Marinoglu (Ezopa görä)

körpä– genç, taazä
amazlamaa – kötulemää
karezlik – düşmannık

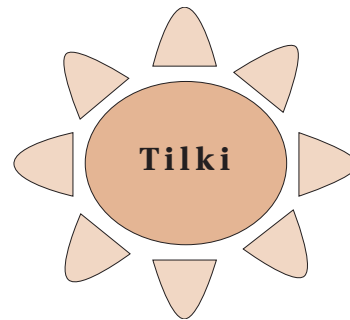
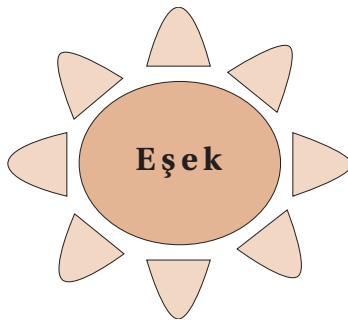
1. Neçin hepsi yaban hayvannarın aslana cannarı acırmış?
2. Okuyun da bulun, neredän görüner, ani tilki çok şalvir?
3. Ama yabanı için ne olur söylemää?
4. Aslan için ne var nasıl söylemää? Söläyin onun için dä birkaç epitet, ani uysunnar aslanın tabeetinä, karakterinä.
5. Aslıdan mı yaban hayvannarın aslana cannarı acırmış? Ama neçin gelmişlär dolaşmaa?

- Bulun teksttä alegoriya da annadın, neçin ölä sayêrsınız.

3

Yazdırın eşää hem tilkiyi.

- Eşään süretini geçirin insanın süretinä. Yazdırın insanın süretini.

- Tilkinin süretini geçirin insanın süretinä. Yazdırın insanın süretini.
- Bu literatura kolaylına nicä deerlär? Açıklayın.

4

Yazdırın bir kuşun süretini da sora geçirin onu insanın harakterinä. Yazın yazdırmanızı tefterinizä.

5

Okuyun teksti, onun janrasını belli edin. Bulun fabulada moralı da taa bir kerä onu okuyun.

Boz Gargaya Allaa verer bir dilimcik piinir,
Taman hiç diil oruç¹, artık yaalı inir.
Konêr da oturêr aacın tepesindä.
Geler hızlı Tilki, olêr konuş ikisindä:
– Ya bak, nesoy käämil tüülär² sendä,
Lääzımdır çok para olsun senin o kesendä!
Nicä annêêrım bän, sän panayırdan gellersin,
Yaşamêêrsın pek prost, paalı piinir iyersin!
Türkü çalmaa bilersin mi? Ya cal, bän göreym!
Geeri yok ses.
– Beki, sana çekettireyim?
Annêêrım, sän istämeersin benimnän konuşmaa,
Benim var büyük neetim seninnän buluşmaa.
Utanma hiç, senin gözäl sesin,
Bu dolayıda onu ko hepsicii bilsin!
Senin gibi hiç yok, buna inan,
Onu sän hiç saklama hem hererdä kullan!
Sölä bana, gelirsın mi benimnän gezinmää?
– Sölämeyecäm, artık pek çok isteersın sän bilmää!
Baarêr bu kuş da kaçırêr o piiniri ...
Yok ne yapmaa, olmuş işi sän çevirämeyecän geeri.
Boşa sölämeerlär, uzak dur yalpaktan,
O zavalı üzdän, ama çatal pek ürektän.
İkiüzlü kişi gözäl salt dilinä,
Söleer o lafları faydaylan kendinä.

Galina Danacı (İlvan Andreeviç Krılova görä)

käämil
oruç
ikiüzlü

- Bulun literatura kolaylıklarını da onnarın manalarını açıklayın.
- Yazdırın insan harakterini, hesaba alarak bu tekstin personajların harakterini.
- Bulun aderlikleri, okuyun onnarı, çeşitlerini belli edin.

konuşmaa – lafetmää
yalpak – tatlı laflı
ikiüzlü – rusça: lişemernıy

§ 2. Antiteza

Antiteza – stilistika formaların birisiydir – poetika sözünün bir çevirtmesi, angısında, demeklili kuvetlendirmää deyni, karşı maanalı annatmalar, süretlär, personajların harakter çizileri karşı koyulêrlar.

Örnek: *buz hem yalın, şiir hem proza.*

Antiteza temelindä söleyişlär hem uygun sözlär kurulêrlar. Onnar düzülerlär karşı maanalı lafların (antonimnerin) yardımınnan,

Örnek: *Yavaş gidecän – taa uzaa etişecän.*

6

Okuyun söleyişleri, açıklayın onnarın maanalarını.

1. Sän zenginsin, ama bän fukaara.
2. Zorun önündä kolay da varmış.
3. Allaa bir kapuyu kapêr, başka kapuyu açêr.
4. Biri yapêr – bini çeker.

- *Yazın söleyişleri tefterinizä.*
- *Bulun karşı maanalı lafları, çizsin onnarın altını.*

▼

Okuyun şiiri.

BUCAAM

Ne enginsin, Bucaam,
Evelki memleket.
Alaca şu topraan,
Kuraktan bereket.

Zordu pek halkıma
Kaldırmaa kırları,
Kıtlıkta sulamaa
Ömürsüz tenini.

Bir payın – eşillik,
Öbürü sä – çolluk.
Sansın yok hiç dirlik,
Sansın diil o soluk.

Diz çököp, hep saymaa,
Sırtında kaç çatlak,
Yaşlarınnan büütmää
Terekä hem başak...

Todur Zanet

engin – geniş, bol, serbest
memleket – taraf, yurtluk, ülkä
kurak – yaamursuz vakıt
çol – boşluk, kuru toprak
terekä – tenä (arpa, boday, papşoy teneleri)

1. **Bucak nasıl? Söläyin şiirin laflarınnan.**
2. **Annadın kendi laflarınızlan, ne söleer şiirin sırası „kaldırmaa kırları”.**
3. **Bakalım „Bucaam” şiirin başlankı iki sırasını, nasıl onnarda urgular düşerlär: Né en – gin – sin, Bu – caam, E–vel –ki mem–le–ket.**

4. Üürenin bu şiiri kiyatsız söylemää, „Demekli şiiri okumaa üüreneriz” statyanın kurallarını kullanarak.

- *Bulun Todur Zanetin şiirindä karşı maanalı lafları. Kurun onnarlan ayırı-ayırı cümlä da yazın tefterinizä.*

7

Okuyun lafları, bulun onnara antonim.

çalışkan
iilik
tatlı
sıkı
kapalı
çeketmesi
geç
karannık
gündüz

- *Antonimneri kullanarkan, o stilistika formasına nesoy deniler?*
- *Ne o antiteza? Kendi laflarınızlan annadın.*
- *Kullanın karşı maanalı lafların çiftlerini da kurun üç cümlä, yazın onnarı tefterinizä.*

▼

Okuyun annatmayı.

TABEET

Petruş pek istärdi olmaa **dost** Serafimnän. Bu iş olsun deyni, onun kendi sıkılı brakmazdı. Petruşun vardı bir eni biçikletası. O hergün çıkardı onunnan¹ sokaa çekinmää. Uşaklar sokakta yalvarardılar ona, çekindirsin, ama o kimseyi almazdı, ne geeridä otursun, ne dâ **önündä**. Kimär sıra onun üfkesi çıkardı da deyärdi: „Alsınnar sana da bir biçiklet. Bu kırıldıynan, kim **düzecek**?”

tabeet
inandırdı

Serafim da dayma bulunardı² arasında. Salt o yoktur baarliim bir sıra yalvarsın Petruşa, ne çekindirsin onu, ne dâ versin ona kendibaşına yapmaa bir çevrä. Petruş hep umutlanırdı, ani ne zamansa Serafim dayanamayacak da isteyecek biçiklettä çekinmää. Ozaman ona verecek bir lafta.

Geçti bir hafta, iki, ama Petruş dostlaşamazdı Serafimnän, neçin deyni o hep taa istemäzdi biçiklettä gezinmää. O annamazdı, ani Serafim duyardı, ki **sıkıdan** ii dost olmayacak. Da bu beterä hiç düş dâ görmäzdi Petruşa evallaa gelmää. Hem Serafim inanırdı eski söyleyişin maanasını: „Sölä, kim senin dostun, da bän söyleyecäm, sän kim-sin”.

Todur Marinoglu

evallaa gelmää – ona baş iiltmää
dost – kafadar
tabeet – karakter

1. Ne türlü uşaktı Petruş? Neredän belli, ani o sıkıydı?
2. Neçin Serafim istemäzdi Petruştan biçikleti çekinmää?
3. Dostlaşabildi mi Petruş Serafimnän?
4. Dooru mu, ani, nicä insanın dostu, o kendisi dä ölä?
5. Üürenin bu söleyişi da tutun onu aqlınızda.

- Annadın kendi dostunuz için.
- Kendi dostunuz için uydurun bir söleyiş da söläyin onu.

8

Yukarkı teksttä nışannı laflara karşı maanalı lafları bulun. Onnarı kullanarak, yazdırın Serafinin karakterini.

9

Okuyun uygun sözləri da noktaların erinä karşı maanalı lafları koyun. Kullanın yardımcı lafları, koyarak onnarı lääzımını formada.

1. Sän zenginsin, ama bän... .
2. Bän kahrılıysaydım, neçin sän
3. Bilginin kökü acıydır, ama meyvası onun
4. Kim denämeer karannı, ... aaramayacak.

Yardımcı laflar: tatlı, fukaara, şen, aydınnık.

- Bulun deyimnerdä antiteza. Angı antonimneri kullandınız, söläyin.

Refleksiv yazısı

§ 1. Sadä argumentlemäk

Herbir insan argumentlemäklän baalı. Biz argumentleeriz, yaşamak soruşlarını açıklayarkan, bilim aaraştırmakları yaparkan, iş daavalarını kararlarkan. Kimi sefer, argumentlerimizi birkimseyä söyleyärkän, onu inandırêrız, kimi kerä – başarılı olmêêrız. Biz kantarlêêrız başkalarının argumentlerini, kablederiz ya da inkär ederiz onnarı.

Büük problema olêr insanda, agısı isteer kendi bakışına inandırmaa, – o argumentleri kurmaa.

Argumentlär – o inandırmaklar, angılarını biz sıralêêrız, kendi bakışımızı açıklayarkan. Argumentlär lääzım cuvap versinnär soruşa, neçin bizä lääzım inanmaa.

1

Tabliţayı hesaba alarak, hazırlanın sadä argumentlemäk yazmaa.

Sadä argumentlemenin algoritması

Algoritm	Algoritm formulası
1. Kendi bakışınızı söläyin (yazın).	Bän düşünerim, ani ... (Bän sayêrim, ani ...)
2. Temel argumenti, angısını siz kendi bakışınızı inandırmak için seçtiniz, belli edin.	Bän kayılım (diilim kayıl), neçinki ...
3. Düşünün da yazın iki-üç sebep, neçin argumentiniz önemni.	Bän düşünerim, ani bän dooruyum, çünkü ...
4. Sebepleri açıklayın.	Söleyärkän, ani ..., bän temellenerim o ...
5. Çıkış yapın.	Çıkışta bän var nicä ...
6. Sesleyicilerä, okuyuculara nasaat, teklif.	Onuştan teklif ederim hepsini, çünkü ...

2

Verili temaların arasından birini ayırın, tamannayın kendi bakışınıza görä.

1. X sportu – en güçlü.
2. Y muzıkası – en duygulu.
3. Z filmi en meraklı

**argument
argumentlemäk**

- Angı temayı ayırdınız? Neçin? Kaç argument yazdınız kendi bakışınız inandırmak için?Yardım etti mi sizä tabliğa argumentlemäk dooru yazmaa?

3

Verili temaların arasından birini ayırın, tamannayın kendi bakışınızı görä. Neylän başkalaşêrlar 1-inci işin hem ikinci işin temaları?

1. Futbol – en güçlü sport çeşidi.
2. Klasika – en duygulu muzıka.
3. „Gari Poter” – en meraklı film.

- Kayıldınız mı siz hepsi bu tezislärlän?
- Diilseydiniz kayıl, nesoy argument yazdınız, açıklayın.

▼

Okuyun annatmayı.

DUA

Küüyün kenarında, yol boyunda, bir adam savaşardı çıkarmaa çukurdan kendi faytonunu. Bu adam – Olak Petriydi. Onun faytonu eniydi, hem beygiri yalap-yalap edärdi tuyannıktan.

Olak Petri doorulmuştu plasa kasabasına, ki orada körlük etsin Yavan Mihuna da elä alsın onun tarlacını.

Da te kim biler, Olak mı dartmış terbeeyi diil o tarafa osa beygir mi yolda ürkmüş bişeydän, ama fayton devirilmiş çukur içinä. Olak savaşardı çıkarmaa faytonu, direşardı, kızardı da hesap almazdı, ani onun ötäänkı tarafında, çift içindä, sinmiş Yavan Mihun da dua eder:

– Ey, Allahçum, yap ölä, ani fayton taa aşaa batsın, da bu duşman çıkamasın buradan, gitmesin kasabaya da almasın benim topracımı!

Olak çıktı çukurdan, baktı cingilmiş faytona, sora baktı sincirciktä saadına da, suvayıp ennerini dirseklerinädäk, genä girdi çukura.

– Boji, Boji, Ristoşçuum, kır onun ayaklarını, fala onun kollarını! – dua edärdi Mihun.

– Derinnet, Allahım, o çukuru taa da pek!

Olak bütün kuvetlän savaşardı çıkarmaa faytonu. O nekadar taa çok kesilärdi, okadar taa titsi olardı. Faytonun bir tekerlää artık çukurun kenarındaydı.

– Boji, o – üzsüz adam, onun suratı çarıktan kalın!

– Sän görörsin, Boji, ani bän bir parça ekmää hasretim, brakma onu çıksın! – innedi Mihun.

Olak direştirdi taa birkaç kerä kendini da çıkardı faytonunu yol üstünä.

– Allahım, neredäysin sän? Çel onun fikirini, çevir onu geeri! – düünärdi Mihun.

Olak koştu beygiri, pindi faytona da gitti taman plasaya dooru.

– Neçin sän çevirmedin onu geeri? Năbayım bän şindi? Neçin delikatça olmêêr, Allahım?! – baarardı çift içindä koruntusuz adam.

Dimitri Kara Çoban

plasa kasabası – merkez kasabası, uezd, volost, kasabası
koruntusuz adam – adam, angısını yok kim korusun
çift içindä – sürülmüş tarla içindä

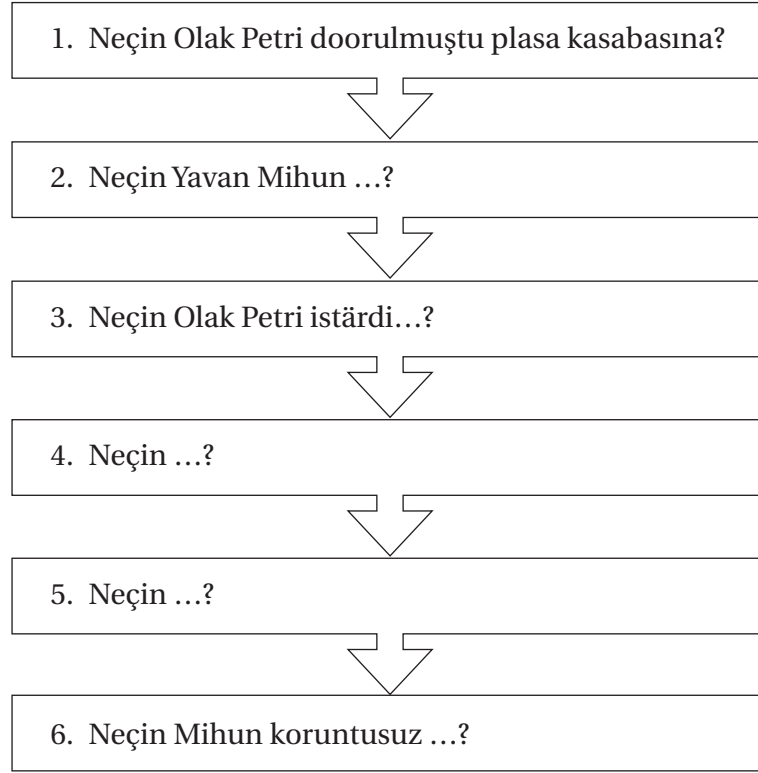
1. Neredän belli, ani Olak Petri – bir zengin adammış?
2. Neçin Olak Petri plasa kasabasına yollanmış?
3. Ne olmuş onun faytonunna yolda?
4. Neçin annatmanın adı „Dua”? Neyä dua edärdi Mihun?
5. Nasıl düşünersiniz, Mihunun duası tutulacak mı? Tarlacı kalacak mı ona?
6. Neçin avtor butakım adlanmış peronajlar: Yavan, Olak? Düşünün, cuvabınıza verin argument.

- Bulun teksttä alınma lafları. İnandırın, ani onnar başka dillerdän gelmä.
- Bulun teksttä lafları, angıları dilimizdä kullanılmêêr ya da siirek kullanılêr. Neredä karşı geleriz bu laflarlan? Ne deniler o laflara? Neçin onnar artık sözüümüzde yok? Argumentläyin.

4

Annatmanın içindeki ilinä görä soruş düzün, „6 neçin?” tehnikasını kullanarak.

5

Aşaadaki tezisleri okuyun da üçär argument onnara bulun. Hesaba alın tablişayı „Sadä argumenlemenin algoritması”.

1. İilii insan aklında tutêr, ama fenalı – taa çok.
2. Fenalık birzaman ilii ardına getirmeer.

Okuyun annatmayu.

SURATSIZ

Temiz Vani elli altı yaşında bir sakınar adamdı. Yaşardı o şamatasız, zararsız. Temizin büyük varlı yoktu, koşacaadı onun – sade bir alçak, sura beygircik. Harman vakıdıydı. Temiz bütün gün haydadı taşlan düveni biçintilär üstündä. Gün yakmasından hem tozdan onun suratınnan ensesi oldular bir benizdä onun boz gölmäännän. İşi braktılar, çak karannık olarkana, da ilk sefer bütün gündä oturdular ekmek imää. Elleri düülärdilär iştän. Gecenin çeketmesindä soluk doldu incä çekirgä sesinnän. Çayır tarafından başladı gelmää hem serinnik, karışık laylakuçka kokusunnan.

temiz
beniz

Temiz, doyunduynan, kalktı, gitti harmana. Samannın yanında dinnenärdilär: harman taşı, sıyırğı, yabalar. Temiz çevirdi düvenin altını yukarı, döktü ona bir çölmek su, ki şişsin aaç da silkinmesinnär ona kakılı çakmaklar. Bundan sora o girdi çalmar altına, döktü beygirin önünä yarım kazan arpa, gitti içeri, da yattı döşeli erdä. Sabaa vardı neetleri erken kalkmaa da getirmää kırdan kalmış birkaç tepä biçintiyi. Uyudular derin, dinmiş insan uykusunnan.

Gecenin bir vakıdı karı dürttü Temizi:

– Hey, naşeyssä lupladı, ba.

Temiz çıktı, sesirgendi. Herersi sustu. Biraz durup eşiin basamaanda, Temiz girdi içeri da genä yattı. Birkaç minuttan sora pek saldı köpek, hem genä işidildi lumburtu. Temiz karısının kaçarak çıktılar dışarı.

– Beygiri çalmışlar, ba! – çirkin seslän baardı karı çalmar altından. – Çatıyı kesmişlər çakıylan!

Çayırdan işidilärdi uzaklanar bir patırtı.

Çok erlerdä gezdi Temiz: ne Komrat kaldı, ne Baymaklı, ne Çadır. Bir küüdä ona gösterdilär bir kambur beygir, angısını kırdä bulmuşlar, kotigada koşulu.

– O diil benim, – dedi Temiz. – Bana aalemin malı diil läüzim.

Üç ay gezdi o, üzlän kilometra geçti, beygir bulunmadı. Sora işidildi, ani beygiri çalmış Temizin küülüsü Kını Avdey.

Geçti onedi yıl.

– O Kını Avdey taa saa m? – sordu bir kerä Temizä oolu.

– Saa, yaşêêr Üçklak küüyündä.

– Sän hiç karşılaştın mı onunnan sora? – sordu oolu.

– Karşılaştım öteyıl, – cuvap etti Temiz.

– Da nicä o?

– Hep ölä, ihtärlamış biraz.

– Da sän ona bişey demedin mi?

– E naşey deyim ona?

– Tükürmedin mi onun üzünä?!

Temiz bişey demedi.

– Da durdu senin yanında, baktı, da bişey mi sölämedi?!

Çocukak kendinä er bulamazdı, annayamazdı, neçin bu dünneyä duuêrlar ölä betlär, nicä hırsızlar, acıayannar...

– E o – bir suratsız! – şaştı o.

– Pek dooru, – dedi Temiz, – ama naşey yapacan e, açan o ölä, suratsız?

Dimitri Kara Çoban

sura beygir – burada: boz tüüdä beygir (uzun kalaklı)
kotiga – taligacık, iki tekerlekli
laylakuçka – romaşka
sıyırğı – taftadan kürek
yaba – tafta dişli diiren

1. Nasıl yaşardı Temiz Vani?
2. Onun başına büyük bela gelmiş. Annadın onun için.
3. Bulun da tutun aklınızda o epitetleri, angıları göstererler, angı benizdä evä dönmüş Temiz, açan bulamamış beygirini.
4. Kimmiş o Kını Avdey?
5. „*Bana aalemin malı diil lääzım*”. Nicä bu laflar gösterer Temiz Vaniyi?
6. Neçin baş personajın adı Temiz? Getirin üç argument, ani Temiz Vani – temiz adam.

Yaraştırın Dimitri Kara Çobanın annatmalarından personajları: Temiz Vaniyi hem Yavan Mihunu. Neylän onnar birleşerlər hem başkalaşêrlar?

Betva etmää mi osa prost etmää mi? Neçin? Düşünün. Kendi bakışınızı inandırmak için üçer argument yazın. Dimitri Kara Çobanın yaratmalarından örnek getirin.

Okuyun annatmayı.

İLK YAZ ZARARI

İlk yaz. Miti, Mani hem onnarın mamusu aulda, çotuklar arasında fasülä ekärdilär. Şansora üülen geçtiydi, açan çocuklan kızçaaza mamusu dedi:

– Bän işä giderim, ama siz, nekadar fasülä bakırda kaldı, ekä-siniz. Biriniz hendecik azacek, biriniz dä koyun. Annaştık mı?

Uşaklar bu işä hiç sevinmedilär. Onnar diil ani sevmesin yardım etmää, ama vardı neetleri saat beştä klubta kino görmää.

– Kalın saalıcaklan, – dedi mamusu da gitti.

Saat yarım beşäydi, ama fasülä bakırda bitmäzdi.

– Geç kalacez, – dedi Miti.

– Sanki näbalım? – sordu Mani.

– Bilersin mi ne? Hadi taa tez bitirecez te bu çekedilmiş sırayı, sora da kazacez bir kuyu da onun içinä gömecez kalan fasüleleri. Mamuya söyleyecz, ani bitti, etişmedi sıraları ekmää.

Mani buna kayıl oldu. Sora hızlı-hızlı bitirdilär ekmää çekedilmiş sırayı, kazdılar bir kuyu da onun içinä döktülär, ne kalmıştı bakırda. Ötää-beeri çinediynän onu, Maniylän Mitika rubalarını diişip, kinoya alatladılar.

Avşam üstü uşaklar mamusuna işledilär, ani iki sıraya fasülä etişmedi.

– Yok, orayı bu yıl bişey ekmeycez, biraz sıralar dinnensinnär. Genä islää, ani siz yardım ettiniz öbür sıraları doldurmaa.

Birkaç hafta geçti, islää yaamurlar yaadı, ne ekildi er üzünä, hepsicii çıktı.

Bir gün avşam ekmeeni idiktän sora Mitiyä mamusu sordu:

toom
bakır

– Çocuum, kim, sanki, bizim aulun içindän geçti, bir kuyu içinä auçlan fasülä eksin? Zavalı toomnar hepsicii-hepsicii çıkmışlar, ama zeetlenerlär – onnara pek sıkışmalık, soluyamêêrlar.

– Görmedim, bilmeerim, – uşaklar cuvap edärdilär.

Sabaalen Mani hem Miti saklı içerdän çıktılar da tez aula girdilär. Onnar burada gördülär, ani onnarın zararları üzä çıktılar. İkisi dä ilik kafaylan içeri girdilär. Utanırdılar mamusunun üzünä çıkmaa.

Todur Marinoglu

bakır – bir kırmızı metaldan kap
zeetlenerlär – zor çekerlär
üzä çıktı – göründü, açıklandı

1. Miti hem Mani ne yapardılar çotuklar arasında?
2. Uşakların anası nereyä gitti? Ne sımarladı Maniylän Mitiyä?
3. Dooru mu yaptı uşaklar?
4. Siz olaydınız onnarın erindä, nasıl yapardınız?
5. Açıklayın, neçin annatmanın adı „İlkyaz zararı”.
6. Duymuş mu Miti hem Mani, ani yalan söylemää diil islää?
7. Annadın, siz vardır mı analarınıza, bobalarınıza yardım ettiiniz? Nezaman, neredä? Annadın.

- *Bulun teksttä üç katlı laf da düzün onnarlan cümlä. İnandırın, ani o laflar katlı.*
- *Sayıllıkları teksttä bulun, onnarın bölümnerini açıklayın.*
- *Verili cümleyi yazın. Birsoy payları bulun da shemaları yapın. İnandırın, ani cümlä birsoy paylı.*

Sabaalen Mani hem Miti saklı içerdän çıktılar da tez aula girdilär.

8

Annatmadan çıkarılma artistik kolaylıklarının ne olduunu yazın. Onnarın kendi maanalarını açıklayın.

Zavalı toomnar – ...;
zararları üzä çıktılar – ...;
mamusunun üzünä çıkmaa –

- *Artistik kolaylıklarınnan bürär cümlä düzün.*

9

Aşaada verili temaları aaraştırın. Soruşturun ana-bobaların da temaya görä düşünmeklerini.

1. 11-13 yaşta uşaklar için oynunna.
 2. Uşaklara deyni kompyuterlän çalışmak vakıdı.
 3. Uşakların ödevi ayledä.
- *Kendi bakışınızı açıklayın, argument kendi dooruluunuzu inandırmak için bulun.*

10

Verili argumentlərə tezis uyudurun.

1. Vatana sevgi çekeder o erdä, neredä sän duudun hem yaşêersın.
2. Ana-bobayı sevärsän – vatnını da seversin.
3. İnsan bilmäzsä kendi köklerini, o vatnını sevmeeer.

11

Düzün bir dialog, angısında uşaklar kendi „zararı” için mamusundan af dileerlər. Hatırlı lafları kullanın.

Okuyun annatmayı.

DUT İMEKTÄ

Ganilerin harman aulunda var bir büyük dut aacı. Her yılın o aaç yapardı iiri kara dutlar, tatlı bal gibi, hem okadar çok olurdu, ki bütün maalenin uşakları etiştirämäzdilär, onnarı iiyip, bitirmää. Dutlar erken olmaa başlardılar. Başka erdä, bekim, ancak taa kızarardılar, ama Ganilerin dudusu artık kararardı. Dutlar olurdular döl-döl. Artık mayın bitkisindä ilk döl kararardı, bunnardılar erkencilär, kirezlärlän barabar olannar, sora olurdu ikinci döl, taa sora üçüncü, dördüncü... Da hep ölä dut vardı bütün yaz, hem onnar git-gidä hep taa tatlı, taa mezetli olurdular.

yalak
meçikli

Elbetki, ilkin olmuş dutlara toplanardı çok uşaklar komşulardan da, uzak maalelerden dä. Ganicik dä kabarırdı, ani onnarda ilkin olmuş kara dut vardı. Sora, açan başlardılar olmaa kirezlär, vişnelär, zerdelilär, eriklär – dutlar, nekadar da islää olsalar, kalırdılar bir tarafa.

Ama şimdi, açan dışarda olurdu hava sıcak, Ganinin malisi açardı aula tokatçı, da hepsi uşaklar, kim gelirdi dut imää komuşulardan, hem Gani dä Veliylän hem Koliylän gidärdilär dut aacın altına. Çocuklar pinärdilär aaca da orada, en iilerini ayırıp, aazlarına atardılar. Ama küçüklerä deyni, kim pinämäzdi yukarı, silkärdilär üklü dallardan dutları erä. Aacın da altına Sofi babu döşemişti bir pala da sımarlardı uşaklara:

– Palacın üstündän ayırın kendinizä dutçaaz, erdän imeyin, onnar tozlu. Ayırın, yavrularım, en iilerini, – deyärdi yalpak babu, – ama ne kalacek, korkmayın, zän olmayceklar. Onnarı da var kim isin, sizin ardınıza ördekleri kolverecäm...

Tokatçın da öbür tarafında „vrak-vrak-vrak” baarışardı bir sürü artık orta boyda ördecik. Onnar beklärdilär sıralarını, aulun aralından birär gözlän bakardılar erdä kara dut zebillinä.

– Durun, alatlamayın, – lafedärdi babu ördeciklärän, – şindicik sizi dä doyuracam...

Uşaklar sa, dut imää doyunduynan, uurlayıp babunun gözünü, dut aacından geçärdilär harmanda duran samannan üklü arabaya, da orada, samannar içindä, oynardılar: cingilirdilär, atlardılar, daadırdılar samannarı. Sofi babu şımarıcıları tezicik ürküdüdü:

– Sizi gidi, sarsıklarını, ha-a-a! Ya, çabuk inin o arabadan, zerä şindi te bu fişkannan butlarınızı pişirecäm! Kolverersin onnarı, uşaklar gibi, dut isinnär, ama girlişalar o saat domuzlanmaa başlêêrlar, o saat zarara...

Babunun çıkışından sora hepsi uşaklar, kim kabaatlıydı, kim dâ diildi, dut imeyi bitirdiktän sora, çıkardılar auldan kap-kara aazlarlan hem üzlêrlän.

– Aman, mari, aman, – şaşardı Ganinin mamusu, – meçiklilär karnılarına okadar götürmemişlär, ne kadar bulanmışlar, vardır iş – onnarı yarım gün yıkamaa!

Sofi babu kolverirdi aulda kalan dutlara ördekleri, önnerinä dâ koyardı bir dolu yalak su. Fasıl kuşlardı bu ördeklär: bir-iki dut yudup, ardına bir aaz su içärdilär. Aacın altında, diri şufa gibi, kaçınırdılar – bir dutlara, bir suya, bir dutlara, bir suya...

Ama bu yakınnarda Ganilerin dudunda olduydu ölä korkunç bir iş, angısını artık bütün küü dâ işitmişti. Hem dâ bu seremcenin baş kabaatlısıydı Ganinin lelusunun çocucaa Miticik.

O şansora büüktü, artık şkolaya gidärdi. Da te o bir gün taa sabaalendän gelmişti malisinnerin tokadına da baarırdı:

– Gani-i-i, Gani-i-i!

Çıktı Sofi babu:

– Ne iş be, Miti, ne geldin ölä sabaalen? – neçinsä üfkeli hem bir şüpäylän sordu malisi.

– Mali, kolver bizi Ganiylän dut imää...

– Ne, dut mu? Diil dut sizin zorunuz, olmalı, genä te o arabada samannarı daatmaa geldin, kolvermeyecäm, git evä!

– Malicik, kolver, – yalvarırdı Miticik, – vallaa, oynamayacez samannarda, sade dut iyecez.

– Ne, dün doyamadınız mı dut imää? –genä üfkeli sordu babu, ama o heptän dâ kıyamazdı gücendirsın unukasını.

– Hadi, gel, – dedi babu sonunda, açan gördü, ani Miticik süzülürdü tokatta, git-mäzdi evä, – şindi te Gani dâ gidecek seninnän.

Gani dâ sevindi bu işä, ani lelusunun çocuunnan bugün dut iyeceklär, bekim, malisi görmedään, samannarda da yuvarlanaceklar...

– Hadi, gidin, ama ardınıza tokatçı kapayınız, – sımarladı Sofi babu, – zerä ördeklär girecek. – Bän avşam süpürdüm, pakladım dut aacın altını, onnar şindi tapkır edär orasını.

– Korkma, male, biz tokatçı kapayacez, sän bak işinä.

Uşaklar girdilär harman auluna da başladılar dut imää. Gani iyirdi erdä, pala üstündän, olmuş şıralı dutları, ani düşmüşülär avşamdan, ama Miticik tırmaşmıştı aacın taa tepesinä hem dâ hep üünürdü Ganiyâ:

– Gani, Gani, ya bak bän neredäyim! – Miticää okadar dut imää diildi läözüm, neka-dar çok yukarı tırmaşmaa...

Sofi babu orada, kuhnedä, bulunurdu, fasülä ayıtlardı da koyaceydı onnarı kaynatmaa. Ganinin mamusu da çalmar altında çamaşır yıkardı. Bir dâ ansızdan işidildi Ganinin baarışı. O kaçarak geldi malisinä da korkuylan çalışırdı nesä sölesin.

– Male, male, nestä, te Miticik aaçtan düşer...

– Nasıl düşer, be? – sordu babu hobalık gözlerinnän, – beki, düştü?

– Düşmedi taa, ama düşecek, nestä, düşer artık...

– Aman, aman, ne yaptılar, acaba! Allah belanızı vermäydi, bolay! Taa ii hiç dâ kolvermeyäydım bän sizi yalnız!

Babu kaçarak çıktı kuhnedän da hızlandı dut aacına dooru, sora baardı Ganiyä:

– Gani, git, sölä mamuna, da gelsin buraya. Ama tez, tezicik, sölä, gelsin.

Ganinin mamusu yaş ellerinnän artık buradaydı, gelmişti baarışa.

– Naşey oldu, be Gani? – sordu mamusu.

– Te Miti, nestä, aaçtan düşeceydi dâ... Te dalda kaldı.

Karılar geldilər dudun altına da gördülär Miticii aaçta. O asılı kalmıştı gölmeenin eteendän dudun en yukarkı dalında, belliydi, ani pek korkmuştu da hiç baarmazdı da.

– Dur ölä, çok kımıldanma, – sert izin etti babu sora dedi Ganinin mamusuna:

– Git, seset komuşulara, mari gelin!

Karı hemen çaariverdi birkaç komuşu, da adamnar buldular ne yapmaa. Harmandan samannan üklü arabayı çektilär aacın altına, taman neredä Miticik asılıydı, sora bir kişi pindi aaca da kosaylan kesti çocuun gölmeeni, da çocuk „pat deyni” ... düştü arabaya samannar üstünä...

Bu seremceyä toplanan insannar sansın birdän ilinnendilär. Miticik sapa-saa arabadan atladı erä, bakındı iki tarafa da, nicä bir yanık, kopetti kaçarak, ne kuvedi varsa, süpürdü evä.

– Varmış kısmeti bu uşaan, – dedi komuşulardan birisi, – ki gölmek kaaviymiş, eer kopaydı, vardı nasıl ya sakatlansın, ya düşüp, ölsün...

Ama Sofi babu, yumuruunu sallayarak, Miticiin ardına baardı:

– Görmeyim şansora seni aulda, zarardan zarara gezersin, zulum! Bütün maalenin insannarını korkuttun, meçikli!

– Mamo, bän dâ ölä korktum, – dedi kayınnasına Ganinin mamusu. – Te şindi dâ dizlerim hep taa titirerlär.

Nikolay Baboglu

çalmar – sayvan
zulum – fena, şımarık uşak
mezetli – datlı

1. Nesoy aaç büüyärdi Ganilerin aulunda? Yazdırın onu.
2. Nedän Ganicik kabarırdı? Neçin uşaklar toplanırdılar Ganilerin auluna?
3. Nicä Ganinin malisi karşıları uşakları?
4. Ne yapardılar uşaklar, doyduynan dut imää?
5. Neçin Sofi babu gözükürdü uşaklara?
6. Nesoy neetlän Miticik geldi Ganiyä?
7. Neylän üünärdi Miticik, aaçta dut iyärkän? Neyä getirdi onu üünmäk?

8. Nicä adamnar kurtardılar Mitiyi? Annadın.
9. Ne yaptı Miti beladan kurtulmaktan sora?
10. Ne vardı nicä olsun çocuklan? Sayıklayın.
11. „**Varmış kısmeti bu uşaan**”. Kayılsınız mı siz bu laflarlan? Cuvabınızı argumentläyin.

- İlk abzaştan çıkarın yaraştırıcı uurda nişannıkları, yazın onnarı üstünnük uurunda.
- Bulun teksttä kendili adlıkları, onnarın hallarını söläyin.
- Beş aderlik bulun da onnarın çeşitlerini söläyin.
- Teksttän üç baalayıcı çıkarın. Birinnän birsoy paylı cümlä düzün. Dooruluunuzu inandırın.

12

Annatmadan çıkarılma artistik kolaylıklarının ne olduunu yazın. Onnarlan kendi cümlelerinizi düzün.

Dutlar, tatlı bal gibi – ...;
Ganicik da kabarırdı – ...,
uurlayıp babunun gözünü – ...;
hobalık gözlerinnän –

13

Verili temaların arasından birini ayırın, tamannayın kendi bakışınıza görä. Argumntlerinizi yazın.

1. İlk meyvalar, emişlär – en datlı.
2. Küçüklük – en kısmetli zaman.

14

Aşaada verili ıtıatayı seçin da düşünün, kayılsınız mı onunnan osa diil mi kayılsınız? Argumentläyin.

3. Sän kendi-kendini korumadaan – seni birisi koruyamayacak.
4. Kori kendini – da Allaa da seni koruyacak.

15

Proekt işi. „Kanikullar – uşakların mutlu zamanı”.

Taa bir üürenmäk yılı bitti. Siz bütün yaz dinneneceniz. Hazırlayın bir proekt işi: tek-lif, poster, nasaat, pamätka, nicä läüzım mutlu, gözäl, faydalı kısmetli geçirmää yaz kanikullarını. Argumentläyin, çıkışları yapın.

KONTROL EDİN KENDİNİZİ!

1 Okuyun teksti da onun adını koyun.

Ganilerin harman aulunda var bir büyük dut aacı. Her yılın o aaç yapardı iiri kara dutlar, tatlı bal gibi, hem okadar çok olurdu, ki bütün maalenin uşakları etiştirämäzdilär, onnarı iiyip, bitirmää. Dutlar erken olmaa başlardılar. Başka erdä, bekim, ancak taa kızarardılar, ama Ganilerin duddu artık kararardı. Dutlar olurdu döl-döl. Artık mayın bitkisindä ilk döl kararardı, bunnardılar erkencilär, kirezlärlän barabar olannar, sora olurdu ikinci döl, taa sora üçüncü, dördüncü... Da hep ölä dut vardı bütün yaz hem onnar git-gidä hep taa tatlı, taa mezetli olurdu.

Elbetki, ilkin olmuş dutlara toplanırdı çok uşaklar komşulardan da, uzak maalelerden dä. Ganicik da kabarırdı, ani onnarda ilkin olmuş kara dut vardı. Sora, açan başlardılar olmaa kirezlär, vişnerlär, zerdililär, eriklär – dutlar, nekadar da islää olsalar, kalırdılar bir tarafa.

Nikolay Baboglu

1. Nesoy aaç büyüardı Ganilerin aulunda?
2. Nesoy emiş yaparmış dut aacı. Yazdırın onnarı.
3. Nezaman dutların ilk dölü karararmış?
4. Neyä sevinärdi Gani?

2 Aşaadaki angı cümledä ardraf vardır? Neçin ölä düşünersiniz, annadın.

1. Havada uçan lelek, kanadı senek-benek. (*maanidän*)
2. Dün çok annattım dostuma kendim için.
3. Bizim ana tarafımız zengin hem gözäl.

3 Yukarda verili tekstin payında baalayıcıları bulun, angı bölümdän onnar, açıklayın. Onnarlan birär cümlä kurun.

4 Laflarlan *var, yok, vardım, yoktum, vardık, yoktuk* düzün birär cümlä, gramatika temellerini belli edin. Nasıl onnarı nışannadınız, açıklayın.

5 Aşaadaki laf birleşmelerinnän düzün birär cümlä.

Büüyler harman ortasında, vardı başçada, aaç gibi kavi, toplandılar aaç altında, bal gibi tatlı, yoktu evdä, oynadık avşamadan arif adamnan.

- Cümleleri tefterinizä yazın.

KENDİBAŞINA OKUMAK

NİKOLAY BABOGLU

Okuyun şiiri. Üürenin türkünün peetlerini kiyatsız söylemää, sora üürenin bu türküyü çalmaa.

TÜRKÜ „HAY, MOLDOVA, VATANIM!”

(Muzıkası – halk melodiyası)

Hay Moldova, Vatanım!
Gün duusuna bakalım,
Gün duusuna bakalım,
Mari hey!
Gün orada, harman gibi,
Turna gözündän şarap!
Mari hey!
Kirez çiçeendän koraf,
Sütlü papşoydan alaf,
Sütlü papşoydan alaf,
Mari hey!
Gelin, dostlar kol-kola,
Oynayalım bir dız ava,
Oynayalım bir düz ava,
Mari hey!
Çalsın çirtma Bucakta,

Maavi gökün yok dibi,
Maavi gökün yok dibi,
Mari hey!
Ne gözäl bendä taraf!
Kirez çiçeendän koraf!
İşidilsin uzaktan,
İşidilsin uzaktan,
Mari hey!
Çalsın çirtma, oynayalım,
„Hora mare” yapalım,
„Hora mare” yapalım,
Mari hey!
Çalsın çirtma, oynayalım,
Tatlı dilä doymayalım,
Tatlı dilä doymayalım,
Mari hey!

Nikolay Baboglu

alaf – iyinti hayvannara

hora mare – bir büyük horu, moldovan oyunu, moldovancadan

tatlı dil – kavgasız lafetmāk, annaşmak dili

1. Vardır işittiiniz bu türküyü? Kim çaldı?
2. Gösterin Moldovayı kartada. Moldovanın, angı tarafında bulunêr bizim tarafımız Bucak, „Gagauz Yri”? Gösterin kartada Komradı Valkaneşi, Çadırı.
3. Söläyin türkünün laflarınnan, gün nasıl? Gök nasıl? Tarafımız nasıl?
4. Kim düzmüş bu türkünün melodiyasını? E laflarını kim yazmış?
5. Hora mare moldovannarın oyunu, ama bizim dä, gagauzların, nasıl bir gözäl, anılmış oyun var?
6. Şair angı sıralarda istemiş göstêrsin, ani gagauzlar hem moldovannar bir devlet içindä dostlukta yaşêêrlar? Bulun da okuyun o dostluk için sıraları.

- „Hay, Moldova, Vatanım!” türkünün içindekiliini açıklayın.

GAVRİL GAYDARCI

Okuyun şiiri.

AY, BUCAAM, BUCAAM!

Ay, Bucaam, Bucaam,
Zavallı Bucaam.
Ne pek suuk tenin,
Ne pek kıt kucaan!

Pelinni toloka,
Er peklik, kumsal.
Kenarsız pırloga
Söktü demir mal.

Evellär haksız
Sän emärdin ter.
Dedelär susuz
Aktarardı er.

Çok tasmaların
Unuttu kulluu,
Sık annıkların
Kayıp kusurluu.

Evellär engin
Meralarında
Bilmäzdin rengi,
Pelindän kaarä.

Ay, Bucaam, Bucaam,
Dannarın pembä!
Kismetliyim bän,
Ki duudum birda...

Ay, Bucaam, Bucaam,
Türkülü, cömert!
Ne dolmuş kucaan
Çok renkli demet!

Ay, Bucaam, Bucaam,
Türkülü Bucaam,
Çok sıcak tenin,
Çok zengin kucaan.

kıt – boş, bişey yok
 haksız – bez prava
 engin – bol
 pelin – acı ot
 cömert – bol ürekli
 tasma – çarıkları baalamak için deridän ip
 dannarın – göktä er, neredä gün duuêr

1. Ne söleer avtor dedelerin yaşaması için?
2. Aazdan resimnäyin Bucaan evelki halını.
3. Angı epitetlärlän avtor yazdırêr büünkü Bucaa?
4. Neylän avtor mutlu ana tarafında?
5. Neçin avtor ölä sık kullanêr danışmayı „Ay, Bucaam, Bucaam”?
6. Artistik kolaylıklarını teksttä bulun, maanalarını açıklayın.
7. Şiiri ezber üürenin, sora da demekli okuyun.

VASİ FİLİOĞLU

Okuyun şiiri.

İNSANIN USTALII

Kuraktan çatlak erdä –
 Büün geçer derä.
 Nerdä kum sarıydı pak –
 Sarp besli toprak.

Harman taşı kaybeldi –
 Tehnika geldi,
 Da yapêr o işini
 Üzlän kişinin.

Önündä gözün büüyer,
 Çak gökâ diiyer,

Yapının o örtüsü –
 Kasaba üzü.

Te aya da kâr baksan,
 Uçmalı insan.
 Bir dâ, ne ona olmuş –
 Yıldıza konmuş.

Kim bunnarı düşünmüş,
 Hep tä bir adam.
 Da göreriz halizdän,
 Ustalı ellär.

Vasi Filioglu

kurak – yaamursuz hava
 sarp – pek
 ustalı – becerikli
 besli – tayan
 harman taşı – evel ekin biçintilerini harmanda taşlan düüyärmişlär

1. Harmanda taşın erinä şindi ne gelmiş? Bulun cuvap şiidä.
2. Tehnika kaç kişinin işini yapêr? Söläyin o tehnikanın adını.
3. Bu şiirin adı uyêr mı şiirin içindeliinä. İnandırın bunu.
4. Angı temayı peetçi şiirindä açıklêêr? Sayıklayarak, çıkışları yapın.

MARİYA MERCANKA

KADEM KAYNAA

(Annatmadan fragmentlär)

Lazari cumertesi

Süüt pazarın önündä cumertesi sabaalen Kristina hazırlanardı zanaatına gitmää. Akiliş babu dışardan ses etti:

– Kristina, al kazancu yımirtalarlan, kızım, çık burayı.

Açık kapudan işidildi uşak sesindä türkü: „Uçtum, gittim dala kondum, Lazari, Lazari...” Kapu önündä üç kızçaaz – menevşacı – ikisi dartılı bu yortuya görä: batiklerin bir kenarı baalı annısında, kalan eri sarkık arkasında. Onnar bir tarafta erindä durarak, türkü çalardılar. Üçüncü kızçaaz „gelindi”: üzü örtülüydü kısa hasaylan. Tutup basmasının iki ucunu, sallardı kollarını önündä hem gezärdi ileri-geeri aul içindä.

Menevşa günü

Menevşa yortusunu haberciykalara yoktu nicä mayıl olmamaa. Sansın diil çoktan Kristina kendi onnarın erindäydi. Türkü bittiynän, onnar malisinnän koydular menevşacıların sepedinä çii yımırta, kesecää dä kolverdilər birkaç yalabık kopeyka. Onnarın tokadından çıkıp, kızçaazlar şımarıklı girdilər komşulara. Menevşacılardan kalma hoş hallan Kristina çıktı evdän. Küüdä oradan-buradan işidilärdi lazarkicilerin şamatası. Yolda bölük-bölük karşı gelän menevşacıları o sevindirärdi kopeykaylan.

Hepsi hem herersi, gecä uzunnuunda sıcak şafk için darsıyıp, duuan günä karşı uzanardı. Yortulu küü sabaayın simfoniyası ii günü adadı.

1. Neçin Akiliş babu teklif etmiş Kristinaya, kazancu alsın?
2. Yortu için kızçaazlar nesoy giimniydi?
3. Nesoy giimniydi üçüncü kızçaaz?
4. Bu adeti vardır mı gördünüz? Annadın.
5. Nezaman menevsä yortusu?

DANIŞMAK MATERİALLARI

Tekrarlamak!

Gramatika analizleri

FONETİKA ANALİZİ

Analiz sıralı

1. Lafı yazın.
2. Lafı kısımlara bölün, kısımların sayısını gösterin, urgulu kısmı bulun.
3. Herbir sesə analiz yapın, karakteristika verin.
4. Bukvaların hem seslerin sayısını yazın.

Örneklər

Başış – <i>baa-şış</i> – 2 kısım; b – [b] – konson, sesli, çetin; aa – [ā] – uzun vokal, kalın, urgusuz; ş – [ʃ] – konson, sessiz, çetin; ı – [ɪ] – vokal, kalın, urgulu; ş – [ʃ] – konson, sessiz, çetin; 6 bukva, 5 ses	Gelmää – <i>gel-mää</i> – 2 kısım; g – [g] – konson, sesli, yımışak; e – [e] – vokal, incä, urgusuz; l – [l] – konson, sesli, yımışak; m – [m] – konson, sesli, yımışak; ää – [ā] – uzun vokal, incä, urgulu; 6 bukva, 5 ses
Fonetika – <i>fo-ne-ti-ka</i> – 4 kısım; f – [f] – konson, sessiz, çetin; o – [o] – vokal, kalın, urgusuz; n – [n] – konson, sesli, yımışak; e – [e] – vokal, incä, urgulu; t – [t] – konson, sessiz, yımışak; i – [i] – vokal, incä, urgusuz; k – [k] – konson, sessiz, çetin; a – [a] – vokal, kalın, urgusuz; 8 bukva, 8 ses	Sıcak – <i>sı-cak</i> – 2 kısım; s – [s] – konson, sessiz, çetin; ı – [ɪ] – vokal, kalın, urgusuz; c – [c] – konson, sesli, yımışak; a – [a] – vokal, kalın, urgulu; k – [k] – konson, sessiz, çetin; 5 bukva, 5 ses

LAFIN MORFEMA ANALİZİ

Analiz sıralı

1. Verili lafa senselä laflarını bulun.
2. Senselä lafların kökünü gösterin.
3. Laf kuran (eni maanasını gösterän) afiksleri bulun (varsaydı).
4. Laf diıştirän (gramatika formasını gösterän) afiksleri bulun (varsaydı).
5. Laf katlıysa, onun iki kökünü dä gösterin (varsaydı).

⤿ ^ ^ Şkolacıda; şkola – kök; -cı – laf kuran afiks; -da – laf diiştirän afiks, hal afiksi.	⤿ ^ ^ Yolcular; yol – kök; -cu – laf kuran afiks; -lar – laf diiştirän afiks, sayı afiksi.
⤿ ^ ^ ^ ^ Yazıcılıkta; yaz – kök; -ı – laf kuran afiks; -cı – laf kuran afiks; -lık – laf kuran afiks; -ta – laf diiştirän afiks, hal afiksi.	⤿ ^ ^ ^ Yaşêêrsınız; yaş – kök; -ê – laf kuran afiks; -êr – laf diiştirän afiks, zaman af.; -sınız – laf diiştirän afiks, üz af.

LAFIN MORFOLOGİYA ANALİZİ

Morfologiya analizi

Analiz sıralı

1. Bulup-sölemää, angı söz payıdır bu laf da ona dooru soruş koymaa.
2. Lafin temel formasını bulmaa.
3. Bu söz payın morfologiya nışannarını açıklamaa.
4. Cümledä sintaksis funktiyasını belli etmäa.

Adlıkların morfologiya analizi

Söz payı. Maanası.

- I. Temel forması.
- II. Morfologiya nışannarı: adetçä mi osa öz (kendili) mü; cannı mı osa cansız mı; hallanmak tipi, hal, sayı, küçüldek forması (varsaydı), saabilik forması (üzü, sayısı) (varsaydı).
- III. Sintaksis funktiyası.

Örneklär

Vani³ kabletti bir yabancıdan kiyat.

Vani – adlık (kim?).

- I. Temel forması – Vani (kim?).
- II. Morfologiya nışannarı: kendili, cannı, 2 h.t. (vokallan bitän), bir. s., T. h.
- III. Sintaksis funktiyası: kabletti (kim?) Vani.

Yaklaşardı Kolada³.

Kolada – adlık (ne?).

I. Temel f. – Kolada (ne?).

II. Morf. nış.: kendili, cansız, 2 hal.t. (vok. bitän), bir.s., T.h.

III. Sint.f.: (ne?) Kolada.

Nışannıkların morfologiya analizi

Söz payı.

I. Temel forması.

II. Morfologiya nışannarı: yaraştırma uuru (denklik/yaraştırıcı/üstünnük), hal (varsaydı), sayı (varsaydı), saabilik forması (varsaydı).

III. Sintaksis funktiyası.

Örneklär

En arif³, girgin, ii kalipli insannar bizim küüdä yaşêêrlar.

En arif – nışannık (nesoy?).

I. Temel forması – arif (nesoy?).

II. Morfologiya nışannarı: üstünnük uuru.

III. Sintaksis funktiyası: insannar (nesoy?) en arif.

Gün-gündän sevgili topraamız taa zengin, taa gözäl³ olêr.

Taa gözäl – nışannık (nesoy?).

I. Temel f. – gözäl (nesoy?).

II. Morf. nış.: yaraştırıcı uuru.

III. Sint.f.: topraamız (ne yapêr?) taa gözäl olêr.

Sayıllıkların morfologiya analizi

Söz payı. Maanası.

I. Temel forması.

II. Morfologiya nışannarı: sayılın bölümü (sıra, sayı, paylaşır, bölmä, bellisiz), kuruluşça bölümü (sadä, katlı, toplama), hal (varsaydı), küçüldek forması (varsaydı).

III. Sintaksis funktiyası.

Örneklär

Beş³ ikiyâ³ pay olmêêr.

Beş – sayılık (kaç?).

I. Temel forması – beş (kaç?).

II. Morfologiya nışannarı: sayı, sadâ, T.h.

III. Sintaksis funktiyası: pay olmêêr (kaç?) beş.

İkiyâ – sayılık (kaç?).

I. Temel f. – iki (kaç?).

II. Morf. nış.: sayı, sadâ, D.h.

III. Sint. f.: pay olmêêr (kaç?) ikiyâ.

Kaplunbua var nicâ yaşasın üçüz³ yıl.

Üçüz – sayılık (nakadar?).

I. Temel f. – üçüz (kaç?).

II. Morf. nış.: sayı, katlı.

III. Sint. f.: var nicâ yaşasın (nekadar?) üçüz yıl.

Aderliklerin morfologiya analizi

Söz payı. Maanası.

I. Temel forması.

II. Morfologiya nışannarı: aderliin çeşidi (üz, hatırlık, gösterici, soruş, bellilikçi, ilişki, bellisiz, inkâr, saabilik), sayı (varsaydı), hal (varsaydı), üz (varsaydı), saabilik forması (varsaydı).

III. Sintaksis funktiyası.

Örneklär

Herkezi ayırêr kendinâ³ yaşamak yolunu.

Kendinâ – aderlik (kimâ?).

I. Temel forması – kendi (kim?).

II. Morfologiya nışannarı: saabilik, bir. s., D. h., S.f. (III üz, b.s.).

III. Sintaksis funktiyası: ayırêr (kimâ?) kendinâ.

Selâm getirdim sana hepsindän³.

Hepsindän – aderlik (kimdän?).

I. Temel f. – hepsi (kim?).

II. Morf. nış.: bellilikçi, çok. s., Ç. h.

III. Sint. f.: selâm getirdim (kimdän?) hepsindän.

Surse foto și imagini: <https://gagauznews.com/>; <https://www.pinterest.com/>; <https://www.mutualart.com/>; <https://fiseprescolari.blogspot.com/>; <https://www.freepik.com/>; <https://marina5.tourister.ru/>; <https://www.calameo.com/>; <https://bloknot-moldova.ru/>; <https://www.facebook.com/>; <https://docmalk.livejournal.com/>; <https://nokta.md/wp-content/>; <https://dzen.ru/>; <https://denmagiskekoden4.wordpress.com/>; <https://www.dreamstime.com/>; <https://www.supercoloring.com/>; <https://www.de-colorat.ro/>; <https://www.pinterest.com/>; <https://www.infotag.md/>; <http://prikolno.cc/>; <https://b2b.trade/>; <http://litdet.ru/>; <https://mobicasa.md/>; <https://www.gagauzia.md/>; <https://www.youtube.com/>; <https://forgeofempires.fandom.com/>; <https://24mag.md/ro/>; <https://www.google.com/>; <https://dk.pinterest.com/>; <https://blog.inkfactory.com/>; <https://www.drive2.ru/>; <https://www.denemagna.co.uk/>; <https://www.pngkit.com/>; <https://school59.edu.yar.ru/>; <https://pixabay.com/ro/>; <https://png.klev.club/>; <https://cerenas.club/>; <https://guogagauzii.md/>; <https://catalogueofstelisabethconvent.blogspot.com/>; <https://blogs.bl.uk/>; <https://deti-online.com/>; <https://ciachirhasdeu.wordpress.com/>; <https://poncy.ru/>; <https://shedevrum.ai/>; <https://medium.com/>; <https://www.geograph.org.uk/>; <https://www.moldova.org/>; <https://dzen.ru/>; <https://ch.pinterest.com/>; <https://vk.com/>; <https://gorbibl.gomel.by/>; <https://www.7sistershomeschool.com/>; <https://www.opentv.tv/>; https://kaz-tili.kz/aqsluzh_im.htm/; <https://studyworkgrow.com.au/>; <https://ciachirhasdeu.wordpress.com/>; <https://vseskazki.su/>; <https://www.pinterest.com/>; <https://blogger.googleusercontent.com/>; <https://www.vectorstock.com/>; <https://visit-sacel-maramures.blogspot.com/>; <https://agrointel.ro/>; <https://www.tablouri-de-vis.ro/>; <https://ich.md/>; <https://www.alamy.com/>

Î.E.P. Stiința se obligă să achite deținătorilor de copyright, care încă nu au fost contactați, costurile de reproducere a imaginilor folosite în prezenta ediție.

Imprimare la **BAVAT-PRINT SRL**
str. Columna, 170, MD-2004, Chișinău, Republica Moldova, Comanda nr.

ANNA STOLETNEÄYA
LİDİYA YUSÜMBELİ
MARİYA ÇERNİOGLO

Gagauz

dili hem literatura

